

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Mgr. Jitka Kohoutová

Katedra historie

**Býti ženou. Sofie Podlipská
v síti rodinných a genderových vztahů**

Dizertační práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

OLOMOUC 2021

Prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci zpracovala zcela samostatně a že jsem všechny použité zdroje řádně ocitovala a uvedla v seznamu pramenů a literatury.

V Olomouci dne 22. října 2021

Jitka Kohoutová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, bez kterých by tato práce nikdy nevznikla. Obrovské poděkování patří vedoucí práce doc. Radmile Švaříčkové Slabákové za její nekonečnou podporu a trpělivost a také za velkou inspiraci, kterou mi vždycky byla svým výzkumem a přemýšlením o historii. Také v rámci jí vedených výzkumných projektů GA ČR *Konstrukce mužské identity v ego-dokumentech od 16. do poloviny 20. století* (č. 404/09/0970) a *Rodinná paměť a mezigenerační přeměna identit* (č. 15-029935) jsem mohla absolvovat výzkumné pobyty v British Library v Londýně a v Bibliothèque nationale v Paříži, které mi umožnily studovat historickou literaturu z oblasti dějin rodiny, women's history a gender history a následně zpracovat několik dílčích studií, na které jsem navazovala v této dizertační práci. Další výzkum jsem pak mohla realizovat díky internímu grantu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci IGA *Mezi normou a realitou. Gender jako historiografický koncept v teorii i praxi* (č. IGA_FF_2016_046), na jehož výsledky tato dizertační práce také navazuje.

Velké poděkování za dlouhotrvající podporu a vstřícnost dlužím i dalším kolegům z Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci – zejména prof. Janě Burešové, doc. Radmile Prchal Pavlíčkové, doc. Michaelu Viktoříkovi, doc. Antonínu Kalousovi, doc. Janu Stejskalovi a mnohým dalším. Nezměrné díky patří také Podještědskému muzeu v Českém Dubu a dnes již neexistujícímu pracovišti Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Jičína, tedy institucím, kde jsem strávila mnoho času archivním bádáním v inspirujícím a velmi vstřícném, laskavém a pohostinném prostředí. V neposlední řadě děkuji bratrům dominikánům, P. Gabrielu Malichovi a P. Jindřichu Poláčkovi, za jejich zájem a podporu a za opakované poskytování útočiště v prostorách olomouckého kláštera v době, kdy jsem se neměla kam uchýlit s počítačem.

Mé největší poděkování za trpělivost a podporu si však zaslouží moje rodina. Zejména pro Ditušku a Tonička byl totiž můj čas strávený se Sofií Podlipskou časem stráveným bez maminky.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
1.1 METODY, PRAMENY, LITERATURA	11
1.1.1 Metodologie.....	11
1.1.2 Prameny.....	17
1.1.3 Literatura a struktura práce.....	24
2. BIOGRAFIE A SOFIE PODLIPSKÁ	27
2.1 JAK SE PÍŠE BIOGRAFIE?	27
2.2 SOFIE PODLIPSKÁ V ODBORNÉ LITERATUŘE	32
3. ZKUŠENOST DCERY	38
3.1 RODINA, DOMOV, DĚTSTVÍ.....	39
3.1.1 Rodina a její minulost	44
3.1.2 Domov	66
3.1.3 Dětství	74
3.2 RODIČE	90
3.2.1 Vztah rodičů a dětí.....	91
3.2.2 Každodennost.....	110
3.3 SOUROZENCI.....	119
3.3.1 Zrání bok po boku	120
3.3.2 Sourozenci v dospělosti.....	128
3.4 MLÁDÍ A DOSPÍVÁNÍ	142

4. ZKUŠENOST MANŽELKY A MATKY	153
4.1 PARTNERSTVÍ A MANŽELSTVÍ.....	154
4.1.1 Hledání partnera.....	158
4.1.2 Manželství	165
4.2 MATEŘSTVÍ.....	183
4.1.1 Zrození matky.....	188
4.1.2 Role matky.....	195
4.1.3 Mateřské břímě	206
5. ZÁVĚR.....	229
6. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	236
6.1 PRAMENY	236
6.2 LITERATURA	240
7. SUMMARY	255
8. PŘÍLOHY	256
8.1 SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	256
8.2 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	259
ANOTACE	265

1. ÚVOD

Sofie Podlipská (1833–1897) bezpochyby patří k významným osobnostem českého kulturního a veřejného života 19. století – byla spisovatelkou, překladatelkou, pro své současníky však byla známá také jako zapálená vlastenka, aktivní účastnice ženského hnutí, organizátorka kulturních akcí, členka spolků orientovaných na ženskou a výchovně-vzdělávací problematiku (mimo jiné pracovala pro Ženský výrobní spolek, byla zvolena starostkou spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, starostkou Tělocvičného spolku paní a dívek pražských, místoprezidentkou Amerického klubu dám) a v neposlední řadě byla známá jako vzdělaná a sečtělá žena, s jejímž rozhledem a názory bylo možné se seznámit jak během besed organizovaných v její domácnosti, kterou navštěvovalo mnoho osobností tehdejšího kulturního a společenského života, tak také díky její bohaté přednáškové činnosti v Umělecké besedě, Americkém klubu dám či při jiných příležitostech. Podlipská přispívala do Lumíru, Květů, Lady, Světozoru, Zlaté Prahy a dalších periodik, redigovala nově založenou knižnici Ženská bibliotéka a také almanach Souzvuk. Jako spisovatelka byla velice plodná – její literární dílo čítá desítky románů, povídek, novel, divadelních her i trochu poezie. Ona sama však za své životní téma považovala vychovatelství – ostatně z jejího díla je také hojně reflektovaná právě literatura pro mládež, za jejíž zakladatelku v našem prostředí je považována. Nedílnou součástí její tvorby jsou však také početné studie a statě věnované problematice výchovy dětí a mládeže i tématu celoživotního vzdělávání a „sebevychování“.

V tomto kontextu je určitým paradoxem, že v současnosti zůstává Podlipská v povědomí široké veřejnosti známá možná jako nepřilíš úspěšná spisovatelka, především však jako mladší sestra slavnější Karoliny Světlé, a je tak identifikována skrze rodinné vztahy spíše než svoji vlastní aktivní činnost a dílo. Zároveň je namístě podotknout, že Karolina Světlá byla pro Podlipskou po celý život pravděpodobně tou nejbližší osobou a že je pojilo pouto nejen sesterské, ale vpravdě přátelské. Podobně silný přátelský vztah měla Podlipská snad už jen s básníkem a dramatikem Jaroslavem Vrchlickým, budoucím manželem své dcery Ludmily, jejíž manželství tak neslavně skončilo. Sofie a

její sestra, vlastním jménem Johanna, se narodily na počátku 30. let 19. století do česko-německé rodiny pražského obchodníka Eustacha Rotta, do které později přibyl ještě bratr Jindřich. Vyrůstaly nedaleko Vltavy v úzkých uličkách Starého Města pražského, sdílely zálibu v četbě a v příbězích o české minulosti, které jim zprostředkoval jejich otec. Na sklonku 40. let se pod vlivy vycházejícími jak z rodiny, tak z vlastní četby a společenského života přihlásily k české národní identitě, jejímiž horlivými stoupenkyněmi a obráncyněmi se staly. Přestože obě k literatuře tíhly od raného mládí, na jejich vstupu do literárních kruhů měl nemalou zásluhu pražský lékař Josef Podlipský, Sofiin manžel. Zatímco manželství Karoliny Světlé se středoškolským učitelem Petrem Mužákem zůstalo po smrti jejich novorozené dcery Boženky bezdětné a bylo poznamenáno hlubokými vztahovými krizemi (přestože manželé spolu zůstali až do stáří), manželství Podlipských (ač kvůli skonu Podlipského bylo manželům dopřáno pouze devět společných let) bylo prožíváno jako velmi šťastné a naplněné a vzešly z něj dvě děti, prvorozený Prokop a o dva roky mladší Ludmila. Pro Podlipskou byly děti smyslem života, „*účely jejího žití*“, pro ně, s nimi a skrze lásku k nim překonávala životní těžkosti, mezi něž patřila mimo jiné tíživá finanční situace, s níž se potýkala po celý svůj dospělý život, když se vypořádala s dluhy po zesnulém manželovi, jako samoživitelka dvou dětí i jako stárnoucí žena vydělávající si na živobytí svou tvůrčí činností. Psaní, překládání, redakční práce, přednášková a další kulturní činnost pro ni totiž nebyly jen prostředkem seberealizace, ale hlavně životní nutností. Ostatně sama si často povzdechla, že mnohým věcem by se nevěnovala, kdyby jí nebylo potřeba financí. Kritické přijímání jejího spisovatelského díla jí situaci nijak neulehčovalo a bylo ránou na duši, která toužila po uznání.

Ač lze předkládanou práci chápat jako životní příběh Sofie Podlipské, jejím smyslem není být biografii v klasickém slova smyslu, tedy aspirovat na vyprávění života v jeho úplnosti, přesněji rekonstruovat její život tzv. od kolébky do hrobu. Práce se naopak zaměřuje pouze na určitou část života a na jeho pozadí chce analyzovat, jak středostavovská žena náležející do českého intelektuálního prostředí reflektovala příslušnost k rodině a roli rodiny ve

svém životě, jak byly v rodině prožívány rodinné vztahy, jaké významy jim Podlipská dávala a jak se tyto vztahy podílely na utváření její vlastní identity, se zvláštním přihlédnutím k identitě genderové. Zajímá nás, jak Podlipskou samou byla zakoušena a konstruována její feminní identita – to vše v časové perspektivě, jak byla formována v dětství a v průběhu života pak kontinuálně trans-formována. Gender je zde přitom chápán jako vztahová kategorie a v tomto významu je také používán. Jádrem analýzy jsou promluvy (jejichž zdrojem jsou v tomto konkrétním případě zejména ego-dokumenty pocházející od Podlipské, její rodiny a přátel), skrze které jsou zkoumány významy ovlivňující vnímání sebe sama a motivy chování a jednání. Podlipská zde tedy není pojímána jako bytost konstantní, stabilní, ale jako neustále se vyvíjející osoba, resp. v centru zájmu je právě ono vyjednávání a formování vlastní identity. Zároveň je třeba zdůraznit, že ač je zde gender chápán jako proměnlivá kategorie, z hlediska cílů předkládané práce nemáme ambici dekonstruovat mocenské vztahy, a tedy aspirovat na genderovou analýzu, jak ji v návaznosti na Joan Scott rozvíjí zejména anglosaské společenské vědy. Pozornost je naopak soustředěna na aktivní utváření ženské identity, na reflexi vlastního místa ve společnosti a motivaci jednání, přičemž je namístě uvést, že právě důraz na ženskou zkušenost má v tomto ohledu blízko k historickým pracím věnujícím se dějinám pohlaví, v jejichž rámci je pohlaví chápáno kulturně a které silně rezonují právě ve středoevropské historiografii.

Jak je už naznačeno výše, cílem předkládané práce je tedy analyzovat zkušenost a proces konstruování ženské identity na příkladu Sofie Podlipské. Tato její identita je ovšem pojímána jako mnohovrstevnatá a na místě je tedy hovořit spíše o více identitách, než o identitě jediné. Zároveň je zapotřebí akcentovat právě onen osobní prožitek – v centru zájmu není studium dobové normy, ale jak tato norma a dobové ideály byly autenticky žity a zakoušeny v toku dní každodenního života a jak byly primárně rodinné a genderové identity prožívány a dnes a denně vyjednávány v konkrétní rodině konkrétní ženou. Genderové a rodinné identity jsou zde přitom úzce provázány, a to ze dvou důvodů. Zaprvé genderovou identitu nelze oddělit od rodinných vztahů, neboť je to právě prostředí rodiny, kde jsou formovány první identity každého jedince. Právě na analýzu formování identit Podlipské v prostředí původní

rodiny se soustředí první velký oddíl nazvaný Zkušenost dcery, jehož jádro z hlediska časové perspektivy tvoří dětství a mládí Sofie Podlipské a který se zaměřuje na její rodinné zázemí a vlastní vztahování se k němu, na její výchovu jako dívky, roli matky a otce, vztah se sourozenci i složité období dospívání. Zadruhé, s rodinou jsou úzce provázány také identity dospělé ženy, neboť ženství nebylo v dobovém diskurzu apriori spojováno s veřejnou sférou, tedy nebylo naplňováno skrze veřejnou, výdělečnou a tvůrčí činnost, ale naopak skrze roli ženy v rodině a soukromé sféře. Ženská zkušenost Podlipské jako dospělé ženy je tedy analyzována na pozadí rodiny, kterou založila s Josefem Podlipským, a pojednává o ní druhý velký oddíl nazvaný Zkušenost manželky a matky. Ostatně sama Podlipská se při vyjednávání svých ženských identit (a to platí také o retrospektivních autobiografických textech) neustále vztahuje k dobové normě – jaká má být správně dívka?, jak se chová, co se od ní očekává?, naplňuje tato očekávání a pokud ne, znamená to, že selhává?, je svému muži dobrou manželkou?, čím je pro ni jako pro ženu mateřství a jak být dobrou matkou? Zkoumány jsou tedy ty její prožitky a zkušenosti, které ona spojuje se svým ženstvím a které se zároveň podílí na konstruování její ženské identity. Otázky, které si klademe, se pak týkají toho, jakými významy tyto ženské identity Podlipská sama naplňuje, jak je prožívá a v neposlední řadě reprezentuje ve svých promluvách a jednání.

V předkládané práci jsou analyzovány i některé další identity Sofie Podlipské, ty však jen okrajově. Z nich je nejvíce prostoru věnováno konstruování její národní identity, jejíž hledání pro ni bylo významnou součástí procesu zrání v původní rodině a silně ovlivňovalo jak sesterský vztah s Johannou, tak také její vztahy s dalšími členy rodiny. Dále se do centra pozornosti dostane i Podlipské identita tvůrčí, která v ní od raného mládí velmi rezonovala, ona sama ji však v době dospívání a hledání svého ženského já reflektovala jako odchylku od toho, co od ní jako od mladé ženy očekávala společnost. Podlipské vztah k vlastní tvůrčí činnosti a konstruování profesní identity spisovatelky by jistě také stály za hlubší zkoumáním, jelikož ale dobový genderový ideál nebyl v přímém vztahu k profesní identitě, dotýkáme se zde této problematiky pouze velmi okrajově a to pouze tam, kde se prolíná s vyjednáváním identity feminní. Úplně v pozadí pak stojí například identita

konfesní, která v ego-dokumentech (tedy pouze s výjimkou rodinné tradice) není reflektována prakticky vůbec.

1.1 METODY, PRAMENY, LITERATURA

1.1.1 Metodologie

Historické práce věnované osudům žen se začaly významněji objevovat od 70. let 20. století v souvislosti s novými trendy v historiografii, které se v té době začaly prosazovat v reakci na právě probíhající tzv. druhou vlnu feminismu a které přinesly zájem o témata týkající se „mlčící poloviny lidstva“. Tento výzkum, pro nějž se vžilo označení „dějiny žen“, byl založen na přesvědčení, že ženy byly do té doby jako sociální skupina přehlíženy. Badatelská pozornost byla věnovaná nejen konkrétním ženským osudům,¹ ale také relativizaci objektivnosti historického výzkumu, založeného primárně na dějinách, v nichž byli hlavními aktéry muži, a v neposlední řadě rovněž specifikům ženské zkušenosti, chápané z důvodu její odlišnosti od zkušenosti mužské jako výlučné.² Propojení s feministickým myšlením našlo svůj odraz mimo jiné v angažovaném pojetí výzkumu, který se orientoval na dějiny žen jako na dějiny jejich útlaku³ a volal po nastolení rovnosti. Už Simone de Beauvoir, která nahlížela na ženu jako na autonomní subjekt, byla toho názoru, že žena má mít možnost dělat to samé co muž. Zároveň její slavné konstatování, že „žena se ženou nerodí, ale stává“, odkazovalo na sociální a kulturní struktury, které ovlivňovaly, co to znamená být ženou, a implikovalo pojetí ženy jako „druhého“ v patriarchálně organizované společnosti.⁴ Velký ohlas vzbudila posléze ve Spojených státech amerických 60. let práce Betty

¹ Předmětem výzkumu byly vedle významných osobností veřejného života i ženy tzv. obyčejné. V tomto ohledu se již téměř ikonickou prací stala studie osudů tří žen z pera Nathalie Zemon-Davis *Women in the Margins* (Nathalie ZEMON-DAVIS, *Women in the Margins: Three Seventeenth-Century Lives*, Cambridge, USA, 1995.)

² Daniela TINKOVÁ, „Žena – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století, in: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNIKOVÁ (eds.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19 – 20; Denisa NEČASOVÁ, *Dějiny žen a gender history*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 666 – 669; Lucie STORCHOVÁ, *Gender*, in: Lucie STORCHOVÁ a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 195–196.

³ Zejména v anglickém prostředí měl na toto pojetí vliv marxismus, který v této rané fázi sloužil jako inspirační zdroj.

⁴ Rosemarie BUIKEMA, *Windows in a round house: feminist theory*, in: Rosemarie BUIKEMA – Anneke SMELIK (eds.), *Women's Studies and Culture. A Feminist Introduction*, London 1995, s. 6.

Friedan *The Feminine Mystique*,⁵ jenž zprostředkovávala zkušenost středostavovských žen osobně nešťastných ve výhradní roli manželky a matky, která jim byla vymezena, a otevřela palčivou otázku „pravého ženství“, následně přetavenou do požadavku rovných možností pro ženy.

Feministická orientace na nespravedlnost v rozdělení společenských rolí mezi muže a ženy se promítla i do historického výzkumu, který v rámci studia dějin žen jednak tematizoval dělbu práce mezi mužem a ženou a dal jí do souvztažnosti se soukromou a veřejnou sférou, zároveň ale upozornil na hierarchické uspořádání těchto sfér.⁶ Studium žen v kontextu tzv. oddělených sfér v historiografii 70. a 80. let velmi silně rezonovalo,⁷ avšak vedle něj se postupně začal prosazovat i další přístup, v jehož rámci byl koncept útlaku a volání po rovnosti nahrazen prizmatem odlišnosti. Zde se pozornost soustředila na pozitivní interpretaci ženské zkušenosti a zprostředkování svébytné ženské kultury v její originalitě, jinými slovy, co v tradiční historiografii bylo vytlačeno jako okrajové, bylo nově postaveno do centra pozornosti a perspektiva oběti byla vystřídána oceněním ženskosti.⁸ Jestliže však v obecné rovině bylo hlavním cílem historiografického proudu „dějin žen“ přitáhnout pozornost k ženám jako dějinným aktérům a studovat specifika jejich zkušenosti, stále palčivěji se také projevovaly limity tohoto přístupu. Takto pojímané dějiny žen totiž narážely na proměnlivost ženské zkušenosti, resp. na problém, že popisovaná ženská zkušenost není společná pro všechny ženy, a tedy že ženskou identitu nelze nahlížet jako identitu společnou pro celou sociální skupinu.⁹ Zároveň však takto pojímaná kategorie ženy jednak studovala danou problematiku izolovaně, jednak tím de facto potvrzovala její jakousi přirozenou danost. K posunu teoretického uchopení problematiky přispěla v této fázi Nathalie Zemon-Davis, která se ve své studii *Women's*

⁵ Betty FRIEDAN, *The Feminine Mystique*, New York 1963.

⁶ Berteke WAALDIJK, *Of stories and sources: feminist history*, in: Rosemarie BUIKEMA – Anneke SMELIK (eds.), *Women's Studies and Culture. A Feminist Introduction*, London 1995, s. 15–18.

⁷ Daniela Tinková upozorňuje, že ve Francii se výzkum dějin žen časově sešel s obrovským rozmachem nové školy sociálních dějin a historické antropologie, z něhož vzešlo také specifické pojetí ženské problematiky v rámci této školy. Ta byla studována zejména v kontextu výzkumu sociálních struktur, dějin rodiny a dějin mentalit a samostatně byla tematizována sexualita a ženské tělo. (D. TINKOVÁ, „Žena – prázdná kategorie?, s. 21.)

⁸ Tamtéž, s. 19–20.

⁹ V první fázi byla tato debata ovlivněna zejména zkoumáním odlišné zkušenosti Afro-amerických žen.

History in Transition,¹⁰ jenž dnes patří ke kánonu women's history, vymezila právě proti izolovanému pojetí ženské zkušenosti na pozadí oddělených sfér a naproti tomu vznesla požadavek zkoumat muže a ženy ve vzájemné souvztažnosti a zabývat se dobovými představami o roli muže a ženy. Ve středoevropském prostoru se pak o etablování výzkumu žen a mužů ve vzájemné interakci a o prosazení výzkumu orientovaného na kulturní podmíněnost dobové normy zasadila zejména Gisela Bock.¹¹

Dalším krokem a důležitým průlomem pak bylo zavedení konceptu „gender“, ačkoli jeho přínos a aplikace v historickém výzkumu se měly teprve stát předmětem debaty. Významnou roli v jeho genezi sehrál nástup poststrukturalismu a dekonstrukce, které se promítly mimo jiné i do feministických studií.¹² V rámci těchto směrů myšlení byla podrobena kritice strukturalistická lingvistika Ferdinanda de Saussura založená na teorii binárních opozic označujícího a označovaného. De Saussurova teorie sice uznávala arbitrárnost této opozice a tvrdila, že ani označující, ani označovaný nemají přímý vztah k realitě, ale jinak pracovala s konceptem významové jednoty mezi daným označujícím a označovaným (anglicky „positive unit“). Poststrukturalisté považovali tento přístup za překonaný a rozvíjeli koncept významové nestálosti – označující totiž vstupuje do stále nových a nových vztahů, a tak připisování významu je nekončícím procesem. Pro stoupence tohoto směru tak význam nebyl ukotven v realitě, ale v kódu, který je produktem člověka (tedy v jazyce, v symbolech). Jazyk sám o sobě neoznačuje realitu, ale je prostředkem, skrze který je realita uchopitelná. Slova neodvozují své významy od reálného, ale od sebe sama navzájem. „*Něco nabývá svého významu v neustálém odkazování na něco jiného. Tak například slovo ‚žena‘ odkazuje na sít' významů, které jsou se slovem ‚žena‘ spojovány v textech.*“¹³ Tato perspektiva s sebou přinesla zpochybnění autonomy subjektu a do centra pozornosti postavila diskurz, v jehož rámci jsou produkovány významy. Myšlení dekonstrukce, jejímž čelním představitelem byl Jacques Derrida, našlo ohlas i ve feministických studiích, která odpoutala feminitu od její

¹⁰ Nathalie ZEMON-DAVIS, „*Women's History in Transition: The European Case*, *Feminist Studies*, 3/1976, č. 3/4, s. 83–103.

¹¹ L. STORCHOVÁ, *Gender*, s. 196–197.

¹² Laura DOWNS, *Writing Gender History*, London 2010, s. 88–92.

¹³ Rosemarie BUIKEMA, *Windows in a round house*, s. 12.

biologické podmíněnosti i specifík daných pro sociální skupinu a začala ji studovat jako diskurzivní konstrukt.¹⁴

Obdobně důležitou roli, jakou sehrál ve feministickém myšlení nástup poststrukturalismu a Derridovy dekonstrukce, měla také reflexe díla Michela Foucaulta. Feminismus navazoval zejména na Foucaultovo pojetí moci a subjektu, které se vymezilo proti subjektu chápanému jako stabilní a univerální já a nahlíželo na něj jako na produkt diskurzů. Neméně důležitý byl však také Foucaultův zájem o tělo a zejména jeho kritika esencialismu. Naopak feminismus kritizoval Foucaulta za uvažování o těle i subjektu mimo kategorie genderu, a tedy opomíjení skutečnosti, že výkon moci se uplatňuje jinak na těle a subjektu mužském a jinak na ženském. Pod vlivem těchto teoretických inspirací byl zájem o pevnou ženskou a mužskou pohlavní identitu nahrazen zájmem o to, jak je tato identita konstruována. Jinými slovy, novým středem zájmu se stal jazyk a to, jakým způsobem je v něm realita reprezentována.^{15,16}

Samotný koncept „gender“ se ve svém původním pojetí vymezoval proti „pohlaví“, jenž bylo chápáno jako biologicky definované, a reprezentoval sociálně a kulturně determinovanou kategorii proměnlivou v místě a čase. Avšak jako analytická kategorie byl tento koncept ukotven až později, a to právě pod vlivem poststrukturalismu a tzv. jazykového obratu. Samotné porozumění pojmu „gender“ a především jeho aplikace tak byly ovlivňovány dalším vývojem myšlení. Lucie Storchová uvádí, že v současném historickém bádání „*se pod pojmem gender rozumí historicky a kulturně specifické, relační vědění o pohlavních diferencích, které slouží jako důležitý prostředek, jak vyjadřovat mocenské vztahy a organizovat společnost.*“¹⁷ Dále Storchová specifikuje, že zatímco pro historické aktéry byl gender jednou z kategorií, skrze kterou chápali svoji zkušenost a definovali sebe sama, pro historičky a historiky se stalo cílem analyzovat, jak je „*v konkrétních historických*

¹⁴ Rosemarie BUIKEMA, *Windows in a round house*, s. 12–13.

¹⁵ D. TINKOVÁ, „*Žena – prázdná kategorie?*“, s. 27–29.

¹⁶ Pro úplnost dodejme, že v 90. letech se inspirace Foucaultem odrazila i v bádání o těle, konkrétně ve snaze odpoutat ho od biologické podmíněnosti a ukázat, že i tělo je prožíváno subjektivně. Výzkum se zaměřil na problematiku biologického pohlaví s cílem upozornit, že i jeho vnímání je výsledkem významů, které jsou mu dávány a reprezentovány v jazyce. Tomuto tématu se věnovali např. Thomas Laqueur či Judith Butler. (D. TINKOVÁ, „*Žena – prázdná kategorie?*“, s. 30 – 31; L. STORCHOVÁ, *Gender*, s. 200–201.)

¹⁷ L. STORCHOVÁ, *Gender*, s. 194.

situacích a (kon)textech“ gender produkován, tj. jak jsou „přikládány genderované významy“. ¹⁸

Naprosto zásadní a přelomovou prací byl pro výzkum genderu v dějinách článek Joan Wallach Scott nesoucí název *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*¹⁹ a publikovaný v roce 1986. Scott považuje za nedostatečné nahlížení „genderu jako sociální kategorie aplikovaná na tělo s daným pohlavím“ a hledání „výlučně sociálních kořenů subjektivní identity muže a ženy,“²⁰ neboť „přestože gender v tomto významu chápe vztahy mezi pohlavími jako sociální, neříká nic o tom, proč jsou tyto vztahy konstruovány právě tak, jak jsou, jak pracují a jak se proměňují.“²¹ Scott proti tomuto pojetí staví svoji vlastní definici, podle níže je gender „konstitutivním prvkem sociálních vztahů založených na vnímaných rozdílech mezi pohlavími a ... primárním způsobem označování mocenských vztahů.“²² Scott staví do popředí zájmu jednak to, jakým způsobem je gender produkován, a také dopad genderu na sociální vztahy, organizaci společnosti a přístup k moci. Jelikož gender je diskurzivní konstrukt, je třeba jinak přistupovat i k oné analýze ženské zkušenosti, která byla předmětem výzkumu v rámci dějin žen, neboť ve skutečnosti se jedná o reprezentaci této zkušenosti v jazyce.²³ Cílem výzkumu by tak nemělo být „co se stalo v minulosti ženám a mužům“, ale konstruování „subjektivní a kolektivních významů žen a mužů jako kategorií identity.“²⁴

Identita přitom představuje další koncept, který byl ovlivněn poststrukturalistickým myšlením a který byl ve výzkumu genderu reflektován. První práce, které se na poli společenských věd zabývaly pojmem identita, se objevily už v samém závěru 50. let a otevřely řadu otázek, které byly

¹⁸ L. STORCHOVÁ, *Gender*, s. 194.

¹⁹ Joan W. SCOTT, *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*, *The American Historical Review* 91/1986, č. 5, s. 1053–1075.

²⁰ „Gender is ... a social category imposed on a sexed body.“; „... referring to the exclusively social origins of the subjective identities of women and men.“ Tamtéž, s. 1056.

²¹ Tamtéž, s. 1057.

²² „... gender is a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes, and gender is a primary way of signifying relationships of power.“ Tamtéž, s. 1067.

²³ K podrobné reflexi a přínosu Joan W. Scott viz Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁŇÍKOVÁ (eds.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 33–40.

²⁴ Joan W. SCOTT, *Gender and Politics of History*, New York 1988, s. 6. Cit. dle D. TINKOVÁ, „Žena – prázdná kategorie?, s. 27.

diskutovány v průběhu celé druhé poloviny 20. století. Vliv měly v tomto ohledu například práce kanadského sociologa Erwina Goffmana, který pomohl rozvinout debatu o performativitě, a ve stejné době, tedy na konci 50. let, se objevila práce dánského psychologa Erika Eriksona *Young Man Luther*, která pojem identity zpopularizovala v rámci historiografie a pro pole historického bádání odstartovala širokou reflexi a využívání tohoto konceptu.²⁵ V souvislosti s nástupem poststrukturalismu se i v historiografii prosadilo konstruktivistické pojetí identit – „*identity byly důsledně definovány jako nestabilní, multiplicitní, proměnlivé a fragmentární*“²⁶ – přičemž taková identita je neustále konstruovaná, tedy není založená na jednoznačném vztahení se k homogenní kolektivní identitě, ale je vlastně procesem hledání a vyjednávání. Lenka Řezníková podotýká, že v historiografii našel svou odezvu koncept narativních identit, které jsou formovány skrze promluvu, což se ukázalo být užitečné při práci s autobiografickými texty, které začaly být chápány „*nikoli jako evidence, ale jako reprezentace*“.²⁷ Přemýšlení o konstruování genderových identit pak obohatil na konci 80. let a zejména v 90. letech už zmiňovaný koncept performativity, který je na poli gender studies spojován primárně se jménem Judith Butler, jenž se „*vymezila proti pojetí identity jako stabilního „jádra“, z něhož by vycházelo jednání, prožívání a zkušenost jednotlivce.*“²⁸ Dle ní je genderování vlastně „*performativní proces přímo utvářející identitu.*“²⁹

Přestože v posledních dvou dekadách se téma dějin žen a genderu těší v české historiografii velké pozornosti a přestože zdejší bádání reflektuje západoevropské výzkumné trendy na poli dějin žen a gender history a zabývá se ženskou zkušeností, pozornost je do velké míry zaměřena na studium normy – alespoň tedy v období moderních dějin.³⁰ Předkládaná dizertační práce usiluje o analýzu ženské zkušenosti Sofie Podlipské, přičemž ta je nazírána skrze její výpovědi v pramenech osobní povahy. Cílem je tak zkoumat

²⁵ Lenka ŘEZŇKOVÁ, *Identita/alterita*, in: Lucie STORCHOVÁ a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 236–239.

²⁶ Tamtéž, s. 239.

²⁷ Tamtéž, s. 240.

²⁸ L. STORCHOVÁ, *Gender*, s. 200.

²⁹ Tamtéž, s. 201.

³⁰ Podrobněji je o tom pojednáno v rámci historiografického úvodu v kapitole 4.2.

genderovou identitu Podlipské – zajímá nás, jak její promluvy vypovídají o tom, jak zakouší svoje ženství, jakými významy své ženství v těchto promluvách naplňuje a jak ho skrze ně v průběhu života a toku dní hledá a vyjednává. Podlipská tedy není nazírána jako hotová osoba – naopak se snažíme zachytit, jak konstruuje svou feminní identitu, jak se vlastně ženou neustále stává. Zároveň uvažujeme-li genderové identity jako vztahové, pak máme zato, že reprezentace vlastní genderové identity v jejích promluvách nachází svůj odraz také v sociálních vztazích.

1.1.2 Prameny

S ohledem na skutečnost, že hlavním cílem předkládané dizertační práce je rekonstruovat, jak Sofie Podlipská prožívala svoji genderovou identitu, jak ji vyjednávala a v průběhu svého života konstruovala, ale také reprezentovala, byly pro výzkum klíčovým pramenným materiálem prameny osobní povahy pocházející jak přímo od ní samotné, tak také od jejích rodinných příslušníků a přátel. Jelikož ego-dokumenty představují specifický typ pramene, považujeme za účelné je na tomto místě charakterizovat a také vysvětlit, jak k nim bylo při jejich studiu a interpretaci přistupováno.

Ego-dokumenty zde chápáme v širokém slova smyslu tak, jak je představil už Winfried Schulze a jak jsou dnes běžně v historiografii pojímány, tedy jako prameny, které obsahují promluvy, v nichž jejich autor vypovídá o svém osobním životě, rodině, v nichž sděluje svoje názory a životní postoje, sdílí emoce, vysvětluje svoje jednání, vztahuje se k širším společenstvím jako je sociální třída, konfese, národ, země. Schulzeho definice přitom zahrnuje také aspekt nedobrovolné a neúmyslné výpovědi, a tedy v jeho pojetí do této kategorie pramenů nespádají pouze deníky, memoáry, korespondence či autobiografie, ale rovněž prameny soudní povahy jako např. soudní výslechy

či svědecké výpovědi.³¹ Ego-dokumenty se vyznačují specifickými rysy, které jsou na jedné straně jejich přednostmi, na straně druhé jsou ovšem také úskalími, s nimiž je zapotřebí při jejich využití v historickém výzkumu počítat a přizpůsobit jim způsob práce. Mezi tyto charakteristiky patří především: „*subjektivita, stylizace, autostylizace, cenzura a autocenzura, alusivnost, diskontinuita, sociální asymetričnost, selektivnost paměti...*“^{32,33} Ego-dokumenty sice vycházejí z reality, tu ale zachycují skrze perspektivu pisatele, jeho názory, emoce a také skrze jeho verbalizaci oné vlastní perspektivy. Pod svrchní vrstvou událostí a vnějších dějů se skrývá ona obtížněji proniknutelná vrstva subjektivní, která je ovlivněna autorovým vnitřním světem, jeho prožíváním a také rozhodnutím, co a jakým způsobem bude zapisovat.³⁴ Důležitá je také stylizace, s níž je třeba počítat i v pramenech, které se mohou jevit jako výlučně osobní – Milena Lenderová upozorňuje (a na konkrétních příkladech i demonstuje), že pisatelky deníků počítaly s potenciálním čtenářem.³⁵

Jak už však bylo naznačeno výše, pro zde zvolené téma vnímáme subjektivitu jako přednost, a to právě proto, že vypovídá o pisatelčině osobním prožívání skutečnosti, nabízí její reflexi reality a ukazuje, které aspekty prožívané zkušenosti cítila za důležité zaznamenat, okomentovat, vypíchnout. Zároveň i autostylizace může být v tomto ohledu brána jako přednost, chápeme-li ji jako pisatelčinu reakci na společenskou normu a dobový diskurz, z nichž pak její výpověď nejen vychází, ale také o nich vypovídá. Za všech

³¹ Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“*, in: Winfried SCHULZE (ed.): *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlín 1996, s. 21–28.

³² Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNIKOVÁ – Martina BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*, Pardubice 2015, s. 17.

³³ Podrobněji ke specifikům práce s ego-dokumenty dále viz např.: Jiří KUBEŠ – Milena LENDEROVÁ (eds.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004; Milena LENDEROVÁ, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, in: Milena LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 165–187; Milena LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“ *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008; Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006; Philippe LEJEUNE, *Signe de vie. Le pacte autobiographique 2*, Paris 2005; Philippe LEJEUNE – Catherine BOGAERT, *Le journal intime: histoire et anthologie*, Paris 2005; Anne-Marie SOHN (ed.), *La correspondance, un document pour l'Histoire*, Rouen 2002; Françoise SIMONET-TENANT, *Le journal intime, genre littéraire et écriture ordinaire*, Paris 2004.

³⁴ Jan RANDÁK, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, in: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 85.

³⁵ M. LENDEROVÁ, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, s. 184; M. LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“, s. 88.

okolností je naopak problematická autocenzura, neboť v daný moment autor či autorka jednoduše mlčí – v případě Podlipské na ni narazíme i v jakési otevřené formě, kdy pisatelka konstatuje, že o některých věcech prostě „nemůže ani psát“.³⁶ Obdobně aluzivnost záznamů interpretaci pramene do velké míry komplikuje, protože s neúplnými výpověďmi se zvyšuje míra nepřesnosti jejich interpretace. Máme-li pak konkretizovat typy pramenů, které jsou v této práci využívány, jedná se především o ego-dokumenty v užším slova smyslu, tedy deníky, memoáry a korespondenci, které budeme níže podrobněji charakterizovat.

Ve snaze vymezit podstatu autobiografie, představil Philippe Lejeune dnes již poměrně známý termín „autobiografický pakt“, který je jakousi úmluvou mezi autorem autobiografie a jejím čtenářem o pravdivosti textu a skrze který Lejeune vysvětluje samotnou podstatu memoárů. Základní vlastností autobiografie je dle něj aspirace na sdělení pravdy. „*Autobiograf vám slibuje, že to, co vám bude říkat, je pravda, nebo alespoň že je to, čemu on věří, že je pravda.*“³⁷ Autobiografie tedy usiluje o pravdivost informací, avšak jejím referenčním bodem není minulost, ale současnost vyprávění, a tedy jakékoli zkreslení skutečnosti, zpronevěření se objektivitě ze strany autora je chápáno jako inherentní součást autobiografie, protože vychází ze současného a subjektivního autorova bytí.³⁸ Časový odstup je zde přitom velmi důležitým faktorem, protože ovlivňuje pisatelovo vyprávění – události a zkušenosti prožité v mezidobí poznamenávají autorovu paměť co do jasnosti a přesnosti a zároveň působí i na její selektivnost (některé věci mohou být upřednostněny před jinými, jiné téměř nebo i zcela zapomenuty). Souběžně zde působí selektivnost paměti samotné (prožité události či jejich okolnosti mohou být úplně vytěsněny) i selektivnost autorova, který při vyprávění „sestavuje“ svůj příběh. Jedním ze znaků tohoto žánru totiž je, že jeho autor chce vyprávět o svém životě, nebo jeho části. Prožité události tedy strukturuje do určitého naračnického rámce tak, aby v jeho očích dávaly smysl.³⁹

³⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*, 15. října 1892, 20. října 1892.

³⁷ „*L'autobiographe, lui, vous promet que ce qu'il va vous dire est vrai, ou du moins est ce qu'il croit vrai.*“ P. LEJEUNE, *Signe de vie*, s. 31.

³⁸ Tamtéž, s. 31–32.

³⁹ M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ – M. BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky*, s. 12–15.

Způsob vyprávění vlastní minulosti, výběr faktů a jejich interpretace je však také ovlivněn cílovou skupinou čtenářů. Tento rys paměti také bereme v potaz při práci s paměťmi, které jsou analyzovány v rámci této práce, a to jsou v první řadě vzpomínky Sofie Podlipské a její sestry Karoliny Světlé na jejich dětství a mládí. U Podlipské se jedná o dvojce paměti, přičemž jedny z nich jsou určené pro dětské čtenáře, což je také v práci s pramenem reflektováno. U obou sester je zvláště nápadná jejich snaha zasadit vzpomínání a příběh svého dětství a vlastní rodiny do národního kontextu a jasně se postavit za svoji národní identitu. Tyto strategie vyprávění jsou v textu podrobně analyzovány. Philippe Lejeune zároveň upozorňuje na specifičnost vzpomínání na dětství, neboť vzpomínky na dětství jsou na jedné straně velmi útržkovité a často matoucí a na straně druhé formované tím, co o svém vlastním dětství slyšíme od jeho „svědků“ (rodičů, sourozenců, blízkých).⁴⁰ Také tento aspekt je v rámci analýzy zohledněn.

Zatímco v pamětech jejich pisatel nahlíží svoji minulost zpětně, hodnotí ji, slovy Philippa Lejeuna „*uspořádává svůj život*“, hodnota deníku spočívá v tom, že zachycuje přítomný okamžik, kdy autor nezná jeho následky pro budoucnost. Přesto by bylo pouhou iluzí myslet si, že deníku je svěřeno vše. I v deníku totiž pisatel vybírá, třídí informace, které zapíše, a tyto informace hodnotí, dává jim nějaký význam. Lejeune konstatuje, že deník je dobré nahlížet ne jako produkt, ale spíše jako akt, jako druh performance.⁴¹ Deníkové záznamy jsou datované a mohou nabývat různé podoby co do délky, aluzivnosti či charakteru zápisu informací. Obecně lze konstatovat, že do deníku si jeho pisatel zaznamenává informace o právě prožívaném, přičemž někdy se soustředí na více či méně stručné zaznamenávání faktografických údajů (kde byl, s kým se sešel, co tam dělal...), jindy mohou být přesné údaje omezeny a autorovy zápisky jsou spíše prostředkem autoreflexe. Milena Lenderová k tomu přesně poznamenává, že účelem deníku je pro pisatele jak zaznamenávání událostí, tak také duševní hygiena.⁴² V případě Sofie Podlipské máme k dispozici v tomto ohledu dva poměrně odlišné deníky. Deníky, které si psala v mládí (zhruba mezi dvacátým a osmadvacátým rokem), jsou

⁴⁰ P. LEJEUNE, *Signe de vie*, s. 156–157.

⁴¹ Tamtéž, s. 64, 79, 83–85.

⁴² M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ – M. BOROVÍČKOVÁ, *Důvěrné stránky*, s. 7.

primárně orientované právě na autoreflexi – Podlipská do nich zapisuje s poměrně velkým časovým odstupem několika měsíců, záznamy jsou však dlouhé a jsou jejím vlastním zhodnocením prožívaného, zamyšlením nad událostmi, které ona sama v daném období považuje za signifikantní pro svůj osobní život a vnitřní vývoj. Naopak deníky, které si psala v posledních dvou dekádách svého života, se orientují za zaznamenávání jednotlivostí z každodenního života. Podlipská zapisuje téměř každý den, zaznamenává, co se událo, jaká byla náplň jejího dne, ale její zápisy jsou stručné a co do vlastní reflexe prožívaného velmi silně aluzivní.

Aluzivnost a neúplnost je jedním ze znaků také dalšího ego-dokumenty, který je v této práci využíván, a to je korespondence. Specifikem korespondence je, že má svého čtenáře, jemuž je primárně určena, a tedy se pohybuje na hraně monologu a dialogu. Korespondence je z tohoto úhlu pohledu vlastně náhradou osobního rozhovoru a velmi často je vedena z důvodu fyzického odloučení pisatele a adresáta (byť tento aspekt není nutným pravidlem). Z těchto charakteristik vyplývají pro historiky rovněž nevýhody tohoto pramene – dopisy totiž často reagují a navazují na společně prožívané události či osobně vedené rozhovory, a tedy část důležitého kontextu zůstává pro historiky neproniknutelná. Zároveň skutečnost, že dopisy jsou psány v době fyzického nepřítomnosti, ve výsledku znamená, že korespondence pokrývá jenom určité výseky ze života pisatele, kdy byl od adresáta z jakéhokoli důvodu odloučen.⁴³ Dopisy Sofie Podlipské, které jsou v této práci zpracovávány a které si Podlipská vyměňovala se členy rodiny a blízkými, vykazují dvě základní funkce, které jsou ostatně pro rodinnou korespondenci typické. Na jedné straně slouží jako nástroj pro sdílení informací s adresátem, který je v dané chvíli vzdálený, také ale funguje jako kompenzace fyzické blízkosti adresáta a tedy jako prostředek boje proti osamělosti.⁴⁴ V případě Podlipské tyto rysy vykazuje (nutno dodat že nepřekvapivě) korespondence s jí citově nejbližšími lidmi, s jejími spřízněnými dušemi, s nimiž pisatelka sdílí svoje emoce, úvahy, stesky,

⁴³ Magdaléna POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 290–291.

⁴⁴ M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ – M. BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky*, s. 5–6.

radosti i trápení. V neposlední řadě se pak korespondence (stejně jako je tomu u jiných ego-dokumentů) vyznačuje určitou mírou stylizace, a tedy je na ni nutné pohlížet jako na prostředek sebereprezentace⁴⁵ – i o to budeme v této práci usilovat.

Prameny využívané v této dizertační práci tvoří z velké většiny archivní materiál uložený v osobních fondech v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a v Podještědském muzeu v Českém Dubu. Největší rozsah má osobní fond Sofie Podlipské v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, který obsahuje jak osobní a rodinné doklady, fotografie a výstřižky publikovaných prací Podlipské či textů o Podlipské, tak především rozsáhlou korespondenci a mnoho rukopisů. Osobní přijatá i odeslaná korespondence Podlipské zahrnuje přitom nejen dopisy s jednotlivci, ale také s korporacemi. Vedle toho je součástí fondu také korespondence rodinná, v níž se nacházejí dopisy rodinných příslušníků – z těch významnějších se jedná o korespondenci dcery Ludmily (provdané Vrchlické), vnučky Milady Vrchlické (provdané Čákové) a Miladina manžela Gabriela Čápa. V drobnějším rozsahu jsou zastoupeny i listy Podlipské syna Prokopa, zeť Jaroslava Vrchlického a švagrové Marie Gabrielové. Sekce rukopisů obsahuje desítky beletristických rukopisů, řadu teoretických statí, studií a přednášek, deníkové záznamy a mnoho sešitů pracovních poznámek a výpisků z četby. Cenný materiál pro tuto práci představovala také sekce rukopisů cizích, kde jsou vedle rukopisů známých osobností veřejného života uloženy opisy ego-dokumentů původně pocházejících z pera Podlipské. Ve výzkumu relevantním pro sepsání této práce byla prostudována velká část fondu detailně a systematicky. Pouze výběrově pak byla pozornost věnována beletristickým rukopisům, rukopisům cizím a korespondenci s korporacemi a jednotlivci, pokud se týkala veřejných aktivit (např. dopisy s vydavateli, dopisy týkající se spolkové činnosti). V neposlední řadě byl výzkum v Literárním archivu Památníku národního písemnictví doplněn o pramenný materiál týkající se osobního života Podlipské uložený v jiných fondech. Jednalo se především o korespondenci z pera Podlipské s rodinou a přáteli (např. fondy Josefa Ambrože Gabriela, Augustina Hemerky ze Stanmíru, Anny Bayerové, Marie Kalašové, Amálie a

⁴⁵ M. POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, s. 187.

Augusty Šlechtových, Army Geisslové, Josefíny Brdlíkové) či fondy obsahují další materiál dokumentující osobní život Podlipské (např. korespondence dcery Ludmily s manželem uložená ve fondu Jaroslava Vrchlického či paměti Vrchlického bratra a jeho ženy uložené ve fondu Bedřicha Frídy).

Fond Sofie Podlipské uložený v Podještědském muzeu v Českém Dubu je o poznání menšího rozsahu, obsahuje však do této doby neznámý materiál. Pro zde realizovaný výzkum byly nejcennější dopisy s rodinnými příslušníky (např. s bratrem Jindřichem, synem Prokopem, s rodiči Eustachem a Annou Rottovými) a s přáteli (velmi zajímavá a rozsáhlá je korespondence s Eliškou Krásnohorskou). Z rukopisů je pak bezesporu nejcennější *Denník všedního života běhu*, byť není úplný a je do značné míry dochován v opisech, avšak obsahuje části, které nejsou dosud známé. V této instituci byly dále studovány archiválie uložené ve fondu Karoliny Světlé. V tomto případě se jedná především o nebývale rozsáhlou vzájemnou korespondenci Světlé a Podlipské a o další rodinnou korespondenci (Světlé s dětmi Sofie Podlipské, s Antonínem Böhrerem, bratrem, rodiči, vzájemnou korespondenci rodičů). Z tohoto osobního fondu byly vytěženy také některé doklady a fotografie týkající se osobního života rodiny Rottových.

V neposlední řadě bylo v této práci využíváno také pramenů editovaných. Z pamětí se jedná o již výše zmiňované memoáry Sofie Podlipské (*Povídka o mně a Můj životopis*)⁴⁶ a Karoliny Světlé (*Upomínky, Několik archů z rodinné kroniky a Ještě několik archů z rodinné kroniky*)⁴⁷. Dále byly analyzovány vzpomínky Podlipské vnučky Evy Vrchlické (*Dětství a mládí s Vrchlickým a Sestry*)⁴⁸ a také osobní vzpomínky Elišky Krásnohorské na Světlou a Podlipskou⁴⁹. Z dalších editovaných ego-dokumentů pak byly studovány úryvky z deníků jak Světlé, tak Podlipské, které pro vydání

⁴⁶ Sofie PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, Praha 1898; S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět 18/1914.

⁴⁷ Karolína SVĚTLÁ, *Několik archů z rodinné kroniky, Ještě několik archů z rodinné kroniky a Upomínky*, in: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, Praha 1959, s. 7–34, 35–85, 93–235.

⁴⁸ Eva VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, Praha 1960; Eva VRCHLICKÁ, *Sestry*, Praha 1965.

⁴⁹ Eliška KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, in: Josef ŠPIČÁK (ed.), *Polemika s dobou*, Praha 1969, s. 191–230.

v dobovém tisku připravila Anežka Čermáková-Sluková.⁵⁰ Čermáková-Sluková také připravila a v tisku publikovala úryvky z korespondence obou sester, které jsou zde využity pouze za účelem dokumentování editorských zásahů.⁵¹ V sebraných spisech Karoliny Světlé *Z literárního soukromí*⁵² je rovněž publikován výběr z korespondence obou sester, ten se však vyznačuje (kromě výběrovosti) značnou jednostranností, neboť dopisy Podlipské jsou v něm nepoměrně méně zastoupeny. Ve výzkumu byly v naprosté většině využívány archivní originály korespondence, a to včetně dopisů Podlipské s Irmou Geisslovou, jejichž edice byla publikována v roce 2015.⁵³ Jedinou výjimku v tomto ohledu tak představuje vzájemná korespondence Podlipské s Vrchlickým, kde bylo pracováno s Brtníkovou edicí doplněnou o úvodní studii F. X. Šaldy a publikovanou v roce 1917.⁵⁴ Další skupinu editovaných pramenů pak představují teoretické statě a studie z pera Sofie Podlipské, které byly vydávány buď samostatně, nebo časopisecky – ty jsou však využívány spíše okrajově a jejich soupis je součástí seznamu pramenů a literatury, proto nepovažujeme za účelné je zde samostatně uvádět.

1.1.3 Literatura a struktura práce

Vzhledem ke zvolené koncepci a logice výstavby předkládané práce zahrnuje využívaná sekundární literatura několik poměrně širokých okruhů, přičemž na tomto místě bude provedená pouze jejich stručná charakteristika a spolu s ní představena také struktura práce. Podrobné zhodnocení literatury

⁵⁰ Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Z denníku Karoliny Světlé*, Ženské listy 48, 1920, č. 9-10, s. 91–92; Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Úryvky z „Denníku všedního života běhu“ Sofie Podlipské*, Belletristický týdeník Zvon 19/1919; Sofie PODLIPSKÁ, *Z Denníku (podává Anežka Čermáková-Sluková)*, Ženský svět, 24/1920.

⁵¹ Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Dopisy Karoliny Světlé a Žofie Podlipské*, Ženské listy 39/1911; Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Listy dvou sester. Úryvky z korespondence Karoliny Světlé a Sofie Podlipské z roku 1853–1858*, in: Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou*, Praha 1909, s. 135–320.

⁵² Karolína SVĚTLÁ, *Z literárního soukromí II. Korespondence*, Praha 1959.

⁵³ Martin HRDINA (ed.), *Šeřík a růže. Korespondence Irmu Geisslové a Sofie Podlipské 1883–1897*, Praha 2017.

⁵⁴ Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917.

z každého takového okruhu a trendů v bádání v dané oblasti bude totiž následně provedeno v příslušné kapitole předkládané práce, která pak z oné literatury vychází a v literatuře využívané přístupy aplikuje na konkrétní pramenný materiál.

Prvním takovým okruhem literatury jsou práce věnované osobnosti Sofii Podlipské, ať už se jedná o sekundární literaturu reflektující její spisovatelské dílo či zpracovávající její osobní pozůstalost. Tato literatura je představena v samostatné kapitole v rámci 2. oddílu nazvaného „Biografie a Sofie Podlipská“, jehož cílem je v kontextu dosud provedeného výzkumu vymezit základní rámec této dizertační práce a to, jakým způsobem je zde přistupováno k analýze osobnosti Sofie Podlipské.

Navazující 3. oddíl nese název „Zkušenost dcery“ a zaměřuje se na dětství a mládí Sofie Podlipské prožité v původní rodině. První kapitola tohoto oddílu představuje trendy ve výzkumu o rodině jak v zahraniční, tak v české historiografii a vymezuje způsob, jak je na rodinu nahlíženo v této práci. V rámci téže kapitoly je pak obdobným způsobem shrnuto také bádání o dětství, které je následně samostatně tematizováno právě ve vztahu k Sofii Podlipské. Cílem této kapitoly, tedy kapitoly 3.1, je analyzovat, jak se Podlipská vztahuje ke své původně rodině včetně její minulosti, jak chápe rodinu a domov a jaké významy zpětně dává svému dětství. Kapitola 3.2 se zaměřuje na vztah Podlipské s rodiči a pracuje jednak s literaturou věnující se výchově dívek v 19. století, jednak s literaturou zaměřenou na genderové identity a otcovství a mateřství. Kapitola 3.3 se soustředí na vztah se sourozenci a za využití závěrů Didier Letta se zabývá tím, jakou roli sourozenecké vztahy hráli v dospívání Sofie Podlipské i později v dospělém životě. Poslední kapitola tohoto oddílu, která nese označení 3.4, pak na pozadí výzkumu provedeného Michaelem Mitterauerem samostatně tematizuje dospívání Sofie Podlipské a její vlastní reflexi této životní etapy směřující k identitě dospělé ženy, konstituované na základech velmi moderního pojetí konceptu dospělosti.

Další, tedy 4. oddíl předkládané práce nazvaný „Zkušenost manželky a matky“ se zaměřuje na genderovou identitu dospělé Sofie Podlipské v její nové

rodině. V rámci kapitoly 4.1 věnované partnerství a manželství je představeno, jak je v posledních desetiletích v historiografii zkoumána genderová identita ženy v moderních dějinách a s tím související koncept tzv. oddělených sfér. Následně je pak rekonstruována Podlipské identita jako manželky a také charakter jejího vztahu s manželem Josefem Podlipským. V navazující kapitole 4.2 zaměřující se na mateřství Sofie Podlipské je nejprve představen výzkum mateřství v české i zahraniční historiografii a stanoven výzkumný rámec, skrze který je interpretována právě mateřská zkušenost Podlipské. Ta je analyzována ve třech rovinách – zrození mateřské identity, následně její každodenní vyjednávání a prožívání a v neposlední řadě je mateřství zkoumáno ve vztahu k osobní odpovědnosti, tedy je zde aplikován koncept mateřského břímě tzv. nové matky, který rozpracovává Élisabeth Badinter.

Na závěr ještě několik poznámek k formálnímu zpracování. Jména zahraničních autorek literatury jsou v textu uváděna v jejich nepřechýlené podobě. Ve většině případů je pracováno s originály historických prací a autorka se přiklonila k původnímu znění jmen. Z důvodu zachování konzistentnosti pak nebyla v textu přechylována ženská zahraniční jména ani v případě, že bylo pracováno s literaturou v překladové verzi (přechýlená varianta je tak využita pouze v citacích, pokud byl český překlad publikován pod přechýleným jménem autorky). Dále – v odkazování na používanou literaturu je při prvním použití uvedena plná citace a následně už pouze její zkrácená verze. Výjimku tvoří případy, kdy je daná práce součástí historiografického přehledu – tam je pro snazší orientaci čtenáře a zejména s ohledem na fakt, aby bylo na daném místě uvedeno datum vydání díla, uvedena plná citace vždy, tedy i tehdy, bylo-li již dílo dříve citováno. Co se týká zkratk, je v práci systematicky používána pouze jedna zkratka, a to „LA PNP“ označující Literární archiv Památníku národního písemnictví.

2. BIOGRAFIE A SOFIE PODLIPSKÁ

2.1 JAK SE PÍŠE BIOGRAFIE?

Biografie neodmyslitelně patří k historiografii a mnoho historiků také alespoň jednu biografii má na seznamu svých autorských prací. Přesto nemusí vždy zcela panovat shoda na tom, co lze jako biografii označit, a analogicky lze tedy konstatovat, že biografie mohou nabývat různých podob. Zejména v posledních desetiletích se setkáváme s tím, že se tento žánr neobjevuje jako chronologické, na popisu životních událostí založené vyprávění, směřující tzv. od kolébky do hrobu. Není totiž žádným překvapením, že nové historiografické proudy jako např. dějiny mentalit, nové kulturní dějiny či gender history se promítly i do způsobů, jakým byl a je nahlížen život jednotlivce.

Série publikací vydávaných během posledních patnácti let v brněnském nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury *Člověk na Moravě v ... století*⁵⁵ lze vzít jako příklad ilustrující, jak lze pojednat o životě člověka. Byť se v tomto případě nejedná o velké biografie, nabízejí tyto sborníky v zásadě biografická zpracování životních příběhů lidí z nejrůznějších sociálních prostředí. Do centra pozornosti se tak dostávají jak významné postavy (nejen) regionálních dějin daného období, ale i lidé obyčejní, či dokonce lidé z okraje společnosti, přičemž cílem je na daném životním příběhu analyzovat dobové socio-kulturní vzorce. Tento přístup se ve svém pojetí životního příběhu de facto potkává s mikrohistorií, která jako historiografická škola mimo jiné přispěla právě k legitimizaci příběhů obyčejných lidí jakožto příběhů hodných zaznamenání. Avšak právě proto, že cílem těchto prací je ozřejmit fungování dobových sociálních a kulturních vzorců, jejich autoři je vlastně často jako biografie nevnímají. Barbara Caine představuje argument, že jako důležitá dělící linka mezi biografii a mikrohistorií může sloužit

⁵⁵ Jiří HANUŠ – Lukáš FASORA – Jiří MALÍŘ (eds.), *Člověk na Moravě v 19. století*, Brno 2004; Jiří HANUŠ – Lukáš FASORA – Jiří MALÍŘ – Libor VYKOUPILO (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006; Jiří MALÍŘ a kol., *Člověk na Moravě v druhé polovině 18. století*, Brno 2008; Jiří HANUŠ – Lukáš FASORA – Jiří MALÍŘ – Denisa NEČASOVÁ (eds.), *Člověk na Moravě v druhé polovině 20. století*, Brno 2011.

přesvědčení, že biografie by měly být postaveny na výjimečnosti jedince, což je přístup rozcházející se právě s mikrohistorií. Cainová však také upozorňuje, že tento argument lze aplikovat v případě biografii významných osobností, ale bude pokulhávat u biografii obyčejných lidí, a proto ona sama se spíše než za hledání odlišností přimlouvá za snahu hledat styčné body.⁵⁶ Tento její přístup je dle mého soudu užitečný zejména v tom, že nám může mnohé napovědět o podobě současné historické biografie. Ta totiž, slovy Barbary Caine, „s mikrohistorií sdílí výzkumné metody, interpretativní struktury a také názor, že životy jednotlivců mohou vyprávět příběh konkrétního člověka a zároveň ilustrovat širší historické souvislosti.“⁵⁷ Takto nazírané a zpracované pojetí životního příběhu ukazuje, že biografie je na rozdíl od v minulosti oblíbeného chronologického přístupu možné pojímat i tematicky a že pro historiografii tedy mohou být cenné i biografie „neúplné“.

Pokud uvažujeme o obyčejných lidech či lidech na okraji společnosti jako o nových protagonistech historických biografii, nemůžeme opomenout, že existuje ještě další historiografický přístup, který zásadním způsobem ovlivnil způsob, jakým je pojednáváno o životě jednotlivce. Tímto přístupem jsou genderová studia a v obecné rovině zájem o ženu jako předmět bádání. Jestliže v minulosti byly tématem biografii životy velkých mužů, zpravidla politických osobností, ale také představitelů kulturního, uměleckého či církevního prostředí, byla také forma narace ovlivněna tím, proč je o tom kterém muži pojednáváno – jednalo se vyprávění, které je založeno na událostech „vnějšího“ světa. Rozvíjející se historiografické proudy dějin žen a následně gender history pak nabouráním konceptu studia „(velkých) mužských dějin“ pomohl odhalit potřebu tematizovat v případě biografii jiné aspekty života člověka. Podíváme-li se na, ještě ve válečném období vycházející, soubor biografických črt Karla Stloukala *Královn, kněžny a velké ženy české*⁵⁸, zjistíme, že zde ještě forma konvenovala s v dané době běžným zaměřením na „velké dějiny“ a že cílem bylo zdůraznit význam života a díla dané ženy pro společnost a „velký svět“ (v tomto případě reprezentovaný

⁵⁶ Barbara CAINE, *Biography and History*, Basingstoke and New York 2010, s. 111–116.

⁵⁷ „... share research methods, interpretative structures and also a sense that individual lives can tell the story of a particular individual while illustrating wider historical patterns.“ Tamtéž, s. 113.

⁵⁸ Karel STLOUKAL (ed.), *Královn, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.

českým národem).⁵⁹ Ovšem právě sedmdesátá léta 20. století a následující desetiletí se svým studiem žen a „dějin rodu“ umožnily odkrýt potřebu nových konceptů. Biografie žen, u kterých si autoři nevystačili s „pouhým“ zaměřením na veřejný život a úspěchy jednotlivce, tak ve výsledku pomohly obohatit žánr biografie o snahu uchopit život v jeho komplexnosti, když upozornily na potřebu věnovat pozornost rodinnému a soukromému životu, emočním a intimním prožitkům či formování vlastních identit a v neposlední řadě na potřebu nově interpretovat stereotypy a vzorce ze světa psaného do té doby mužskými dějinami.⁶⁰

Zpracování a vyprávění života jedince je tedy (ostatně jako jakákoli jiná historiografická práce) ovlivněno přístupem autora, a tedy platí, že biografie sama o sobě není metodou, ale že o podobě biografie rozhodnou zvolené metody (výzkumné a vyprávěcí) jejího autora. Samotný název této podkapitoly opakuje otázku, kterou si už v roce 1938 kladla Virginia Woolf, která, když měla psát o životě Rogera Frye a se svým úkolem více než zápasila, se ptala: „*Můj Bože, jak se píše biografie?*“⁶¹ Barbara Caine uvádí, že v současné západní historiografii je běžné, že autoři historických biografií věnují úvodní kapitolu jak vysvětlení svého přístupu k biografii obecně, tak popisu svých konkrétních biografických přístupů a metod. Dle Cainové tato tendence potvrzuje, jak úzké sepjetí v současné době existuje mezi biografií a nejnovější historiografií.⁶² To koneckonců dokládá i fakt, že přestože panuje obecná shoda, že bez širšího kontextu nemůže historik-biograf příběh jednotlivce vyprávět, přístup ke kontextu není u všech historiků stejný. Barbara Cainová na základě analýzy několika historických biografií demonstruje, jak metodologicky odlišně někteří historikové ve svých biografiích s kontextem pracují. Přístup těchto autorů je pak velmi blízký právě např. mikrohistorii či gender history: „*Spíše než že by popisovali velké politické osobnosti a přední vědce jako výjimečné jedince, kteří dominovali svému světu a byli výjimeční v každém ohledu, ve svých biografiích poukazují tito historici na míru, do jaké daní lidé sdíleli a ztělesňovali hodnoty, přesvědčení a postoje, které byly*

⁵⁹ Doba, kdy díla vyšlo, ozřejmuje jeden z hlavních smyslů práce, kterým je potřeba posílit a povzbudit český národ v nelehké době Protektorátu.

⁶⁰ Více viz B. CAINE, *Biography and History*, s. 105–111.

⁶¹ „*My God, how does one write a biography?*“ Cit. dle B. CAINE, *Biography and History*, s. 85.

⁶² Tamtéž, s. 121.

široce přijímané v jejich vlastní společnosti, a zdůrazňují důležitost oné společnosti v tom, jakým způsobem umožnila nebo dovolila danému výjimečnému jedinci ponořit se do jeho nejvýznačnějších činů.“^{63, 64}

Z výše uvedených trendů a způsobů přemýšlení o tom, jak psát o životě jedince, vychází také to, jak je v této práci nahlíženo na osobnost Sofie Podlipské. Přestože o Podlipské vzhledem k jejímu postavení mezi českou kulturní elitou 19. století není možné přemýšlet jako o „obyčejném člověku“, cílem předkládané práce je na pozadí osobního příběhu nabídnout analýzu dobových socio-kulturních vzorců, a to primárně rodinných a genderových vztahů. Z tohoto důvodu také práce nemá ambici pojmut život Sofie Podlipské v jeho komplexnosti, ale zaměřit se na tu jeho část, která umožní rekonstruovat, jak Podlipská během svého života jednak prožívala rodinu a rodinné vztahy a hledala své místo v ní, a také jak zakoušela a neustále vyjednávala svoji feminní identitu. Její genderová identita byla přitom formována v kontextu českého středostavovského socio-kulturního milieu, v němž se pohybovala, zároveň také ale konfrontována s jejími vlastními názory, ovlivněnými jednak četbou (do značné míry zahraniční) literatury, jednak vlastní kritickou reflexí dobových norem. Právě díky vysoké míře reflexivity, kterou se vyznačují její ego-dokumenty, je možné nejen nahlédnout to, jak ona sama v síti rodinných a společenských vztahů svoji genderovou identitu prožívala a skrze ego-dokumenty toto prožívání

⁶³ „Rather than depicting major political figures and leading scientists as exceptional individuals who dominated their worlds and were exceptional in every way, these historians point in their biographies to the extent to which their subjects shared and embodied values, beliefs and attitudes which were widely held within their own societies, and stress the importance of that society in enabling or allowing the exceptional individual to engage in their most significant endeavours.“ B. CAINE, *Biography and History*, s. 117–118.

⁶⁴ Barbara Caine výše uvedené demonstruje např. na biografii Adolfa Hitlera. Zatímco Alan Bullock (*Hitler: A Study in Tyranny*, 1952) volí klasickou strategii chronologického vyprávění Hitlerova života, kdy sleduje, čím byl formován v raném dětství a čím byla dlážděna cesta k jeho budoucí kariéře, s celkovým cílem objasnit, co na něm bylo zvláštního, že byl schopen získat a udržet si takovou moc, Ian Kershaw (*Hitler: A Biography*, 2008) a priori odmítá přístup založený na „historické velikosti“ („historical greatness“), která dle jeho soudu příliš vyzdvihuje jednotlivce a upozaďuje dobový kontext. Místo toho si naopak klade za cíl porozumět dobovému Německu, které Hitlerovi umožnilo držet se u moci. Obdobně odlišný přístup pak Barbara Caine nalézá např. v biografii Charlese Darwina. Zatímco Leonard Huxley (*Charles Darwin*, 1921) si klade otázku, kdo byl Darwin jako člověk a jaká byla jeho vzbava pro budoucí kariéru, Janet Browne (*Charles Darwin Voyaging*, 1995) se ptá, jak se ten nejtuctovější člověk („the most unspectacular person of all time“) mohl stát dominantní postavou své doby, přičemž odpověď hledá opět u dobové, viktoriánské společnosti, která ho vlastně stvořila. (Tamtéž, s. 118–121.)

verbalizovala, ale v obecnější rovině také to, jak byly konstruovány dobové genderové vztahy a identity.

2.2 SOFIE PODLIPSKÁ V ODBORNÉ LITERATUŘE

Vzhledem ke skutečnosti, že Sofie Podlipská byla uznávanou spisovatelkou a patřila mezi známé osobnosti českého kulturního a společenského života 19. století, poutala a poutá pozornost historiček a historiků, včetně těch literárních. V obecné rovině lze konstatovat, že přestože jsou její životní příběh i spisovatelské dílo známé, má jejich zpracování v odborné literatuře určitá specifika. Zprvč odkaz Podlipské zasahuje do mnoha oblastí – dochována je její rozsáhlá osobní pozůstalost týkající se jak soukromého, tak veřejného života, bohaté je i její spisovatelské dílo, vydané tiskem či zachované v rukopisech a zahrnující jak beletrii, tak teoretické studie, statě a přednášky, a v neposlední řadě její veřejné aktivity nezahrnovaly pouze tvůrčí činnost, ale také činnost spolkovou. Navíc jejími blízkými příbuznými byli Jaroslav Vrchlický a Karolina Světlá, tedy dva spisovatelé, jejichž dílo patří ke kánonu české literatury. Všechny tyto aspekty zapříčinily, že pro historičky a historiky zpracovávající dílčí témata z českých dějin 19. století nebylo prakticky možné se Podlipské vyhnout, přestože jí nevěnovali samostatné práce.

V historiografii lze tato dílčí témata, která nějakým způsobem reflektují Sofii Podlipskou a její odkaz, rozdělit do třech oblastí. První takovou oblastí jsou ego-dokumenty uložené v osobní pozůstalosti Podlipské, které jsou však vytěžovány pouze výjimečně. Konkrétně s deníky pracovala Milena Lenderová, která se však soustředila zejména na deníky z mladších let Podlipské (deníky psané před svatbou a krátce po uzavření manželství a také deníky psané pro její dvě děti; pokud Lenderová využívá deník z pozdějších let, pracuje spíše s editovaným výběrem) a využila je ve svém výzkumu týkajícím se právě ženských deníků v 19. století,⁶⁵ případně částečně v bádání o dějinách dětství.⁶⁶ Druhou oblastí je využívání autorských prací Sofie Podlipské, přičemž tyto zdroje představují nejvíce vytěžovaný pramenný materiál z jejího odkazu. Zpracovávají jsou především její publicistické a teoretické texty, které jsou využívány buď jako preskriptivní prameny sloužící

⁶⁵ Milena LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“ *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.

⁶⁶ Např. Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dětství 19. století v českých zemích*, Praha a Litomyšl 2009.

k rekonstrukci dobových socio-kulturních norem (např. *Listy staré vychovatelky, Příklady z oboru vychovávacího*), přičemž zde se jedná opět například o práce Mileny Lenderové věnujícím se dějinám ženy, dítěte a problematice vychovatelství,⁶⁷ nebo jako materiál k výzkumu veřejného života a ženského hnutí v 19. století. Pro tento účel jsou studovány nejen Podlipské teoretické statě (např. *Studie o práci*), ale také práce pojednávající o jejich význačných současnicích jakými byli Božena Němcová, Anna Náprstková, Vojta Náprstek či Bohuslava Rajska.⁶⁸ Třetí dílčí oblastí výzkumu, v níž je v historiografii reflektována osobnost Sofie Podlipské, je bádání o jejich současnicích, jejichž život a dílo jsou do nějaké míry propleteny se životem Sofie Podlipské, a tedy je ve výzkumu pracováno také s pramenným materiálem vážícím se k Podlipské. Konkrétně se jedná zejména o sestru Podlipské Karolinu Světlou⁶⁹ a jejího zetě Jaroslava Vrchlického.⁷⁰

Druhým specifikem odborné literatury pojednávající o Sofii Podlipské je charakter samostatných prací, které jsou jí věnovány. Doposud nebyla totiž zpracována ucelená biografie Podlipské, na druhou stranu však byly publikovány dvě samostatné práce, které analyzují její osobnost a dílo. Bezpochyby zajímavá je ovšem také nebývalá pozornost, které se Podlipská těší u studentů a hlavně studentek humanitních oborů, které se jí zabírají ve svých diplomových pracích, jichž je prakticky nepočítaně.

Onou první samostatnou prací, která představila osobnost Podlipské, byla dizertační práce Jeleny Holečkové-Heidenreichové *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*, obhájená na Univerzitě Karlově v roce 1925 a publikovaná o 15 let později v Topičově nakladatelství.⁷¹ Holečková-Heidenreichová, jinak dcera spisovatele Josefa Holečka, byla

⁶⁷ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999; M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*

⁶⁸ Např. Irena ŠTĚPÁNOVÁ – Ludmila SOCHOROVÁ – Milena SECKÁ, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001; Marie L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19. století*, Praha 1999; Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005; Milena SECKÁ, *Jen Náprstková, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech*, Praha 2016.

⁶⁹ Josef ŠPIČÁK, *Karolina Světlá*, Praha 1980; Josef ŠPIČÁK, *Polemika s dobou. Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*, Praha 1969.

⁷⁰ Bohuš BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, Praha 1979; Vladimír FRÍDA, *Krásná léta Jaroslava Vrchlického*, Praha 1948; Vítězslav TICHÝ, *Jaroslav Vrchlický: Život*, Praha 1942.

⁷¹ Jelena HOLEČKOVÁ-HEIDENREICHOVÁ, *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*, Praha 1940.

s Podlipskou v rodinné vazbě – její sestra Darja Podlipská-Holečková byla manželkou vnuka Podlipské Jaroslava, jehož otcem byl Prokop Podlipský – a Heidenreichová tak měla dobrý přístup k osobní pozůstalosti Sofie Podlipské i informacím přímo z rodiny. Její práce, přestože výjimečně odkazuje také na beletrii či statě Podlipské, je spíše kratšího rozsahu a primárně se zaměřuje na Podlipské osobní život rekonstruovaný z osobních vzpomínek a korespondence s rodinou a současníky, a tedy se nezaobírá analýzou jejího díla. Heidenreichová popisuje dětství Podlipské v rodině a vztah se sestrou, raná přátelství s Boženou Němcovou a Ketinkou Hemerkovou, stručně charakterizuje manželství s Josefem Podlipským. Druhá část práce je pak věnovaná životě Podlipské po smrti manžela a popisuje zálibu Podlipské v přírodě a cestování, lásku k Praze a literatuře, také její společenské kontakty, veřejné angažmá a zájem o problematiku vychovatelství. Zvláštní pozornost věnuje souborům korespondence s jejími důvěrnými přáteli, Eliškou Krásnohorskou, Jaroslavem Vrchlickým a Josefínou Brdlíkovou. Práce Holečkové-Heidenreichové bezpochyby ve své době měla svůj význam, neboť nabídla shrnutí života Sofie Podlipské a umožnila do něj nahlédnout skrze její soukromí, a tak ji také poznat jako člověka. Dle mého soudu tato práce významně ovlivnila, jak je dlouhodobě osobnost Podlipské prezentována. Zároveň platí, že s ohledem na dobu svého vzniku má tato práce své limity. Tím trochu formalistickým je, že vzhledem ke způsobu práce a citování zdrojů z dnešního úhlu pohledu de facto nespĺňuje nároky na odbornou práci, tím obsahovým pak omezení na prameny pocházející pouze od samotné Podlipské a absence širšího kontextu.

Druhá samostatná práce věnovaná Sofii Podlipské pochází z pera současné literární historičky Jany Vraiové a nese název *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská. Kapitoly z dějin literárního midcultu 19. století*.⁷² Vraiová se ve své práci zaměřuje na Podlipskou jako spisovatelku a její práce je čistě literárněhistorická. V první části se věnuje dobové recepci díla Podlipské a ve druhé pak na příkladu pěti sond do její beletrie umísťuje její práci na mapu dobové literární produkce. Autorčíným cílem je na příkladu Podlipské

⁷² Jana VRAJOVÁ, *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská. Kapitoly z dějin literárního midcultu 19. století*, Olomouc 2017.

demonstrovat proces vertikální stratifikace české literatury a za tímto účelem se také přiklání k triadickému modelu chápání literatury, který mezi vysokou a populární literaturu staví ještě střední rovinu, pro niž si Vrajová vypůjčuje koncept „midcultu“, který v českém prostředí představila práce Umberta Eca. Pro úplnost ještě dodejme, že v rámci přípravy své odborné monografie publikovala Jana Vrajová i několik článků, které jsou rovněž věnovány literárněhistorickým analýzám díla Sofie Podlipské.⁷³

Diplomových prací věnovaných Sofii Podlipské je nepřeborné množství a variují od témat literárněhistorických,⁷⁴ přes využití prací Sofie Podlipské jako normativních pramenů s cílem rekonstruovat dobový ženský ideál a genderově determinovanou výchovu dívek,⁷⁵ až po práce usilující o komplexnější obraz osobnosti Sofie Podlipské. Z těchto prací jmenujme konkrétně Janu Pavlíčkovou, která v rámci své magisterské práce zpracovala fond Sofie Podlipské uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.⁷⁶ Co se týká obsahu, je textová část její práce spíše medailónkem Sofie Podlipské a hlavní přínos tak spočívá právě v uspořádání rozsáhlého pramenného materiálu. Sofii Podlipské se věnovala také Radka Oudová, a to jak v bakalářské,⁷⁷ tak v magisterské⁷⁸ práci. Pozornost si zaslouží rozsáhlá magisterská práce, jejíž přínos spočívá ve zpracování veřejných aktivit Podlipské, kterým je v takovém rozsahu věnována pozornost poprvé. Oudová se opírá primárně o pozůstalost Sofie Podlipské uloženou v Literárním archivu

⁷³ Např. Jana VRAJOVÁ, *Diskuse o realismu „o patro níž“*. *Pojetí realismu v myšlení Terézy Novákové a Sofie Podlipské*, *Bohemica litteraria* 17/2014, č. 1, s. 132–147; Jana VRAJOVÁ, *Ke genezi české povídky pro dívky – povídka Nedostižitelná Sofie Podlipské (modelový čtenář a hranice žánru)*, *Studia Slavica* 17/2013, č. 2, s. 153–159.

⁷⁴ Např. Jakub RAIDA, *Historická próza Sofie Podlipské*, Olomouc 2015 (nepublikovaná magisterská diplomová práce); Nikola SMUTNÁ, *Komparace díla Karoliny Světlé a Sofie Podlipské*, Hradec Králové 2017 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce); Veronika FUKOVÁ, *Ve stínu slavné sestry (Vývoj ohlasu díla Sophie Podlipské)*, Pardubice 2008 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

⁷⁵ Např. Martina LIGURSKÁ, *Proměny dívčí normativní literatury 19. století se zaměřením na tvorbu Magdaleny Dobromily Rettigové, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské*, Olomouc 2018 (nepublikovaná magisterská diplomová práce); Petra KAPROVÁ, *Obraz dívčí výchovy v českém měšťanském prostředí 19. století v díle Sofie Podlipské*, Pardubice 2014 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

⁷⁶ Jana PAVLÍČKOVÁ, „Stará vychovatelka“ *Sofie Podlipská a spolek Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek*, Brno 2004 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

⁷⁷ Radka OUDOVÁ, *Společenská činnost Sofie Podlipské*, Praha 2011 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

⁷⁸ Radka OUDOVÁ, *Sofie Podlipská. Veřejná činnost ve světle veřejných pramenů*, Praha 2015 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

Památníku národního písemnictví, a to konkrétně o studium korespondence s osobnostmi veřejného života. Sama deklaruje, že stranou její pozornosti zůstává korespondence rodinná a také většina rukopisů (v tomto ohledu pracuje převážně s editovanými prameny). Z hlediska originality je v této práci cenná zejména pečlivá práce s archivním materiálem týkajícím se literárních a veřejných aktivit Podlipské. Oudová se sice nepouští do systematické analýzy spisovatelského díla Podlipské, ale mapuje její literární kontakty, korespondenci s vydavatelem či finanční aspekt publikační činnosti Podlipské a podrobně popisuje její osvětovou a spolkovou činnost (zajímají ji všechna angažmá Podlipské ve spolcích, zvláštní důraz je ale kladený na spolek Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek), tedy zachycuje tu část života Podlipské, která v této šíří a takto jednotně není nikde jinde zpracována.

Obecně lze konstatovat, že většina diplomových prací o Sofii Podlipské se soustřeďuje buď na její veřejné aktivity, nebo čerpá z jejího díla, ať už beletristického, nebo teoretického. Určitou výjimku tak v tomto ohledu představují dvě magisterské diplomové práce – *Sofie Podlipská. Vychovatelské snahy české spisovatelky v teorii a v praxi*⁷⁹ a *Ženská témata v korespondenci Sofie Podlipské (Příspěvek k dobovému konstruktivnímu feminině)*,⁸⁰ které se primárně soustředí na analýzu pramenů pokrývajících soukromý život Sofie Podlipské. V prvním případě se jedná o mou vlastní diplomovou práci, která měla za cíl analyzovat vychovatelské teorie Sofie Podlipské na základě studia jejích tištěných i rukopisných děl, studií a statí a tyto teorie zasadit do kontextu jejího vlastního života. Předmětem zkoumání se tak stal odraz názorů Podlipské ve výchově jejích vlastních dětí a také genderová determinace vychovatelských strategií v 19. století. Diplomová práce Markéty Švecové se vzhledem ke snaze analyzovat reflexi tzv. ženských témat v soukromé korespondenci věnuje také soukromému životu Podlipské, neboť ona ženská témata nejsou autorkou nahlížena v obecné rovině, ale prizmatem vlastního manželství a mateřství Podlipské. Autorka zároveň následuje podobnou strategii, kterou jsem volila ve své diplomové práci já, tedy že konfrontuje

⁷⁹ Jitka MAŠÁTOVÁ, *Sofie Podlipská. Vychovatelské snahy české spisovatelky v teorii a v praxi*, Olomouc 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

⁸⁰ Markéta ŠVECOVÁ, *Ženská témata v korespondenci Sofie Podlipské (Příspěvek k dobovému konstruktivnímu feminině)*, Pardubice 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

Podlipské vychovatelské spisy s jejím soukromým, avšak témata jinak strukturuje. Vedle některých nových témat, která do své práce zahrnuje (jako je např. názor na nevěru demonstrováný na vztahu její sestry s Janem Nerudou), se zaobírá podobnými tématy jako moje diplomová práce (např. genderová determinace výchovy). Jelikož si vlastní badatelskou činnost vymezila korespondencí, chybí jí některé prameny jak z oblasti teoretických prací Podlipské, tak z ego-dokumentů (deníky, paměti i některá další korespondence), které pak cituje dle méj diplomové práce. V obecné rovině lze konstatovat, že se ve svých závěrech obě práce shodují, jenom každá z nich představuje soukromý život Sofie Podlipské jinou formou.

Pro úplnost je zapotřebí dodat, že předkládaná dizertační práce se primárně taktéž zaměřuje na osobní život Podlipské, avšak využívá širší paletu pramenů (zcela nově jsou zde například využívány dosud prakticky neznámé archiválie z Podještědského muzea v Českém Dubu, kde jsou mj. uloženy samostatné fondy Sofie Podlipské a Karoliny Světlé). Tyto prameny jsou z hlediska metody nahlíženy novým způsobem, a v důsledku toho také práce předkládá nové závěry. V neposlední řadě je třeba uvést, že před sepsáním této dizertační práce bylo autorkou publikováno také několik dílčích studií, na jejichž výsledky předkládaná dizertační práce navazuje a dále je rozvíjí.⁸¹

⁸¹ Jitka MAŠÁTOVÁ, *Three Men of Sofie Podlipská in the Role of Fathers: Rott's, Podlipský's and Vrchlický's Fatherhood as Reflected in the Ego-Documents of their Friends and Families*, *Journal of Humanities* 2011, č. 2, s. 80–90; Jitka KOHOUTOVÁ, *Konstrukce otcovské identity v 19. století: aspekt otce-živitele*, in: Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ - Jitka KOHOUTOVÁ – Radmila PAVLÍČKOVÁ – Jiří HUTEČKA, *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*, Praha 2012, s. 174–183; Jitka KOHOUTOVÁ, *Rodinná paměť a identita české intelektuální elity 19. století*, in: Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Irena SOBOTKOVÁ – Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Marek PETRŮ, *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018, s. 120–153; Jitka KOHOUTOVÁ, *Representation of Motherhood Identity in the Ego-Documents from the Family of Sofie Podlipská*, *Journal of Humanities* 2018, č. 2, s. 62–75.

3. ZKUŠENOST DCERY

První oddíl předkládané práce je věnovaný zejména, ale nejen, první etapě života Sofie Podlipské. Analýza pramenů za účelem zjištění, jak Podlipská zakoušela svou roli dcery a jakým způsobem byla v rané fázi života formována její (nejen) genderová identita, se vztahuje k období dětství a dospívání v původní rodině do doby, než se provdala a založila vlastní rodinu a domácnost. Avšak vzhledem k tomu, že předmětem zájmu je také její vztah s rodiči a sourozenci, nevyhneme se zde časovému překryvu. Sňatkem totiž Podlipská neztrácí svoji identitu dcery a sestry, byť každodenně žitý vztah s rodiči a sourozenci samozřejmě nabývá vzhledem k novým rolím a okolnostem prožívaných v období dospělosti jiných podob. V otázce vztahu s rodiči a sourozenci se tedy neomezujeme pouze na čas, kdy Podlipská žila ve své původní rodině, ale zabýváme se i její zkušeností dcery a sestry jakožto dospělé. Zároveň je třeba zdůraznit, že nemálo pramenů, s nimiž je v tomto oddílu pracováno, nepochází ze samotného období dětství a dospívání. Prožívání raného dětství jsme totiž schopni rekonstruovat prakticky pouze díky pramenům pocházejícím z období dospělosti, kdy se Podlipská, členové její rodiny či někdo další z okruhu jejích blízkých k tomuto období vrací v podobě retrospektivního vyprávění. Situace se významněji mění prakticky až v poslední fázi dospívání⁸², neboť první dostupné prameny osobní povahy pocházející přímo z dané etapy života jsou datovány do konce 40. let 19. století, systematictěji je pokryto až období 50. let, pro něž máme k dispozici první ucelené soubory korespondence a deníkové záznamy.

⁸² O tom, jak chápeme pojem dospívání a jak ho vztahujeme k životu Podlipské, je pojednáno v relevantní kapitole.

3.1 RODINA, DOMOV, DĚTSTVÍ

Fragmentace identit v západní společnosti a analýza způsobů, jakým jsou tyto identity konstruovány, představuje velké téma postmoderního bádání společenských a humanitních věd. Přitom první identity, které si člověk osvojuje, jsou identity dítěte a ty jsou až na výjimky identitami navázanými na rodinu. Dítě se identifikuje se skupinou lidí, kterou označujeme jako rodinu – jakkoli toto označení může v různém prostředí, různém čase a pro různé lidi nabývat odlišných významů a (a to je neméně důležité) jakoukoli dynamiku má tento vztah, tedy jedná-li se o vztah vymezený pozitivně, či negativně.⁸³ První sebeidentifikace jedince tedy přichází skrze rodinné vztahy – tzn. je něčím dítětem, sourozencem, vnukem či vnučkou. Rozvíjení rodinných vztahů pak i nadále ovlivňuje to, jak formujeme svoji identitu, přičemž je třeba mít na paměti, že se jedná o proces a že identity odvíjející se od rodinných vztahů nejsou stálé a nabývají různých podob. Obecně vzato lze ale konstatovat, že rodina je místem, kde jsou utvářeny základní identity – po narození si svoji identitu totiž nově osvojuje nejen dítě, ale „narodí se“ také matka, otec, sestra, dědeček. Kromě identit utvářených skrze rodinné vztahy je pak rodina také aktivním činitelem podílejícím se na utváření dalších identit dítěte, z nichž velmi důležitá je genderová identita, na kterou během dospívání a v procesu socializace navazují identity další, jako například identita národní, náboženská, příslušnost k sociální skupině, atd.⁸⁴

Lze se také domnívat, že výše uvedené je jedním z důvodů, proč v autobiografiích mají jejich autoři tendenci se vracet ke svému dětství, ke své původní rodině, ke kulisám, v nichž rodina žije. I my zde budeme zkoumat tyto rámce: zajímá nás, jak je Podlipskou vnímána její rodina a rodinná identita a jakou roli hraje v její osobní identitě; jak jsou prožívány kulisy domova, jak se Podlipská k domovu vztahuje a co je vlastně pod pojmem domov rozuměno; a v neposlední řadě jak Podlipská prožívala své dětství a také, a to zejména, jaké své dětství zpětně hodnotila a jaké významy mu dávala. Zároveň je třeba

⁸³ Leonore DAVIDOFF – Megan DOOLITTLE – Janet FINK - Katherine HOLDEN, *The Family Story. Blood, Contract and Intimacy 1830–1960*, London and New York 1999, s. 55.

⁸⁴ Tamtéž, s. 90–92.

zdůraznit, že tento přístup, který si klade za cíl odhalovat, jaké významy dává člověk rodině a jak ji chápe, jak prožívá rodinné vztahy, jakou roli hraje rodina a rodinná identita v utváření jeho vlastního já, se odkazuje k výzkumu dějin rodiny metodologicky ukotvenému v tzn. nových kulturních dějinách, jenž v české historiografii zatím zůstává spíše na okraji zájmu badatelů.

Pokud se totiž podíváme na výzkum rodiny v české historiografii, zjistíme, že dlouhodobě je rozvíjeno zejména bádání vztahující se metodologicky k sociálním dějinám a historické demografii, a vpravdě historicky také výzkum etnografický. Tento trend odráží koneckonců jak přehledová studie Eduarda Maura mapující právě výzkum dějin rodiny v české historiografii a publikovaná v roce 2010⁸⁵, tak i kolektivní monografie z roku 1990 *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*⁸⁶, která je věnovaná tomuto tématu a na níž se sám Maur podílel. Nejdlejší, prakticky sto let starou tradici má v našem prostředí výzkum dějin rodiny opírající se o právní dějiny (mezi první hlavní výzkumná témata patřilo rodinné majetkové právo a sňatkový konsenzus) a zejména výzkum orientovaný etnograficky, s kořeny sahajícími až na konec 19. století k pracím Zikmunda Wintera,⁸⁷ přičemž dle Eduarda Maura etnografický přístup dominoval českému bádání o rodině ještě v 70. a 80. letech 20. století. Maur ve své studii uvádí, že částečný kontakt s novými trendy v západoevropské historiografii byl zprostředkován jen dílčími počiny z pera jeho samého či Pavly Horské.⁸⁸ Přitom je důležité zdůraznit, že pokud zde Eduard Maur mluví o aktuálním bádání na západ od našich hranic, má na mysli – aniž to sám explicitně specifikuje – právě výzkum sociálně-historický a demografický.

Výzkumu dějin rodiny byla v západní historiografii věnována velká pozornost od 60. let 20. století, kdy bylo díky práci historických demografů nashromážděno velké množství dat pokrývající různé regiony a časová období a týkající se zejména velikosti a skladby domácností, porodnosti a počtu dětí v rodině či sňatečnosti. Tato data pak byla následně využita historiky

⁸⁵ Eduard MAUR, *Dějiny rodiny v české historiografii*, Rodina a domácnost v 16.–20. století, Praha 2010, s. 9–22.

⁸⁶ Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

⁸⁷ E. MAUR, *Dějiny rodiny v české historiografii*, s. 9–12.

⁸⁸ Tamtéž, s. 12–14.

sociálních dějin, kteří provedli jejich analýzu a interpretaci. Značný objem dat umožnil provádět časová a regionální srovnání a vyvozovat závěry na úrovni makrostruktur, přičemž pozornost byla věnována zejména ranému novověku, konkrétně pak především identifikaci různých typů domácností, fungování rodinných struktur a přechodem těchto struktur od venkovských forem k formám protoindustriálním a industriálním.⁸⁹ Zároveň se historikové hospodářských dějin zabývali fungováním rodiny jako ekonomické jednotky, ekonomickým chováním členů rodiny či distribucí a využíváním zdrojů v rodině a od toho odvozenými mocenskými vztahy (tj. princip dědičnosti majetku apod.).⁹⁰

Na výsledky a metodu tohoto, sociálně-historického zahraničního výzkumu navazuje do velké míry i skupina mladých českých historiků, která se o dějiny rodiny v našem prostředí začala zajímat po roce 1989, jako např. Alice Velková, Josef Grulich, Jan Horský či Markéta Seligová, později jejich řady rozšířily také Markéta Skořepová či Pavla Slavíčková. V centru pozornosti těchto historiků stojí převážně raněnovověká venkovská rodina, resp. rodinná domácnost, a – obdobně jako v případě západoevropského výzkumu – proměny rodinných struktur, majetkové transfery v rodině a dědické právo, sňatečnost a sňatkové strategie, nemanželské a osiřelé děti, právní ochrana dětí atd.⁹¹ Některá z těchto témat jsou pak zpracována v dílčích

⁸⁹ Mezi zásadní práce z oboru historické demografie a sociálních dějin patří: John HAJNAL, *European Marriage Patterns in Perspective*, in: D. V. GLASS – D. E. C. EVERSLEY (eds.), *Population in History. Essays in Historical Demography*, London 1965, s. 107–118; Peter LASLETT–Richard WALL (eds.), *Household and Family in Past Time*, Cambridge 1972; Charles TILLY (ed.), *Historical Studies of Changing Fertility*, Princeton 1978. K výzkumu porozumění fungování rodinných struktur a domácností, a to zejména ve středoevropském prostoru, přispěl např. vídeňský historik sociálních a hospodářských dějin Michael Mitterauer (jeho zásadní studie k tomuto tématu shrnuty ve svazku Michael MITTERAUER, *Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien*. Wien 1992.). K tématu dopadu industrializace a migrace na příbuzenské vztahy a chování např. Michael ANDERSON, *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire*, Cambridge 1971.

⁹⁰ K tomu např. Jack GOODY et al. (eds.), *Family and Inheritance: Rural Society in Western Europe 1200–1800*, New York 1976; Joan W. SCOTT – Louise A. TILLY, *Women's Work and the Family in Nineteenth Century Europe*, *Comparative Studies in Society and History* 17/1975, č. 1, s. 36–64.

⁹¹ Např. Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009; Josef GRULICH, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*, in: Eduard MAUR – Josef GRULICH (eds.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku (= Historická demografie 30 –Suplement)*, Praha 2006, s. 19–72; Josef GRULICH – Markéta SKOŘEPOVÁ, *Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství. Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století*, *Český časopis historický* 113/2015, č. 1, s. 50–75; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiřelí ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov*

studiích i pro období moderních dějin,⁹² ovšem obecně platí, že zejména rodina ve 20. století zůstává na okraji zájmu historiků, příp. že je zkoumána rodina ve vztahu k dobové ideologii a politice státu.⁹³

Přitom přístup ovlivněný historicko-antropologickými metodami a dějinami mentalit můžeme na západ od našich hranic pozorovat ve výzkumu dějin rodiny nejpozději od 70. let 20. století. V kontextu soudobého bádání chápali tamní autoři rodinu jako síť symbolů a významů, které jí dávají částečně sami členové a částečně profesionální zájmové skupiny podpořené masovými médii.⁹⁴ Do centra pozornosti jejich historického výzkumu se tak dostaly postoje, namísto struktur bylo analyzováno rodinné chování. K této debatě přitom významným způsobem přispěli historikové usilující právě v rámci dějin mentalit o porozumění dobovému chápání sexuality či konceptům jako dětství, rodičovství, příbuzenství.⁹⁵ Předmětem bádání se stala snaha o rekonstrukci dobových představ (reprezentací) o rodině, snaha o porozumění symbolickým významům pojmů jako „domov“, „soukromí“ či samotného pojmu „rodina“. Výsledky výzkumu totiž ukázaly, že porozumění „rodině“ jako společenství členů spojených manželským svazkem či příbuzenstvím se plně prosazuje až od konce 18. či přelomu 18. a 19. století. Do té doby se v chápání pojmu rodina uplatňuje myšlenka korezidence, kdy za členy rodiny jsou chápáni i lidé nepříbuzní (čeled', podruhové apod.), a z dnešního úhlu pohledu by se tedy jako přesnější jevilo označení domácnost.⁹⁶

(1785–1855), České Budějovice 2016; Pavel MATLAS, *Nemanželská sexualita, sňatkový konsens a sociální disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou (1661–1760)*, Rodina a domácnost v 16.–20. století, Praha 2010, s. 31–49; Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací*, Praha 2013.

⁹² Např. Ludmila FIALOVÁ, *Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století*, Demografie 48/2006, s. 97–118; Martin JEMELKA, *Rodina a domácnost v dělnické kolonii na Ostravsku (1890–1930)*, Rodina a domácnost v 16.–20. století, Praha 2010, s. 111–128.

⁹³ Např. Dana HAMPLOVÁ, *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*, in: Antoine MARÈS – Pavla HORSKÁ (eds.), *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny*, Praha 2001, s. 107–118; Jakub RÁKOSNÍK – Radka ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*, Praha 2016.

⁹⁴ Michael ANDERSON, *Approaches to the History of Western Family*, London 1986, s. 39–40.

⁹⁵ Mezi zásadní práce v tomto ohledu bezpochyby patří: Philippe ARIÈS, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris 1960; Lawrence STONE, *Family, Sex and Marriage in England 1500–1800*, New York 1977; Edward SHORTER, *The Making of the Modern Family*, New York 1975.

⁹⁶ Podrobněji se porozumění konceptu rodiny v dobových textech (a také časovým a geografickým odlišnostem v tomto chápání) věnuje např. přední francouzský historik dějin mentalit a dějin rodiny Jean-Louis Flandrin (Jean-Louis FLANDRIN, *Famille. Parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*, Paris 1976.).

Výzkum rodiny ve vztahu ke kulturním dějinám je v české historiografii rozvíjen zejména v posledních dvaceti letech historiky a historičkami 19. století, do velké míry reprezentovanými Milenou Lenderovou a jejími spolupracovníky. V jejich badatelské práci je rodina ponejvíce nahlížena skrze koncept tzv. oddělených sfér a definování genderových rolí a dále skrze výzkum životního stylu a dějin každodennosti.⁹⁷ Vedle toho najdeme určitou reflexi fungování rodiny a rodinného života také u některých raněnovověkých historiků a historiček, a to hlavně těch, kteří se věnovali tématu života šlechty. Předmětem jejich výzkumu byla především šlechtická každodennost, uzavírání sňatků, vztahy mezi manželi či výchova šlechtických potomků.⁹⁸

Kulturně-historické přístupy přitom otevírají další nové možnosti, jak na rodinu v dějinách nahlížet. S novým tématem pro české prostředí přišla v nedávné době Radmila Švaříčková Slabáková, která se se svým týmem soustředila na výzkum rodinné paměti, z něhož kromě dílčích studií vzešly dvě monografie, jedna multidisciplinární⁹⁹ a jedna pojatá důsledně interdisciplinárně, pohybující se na pomezí historie a psychologie¹⁰⁰. Pro naši práci zabývající se osobností Sofie Podlipské se jako užitečný jeví takový přístup, který se ptá po roli, kterou rodina hraje v životě jednotlivce, a po významech, které člověk rodině dává, takový přístup, který pátrá, jak člověk zakouší rodinné vztahy, a v neposlední řadě, jaká je vazba mezi rodinou a individuální identitou, tzn. jakou roli rodina hraje v utváření jeho vlastního „já“. Nad vztahem konstruování osobní identity a rodiny se zamýšlí i Leonore Davidoff a její tři kolegyně ve své práci *The Family Story*, kde zdůrazňují, že na rodinu a rodinné vztahy je třeba nazírat v její dynamičnosti: „*Jestliže „já“*“

⁹⁷ Např. Tomáš JIRÁNEK – Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha 2009; M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999; M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství? Dětství 19. století v českých zemích*, Praha a Litomyšl 2009; tématu manželství na základě soudních a církevních dokumentů se věnovala Zuzana Pavelková Čevelová (Zuzana PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, *Každodennost manželství 19. století*, Pardubice a České Budějovice 2015).

⁹⁸ Např. Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha a Litomyšl 2001; Václav BŮŽEK a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha a Litomyšl 2002; otázku, jak chápat raněnovověkou šlechtickou rodinu, si ve své práci kladl Petr Maťa: Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.

⁹⁹ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Irena SOBOTKOVÁ – Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Marek PETRŮ, *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018.

¹⁰⁰ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Irena SOBOTKOVÁ, *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*, Praha 2018.

(,self‘) je proces, potom také rodina může být chápána jako soubor několika „já v procesu“ (,selves‘), taková aktivní interakce se všemi konflikty i spolupracemi, které v sobě nese.“¹⁰¹ Právě z toho důvodu, že i my zde chápeme rodinné vztahy takto dynamicky, nemůžeme se při analýze identity Podlipské jakožto dcery omezit pouze na rané fáze jejího života, ale musíme se nutně zabývat proměnami těchto vztahů v čase.

3.1.1 Rodina a její minulost

Moderní západní kultura vytvořila určitý paradox ve vnímání jedince. V duchu liberální tradice chápe totiž člověka jako nezávislou a celistvou bytost, zároveň je ale část jeho osobnosti nazírána skrze jeho příbuzenství. Silně zakořeněná sociální představa o pevné (patriarchální) linii potomstva má za následek, že i vysoce ceněná individualita narozeného člověka je umisťována do sítě jeho příbuzenských vztahů – přestože tyto vztahy mohou v identitě jednotlivce hrát různě důležitou roli.¹⁰² Západní myšlení tak přemýšlí v kontextu pokrevního příbuzenství, kde „krev je silnější než voda“.¹⁰³ Zajímá nás tedy, jak na svou příbuzenskou linii nahlíží Sofie Podlipská, o kom vlastně mluví, vypráví-li o své rodině, jak se vztahuje k rodinné minulosti, jak chápe svoje místo v rodině.

Původní rodinu Podlipské známe z dochovaných autobiografických črt a vyprávění nejen jí samé,¹⁰⁴ ale také její sestry Karoliny Světlé,¹⁰⁵ její vnučky Evy Vrchlické¹⁰⁶ a také ale od některých jejích současníků, kteří vzpomínali

¹⁰¹ „If self is a proces, then family, too, can be understood as a collection of ‚selves in process‘, an active interplay, with all the conflict as well as cooperation that implies.“ L. DAVIDOFF – M. DOOLITTLE – J. FINK - K. HOLDEN, *The Family Story*, s. 77.

¹⁰² Například zejména dříve mohla hrát v identitě ženy její role matky důležitější úlohu než role otce v identitě muže. V současné době už žena stále častěji odvozuje svoji identitu i od jiných rolí než od příbuzenské linie.

¹⁰³ L. DAVIDOFF – M. DOOLITTLE – J. FINK - K. HOLDEN, *The Family Story*, s. 77–80.

¹⁰⁴ Sofie PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, Praha 1898; S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět 18/1914.

¹⁰⁵ Karolina SVĚTLÁ, *Několik archů z rodinné kroniky, Ještě několik archů z rodinné kroniky a Upomínky*, in: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, Praha 1959, s. 7–85, 93–236.

¹⁰⁶ Eva VRCHLICKÁ, *Sestry*, Praha 1965.

bud' na obě spisovatelky, častěji však na slavnější z nich, Karolinu Světlou.¹⁰⁷ Autobiografické vyprávění *Povídka o mně* napsala Podlipská v roce 1882 a bylo míněno jako čtení pro děti a mládež s tím, že každý se může poučit ze života jiného, i toho nejobyčejnějšího člověka.¹⁰⁸ Didaktický rozměr je z textu patrný, stejně tak jako jeho jazyk odráží autorčin úmysl psát knihu primárně pro děti. Dále víme, že Podlipská před šedesátými narozeninami, tedy zhruba o deset let později, začala psát svůj životopis, k čemuž ji jednak ponoukalo její okolí, zároveň to vnímala ale i jako určitou povinnost vycházející z jejího životního příběhu a blížícího se jubilea.¹⁰⁹ Originál životopisu se bohužel nedochoval a jediné, co máme k dispozici, jsou části publikované na počátku 20. století v časopise *Ženský svět*.

Oba texty jsou klíčovými prameny umožňujícími interpretovat, jak Podlipská popisovala svoji původní rodinu, její kořeny, rodinné tradice a hodnoty a v neposlední řadě samotné aktéry rodinného života. Zároveň však nesmíme pustit ze zřetele, že se jedná jednak o prameny od samého začátku jejich vzniku určené k publikování pro veřejnost a jednak o prameny napsané po padesátém roce věku. V té době už byli (tedy kromě sourozenců) všichni vzpomínání členové rodiny mrtví, ale především takový časový odstup zachycuje, jak Podlipská svoji původní rodinu chápala a prezentovala v poslední fázi svého života, nikoli jak ji reflektovala v raném mládí. Pracujeme zde tedy s pamětí Sofie Podlipské a s tím, jaký obraz o své rodině si utvářela. Tento fakt se promítá i do samotné didaktické roviny textu, který je na mnoha místech cíleně vystavěn tak, aby čtenáři představoval odlišnosti každodenního života v dobách mládí jeho autorky. Vše výše uvedené platí koneckonců i o dalším významném zdroji o původní rodině Podlipské, a to jsou vzpomínky její sestry Karoliny Světlé. Ta vzpomínky na své dětství a rodinu sepsala v roce 1874 (jedná se o text *Upomínky*) a rodinnou paměť na historii Rottů o deset let dříve, v roce 1862, resp. 1863 (texty *Několik archů z rodinné kroniky* a *Ještě několik archů z rodinné kroniky*).

¹⁰⁷ O rodině Rottových a raném věku obou sester píše např. Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková či Karel Václav Rais (in: Josef ŠPIČÁK (ed.), *Polemika s dobou. Karolína Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*, Praha 1969.)

¹⁰⁸ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 6.

¹⁰⁹ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět* 18/1914, s. 6.

Sofie Podlipská se narodila do pražské měšťanské rodiny Rottových dne 15. května 1833, v samý předvečer svatojánských oslav, a jméno dostala podle onoho dne svého narození, který je zasvěcen Žofii. Vzpomíná, že podle načasování příchodu na svět ji také matka často nazývala malým poutníčkem.¹¹⁰ Rodina byla národnostně smíšená, což v Praze té doby ostatně nebylo nic neobvyklého, a nepatřila k pražským rodákům. Podlipská ve svých životopisných črtách vypráví o původu svých rodičů a prarodičů a skrze jejich životní příběhy osvětluje svůj původ a rodinné vztahy.

Co se týká prarodičů Podlipské, nejvíce prostoru je věnováno vzpomínkám na prarodiče z matčiny strany, tj. dědečka Jana Vogela a babičku Annu Vogelovou, rozenou Neumanovou, s nimiž Rottovi žili prakticky ve společné domácnosti. Jan Vogel byl původem Němec z Porýní. Podlipská stejně jako její sestra Karolina Světlá shodně uvádějí, že dědeček pocházel ze zámožné rodiny ve Švalbachu u Mohuče, a obě vypichují, že dědeček byl výjimečně vzdělaný muž s obrovským rozhledem. Zajímavé ale je, že v popisu dětství dědečka se už sestry částečně rozcházejí. Světlá klade důraz na tradici vzdělání v dědečkově rodině - popisuje ji jako vysoce vzdělanou a patricijskou, jeho otec měl být ve Švalbachu purmistrem a dopřát všem dětem „*neobyčejně důkladného, na onu dobu vědeckého vychování.*“¹¹¹ Naopak Podlipská k původu dědečka uvádí, že jeho otec byl zámožným viničním bednářem, který vlastnil vinice, bohužel však oba rodiče zemřeli, když byl dědeček ještě malým dítětem. Jeho poručníkem se stal nejstarší bratr, který byl dědicem pozůstalosti a který malého Jana dal na vychování do kláštera. Z textu Podlipské vyplývá, že nezná detaily dědečkova pobytu a studia v klášteře, jeho nevšední znalosti si s ním však spojuje.¹¹² V *Mém životopise* se navíc zamýšlí nad některými chronologickými nesrovnalostmi v dědečkově vyprávění o jeho mládí a vznáší otázku, zda v dědečkově životě nebyla před jeho odchodem z rýnského kraje nějaká etapa, kterou zamlčel.¹¹³

Pravděpodobně někdy kolem bitvy u Slavkova se dal dědeček naverbovat k rakouskému vojsku, s nímž se dostal až do českých zemí,

¹¹⁰ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět 18/1914, s. 7.

¹¹¹ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 110.

¹¹² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 18.

¹¹³ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 97.

konkrétně na Příbramsko, kde se seznámil s tehdy šestnáctiletou Katinkou Neumanovou, babičkou sester Rottových. V armádě zůstal i po sňatku a matka sester Rottových Anna se narodila v roce 1811 v Táboře, kde byl tehdy posádkou.¹¹⁴ Babička pocházela ze Smolotel u Příbrami a spolu se sourozenci v raném věku osiřeli. Otcův statek měl být po smrti rodičů prodán a ani děti pohromadě nezůstaly, přičemž babička byla dána na vychování k tetičce, která působila jako hospodyně u probošta na Svaté Hoře u Příbrami.¹¹⁵ Podlipská obecně věnuje o dost více prostoru vzpomínání na babičku než její sestra Karolina Světlá. Zatímco Světlá se více zaměřuje na zhodnocení osobnosti babičky, které je celé vystavěno tak, aby sloužilo jako vysvětlení, proč její prarodiče nakonec nebyli v manželství šťastní, Podlipská popisuje babičku z různých úhlů pohledu. Kde u Světlé najdeme hodnocení, že babička byla „prostinká venkovanka“, velmi „švarná a švitorná“, Podlipská se detailněji rozepisuje o babiččině vzhledu a rozvádí, co pravděpodobně Světlá rozuměla pod oním označením prostinká venkovanka.¹¹⁶ Popisuje ji jako dívku, která chodila pěkně oblečená a byla pro svou krásu známá v širokém okolí, dívku velmi živou a bystrou, která byla podnikavá a výtečně rozuměla hospodářství, která uměla vařit, takže se dědeček do ní okamžitě zamiloval. Bohužel se jí však nedostalo dalšího vzdělání – „... neuměla psáti, ani ciframi počítati. ... Šítí ani plésti také nikdy se nenaučila.“ – což Podlipská vysvětluje (a jakoby omlouvá), že bylo „bezpochyby následkem rodinného neštěstí.“¹¹⁷

Snad ve vojsku se dědeček Vogel seznámil s rytířem ze Schönfeldu, což předznamenalo další osud celé rodiny. Tento muž byl majitelem zrušeného kláštera sv. Anny na Starém Městě, kde provozoval tiskárnu českých a německých novin. Vedle toho na sklonku napoleonských válek zřizoval za Poříčskou branou v Karlíně papírnu a nabídl právě Janu Vogelovi, aby se stal správcem této papírny. Dědeček nabídku přijal, vystoupil z vojska a s rodinou (tedy se ženou Kateřinou a dcerou Annou) se natrvalo usadil v Praze. Prvním domovem se jim stala samotná papírna, v níž se rodina dostala do prostředí českého dělnictva a která byla obklopena vyhlášeným Růžovým údolím

¹¹⁴ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 19.

¹¹⁵ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 215.

¹¹⁶ A. ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Z denníku Karoliny Světlé*, *Ženské listy* 48, 1920, č. 9-10, s. 91.

¹¹⁷ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 215.

(„Rosenthal“)^{118, 119} Zde jejich dcera Anna prožila velkou část svého dětství. Zajímavé přitom je, jak významné místo zaujímá Schönfeld, prostředí papírny a Růžové údolí v rodinné paměti Rottových.

V procesu hledání národní identity rodiny, kterým si sourozenci Rottovi prošli a který se odráží právě v rodinných autobiografických pramenech, představuje toto místo jeden z uzlových bodů na cestě k češství – a to zejména ve vyprávění Podlipské. Ta mu ve svém vzpomínání připisuje statut místa, kde se dědeček (pro připomínku původem Němec!) stává de facto českým vlastencem: „*Zde se ocitl můj děd v okolí ryze českém, mezi českým dělnictvem v papírně a ve společnosti vzdělanců, německy sice mluvících, ale nadšených duchem vlasteneckým. Tohoto ducha přijal s velkou sympatií a Čechy staly se jeho vlastí vyvolenou.*“¹²⁰ Schönfeldova papírna a Růžové údolí jsou tak napříště v rodinné paměti spojovány s potvrzením českého vlastenectví v rodině z matčiny strany.

Zajímavé je, že výjimečnost tohoto místa je vzpomínána i v dalších generacích, jak dokládá zbeletrizovaný příběh o dětství sester Rottových nazvaný *Sestry* a pocházející z pera vnučky Podlipské, Evy Vrchlické. Ta, stejně jako Podlipská, uvádí, že dědeček Vogel se nejvíce naučil česky právě v českém prostředí u Schönfelda, kde četl české noviny. Vedle toho je navíc v jejím podání Růžové údolí místem, kde matka sester Rottových (tedy dcera Vogelových Anna) poznala jejich tatínka, Eustacha Rotta. Vlastenecký aspekt místa je podtržen sdělením, že mladý pár sedával mezi růžemi a četl si české noviny.¹²¹ Ač to z jiných pramenů neznáme, je možné, že Anna s Eustachem do Růžového údolí chodila, není však pravděpodobné, že by se s ním zde seznámila, jelikož Eustach Rott se s Vogelovými seznámil a přátelil již v době, kdy Anna byla ještě malé děvče, asi devítileté. Nejedná se však o jedinou nepřesnost, kterou v tomto kontextu u Vrchlické najdeme. V jejím vyprávění se totiž vzpomínaná růžová zahrádka nachází na ostrově Štvanici, nikoli na karlínském břehu Vltavy. V každém případě však situování seznámení rodičů

¹¹⁸ Jednalo se o úpravu pravého břehu Vltavy naproti Rohanskému ostrovu a Štvanici. Právě okolí papírny proměnil Schönfeld ve veřejné sady, které si získaly oblibu jako velká rozkvetlá zahrada a díky množství vysázených růží si vysloužily svoje jméno.

¹¹⁹ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 162–164.

¹²⁰ Tamtéž, s. 163.

¹²¹ E. VRCHLICKÁ, *Sestry*, s. 23–24.

do tohoto místa a navíc jeho propojení s vlasteneckými aktivitami členů rodiny jenom potvrzuje, jak symbolicky důležitým se v rodinné paměti stalo.

Jak dokládají vzpomínky obou sester na rodinné předky, neuralgickým bodem v otázce národní identity byl již zmiňovaný původ dědečka Vogela. Jeho příklon k vlasteneckému duchu (jak je uvedeno ve výše zmiňovaném citátu Podlipské) je v jejích vzpomínkách zhmotněn ovládnutím české řeči a přilnutím k českým vlasteneckým kruhům. Také Světlá ve svých pamětech, oplývajících vlasteneckým cítěním, interpretuje dědečkova osvojení češtiny jako jeden z aspektů, který z něj činí tak trochu „jiného Němce“. Tato jeho výjimečnost je navíc v jejím podání podtržena i povahou odlišnou od ostatních Němců: „*Nemaje v sobě ani špetky onoho vzpurného vyzývavého ducha, jímž nás Němci teď při každé příležitosti urážeti a pokořovati se snaží, honose se jen pěknými vlastnostmi svého kmene...*“¹²² Případ dědečka Vogela se však více než čímkoli jiným zdá být demonstrací příslušnosti tohoto muže k jiné podobě vlasteneckého cítění. Praha a Čechy mu sice byly domovem, jeho vztah k nim však neměl co dočinění s cítěním generace Světlé a Podlipské. Přestože se totiž naučil česky, dobře se mu žilo ve společnosti, v níž na prostředku komunikace nezáleželo. V zásadě mu totiž bylo jedno, mluví-li někdo česky či německy, záleželo mu ale na užívání správné a čisté formy daného jazyka. Jestli něco neměl rád, bylo to střídání a mísení obou jazyků, kdy se ani jedním z nich nemluvílo správně.¹²³ Přestože však obě sestry kladou takový důraz na jeho znalost češtiny („... *si osvojil češtinu tak ryzou, že nikdo v jeho okolí takou tehdy nemluvil.*“¹²⁴), nebyla pro něj tato řeč nikdy jazykem první volby. Česky mluvil jenom s tím, kdo německy neuměl, tedy např. se zákazníky v obchodě či s vnoučaty, než se naučili německy.¹²⁵

Každá ze sester Rottových se tak s původem svého dědečka „vypořádává“ po svém. V etnicky pojaté koncepci českého národa,¹²⁶ která je vlastní i myšlení obou sester, nelze pominout, že dědeček byl rodem Němec. Obě ve svých pamětech podtrhují jeho znalost českého jazyka, Světlá navíc

¹²² K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 113.

¹²³ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 163; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 113.

¹²⁴ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 163.

¹²⁵ Tamtéž, s. 290.

¹²⁶ Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 48–52.

zdůrazňuje jeho povahovou odlišnost od ostatních Němců a oceňuje, jak laskavě a zdvořile se choval k obyvatelům Čech, vlastně svým hostitelům.¹²⁷ Podlipská zachází ještě dále. V jejím podání jakoby dědeček svůj původ kompenzoval tím, že se podílel na národním probuzení celé rodiny, když tvrdí, že „... *Tak byl vlastně on první v naší rodině, jenž nám ukázal cestu národní uvědomělosti, ze které národ český byl zbloudil.*“¹²⁸

Etnicky český původ, který chyběl dědečkovi Vogelovi, reprezentovala v linii matky babička Vogelová. Je-li totiž obrozenci utvářena představa, že nositelem ryzího je češství venkovský lid,¹²⁹ pak babička Vogelová může být jeho reprezentantem, přičemž zejména ve vyprávění Podlipské je takový obraz babičky systematicky konstruován. Krásná mladá dívka z tradiční venkovské rodiny je vinou nešťastného osudu zanedbána ve svém vychování,¹³⁰ takže se jí nedostává mnohých znalostí a dovedností (vždyť neumí ani psát!), přesto je však nositelkou nejedné kladné vlastnosti – vyzná se v hospodaření, je velmi pracovitá, skromná a spravedlivá, oplývá srdečnou zdvořilostí.¹³¹ Co si však zaslouhuje v očích Podlipské zvláštního obdivu, je ryzost její češtiny, resp. píseckého nářečí, které si zachovala (až na přejímání německých zkomolenin v pozdějším věku, které bylo typickým pražským nešvarem) po celý život, neboť nikdy neztratila gramatickou správnost, ani pravý jihočeský akcent.¹³² Podlipská na mnoha místech babiččinu češtinu připomíná a vyzdvihuje její důležitost pro svůj vlastní vztah k rodnému jazyku, kterým s ní a s jejími sourozenci její matka i babička od dětství mluvily. Vzpomíná na lidovou slovesnost, kterou díky babiččině podání poznala, i to, že právě díky ní si

¹²⁷ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 113.

¹²⁸ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 163.

¹²⁹ Odkazováním na nezkaženost národního charakteru, ryzost jazyka a kultury v lidové tradici venkova, často v kontrastu k městu, které bylo v jejich očích „odnárodněné“, se sami obrozenci systematicky podíleli na utváření mýtu o prostém venkovském lidu jako zdroji národní identity. (Miloš Řezník, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století*, Praha 2003, s. 114.) Tento stereotyp nacházíme ostatně i u Podlipské, pro niž je pražská čeština „zkažená“ různými novotvary.

¹³⁰ Není bez zajímavosti, že i zde se prezentace babičky liší u Karoliny Světlé. Jestliže Podlipská píše o statku, z něhož babička jako „dcera zemanova“ pocházela, její původ označuje jako „selský“ (S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 215–217) a babičky rodinnou situaci popisuje jako neštěstí, které mělo za následek nedostatek vzdělání, Světlá uvádí, že babička byla dcera chudého rolníka, která nemohla od života příliš očekávat. (K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 111.)

¹³¹ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 216–217.

¹³² Tamtéž, s. 290.

mohla osvojit správnou českou mluvnici.¹³³ Podlipská tak prezentuje prostý lid jako nositele té nejryzejší formy jazyka utlačovaného národa – přitom současný historický výzkum již doložil, že postavení kořenů národní identity na venkovském obyvatelstvu je jen stereotypně opakovaný mýtus.¹³⁴ Zároveň způsob, jakým Podlipská formuluje své vzpomínky na babičku a její původ, nabízí analogii s osudem samotného českého lidu – krásného, čistého, prostého lidu, který byl vinou nešťastných okolností opuštěn a zanedbán, lidu s velkým potenciálem, který potřebuje svoji příležitost a „brus“. Slovo „brus“ v tomto významu přitom používá Karolina Světlá, která při popisu babiččina skonu dochází k hodnocení její osobnosti jako ženy, která oplývala duševní potenciálem, který ovšem zůstal nerozvinut: „... *jaká v ní spočívala původní síla duševní, čekající jen na brus pečlivějšího vychování, aby se zaleskla co démant první velikosti.*“¹³⁵

Přitom platí, že toto stručné hodnocení babičky Vogelové je u Světlé výjimečné. Obecně řečeno sice konvenuje spíše s tím, jaký obraz babičky vykresluje Podlipská, v pamětech Světlé má však babiččina nevzdělanost a prostota často negativní konotace, neboť je stavěna do kontrastu se vzdělaností dědečka a na vrub je jí připisován nejen celkový manželský nesoulad prarodičů, ale také babiččina omezenost v názoru na vzdělání, kterého nechtěla dopřát své dceři.¹³⁶ Právě vztahování se Světlé k původní rodině a předkům nese rysy výrazné akcentace vzdělanosti jako hodnoty, která byla v rodině přítomná po několik generací. Už dříve jsme viděli, že Světlá u dědečka

¹³³ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 16.

¹³⁴ Např. Miroslav Hroch se opakovaně vyjadřoval k otázce procesu kodifikace národních jazyků a konstatoval, že lidová řeč se stávala základem nově kodifikované jazykové formy v případě, že se národní hnutí nemohlo opřít o literární jazyk z doby raného novověku. Tato cesta totiž s sebou nevyhnutelně nesla nutnost rozhodnout se, který z dialektů daného jazyka bude základem pro nově vznikající normu (příkladem takové cesty byla např. slovenština). V případě českého národního hnutí a českého jazyka se názory na podobu spisovné češtiny různily. Zatímco Dobrovský a na něj navazující Pelcl a Jungmann hledali vzor moderních jazykových norem ve spisech 16. století, jejichž jazyk považovali za vrchol češtiny, například bratři Thámové a zejména František Jan Tomsa tvrdili, že spisovný jazyk musí reflektovat také soudobý mluvený jazyk. V konečné fázi zvítězila koncepce akademické češtiny Dobrovského a Jungmanna, která se od češtiny běžně užívané v měšťanském a rolnickém prostředí lišila. Pro zastánce „veleslavínské“ češtiny první generace, která národ nechápala ještě jako občanskou pospolitost, totiž nebyl prostý lid opravdovým partnerem a rovnocenným subjektem. (Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999, s. 66–69; M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, Praha 2009, s. 210–214.)

¹³⁵ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 119.

¹³⁶ Tamtéž, s. 114–116.

Vogela zdůrazňovala jeho původ a důraz na vzdělání v rodině. Vzdělanosti, i když ne nutně formálního charakteru, si cenila i v původní rodině svého otce, Eustacha Rotta. Babiččinu nevzdělanost lze tak vnímat jako jeden z důvodů, proč k ní Světlá nepřilnula tolik jako její sestra Sofie Podlipská. V neposlední řadě stojí za povšimnutí také její negativní hodnocení babiččina vlažného vztahu k vlasteneckým snahám. Tam, kde pro Podlipskou je babička nositelkou ryzího češství prostého lidu, Světlá neopomine zdůraznit, že babička pochybovala o českém národu a nevěřila v jeho budoucnost: „... u ní byl Němec neskonale chytřejší než Čech, že patřila velmi nedůvěřivě a posmívavě na naše národní snahy, že jí nebylo ani dost málo po chuti, kterák jsme smýšlely a si počínaly, a že sestře mé a mně nesčíselněkrát řekla: ‚Vy Češi toho asi vyvedete.‘“¹³⁷

Oproti tomu se vzpomínání Podlipské na babičku Vogelovou nevyznačuje kritickým tónem – přitom je zajímavé, že v základních charakteristikách se svou sestrou nijak nerozchází. Co je však jiné, je způsob popisu babičky a její hodnocení, které je velmi laskavé a smířlivé. Mezi základní vlastnosti babičky patří v očích Podlipské její ohromná pracovitost a venkovský původ, který i přesto, že se cítila být pražskou měšťankou a byla na tento svůj status velmi pyšná, v sobě nikdy nepotlačila, neboť „... [s venkovem] její srdce srostlé bylo.“¹³⁸ Venkovské vychování – a to ostatně platí pro popis obou sester – se mělo odrážet zejména v jejím způsobu vedení domácnosti a v činnostech, které vykonávala. Tak například nikdy nevyšívala a nepletla, ale hodně předla na kolovrátku, přestože nikdo v té době už doma nepředl; na malinkatém dvorečku jejich pražského domu chovala husy, kachny a slepice, na oknech pěstovala bylinky a vše, co „jí připomínalo kuchyňskou zahrádku“; v zimě se dralo peří; obzvláště si libovala v bílení a natírání a při stěhování si do Prahy vzala celou sadu nejrůznějších štětců. Vždy se zajímala o přírodu, ale ne městským způsobem, tedy že by chodila do přírody na procházky. Právě naopak, neopouštěla městské brány a koneckonců i z domu chodila pouze na trh a do kostela. Příroda ji však zajímala z hospodářského hlediska – kolik napršelo vody či jak plné jsou klasy obilí. Svoje venkovanství

¹³⁷ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 127.

¹³⁸ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 15.

si zachovala i ve způsobu oblékání – jelikož byla skromná, neměla ráda přílišné okrasy, za účelem úspor si městskou módu trochu upravovala po svém a po domácku chodila v krátké sukni, jak bylo běžné právě na venkově.¹³⁹

Mezi osobnostní charakteristiky, kterých si Podlipská na babičce cenila nejvíce, patří již výše zmíněná skromnost a pracovitost. V pečlivém nakládání s penězi si dobře rozuměla s dědečkem a vše, co měli, bylo zásluhou jejího přísného šetření. Pracovitost pak Podlipská vnímá jako vlastnost, které jí babička učila a kterou si díky ní osvojovala: „*Jenom kuňkou nebud’*“, *říkávala mi a mínila tím váhavost a lenost.*“¹⁴⁰ Ovšem nejtypičtější vzpomínkou na babičku je, jak rázně a přísně vedla domácnost, jak dbala na čistotu a jak vařila. Byla výbornou kuchařkou, i přes nový stolokrb si stále uchovávala otevřené ohniště a největší radost jí dělalo, pokud strážníkům chutnalo. Podlipská zároveň přiznává, jak významným způsobem ji v tomto ohledu babička ovlivnila: „*Od ní učila jsem se taky milovati toto povolání specificky ženské a viděti v něm ideální jeho stránku. Bývala jsem tedy velmi ráda u babičky v kuchyni ... Pamatuji si, kterak jsem mívala v také chvíli nesmírnou ctižádost státi se výtečnou, vzornou hospodyní, původkyní zdaru celého domu a spokojenosti členů rodinných. O tom snila a po tom toužila jsem upřímně.*“¹⁴¹ Babička, s níž rodina sdílí domácnost, tak představuje jeden z raných genderových vzorů pro malou Sofii, která ji mnohem později, ve svých šedesáti letech ve své autobiografii, popisuje jako předobraz genderové role ženy. Přitom je třeba zdůraznit, že právě způsob, jak Podlipská formuluje touhu malé Sofie („...[být] *původkyní zdaru celého domu a spokojenosti členů rodinných*“), nápadně odkazuje k popisu ideální role ženy, jak ji v průběhu 19. století postupně utváří měšťanská společnost se svým konceptem oddělených sfér a idealizovaného domova, jehož andělem strážným se stává právě žena.¹⁴²

Jestliže výše uvedený příklad dokládá, že autobiografické vyprávění je nejen subjektivním vzpomínáním na život pisatele, ale zároveň také odrazem dobového diskurzu a přijímaných hodnot, pak následující příklad ukazuje, jak

¹³⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 14–15; S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 216–217.

¹⁴⁰ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 12.

¹⁴¹ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, č. 14, s. 289.

¹⁴² Lynn ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005, s. 48–54.

selektivně je s oněmi vzpomínkami pracováno. Už bylo zmíněno, že celé hodnocení babičky Vogelové Karolinou Světlou směřuje k vysvětlení příčin nesouladu v manželství s dědečkem. Ty Světlá viděla právě v nevzdělanosti a prostotě babičky, která nemohla být a nebyla dědečkovi duševním partnerkou, kterou by vedle sebe toužil mít.¹⁴³ Světlá v tomto ohledu tíhne k dědečkovi, kterého prezentuje jako zastánce ženského vzdělání, jenž ona sama na svém pomyslném žebříčku hodnot staví velmi vysoko, a otevřeně dědečka lituje jako oběť v tomto nešťastném manželství.¹⁴⁴ Zajímavé přitom je, že o tomto nesouladu prarodičů se čtenář *Povídky o mně* vůbec nedozví, neboť Podlipská se mu v tomto textu zcela vyhýbá. Autobiografie Podlipské, psaná o deset let později, však potvrzuje, že i Podlipská tyto manželské neshody reflektovala. Za jejich původ však označila babiččiny „bouřlivé výjevy“ v situacích, kdy se jí něco nelíbilo. Dědeček toto její chování neměl rád, „... *nemohl se vpravit v její povahu. Neřekl jí nikdy příkrého slova, ale byl k ní chladný a odmítavý. Tím ona trpěla tím více, že vroucně ho milovala. Bývala tedy ještě více popuzena a to byla ta krůpěj hořkosti v našem domácím štěstí. ... Ale jindy rozptylovala se a ta domácnost naše byla malým krásným světem.*“¹⁴⁵ Nespokojenost dědečka v manželství pak Podlipská dokládá jeho vlastními slovy a vyjadřuje svoji vlastní lítost nad celou situací: „*Můj druhý nepředložený kousek, za nějž pykám po celý život.*‘ Tak bohužel jednou se vyslovil.“¹⁴⁶

O příčinách, proč se Podlipská v *Povídce o mně* o tomto tématu nezmiňuje, můžeme pouze spekulovat – důvodem mohlo být jak to, že text byl primárně určen pro děti a mládež, tak také skutečnost, že Podlipská svým textem utváří laskavý obraz prarodičů a do konceptu její charakteristiky babičky se rozměr, jenž má ve svých pamětech Světlá, zkrátka nehodí. Podlipská totiž k babičce velmi přilnula. Snad i z toho důvodu ve svých pamětech věnuje významný prostor vzpomínkám na babiččin rodný kraj, Příbramsko a brdské lesy a jmenovitě na vesnici Obořiště, kam ona sama v dětství – ať už jednou s babičkou, či později i sama bez ní – jezdila. Dle

¹⁴³ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 114–115.

¹⁴⁴ A. ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Z denníku Karoliny Světlé*, *Ženské listy* 48, 1920, č. 9-10, s. 91–92.

¹⁴⁵ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 164.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 112.

vzpomínek Podlipské babička toužila toto místo ještě někdy v životě navštívit, ještě jednou si přála vidět Svatou Horu. Pro babičku to byla nejen poslední cesta do rodného kraje, ale vůbec poslední cesta mimo Prahu, pro malou Sofii to byl první velký výlet do hlubokých lesů a na český venkov. Přesný časový rámeček této první cesty neznáme, víme však, že Podlipské bylo asi 12 let a že se do těchto míst později několikrát vrátila. V každém případě pro Podlipskou zůstalo Obořiště místem úzce spjatým s rodinnou pamětí a ve svých vzpomínkách se o něm rozepisovala – vzpomínala na lidi s tímto místem spojené i na zážitky ze svých pobytů.¹⁴⁷ Příbramsko a okolí Obořiště, které prý ráda nazývala „domovem svého ducha“,¹⁴⁸ se pro ni ale také stalo jakýmsi symbolem české venkovské krajiny a zároveň pobytů na venkově. Když pak už jako dospělá psala v korespondenci svým blízkým o zážitcích z cest a letních pobytů, nejednou vzpomínala právě na Obořiště.¹⁴⁹ Na fakt, že Obořiště zaujímalo ve vzpomínání Podlipské významnou roli, lze ostatně usuzovat i z toho, že tomuto místu věnuje samostatnou kapitolu také její vnučka Eva Vrchlická, když o babiččině dětství vypráví.¹⁵⁰

Jestliže pro Podlipskou je Příbramsko a Obořiště neodmyslitelnou součástí jejího dětství, rodinných kořenů a osobní identity, Světlá se o něm ve svých pamětech prakticky nezmiňuje. Naopak pro ni se obdobným referenčním bodem v hledání rodinné identity, vlastních kořenů a zároveň ztělesněním prototypu českého venkova stává Českobrodsko, odkud pocházela rodina jejího otce Eustacha Rotta. Ten se narodil v Českém Brodě a v osmi letech mu na tyfus zemřel otec. Matka se brzy znovu vdala, neboť nemohla sama řídit hostinec, který zdědila. Manželství se však nevydařilo a matka navíc přišla o rodinné jmění. Eustach toto rodinné neštěstí – alespoň dle vyprávění Podlipské – velmi špatně snášel. Brzy po smrti otce, který si prý přál, aby syn studoval, odešel do Prahy. Matka z něj chtěla mít kněze, na studia ale nikdy opravdu nedošlo. Co za Eustachovým rozhodnutím stálo, se můžeme spíše dohadovat.

¹⁴⁷ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 17, 70–102.

¹⁴⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Novinové výstřižky, Ladislav NOVÁK, *Žofie Podlipská (k stodesátému výročí jejího narození)*.

¹⁴⁹ Např. v dopise z 26. května 1855, který píše své sestře Karolíně Světlé a v němž popisuje svou cestu na Podřipsko a život tam. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská.)

¹⁵⁰ E. VRCHLICKÁ, *Sestry*, s. 87–114.

Podlipská tvrdí, že to bylo zejména proto, že se studia otci protivila kvůli tomu, že byla celá v němčině, a také proto, že nechtěl být na nikom závislým. Rozhodl se tedy ze studií odejít a vstoupit do učení k obchodníkovi Jiljí Krinerovi, přičemž rozhodnutí vydat se na obchodní dráhu prý nikdy nelitoval.¹⁵¹

Podlipská se v případě popisu rodiny svého otce nerozepisuje zvláště podrobně. Jak sama říká, autentická paměť na otcovu rodinu nesahá dále než k její prababičce, a to ještě pouze k jejímu mlhavému obrazu. Pod pojmem autentická paměť zde označuje vlastní otcovy vzpomínky z života v původní rodině, které jí sám vyprávěl. Tím, že se opírá pouze o otcovu přímou paměť, také vysvětluje stručnost svého vyprávění o této části rodiny. Zároveň však odkazuje na texty Karoliny Světlé, která historii rodiny Rottů zpracovala více než zevrubně. Na tomto místě také explicitně potvrzuje pravdivost pamětí své sestry a jí popsané osudy předků, přestože na jiném místě svého životopisu říká, že vzpomínky její sestry jsou podrobnější, neboť ta čerpala z vyprávění tety, které ona sama nezná, neboť u něj nebyla přítomná, a proto ona ve svém textu vychází pouze z toho, co osobně slyšela.¹⁵² V každém případě Podlipská v *Mém životopise* krátce zpracovává historii o původu rodiny Rotů (jak uvádí, rodina se původně psala s jedním „t“ a až její otec začal užívat jméno ve formě „Rott“) a stručné charakteristiky svých prarodičů, tj. rodičů otce Eustacha.¹⁵³

O svých prarodičích z otcovy strany vypráví Podlipská – přestože velmi stručně – v obou svých autobiografických textech. Na těchto několika odstavcích jsou pozoruhodné dvě věci. Tou první je, jak jsou prarodiče v jejích autobiografiích zachyceni. Podlipské text totiž nevypovídá ani tak o prarodičích, jako o tom, jaký obraz je o nich v rodinné paměti uchováván, resp. ještě spíše o tom, jak na své rodiče vzpomínal Podlipské otec a jak si ona otcovy vzpomínky zapamatovala a ve zralém věku popsala ve svých pamětech. Dědeček Rott byl ke každému laskavý, miloval svou ženu, vyznačoval se dobročinností a byl přesvědčený o tom, že všichni lidé jsou si rovni¹⁵⁴. „... *Byl prý muž vážný a šlechetný, ode všech lidí milovaný... [já tak] vidím v minulosti*

¹⁵¹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28–30.

¹⁵² Zde má pravděpodobně na mysli od otce.

¹⁵³ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 4–7.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 95.

své rodiny jasný zjev muže spravedlivého a dobrého,”¹⁵⁵ Obraz dědečka, jehož nikdy nepoznala, vlastně žil jen díky vzpomínkám otce Podlipské, který velmi trpěl jeho ztrátou a vykresloval svého otce veskrze pozitivně, tak, jak si jej chtěl pamatovat. Sama Podlipská to ostatně komentuje následujícími slovy: „*Po [jeho] smrti utkala se v myslí mého otce glorie kolem jeho památky,*”¹⁵⁶ a podotýká, že otec dědečka líčil jako světce a ona, spolu se svými sourozenci, si ho tak také zapamatovala.¹⁵⁷

Líčení babičky Rottové se v *Povídce o mně* a v *Mém životopise* v některých ohledech liší. Oba texty popisují její velkou dobrotu: “... *byla tak dobrosrdečná a ke každému příznivá ... zapomínala někdy pro jiné na vlastní zájmy,*”¹⁵⁸ otec o ní prý rád vyprávěl a popisoval ji jako ženu něžnou, přející a krásnou. Oba texty také shodně uvádějí, že otec velmi plakal, když se dozvěděl zprávu o její smrti.¹⁵⁹ Výše uvedené naznačuje, že otec Podlipské i na matku vzpomínal velice laskavě. Přesto se v *Mém životopise* (a pouze zde, v *Povídce o mně* o tom žádnou zmínku nenalezneme) Podlipská vyjadřuje také ke smutné stránce otcova vztahu k babičce. Zde totiž přiznává, že otec nejen nikdy nepřijal matčin nový sňatek, který bral ho jako pošlapání otcovy památky, ale že trpěl i onou ztrátou rodinného jmění (ke kterému došlo právě vinou onoho nešťastného druhého manželství), neboť v jeho důsledku žila následně matka ve velké nouzi u své dcery (a Eustachovy sestry) Böhrerové. V tíživé situaci matku hmotně podporoval právě Eustach, zatímco ona se neustále obětovala a podporovala ostatní děti. Mezi sourozenci tak panovaly velmi napjaté a komplikované vztahy (Eustach měl pěkný vztah snad jen právě se sestrou Böhrerovou) a Podlipská uvádí, že otec hořce nesl, že v dané situaci mu jeho matka vlastně ani nebyla opravdovou matkou.¹⁶⁰

Druhým pozoruhodným aspektem vzpomínek na prarodiče Rottovy je, že zmíněné pasáže dokládají, jaký význam přikládá Podlipská a potažmo její otec uchování paměti na vlastní předky. Otec Rott měl Sofii vyprávět o svém otci s tím, že „*jeho památka ho doprovázela jako anděl strážný veškerým*

¹⁵⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28–29.

¹⁵⁶ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 7.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 95; S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28–29.

¹⁵⁸ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 29.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 8; S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 187.

¹⁶⁰ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 187.

životem,¹⁶¹ a o dva odstavce dál říká sama Podlipská, že na babičku, přestože ji vlastně nikdy osobně blíže nepoznala,¹⁶² myslí a „*chová její památku v srdci svém vřele a věrně*.“¹⁶³ Podlipská tím sděluje mnohé nejen o tom, jak byla u nich chápána rodina a prožívány rodinné vztahy, ale zároveň tímto svým edukativně laděným textem pro děti a mládež působí na čtenáře, jimž v úvodním slovu ke knize říká, že i z životních příběhů jiných se lze leccemu přiučit. Formulacemi o uchovávání vzpomínek na předky, které sama ani nepoznala, tak Podlipská ukazuje, že součástí rodiny nejsou jenom ti, s kterými fyzicky sdílíme domácnost, ale že i ti, kteří pozemský svět už opustili, žijí dál v paměti a srdcích svých blízkých.

Co se týká rodinné historie Rottových, té věnovala dvě samostatné práce (jak už bylo ostatně uvedeno výše) Karolina Světlá.¹⁶⁴ Ta v nich velmi podrobně popisuje českobrodskou hospodu svých praprarodičů, vypráví o čtyřech jejich dětech a nejvíce o jednom ze synů, svém dědečkovi Eustachovi, a neopomine ani zpravit své čtenáře o původní rodině dědečkovi manželky, tedy své babičky. Podrobnost informací je poměrně překvapivá, zejména s ohledem na fakt, že Světlá zpracovává příběhy jdoucí čtyři generace nazpět. Zprávy o předcích údajně čerpá z vyprávění českobrodské tety Lidušky, která byla sestrou dědečka Eustacha. Světlá dále uvádí, že dle rodinných vyprávění sahá historie rodu „pánů R. z R...bergů“ až do doby Karla IV., čímž podtrhuje starobylý a vznešený původ rodiny. Její pozornosti se pak obzvláště těší tzv. českoobraská tradice rodiny, s níž hojně ve svých autobiografických textech pracuje i Podlipská. Ta ve velké zkratce představuje šlechtický původ „Rotů z Rotenberků“ pouze v *Mém životopise*. Zde uvádí, že se jednalo o původem francouzský rod, který přišel do Prahy v době Karla IV., a předkládá několik faktů, které podle ní mají sloužit jako doklad pravdivosti o šlechtickém původu rodu. Mezi ně má patřit existence rodokmenu, který prý Podlipská jako dítě na vlastní oči viděla, ovšem později se někam ztratil, či rodový erb, který byl

¹⁶¹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28.

¹⁶² V tomto ohledu najdeme ve vzpomínkách Podlipské drobný rozpor, neboť v této pasáži (s. 29) tvrdí, že babičku nikdy nepoznala, zatímco v úvodu autobiografie konstatuje, že si ji nepamatuje, neboť babička je z Českého Brodu přijela navštívit naposledy, když ona sama byla ještě velmi malá. (Tamtéž, s. 8.)

¹⁶³ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁴ K. SVĚTLÁ, *Několik archů z rodinné kroniky a Ještě několik archů z rodinné kroniky*, in: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, Praha 1959, s. 7–85.

údajně ještě ve 30. letech k vidění na pivovaru v Českém Brodě. Tradičně v rodině bylo uchováváno velké množství knih – ty měl naposledy v držení prastrýc Melichar, ovšem po jeho smrti byly někde rozptýleny, stejně tak jako ostatní rodový majetek.¹⁶⁵

Ona českobratrská tradice, která prostupuje celými paměťmi obou sester a neustále se objevuje při vzpomínání na členy Rottovy rodiny, ovšem neznačí, že příslušníci rodiny patří k českým bratřím, ale že v tradičním vyprávění rodiny je uchováván příběh, jak se rodina v předbělohorském období hlásila k českým bratřím a po Bílé hoře se pod nátlakem obrátila ke katolictví.¹⁶⁶ Každopádně na přelomu 18. a 19. století už je rodina katolická, i sama teta Liduška je vzorným příkladem zbožné katoličky, a jediným reprezentantem husitské víry je tak v této době strýc Melichar, bratr Lidušky a dědečka Eustacha. Teta Liduška ho měla popisovat jako někoho, kdo „propadl náboženskému a národnímu fanatismu ... Šel tak daleko, že se veřejně k husitské víře přiznával...“,¹⁶⁷ dokonce k ní chtěl i přistoupit, ale na úpěnlivou žádost Lidušky to nikdy neučinil. Přesto se při návštěvách Prahy chodil klanět na Staroměstské náměstí, místo poprav y utrakvistů.¹⁶⁸

Pozoruhodný je ovšem způsob, jak obě sestry českobratrskou tradici v Rottově rodině reflektují. Obě na ni odkazují ve vyprávění o otci Rottovi či jiných příbuzných i při vzpomínání na zážitky z vlastního dětství. Podlipská tvrdí, že v rodině se z generace na generaci uchovávalo evangelické učení, s nímž se měl seznámit i její otec: „*Neboť rodina mého otce jest starého původu a členové její byli vřelí vlastenci a přívrženci náboženství Českými bratry druhdy hlásaného. Můj otec byl katolíkem, jako jiní členové jeho rodiny, ale z dávnějších dob od předků evangelického vyznání dostalo se jemu mnoho z onoho učení.*“¹⁶⁹ U Světlé pak nalezneme vysvětlení, co je vlastně v rodině rozuměno pod oním učením a tradicí, resp. Světlá explicitně spojuje toto učení se vznešenými (!) mravními hodnotami a lidskými charaktery: „*Žilť v nich dosud v plné síle starý duch českobratrský, jehož vyznání víry se byli*

¹⁶⁵ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 5–6.

¹⁶⁶ K. SVĚTLÁ, *Několik archů z rodinné kroniky*, s. 19.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 33.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 31–33.

¹⁶⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 33.

*předkové jejich tak horlivě vždy přidržovali, a vznešená mravouka vyznání tohoto srostla s myslí celé rodiny způsobem tak nerozlučitelným, vryla se do její mysli a celé povahy tak nevymazatelně hluboko, že i ti, kdož se víry té vzdali, nebyli s to přijmouti jiného měřítko duševního a mravního.*¹⁷⁰ Obě ženy pak toto učení propojují s ryzím češtvím a své předky vidí jako pravé příslušníky českého národa a velké vlastence.

Čteme-li v pamětech obou sester o členech rodiny i předcích, z jejich popisů vyvstávají vlastnosti, které si sestry s těmito vznešenými hodnotami spojují – patří mezi ně skromnost, nezištnost, velkomyslnost, ochota pomáhat druhým, laskavost, „zapomenouti na sebe pro bližního svého, pro blaho všech.“¹⁷¹ V případě otce Rotta je zdůrazňováno, že žádným člověkem nepohrdal, nepovyšoval se, každého bral za sobě rovného, žádnou práci nepovažoval za nedůstojnou.¹⁷² Takto pojímané chápání rodinné tradice ostatně také vysvětluje výše zmiňované charakteristiky například dědečka Rotta z pera Podlipské. Způsob, jakým je tento „českobratrský duch“ (spojení, které používá i sama Světlá) pojímán v autobiografických textech obou sester, vybízí k otázce, do jaké míry byly obě ženy ovlivněny intelektuálními a uměleckými směry své doby. Jejich chápání těchto mravních vlastností jako inherentní součásti českobratrské kulturní tradice, něčeho přítomného „v těle a krvi“, a navíc propojování těchto vlastností s češtvím a s národní identitou se zdá být ovlivněno školou německého romantického idealismu, který rozvíjel myšlenku duchovního principu světa a jehož stoupenci se přihlásili k existenci Absolutna a Pravdy a hledali duchovní podstatu nejen v hmotném světě, který nás obklopuje, ale i v abstraktních entitách. Viděli tedy onoho ducha prostupovat nejen přírodou, ale i například lidskými dějinami (J. G. Herder) či právě specifickou kulturou konkrétního národa (J. Grimm).¹⁷³ Zároveň také považovali za jediné ryzí a pravdivé ty složky lidské podstaty, které vycházely z nejniternejších vrstev (a nebyly tak postaveny na racionálním základě), a

¹⁷⁰ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 125–126.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 126.

¹⁷² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28, 33; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 125.

¹⁷³ M. Řezník, *Formování moderního národa*, s. 71–72; Martin PROCHÁZKA – Zdeněk HRBATA, *Evropský romantismus a české obrození*, in: Martin PROCHÁZKA – Zdeněk HRBATA (eds.), *Český romantismus v evropském kontextu*, Praha 1993, s. 8.

stavěli do popředí charakter člověka, u nějž podtrhovali právě vlastnosti jako čest, lásku a statečnost.¹⁷⁴

Podíváme-li se z odstupu na prezentaci rodinné minulosti a charakteristiky předků, jak je nacházíme v ego-dokumentech Sofie Podlipské, příp. její sestry Karoliny Světlé, můžeme si povšimnout dvou zajímavých aspektů. Tím prvním je důraz na vzpomínání a uchování paměti, s kterým se v rodině setkáváme. Už sepsání příběhů předků je samo o sobě dokladem snahy o uchování rodinné paměti, a tedy rozhodnutí obou sester sepsat vzpomínky dokládá, jak velký význam tyto ženy rodinné paměti přikládaly. Přestože jejich motivací napsat osobní vzpomínky byl bezpochyby i fakt, že patřily k veřejně známým osobnostem,¹⁷⁵ a u Světlé navíc markantně vystupuje snaha uchovat povědomí o historii vznešeného rodu Rottových a jeho členech, neboť této problematice se věnuje velmi obšírně, v pramenech najdeme doklady toho, že vyprávět si v soukromí o minulosti bylo rodinnou tradicí. Víme, že starší generace vyprávěly potomkům. Dědeček Vogel vyprávěl zejména o svém životě – Podlipská popisuje nejen jeho vzpomínky z raného dětství, ale především jeho vyprávění historek z armády, a dokonce vyjadřuje lítost, že mnohé zapoměla.¹⁷⁶ Otec Rott dětem vyprávěl nejen o svém životě, ale i o svých předcích (zejména rodičích, ale Podlipská připomíná i jednu konkrétní vzpomínku na jeho babičku z otcovy strany).¹⁷⁷ Otec dětem vyprávěl často a rád – Podlipská k tomu říká, že jeho vzpomínek by bylo na samostatnou knihu.¹⁷⁸

Zajímavé při tom je, že jako velcí vypravěči vystupují v rodině muži – dědeček Vogel a otec Rott. Podlipská uvádí, že se babičky Vogelové vyptávala na její dětství, ale dozvěděla se jenom to málo, co je uvedeno v pamětech.¹⁷⁹

¹⁷⁴ George L. MOSSE, *The Culture of Western Europe. The Nineteenth and Twentieth Centuries*, Boulder and London 1988, s. 30 a 32.

¹⁷⁵ Podlipská sama explicitně vyjadřuje ve svém životopise jak vnější poptávku po sepsání životopisných črt, tak vlastní ambici podat svědectví o dobách minulých (S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 6). Způsob narace v jejích textech i ve vzpomínkách její sestry navíc často ukazuje na edukativní strategie autorek, které si kladly za cíl poučit čtenáře o životě v časech svého dětství, ba dokonce před svým narozením (viz například jejich popisy života ve staré Praze).

¹⁷⁶ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 20.

¹⁷⁷ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 4.

¹⁷⁸ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28.

¹⁷⁹ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 216.

Jako určité vysvětlení se nabízí sociální původ a vzdělání, neboť jak původní rodina otce, tak původní rodina dědečka patřily k rodinám lépe společensky situovaným s důrazem na vzdělanost, kde lze předpokládat zájem o minulost a život předků. To by vysvětlovalo i čestnou výjimku, „velkou vypravěčku“-ženu, kterou byla teta Liduška Rottová, od níž čerpala Karolína Světlá historii rottovského rodu. Ostatně – jak už bylo zmíněno výše – v pamětech Světlé pokrývá paměť rodiny Rottových čtyři generace nazpět a potažmo jde ještě dál, což je možné považovat za výjimečné. Ve svém výzkumu na pomezí orální historie a psychologie, kde Radmila Švaříčková Slabáková a Irena Sobotková zkoumaly hloubku rodinné paměti v současných (!!) rodinách, došly autorky k závěru, že komunikativní paměť v rodině obsáhne maximálně pět, spíše však čtyři generace. I toto je však pravděpodobně ojedinělé, neboť nejčastěji vzpomínky pokrývají generace tři.¹⁸⁰ V našem případě se navíc zabýváme pamětí rodiny před dvěma sty lety a bylo by omylem se domnívat, že rodiny z doby před 19. stoletím běžně znaly svou historii několik generací nazpět. O tom svědčí i samotný příběh Vogelových, kde rodinná paměť, resp. vzpomínky Podlipské a Světlé, dosahují pouze k prarodičům, které samy poznaly, ba s nimi přímo žily v jedné domácnosti. Aspekt uchování hluboké rodinné paměti u Rottů by tedy mohl být i jakýmsi potvrzením příslušnosti Rottů k vyšší společenské vrstvě, neboť zájmem o rodinnou minulost se vyznačovaly převážně rodiny šlechtické či patricijské a teprve později, v průběhu 19. století v souvislosti s formováním moderního měšťanstva, se tato tradice postupně rozšířila a stala běžnou, nejprve mezi středními vrstvami.¹⁸¹

Vedle toho prameny také dokládají, že Sofie Podlipská i její sestra se samy aktivně zajímaly o minulost rodiny, tedy vedle vypravěčů ze starší generace zde nacházíme i aktivní zájem potomků poznat a uchovat rodinnou paměť. Už bylo zmíněno výše, že samotné sepsání paměti na předky je dokladem takového zájmu. Také víme, že obě ženy se svých předků vyptávaly (Světlá tety Lidušky, Podlipská babičky Vogelové, tatáž už jako dítě „s otevřenou pusou“ visela na rtech dědečka, když vyprávěl o svém mládí...¹⁸²).

¹⁸⁰ R. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – I. SOBOTKOVÁ, *Rodina a její paměť v nás*, s. 34–42.

¹⁸¹ John R. GILLIS, *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*, Cambridge, Mass., 2001, s. 6.

¹⁸² S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 113.

Dochované prameny navíc ukazují, že snaha vztáhnout se k minulosti rodiny úzce souvisela i formováním jejich osobní identity. Současný paměťový výzkum potvrzuje, že individuální identita je úzce provázaná právě s rodinnou pamětí. Utváření vlastního příběhu, který je odrazem toho, jak chápeme sebe sama, je kontinuálním procesem, jehož součástí jsou jak naše vzpomínky (např. na dětství), tak také vzpomínky dalších lidí, které jsou nějak provázané s naším příběhem (např. vzpomínky na předky, místa apod.).¹⁸³

V pamětech obou sester je zřejmé, že se každá jinak vztahuje k rodinné minulosti a předkům. Světlá inklinuje k dědečkovi Vogelovi, u něhož zdůrazňuje jeho patricijský původ a vzdělanost, a ještě významněji k rottovské linii rodiny, kde je až fascinována nejen oním českobratrským duchem, ale také podivínskými postavami předků (Johanou Blahovcovou či strýčkem Melicharem). Sama se pak identifikuje s vlastnostmi, které jsou tradičně v rodinné paměti spojovány právě s těmito postavami a o kterých od dětství slychala, že je zdělila – divokost, temnota, nespoutanost, touha po svobodě.¹⁸⁴ Obdobně u Podlipské nalézáme zaměření se na ty vlastnosti předků, s nimiž se ona osobně identifikovala – mírnost povahy, laskavost, sociální cítění, touha konat dobro. Viděli jsme, že tyto vlastnosti akcentovala u prarodičů Rottových, a později uvidíme, že jsou to také vlastnosti jejího otce. Ovšem zvláštní pozornost věnuje Podlipská těmto charakteristikám také u dědečka Vogela, kterému „... z očí vycházelo světlo vnitřní harmonie ... byl tím nejlaskavějším učitelem a vůdcem ... nikdy a nikde neužíval vojenské disciplíny ... bylo znáti v jeho jednání myslitele a lidumila.“¹⁸⁵ A koneckonců také u babičky Vogelové se vztahuje k těm jejím charakteristikám, které byly pro její individuální identitu formativní – ryzí český původ a jazyk či role ženy v domácnosti.

Významnost potřeby vztáhnout se k předkům dokládá i již výše zmiňovaný výzkum Radmily Švaříčkové Slabákové a Ireny Sobotkové, kterým

¹⁸³ Robert R. ARCHIBALD, *A Personal History of Memory*, in: Jacob J. CLIMO – Maria G. CATTELL (eds.), *Social Memory and History. Anthropological Perspectives*, Walnut Creek 2002, s. 66, 77–78.

¹⁸⁴ Podlipská osobní identitu své sestry popisuje takto: „Cítla se s nimi spřízněna, krev jejich kolovati ve svých žilách, idey jejich pokračovati ve svém mozku. Jejich hoře přešlo v srdce její, jejich vlastenecký cit vrcholil v ní.“ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 5.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 185–186.

se podařilo ukázat, že roli v utváření vlastní identity může mít i vzdálenější člen rodiny. Důležité je právě ono vztahování sebe sama k někomu z předků, vědomí, že jsem někomu podobný (fyzicky či povahově), vnímání někoho jako svého vzoru, ale třeba i antivzoru. Roli v pocitu blízkosti k předkům může hrát blízkost hodnotová (jak jsme viděli například u vzdělanosti v případě Karoliny Světlé) či blízkost povahová (inklinace k určité povaze je zřejmá u obou sester). Takovéto vztahování se přitom napomáhá pocitu příslušnosti k něčemu většímu, pocitu osobního ukotvení.¹⁸⁶ To platí i pro Sofii Podlipskou, pro níž je rodinná historie integrální součástí její osobní identity, jí samotné: „*Žijte tedy dále, vy moje hvězdy na obzoru mých upomínek, zakořeněné v lásku moji. Dokud žiju a myslím, jste tu ještě. A potom?*“¹⁸⁷ Je zřejmé, že pro ni osobně (a potažmo i pro její sestru Karolinu Světlou) má vnímání rodiny minimálně dvě vrstvy. Tou první jsou členové rodiny, s nimiž fyzicky žije v jedné domácnosti (tedy rodiče, sourozenci, ale také prarodiče Vogelovi), tou druhou pak předci, minulost rodiny, rodinné tradice (jako např. českobratrský duch).

Z tohoto úhlu pohledu je pohled Podlipské (i Světlé) na rodinu velmi moderní, neboť zájem rodiny o minulost je charakteristikou moderní rodiny v té její podobě, v jaké jí dává vzniknout právě 19. století. Do té doby jen málo rodin znalo své kořeny, a ani se o ně nijak zvlášť nezajímaly. Paměť sahala běžně ne více než dvě generace nazpět. Až středostavovské vrstvy 19. století otevřely západní kultuře svět tradic a kult minulého, když se začaly zajímat a pečovat o tradice vlastní, rodinné, ale také o tradice a minulost obecně. Jejich vnímání života na ose lineárního času, kde každý okamžik je jen dočasným momentem na cestě pokroku, jakoby umocnilo touhu ukotvit se v čase. Minulost a původ začaly být vnímány jako něco, co dává smysl a hodnotu věcem i lidem.¹⁸⁸

O posunu k moderním formám rodinných vzorců původní rodiny Podlipské přitom svědčí i druhý zajímavý aspekt vystupující z rodinných pamětí obou sester. Příběhy předků jsou totiž v mnoha svých jednotlivostech odrazem dobové reality rodinného života. Jak ukázal sociálně-historický a

¹⁸⁶ R. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – I. SOBOTKOVÁ, *Rodina a její paměť v nás*, s. 146, 235–240.

¹⁸⁷ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 96.

¹⁸⁸ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 6, 14.

historicko-demografický výzkum posledních dekad 20. století, bylo by mylné se domnívat, že rodina v předmoderní době byla jednotkou vyznačující se stabilitou ve smyslu rodinných vztahů i ve smyslu přináležitosti k místu. Naopak běžnou rodinnou zkušeností byla diskontinuita rodinných vazeb, fragmentace rodiny, nestabilita zázemí, přičemž toto konstatování platí zejména pro nižší sociální vrstvy a za určitou výjimku lze považovat například šlechtické rodiny. Příčinou pak byla sociálně-ekonomická situace. Velká úmrtnost populace vedla například k tomu, že až dvě třetiny vdávajících se žen ve věku kolem 25 let už nemělo naživu svého otce; nemožnost uživit velkou rodinu měla za následek odchod dětí z původní rodiny a zpřetrhání rodinných vazeb.¹⁸⁹

Příběhy rodiny Rottových a Vogelových jsou přitom více než typickým důkazem takové reality rodinného života. V obou rodinách nalézáme předčasně osiřelé děti, které jsou vlivem okolností donuceny opustit svůj rodný dům – dědeček Vogel, babička Vogelová, otec Rott. Oba muži se musí postarat o vlastní živobytí a jsou okolnostmi dovedeni na zcela nové místo, kde si zakládají vlastní, nové rodiny – dědeček Vogel přes armádu doputuje až do Čech, otec Rott do Prahy. U dědečka navíc dojde (pravděpodobně vlivem vzdálenosti) k naprostému zpřetrhání vazeb s původní rodinou. Také babička Vogelová po osiření ztratí do velké míry kontakt s rodinou, tedy původní rodinou. Uchovávána je však určitá vazba na místo, některé obyvatele vesnice a právě skrze kontakty sousedů, kteří pravidelně dojíždí pracovně do Prahy, i na jednoho ze sourozenců. Otec Rott si s původní rodinou kontakt zachovává. I jeho rodina však nezůstává úplnou a funkční jednotkou – matka se znovu provdá, rodinný majetek je ztracen, matka i sourozenci trpí nouzí, rodinné vazby jsou narušené.

Podoba a fungování původní rodiny Podlipské se v tomto kontextu zdát být diametrálně odlišná – pohromadě žijící rodiče a prarodiče, kteří vytvářejí zázemí plné lásky pro své děti a vnoučata a dožívají se takového věku, že jsou tu pro ně ještě v době jejich dospělosti (tedy s výjimkou dědečka Vogela, který zemřel v srpnu 1845), či sdílení citové přináležitosti k jednomu domu jako

¹⁸⁹ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 7–10.

místu rodinného žití. Vnímání vlastní rodiny Sofií Podlipskou a to, jak ji zachycuje ve svých vzpomínkách, je tak (i přes všechna úskalí například v podobě nesouladu mezi prarodiči) obrazem naplněného ideálu rodiny 19. století s jeho důrazem na emoční vazby a utváření domova a pevného rodinného kruhu. A v neposlední řadě, a to je zajímavé, také osobnostní charakteristiky samotných předků korespondují ve vzpomínkách Sofie Podlipské s dobovými genderovými ideály, jak je formuje 19. století – muži jsou vzdělaní, nositelé velkých mravních vlastností, ženy jsou milující, dobré hospodyně utvářející teplo rodinného krbu. Výjimka, která v tomto ohledu neobstojí, je babička Rottová, matka otce Rotta, která svým špatným sňatkem zapříčiňuje rozklad rodinných vztahů a v interpretaci Podlipské tím pro svého otce selhává jako matka.

3.1.2 Domov

V monografii *The Family Story* se autorky zamýšlejí mimo jiné nad pojmem domov a jeho chápáním.¹⁹⁰ V jejich pojetí je domov prostředím, které je konkrétním místem a zároveň stavem mysli. Nabízejí tak koncept domova, který se zrodil právě v kontextu proměn rodiny a životního stylu měšťanských vrstev v 19. století a který je velmi úzce spojen s rodinou, neboť je to místo, kam se její členové vrací, symbolicky se spojují, a rodinu tak stále znovu a znovu utváří. Domov se tedy jednak vztahuje ke konkrétnímu obydlí, zároveň je ale založen na rodinných vztazích, na lásce mezi členy rodiny.¹⁹¹ Takto chápaný domov odkazuje k téměř posvátnému ideálu symbolizovanému krbem a implikujícím lásku, vřelost, útěchu a zklidnění. John Gillis srovnává tento koncept moderního domova se zkušeností předmoderní doby a uvádí, že lidé z předmoderní doby nebyli zvláště emočně připoutáni ke konkrétnímu domu a že domovem pro ně byla v dané konkrétní chvíli zkrátka střecha nad hlavou.

¹⁹⁰ Koncept domova jako takový nebyl dlouho historicky systematicky tematizován. Předmětem studia se tak domov stával jako součást bádání o každodennosti, rodině a genderových rolích v 19. století.

¹⁹¹ L. DAVIDOFF – M. DOOLITTLE – J. FINK - K. HOLDEN, *The Family Story*, s. 83–87.

Opravdový domov, kde bylo možné dojít útěchy a pokoje, navíc pro předmoderního člověka reprezentovalo křesťanské nebe, přičemž církve a život komunity mu nabízely jakýsi „domov mimo domov“. Teprve v 19. století začala být přijímána myšlenka, že domov si může vlastně utvořit rodina sama za zdmi vlastního domu. Toto moderní chápání domova navíc Gillis posouvá ještě dál, když uvádí, že domov je vnímán jako zvláštní místo spojované často s dětstvím a původní rodinou.¹⁹²

Také analýza retrospektivního pohledu zralé Sofie Podlipské na domov v původní rodině ukazuje, že její vzpomínky jsou velmi úzce provázány s konkrétním místem. Symbolem tohoto domova je v jejích autobiografických textech rodný dům a jeho blízké okolí, fungující jako kulisy neodmyslitelně spjaté s dětstvím. Podlipská popisu domu i pražské čtvrti, kde se nacházel, věnuje ve svých pamětech zvláštní prostor a je-li pro tento popis něco charakteristické, pak je to jeho nostalgičnost. V textu je zřejmá edukativní snaha zachytit, v čem se tato místa lišila od stavu, v jakém se nacházejí o několik desítek let později v době, kdy autorka píše své vzpomínky, ale také – a to je neméně důležité – nostalgické povzdechnutí nad tím, že dávno minulé už nelze vrátit zpět. Opět tak zde narážíme na emoční prožívání pomíjivosti času a s ním spojené prožívání minulosti jako hodnoty vyššího řádu.

Rodný dům Podlipské se nacházel na Starém Městě v Poštovské ulici, která vedla rovnoběžně s Vltavou směrem na sever od tehdejší Ferdinandovy (dnes Národní) třídy a která dnes nese název ulice Karoliny Světlé. Tam v roce 1825 koupil větší domek ze sousedících, patrových dvojdomků dědeček Vogel se svojí ženou. Podlipské otec, Eustach Rott, pak jen krátce před narozením Podlipské přikoupil přiléhající, menší domek. Oba domky rodina následně probouráním zdi propojila. Interiér domu není ve vzpomínkách zachycen nijak detailně, víme však, že každý z domků měl mít tři pokoje, malý dvorek a pavlač. Přesto, že z popisu vyplývá, že prostor byl spíše stísněný, pokoje malé, schodiště do patra příkré, zadní pokoje navíc značně tmavé, Podlipská mluví o domu jako o velmi útulném místě.¹⁹³ Onen pocit útulnosti domova, tepla

¹⁹² J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 15, 109–110.

¹⁹³ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 9–10; S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 7–8.

rodinného krbu je v jejím vyprávění zcela jednoznačně spojován nikoli s materiálním komfortem, ale s pocitem: „*Toto útulné, skromné a nekonečně milé hnízdečko bylo mně, poutníku životem uchystáno pečlivými rodiči.*“¹⁹⁴ I přestože se tedy jednalo o skromné podmínky, byl pro ni domov jejího dětství něčím zcela výjimečným – nebyl totiž reprezentován pouze domem samotným, ale také tím, kdo ho obývá a onen domov z něj utváří, zajišťující tak dětem pocit důvěrnosti a bezpečí.

Zároveň platí, že pro Podlipskou (a ostatně i pro její sestru Karolinu Světlou, jak je zachyceno v jejích *Upomínkách*) má domov ještě jeden rozměr. Doma se totiž cítí také v celé Poštovské ulici a jejím bezprostředním okolí. Popis těchto míst má přitom v pamětech obou sester shodné rysy – obě se snaží zachytit odlišnost této části Prahy za jejich dětství a v době vzniku autobiografických textů a u obou je vnímání těchto kulís dětství spojováno na jedné straně s určitou divokostí, jakousi neuhlazeností místa a zároveň s již jednou zmiňovaným pocitem bezpečí. Poštovská ulice a její okolí jsou ve vzpomínkách vzhledem ke své poloze líčeny jako velmi živé a hlučné místo, které má daleko k upraveným městským ulicím s reprezentativními domy. Jen v Poštovské ulici stály dva zájezdní hostince, u nichž se pohybovalo mnoho lidí a dostavníků, které přijížděly do Prahy se zbožím, ale také odtamtud vyrážely s cestujícími. Okolí tak bylo plné lidí přijíždějících z venkova, ale také řemeslníků, rybářů, dřevařů. Přilehlé uličky a prostranství nacházející se ve staré zástavbě se v dětských očích navíc vyznačovaly omšelostí a jakousi tajemností – Podlipská vzpomíná, jak je lákal Poštovský plácek a klenuté průjezdy, jak je fascinovaly temná schodiště a hluboké sklepy, starobylé sochy a krucifixy či tajuplné výklenky. Vltavské nábřeží v té době ještě nebylo upravené, ulice se skláněly až k Vltavě, takže součástí života obyvatel těchto míst byly opakující se povodně. Na břehu byly ale také nejrůznější zahrádky, rostla tam tráva, a děti tak získávaly volný prostor ke svým hrám.¹⁹⁵

Součástí utváření individuální identity obou sester je právě přináležitost k této čtvrti („*Byliť jsme dětmi Vltavy, my rodáci z Poštovské ulice...*“)¹⁹⁶,

¹⁹⁴ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 8.

¹⁹⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 10–11, 41–42; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 93–94.

¹⁹⁶ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 11.

kteřá je pro ně jakýmsi rozšířeným domovem – místem, které je formuje, neboť jim dává možnost žít v dětském světě fantazie a také poznávat život obyčejných lidí, ale také místem, v kterém pociťují zvláštní druh bezpečí navozující slovy Světlé „*sladký pocit domovní*“. I přes onu tajemnost, neuhlazenost, rušnost a hlučnost je totiž u obou sester akcentována důvěřnost pociťovaná jak v samotném prostředí, tak v chování mezi lidmi – průjezdy domů byly bezstarostně otevřené a nehlídané, na hluk si nikdo nestěžoval, tváře sousedů byly „upřímné“.¹⁹⁷ Navíc se zde opětovně setkáváme s tím, že jako hodnota, určitý kotvící prvek navozující právě onen pocit bezpečí, je ve všech dochovaných autobiografických textech vnímána atmosféra minulosti, reprezentovaná křivolakými uličkami, starými domy či oprýskanými soškami.

Skutečnost, že je minulost místa Podlipskou vnímána jako hodnota, se odráží i v náčrtu úvahy (či povídky) dochované v rukopise a nazvané *Již ho bourají*.¹⁹⁸ Podlipská v textu zachycuje postupné bourání blíže nespécifikovaného domu. Lze se domnívat, že stál proti jejich domu v Poštovské ulici, neboť v *Povídce o mně* zmiňuje právě bourání tohoto konkrétního domu s poznámkou, že jeho rozboření oplakala.¹⁹⁹ Lítost přitom není vyjadřována ani tak nad ztrátou architektonicky cenného objektu, ale dům je zde chápán jako nositel paměti, který zažíval chvíle idylické i bouřlivé, byl svědkem snů jeho obyvatel a prvních krůčků zde vyrůstajících dětí. „*Již ho tedy bourají, ten starodávný dům, se všemi vzpomínkami zavřenými v jeho zdech. Brzo zmizí všecko.*“²⁰⁰ Zároveň je dům v jejím vnímání úzce propojován s rodinou, která zde žila – každý, kdo tam bydlel, k rodině patřil. V očích Podlipské je tak dům interpretován spíše jako něčí domov a jako takový je až antropomorfizován, když je prezentován jako další člen rodiny. Takové chápání domova včetně jeho antropomorfizace se přitom stává prostředostavovské vrstvy 19. století charakteristické.²⁰¹ Ostatně ani ve vzpomínkách Podlipské nejsou rodný dům a jeho okolí pouhým souborem zdí, ale jsou prezentovány jako bezpečné útočiště a aktivní figura jejího dětství. Dům a domácnost jsou tak povýšeny na „opravdový“ domov, který se dle

¹⁹⁷ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 93–94, 98.

¹⁹⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní – próza, *Již ho bourají*.

¹⁹⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 10–11.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 3.

²⁰¹ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 117.

Catherine Hall a Leonore Davidoff rodí ve středostavovské kultuře 19. století a je „stejně sociálním konstruktem a stavem mysli jako realitou z cihel a malty.“²⁰²

Součástí sociálního konstruktů domova ovšem nejsou jenom fyzické kulisy, o nichž je pojednáno výše, a postavy-členové rodiny, které tyto kulisy obývají a domov utvářejí, ale také rituály, které rodina dodržuje. Zaběhlé zvyky a tradice totiž hrají v utváření rodinného zázemí a pocitu domova nezastupitelnou roli. Opakování známého není středostavovským prostředím 19. století chápáno jako nudná rutina, právě naopak. I běžné, ze své podstaty banální zvyky tak díky emocionálnímu významu, který je jim přisuzován, nabývají na důležitosti. Ritualizace aktivit umožňuje vyhnout se pomíjivosti času a právě skrze opakování prodloužit moment trvání, zachovat kontinuitu rodinného bytí: „nejprve na [danou událost] čekáme a připravujeme se na ni; poté ji komentujeme a přemýšlíme o ní. Radost je v očekávání momentů, kterými vrcholí onen den. Ritualizace dává hodnotu štěstí událostem, které jsou předurčené stát se vzpomínkami.“²⁰³ K dodržování zaběhlých rodinných tradic jsou pak vedeny i děti, skrze něž má být uchována právě ona rodinná kontinuita. Že tomu bylo tak i v rodině Sofie Podlipské dokládají dochované ego-dokumenty, v nichž lze najít příklady vědomé reflexe drobných zvyků spojovaných s rodinnou identitou. Tak například v roce 1877 posílá Karolina Světlá dětem Podlipské, tedy svému synovci Prokopovi a své neteři Ludmile, gratulace k svátku, kde upozorňuje na dodržování rodinné zvyklosti, jejíž pravdivost a důležitost je navíc verifikována skrze starší generaci: „Jestliť obyčejem v Rottovic rodině gratulovati rodinným členům předběžně, zeptejte se na to babičky. Činím k příkladu ctěných předků Vašich i svých...“²⁰⁴

²⁰² „... as much a social construct and a state of mind as a reality of bricks and mortar.“ Leonore DAVIDOFF – Catherine HALL, *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*, London and New York 2007, s. 358.

²⁰³ „... avant, on l’attend, on s’y prépare ; après, on le commente, on y repense. Le plaisir est dans l’attente des moments qui ponctuent la journée. La ritualisation donne sa valeur de bonheur à l’événement destiné à devenir souvenir.“ Philippe ARIÈS – Georges DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, Michelle Perrot (ed.), De la Révolution à la Grande Guerre, Paris 1987, s. 194.

²⁰⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Prokopu Podlipskému, 11. dubna 1877.

Ve svých vzpomínkách má Sofie Podlipská dodržování zvyků v rodině do velké míry spojeno právě s babičkou Vogelovou, která byla znalá lidových obyčejů i tradic pojících se s církevními svátky, a Podlipská je označuje za „zlatou nit' ... vetkanou v náš rodinný život,“²⁰⁵ čímž sama stvrzuje výše konstatované, tedy že rituály a jejich dodržování se stávají součástí rodinné identity. Z toho důvodu roli hraje třeba i drobný aspekt toho kterého zvyku, neboť on se pro rodinu stává jedinečným a jako takový je určující pro pocit příslušnosti k rodině. Právě takových „drobností“ si ve svých popisech rodinných tradic všímá i Podlipská, která se nevěnuje „pouze“ obecněji sdíleným zvyklostem jako například tomu, jak probíhal příchod tří králů, ale připojuje i detaily, úzce spojené právě s jejich rodinou – v případě tříkrálových oslav se jednalo o každoročně rituálně opakovanou rodinnou diskusi, zda je den opravdu o hodinu delší.²⁰⁶ Spíše než samotná podstata tradice je pak důležitý emoční náboj, který je s ní spojen ve vzpomínkách a který je postaven na pocitu výjimečnosti a nenahraditelnosti: „... *masopustní dny oslaveny u nás kobližkami, jak dobrých od té doby jsem nejedla...*“²⁰⁷

Dle vzpomínek Podlipské byly velkými rodinnými svátky Velikonoce. Sama k tomu říká, že slavnostní pojetí oslav ji ovlivnilo natolik, že tyto svátky zůstaly i v dospělosti její nejoblíbenější roční dobou.²⁰⁸ Přesto se snad jako ještě výjimečnější čas pro rodinnou identitu zdají být oslavy sv. Jana Nepomuckého slavené 16. května, kterým je jak v pamětech Podlipské, tak i Světlé věnován zvláštní prostor. Důvodem je pravděpodobně provázání těchto oslav s milníky rodinné historie – 16. květen byl svatebním dnem rodičů Podlipské a Světlé a podle něj dostala i Světlá, jejich první dítě, své jméno Johanna Nepomucena. V předvečer tohoto svátku, tedy 15. května, se narodila Podlipská, která toho dne slavila i své jmeniny. Zároveň se ale také můžeme domnívat, že slavnost sv. Jana zanechala v dětských vzpomínkách velmi silnou stopu pro výjimečný charakter oslav. Jednalo se o velkou pražskou pouť, která přilákala do Prahy takové množství lidí, že se kvůli davům mířícím do chrámu sv. Víta nedalo skoro přejít po Karlově mostě. Celá Praha dýchala sváteční

²⁰⁵ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 287.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 288.

²⁰⁸ Tamtéž.

atmosférou, domy byly vysmýčeny, všude byla květinová výzdoba, světcovy sošky byly nazdobeny a děti oblečené do bílých šatů. Svátý Jan v dobách jejich dětství měl být natolik oblíbeným svatým, že jeho sošky byly snad ve všech rodinách v sousedství.²⁰⁹

Příznačné je, že oslavy dne zasvěcenému sv. Janu nebyly prožívány pouze v rodině, ale jsou v pamětech obou sester reflektovány jako svátek širší komunity (byl vnímán jako patron Poštovské ulice a okolí Vltavy) a potažmo celého společenství (českého národa). Samy sestry přitom v autobiografických textech upozorňují, že tento charakter už svátek dávno nemá, což ostatně dokládají i vzpomínky Evy Vrchlické, vnučky Sofie Podlipské.²¹⁰ Charakter svatojánských oslav v dobách dětství Podlipské tak lze interpretovat jako jakési rozkročení mezi „starými a novými časy“. Jak už bylo naznačeno výše, John Gillis přitom tento posun chápe jako jeden z klíčových aspektů formování moderního konceptu domova – ani naši předci podle něj nemohli žít bez svých rituálů a symbolů, zatímco ovšem moderní rodina si je generuje zevnitř sebe sama a odvozuje od nich pocit domova v kruhu rodiny, rituály předmoderní rodiny byly navázány na náboženství a širší komunitu.²¹¹ Také svatojánské oslavy v Praze a jejich vývoj během několika desetiletí jsou dokladem toho, jak veřejné oslavy náboženského charakteru ztrácely na významu a pozornost středostavovských vrstev se stále více soustředila na oslavy odehrávající se za zdmi domova, které akcentovaly osobní/rodinné znaky.

V nepolední řadě je pak zajímavé také to, do jaké míry je výjimečnost svatojánských oslav konstitutivní pro osobní identitu Sofie Podlipské. Právě proto, že se jedná o svátek úzce provázaný s důležitými daty jejich rodiny, ale také proto, že velkolepost oslav je úzce provázána se vzpomínkami na dětství a na čas, který je navždy ztracen, přisuzuje Podlipská zvláštní význam atributům s tímto svátkem spojeným a dokonce je označuje za něco jí osobně

²⁰⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 9; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 107–108.

²¹⁰ Eva Vrchlická uvádí, že babička 16. května připomínala svátek sv. Jana Nepomuckého a upozorňovala, že v tento den patří Praha poutníkům, ale program rodiny už byl jiný. Jejich zvláštní pozornost si zasloužil jedině ohňostroj. Ten k nim domů přicházela sledovat i rodina Evina strýce a Podlipské syna Prokopa, neboť ze svého bytu na nábřeží měli Vrchlických na ohňostroj nádherný výhled. Svátečnost této chvíle pro ně jako děti pak Vrchlická ve svých vzpomínkách přirovnává ke Štědrému dnu. (EVA VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, Praha 1960, s. 50, 52.)

²¹¹ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 18–19; dále podrobněji na s. 35–40.

velmi milého. Původ své celoživotní obliby květin, jara a přírody tak sama hledá právě zde, ve svatojánských oslavách.²¹²

Z ego-dokumentů Sofie Podlipské je patrné, jaké konotace pro ni má domov a v nepolepšitelné řadě také to, že pocit domova má velmi úzce navázaný na dětství prožité v původní rodině. V jejím případě je zřejmá silná vazba na rodný dům. Provázanost vzpomínek s konkrétním domem může do určité míry souviset i se skutečností, že dvojdomek byl majetkem rodiny, přičemž vlastnění nemovitosti nebývalo v této sociální vrstvě pravidlem.²¹³ Ve svých textech navíc Podlipská zdůrazňuje, že její prarodiče a rodiče si na dům pracně našetřili a velmi si ho vážili. Už výše, v souvislosti se vzpomínkami na prarodiče Vogelovi jsme narazili na vyjádření Podlipské, v němž zásadním způsobem komentuje, co je pro ni domov. Zajímavé přitom je, že sama v tomto kontextu nepoužívá slovo „domov“, ale „domácnost“: „... *ta domácnost naše byla malým krásným světem.*“²¹⁴ Toho je v rodině dosaženo, pokud jsou na sebe všichni milí, nedochází ke konfliktům, je „udržován mír“ a atmosféra je příjemná. Takové prezentace domova přitom zcela koresponduje s konceptem domova v moderním slova smyslu, jak jsme již ukázali na počátku této podkapitoly, že ho definuje Leonore Davidoff s kolegyněmi – domov je konkrétní obydlí, zároveň ale také láska mezi členy rodiny a jako takový svým obyvatelům nabízí vřelost, útěchu a klid.

Příznačné také je, že v momentě, kdy se Podlipská jako čerstvě provdaná stěhuje pryč od rodičů, vyjadřuje lítost, že opouští domov: „*Byl to milý domov, opouštěla jsem jej se steskem.*“²¹⁵ S tímto momentem symbolicky končí také dětství, které je v její mysli svázáno s pocitem bezpečí, lásky a vřelosti. Od té doby tento „sladký pocit domovní“ už de facto žije jen v paměti Podlipské a návraty do Poštovské a míst dětství se vyznačují nostalgickým nábojem. Podle Johna Gillise jsou tyto situace přitom typické pro končící 19. století i následující desetiletí, kdy zrychlující se životní tempo a neustálé změny vedly k tomu, že „vracet se domů“ se stalo téměř nemožné jednoduše proto, že „starý domov“ už byl proměněn, nebo dokonce vůbec neexistoval.

²¹² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 9.

²¹³ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 114.

²¹⁴ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, *Ženský svět*, 18/1914, s. 164.

²¹⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 10.

Přesto představa návratu do míst domova nepřestávala lidi lákat a obrazy a symboly „starého domova“ opanovaly rodinný diskurz, stávající se tak nástrojem uchování vytrácející se rodinné minulosti.²¹⁶

3.1.3 Dětství

Tématu dětství byla v historiografii věnována velká pozornost, a to zejména od roku 1960, kdy Philippe Ariès publikoval svou slavnou práci *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*,²¹⁷ v níž nejprovokativnější teze, že středověká společnost nevnímala dětství jako specifickou etapu života, rozproudila historiografické debaty trvající po několik následujících desetiletí. V českém prostředí přinesl v polovině 90. let reflexy těchto debat například článek medievisty Martina Nodla.²¹⁸ Ve zjitřené debatě na téma, zda ve staletích předcházejících modernímu konceptu dětství dítě bylo či nebylo vnímáno jako „malý dospělý“, by nemělo zapadnout, že Ariès ve své práci přišel se ze své podstaty zásadním předpokladem, a to že koncept dětství a názory na něj nejsou konstantní a historicky neměnné. Hugh Cunningham přitom navíc upozorňuje na souvztažnost mezi Arièsovou tezí a jí předcházejícími pracemi Norberta Eliase s teorií o civilizačním procesu, když akcentuje základní Arièsovou motivaci právě skrze změny v chápání dětství vysvětlit nově se utvářející koncept moderní rodiny. V jeho pojetí totiž byla klíčová myšlenka rodící se v měšťanské společnosti 17. století, že dětem by se mělo dostat vzdělání, které zaručí jejich přípravu na vstup do dospělého světa, přičemž toto vzdělání je odpovědností rodičů a součástí moralizačního procesu společnosti. Arièsovou ambicí tak nebylo zaobírat se realitou rodinného života a prožívání dětství v rodině ve sledované době, ale zaměřit se na ideologii dětství.²¹⁹ Také tato podkapitola se nesoustřeďuje na každodennost dětství Sofie Podlipské, ale jejím cílem je zamyslet se nad tím, jak Podlipská své

²¹⁶ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 125.

²¹⁷ P. ARIÈS, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris 1960.

²¹⁸ Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*, Souvislosti 4, 1996, s. 7–29.

²¹⁹ Hugh CUNNINGHAM, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 2nd ed., Harlow 2005, s. 4–7.

dětství chápala, jaké významy mu dávala, a to v kontextu dobové ideologie dětství, neboť to zcela samozřejmě nelze oddělit.

Česká historiografická produkce k tématu dětství se zaměřuje do velké míry na výzkum reálného života dětí ve společnosti. Velká pozornost je tradičně věnována výzkumu každodennosti, péči o dítě, jeho výchově a vzdělávání. To platí do velké míry i o pracích vznikajících na půdě pardubické univerzity, kde se tématu dítěte a dětství věnuje několik historiček a historiků. Hned dvě monografie k dětství v moderních dějinách pocházejí z pera Mileny Lenderové. První z nich, *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*,²²⁰ napsala spolu s Karlem Rýdlem a jejich cílem bylo obsáhnout každodennost dětství v předminulém století od těhotenství a porodu, přes péči o kojence a výchovu v rodině až po etablování školních institucí a dospívání. Druhou práci pak publikovala spolu s Tomášem Jiránekem a Martinou Halířovou a věnovali se v ní výzkumu života dětí za první světové války.²²¹ V Pardubicích byla také po roce 2000 uspořádána dvě odborná setkání, přičemž výstupem obou z nich byl vydaný sborník příspěvků. *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále Pardubice 4.–5. dubna 2002*²²² zahrnuje dílčí, často případové studie, pokrývající období od středověku až po konec 20. století a dětství v různých sociálních vrstvách, také zde ale vedle historických témat najdeme například příspěvky z oboru pedagogiky. Druhý sborník, *Od početí ke školní brašně*,²²³ přichází s příspěvky k období 19. a 20. století, které reflektují nejen každodennost, ale např. také usilují o interpretaci dětství zachyceného na fotografiích či snahu o vytvoření státní koncepce v péči o matku a dítě v meziválečném Československu.

V úvodu této kapitoly již byla v souvislosti s rodinou zmiňována monografie *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, která problematiku dětství nazírá skrze perspektivu historické demografie a časově je rozkročena od pravěku až po současnost. Co se týká starších dějinných období, dětství bylo reflektováno často v souvislosti s výzkumem šlechtické rodiny, kde byla

²²⁰ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, Praha a Litomyšl 2006.

²²¹ Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*, Praha a Litomyšl 2015.

²²² Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (eds.), *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále Pardubice 4.–5. dubna 2002*, Pardubice 2003.

²²³ Martina HALÍŘOVÁ (ed.), *Od početí ke školní brašně*, Pardubice 2008.

opět tematizována péče o dítě, výchovné strategie či vztahy mezi rodiči a dětmi,²²⁴ někteří historikové a historičky ale dlouhodobě věnují pozornost i dětem ohroženým – nemanželským dětem, sirotkům či infanticidii.²²⁵ V roce 2010 pak byla Archivem hlavního města Prahy uspořádána konference na téma dětství ve starších dějinách, jejímž výstupem byl sborník *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*.²²⁶ Velmi recentní publikací je pak kolektivní monografie *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*²²⁷ usilující o syntetické zpracování tématu pro období starších dějin, v níž autoři analyzují každodennost, výchovu a vzdělávání, přičemž se snaží pokrýt různé sociální vrstvy, od šlechty, přes společnost městskou až po venkovskou. Stranou ovšem nezůstala ani tematika naučení týkající se péče a výchovy dětí a ani velká skupina dětí ohrožených, opět nazíraných skrze perspektivu různých sociálních vrstev.

Jak vyplývá ze stručného historiografického nástinu výše, je dětství často zkoumáno v souvislosti s výzkumem rodiny. To je do velké míry dáno tím, že dětství jako takové je od rodiny de facto neoddělitelné a jeho charakter je právě s rodinou, jejím kulturním chápáním i socio-ekonomickou situací, velmi úzce provázán. Carlo Corsini dokonce dochází k závěru, že dětství je nejen konstruktem kulturním, ale mimo jiné také konstruktem demografickým, neboť dobovou ideu dětství pomáhají spoluutvářet právě demografické tendence a to, co je, zjednodušeně řečeno, těmito tendencemi umožněno.²²⁸

²²⁴ Např. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha a Litomyšl 2001; V. BŮŽEK a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha a Litomyšl 2002; P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.

²²⁵ Pavla SLAVÍČKOVÁ, "...Kdyby se jí... ubližovalo, aby jí za ochranu byli." *Poručení sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou*, *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 43/2006, č. 1, s. 3–11; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století*, *Opera Historica* 17/2016, s. 69–84; Daniela TINKOVÁ, *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*, *Český časopis historický* 101/2003, č. 1, s. 27–76; Pavel STŮJ, *Nelítostné matky a krutí otcové. Infanticida jako nástroj náboženské propagandy na příkladu raněnovověké letákové literatury*, *Historica Olomucensia* 52/2017, s. 87–112; Alice VELKOVÁ, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (eds.), *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále 4.–5. dubna 2002*, Pardubice 2003, s. 205–227.

²²⁶ *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby: stati a rozšířené příspěvky z 29. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 12. a 13. října 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, Praha 2012.

²²⁷ Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ – Martin HOLÝ – Tomáš STERNECK – Jan ZELENKA a kol., *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*, Praha 2019.

²²⁸ Carlo A Corsini, *Enfance et famille au XIXe siècle*, in: Egle BECCHI – Dominique JULIA (eds.), *Histoire de l'enfance en Occident, Tome 2, Du XVIIIe siècle à nos jours*, Paris 1998, s. 290–302.

Každopádně již v raném novověku lze zaznamenat proměny místa dítěte v rodině. Zhruba mezi šestnáctým a sedmnáctým stoletím postupně roste důraz na povinnosti rodičů vůči dětem a dochází k formování ideálu rodiny, která je místem láskyplných emocí. Důležité je, že to platí i v katolickém prostředí, přestože zde nejsou tyto tendence tak výrazné jako u protestantských rodin, kde vzhledem k odstranění kněze jako autority a prostředníka mezi člověkem a Bohem nabývá význam a devótnost rodiny mnohem jasnějších obrysů. Vzhledem k tomu, že v důsledku katolické reformace vzrostl význam církve a škol jako výchovných institucí dobrého křesťana, myšlenka výchovy dětí zde měla pro rodinu odlišné implikace, než tomu bylo právě u protestantů. Přesto však v obou těchto prostředích shodně nalézáme smysl pro chápání důležitosti dětství a objevující se důraz na cit rodičů vůči dětem. V polovině 19. století se pak už v západní středostavovské kultuře prosazuje taková ideologie dětství, která je založena na přesvědčení, že dítě by mělo být vychováváno v rodině, že dětství má vlastní privilegia a že dětství ovlivní to, jakým bude člověk v dospělosti. Toto přesvědčení se pak odráží ve významu, který je přikládán rané výchově a vzdělávání, ale také v chápání dětí jako Božích posluš na zemi a v konečném důsledku – a to je snad ještě důležitější – v nahlížení dětství jako nejlepšího období lidského života.²²⁹

S velkou pozorností věnovanou dítěti se však setkáváme už v éře osvícenství, kde zejména vyniká postava Jeana Jacquesa Rousseaua formujícího novou pedagogiku a moderní ideu dítěte, na níž je postavena jeho filozofie lidské přirozenosti a harmonického života společnosti. Problematika dětství se tak v této době stala de facto středobodem filozofie člověka, neboť filozofové se pokoušeli uchopit lidskou přirozenost právě skrze dítě, které mělo být ještě neovlivněné životem ve společnosti. I proto se mimořádnému zájmu vědců těšilo zkoumání „dětí divočiny“, tedy dětí nalezených v lese a žijících zcela mimo civilizovanou společnost.²³⁰ Se zájmem o vývoj dítěte se koneckonců setkáváme i u utopických socialistů, kteří v rámci svých teorií hledali, jak by mělo být k dítěti přistupováno, aby výsledný dospělý co nejlépe odpovídal potřebám společnosti. Tak například Charles Fourier dítě nahlíží

²²⁹ H. CUNNINGHAM, *Children and Childhood in Western Society*, s. 41, 54–58.

²³⁰ Egle BECCHI, *Le XIXe siècle*, in: E. BECCHI – D. JULIA (eds.), *Histoire de l'enfance en Occident*, Tome 2, Paris 1998, s. 157.

jako autonomní jednotku a zdůrazňuje důležitost výchovy, která musí sledovat přirozenost dítěte, avšak v jeho pojetí se odehrává uprostřed společnosti Harmonie, tedy mimo rodinu.²³¹

Tato akcentace dítěte je dále rozvíjena v romantickém myšlení, které skrze dítě vysvětluje podstatu a budoucnost světa a člověka. Dětství má zůstat živé, radostné a svobodné a musí být uchráněno od všeho špatného. Děti jsou zde prezentovány jako čisté duše, boží dar a požehnání a jsou ve své dokonalosti a kráse nahlíženy jako ti nejlepší učitelé. Opakovaně je v současné odborné literatuře zdůrazňován význam básně Williama Wordsworthe *Óda: Náznaky nesmrtelnosti ze vzpomínek na rané dětství (Ode: Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood)*, publikované v roce 1807, která se stala jakýmsi shrnutím toho, jaký obraz ideálního dětství romantické hnutí zformovalo. Pro Wordsworthe je dítě onou čistou duší, která má být otevřená pocitům a smyslovým vjemům pocházejícím především z přírody. Pohled na přírodu jako učitelku je ostatně vlastní i Rousseauovi, avšak zatímco dle Rousseaua se dítě od přírody učí novým dovednostem a získává skrze ni zkušenosti, pro Wordsworthe je příroda učitelkou krásy a základních morálních ctností.²³² „Romantici zde načrtli ideál dětství, který je transformován z představy přípravné fáze utvářející dospělého člověka do představy pramene, který by měl živit celý život.“²³³ Hugh Cunningham tvrdí, že romantický přístup k dítěti dominoval nejen v 19. století, ale i po velkou část století dvacátého, přičemž vrcholu dosáhl někdy mezi lety 1860 až 1930.²³⁴

Vliv romantismu na chápání dětství byl přitom klíčový ještě v jednom aspektu, a to v nahlížení na vlastní dětství. Romantici totiž nejenže chápali „dítě jako otce člověka“,²³⁵ ale umění romantismu také našlo zálibu v sebeobjevování, v hledání vlastního já, které je založené na citech a

²³¹ E. BECCHI, *Le XIXe siècle*, s. 158–159.

²³² Tamtéž, s. 161–162; H. CUNNINGHAM, *Children and Childhood in Western Society*, s. 68–69.

²³³ „The romantic in this way set out an ideal of childhood in which it was transformed from being a preparatory phase in the making of an adult to being the spring which should nourish the whole life.“ H. CUNNINGHAM, *Children and Childhood in Western Society*, s. 68.

²³⁴ Tamtéž, s. 69.

²³⁵ Jedná se o často opakované spojení z výše zmiňované Wordsworthovy básně *Óda: Náznaky nesmrtelnosti*, v originále „The Child is the father of the man“.

formováno skrze vztahy k jiným lidem a k okolnímu světu.²³⁶ Dětství se tak stává nejen základní a univerzální figurou, která přesahuje člověka a jeho život, ale v tomto procesu sebeidentifikace a hledání sebe sama je také něčím velmi osobním, slovy Becchiho jakýmsi „svědectvím osobní archeologie“.²³⁷ Romantismus tak nově přichází se zájmem o vlastní dětství a jeho akcentací, neboť dětství a vzpomínky na něj jsou vnímány jako klíčové právě pro formování vnitřního já. „*Moderní idea vnitřního já s osobní minulostí byla ztělesněna dítětem a osobní historie, nebo autobiografie, která začíná v dětství, utvořila představu o každém člověku jako o jedinečném, specifickém já.*“²³⁸ Návrat k vlastnímu dětství je v tomto romantickém ideálu chápán jako návrat k prazákladu naší vlastní existence, báječnému a navždy ztracenému, a dětství je tak sentimentalizováno a interpretováno jako nejlepší období lidského života, takže dospělí leckdy litují, že z něj už vyrostli.²³⁹

Ještě jednou je přitom zapotřebí zdůraznit, že takto nahlížené dětství je životní etapa, která existuje pouze skrze naši paměť a kterou re-konstruujeme v našich vyprávěních. Tak je třeba chápat také autobiografické texty, v nichž je naše minulé já ožíváno a zasazováno do konkrétních kulis domova či školy a do společnosti osob, které byly součástí našeho dětství a které jsou, stejně jako ony kulisy a naše dětské já, vykresleny a překresleny očima dospělého. Celé naše dětství je tak de facto „přefiltrované skrze naši paměť a verbalizaci našeho vzpomínání“.²⁴⁰ V takovém autobiografickém vyprávění navíc existuje jakýsi „*tlak chtít popsat způsob, jakým se formovalo moje vlastní já ... k němuž vyprávění o sobě musí dospět a s nímž musí konvenovat, čímž je zároveň ověřena minulost, kterou je možné soudit a kontrolovat...*“²⁴¹ Obraz dětství v takovém vyprávění tak musí dávat smysl v kontextu vyprávění dalšího, dospělého života. Egle Becchi tento proces zkoumal na příkladu Marie

²³⁶ L. DAVIDOFF – M. DOOLITTLE – J. FINK - K. HOLDEN, *The Family Story*, s. 65–66.

²³⁷ E. BECCHI, *Le XIXe siècle*, s. 161–162.

²³⁸ „*The modern idea of an interior self with a personal history became embodied in the child and that a personal history, or autobiography, which started with childhood, constructed each person as a unique particular self.*“ L. DAVIDOFF – M. DOOLITTLE – J. FINK - K. HOLDEN, *The Family Story*, s. 65–66.

²³⁹ H. CUNNINGHAM, *Children and Childhood in Western Society*, s. 70–71.

²⁴⁰ Egle BECCHI, *Écriture enfantines, lecture adultes*, in: E. BECCHI – D. JULIA (eds.), *Histoire de l'enfance en Occident*, Tome 2, Paris 1998, s. 485–486.

²⁴¹ „*... une pression a vouloir décrire la façon dont s'est constitué ce moi ..., auquel le récit sur soi doit parvenir et avec lequel il doit se conclure, authentifiant ce passé, permettant de le juger, de le contrôler...*“ Tamtéž, s. 486.

Bonaparte,²⁴² vyrůstající na konci 19. století, která v dospělosti našla v otcově pozůstalosti své dětské kresby a zápisky a během následujícího čtvrt století je připravila k precizně zpracovanému komentovanému vydání a která jenom pár let po dokončení této práce započala s psáním vlastní autobiografie. Becchi přitom upozorňuje na posun v interpretaci dětství, který se odehrál mezi komentáři k dětským zápiskům a samotnou autobiografií, a to přesto, že tyto dvě práce dělilo jen nemnoho let. Zatímco ke komentářům přistupovala autorka analyticky a kriticky, v autobiografii vlastní paměť brala jako neomylnou, dokonce leccos z dětských záznamů zamlčela a vyprávění stavěla na zdrojích pocházejících od jiných osob. Becchi konstatuje, že je nemožné přesně určit důvod tak očividné a rychlé změny prezentace vlastního příběhu, ale nabízí obecně platný závěr, že cílem autobiografického psaní je zkrátka „umístit vlastní minulost do reality uchopitelné, přijatelné a vypravitelné jako jeden příběh.“²⁴³

Také autobiografické texty Sofie Podlipské, v nichž autorka líčí své dětství a původní rodinu, nesou výrazné rysy osobní archeologie. Pokud se zaměříme na identifikaci jednotící linky, která se táhne jejím vyprávěním, která ovlivňuje výběr popisovaných témat a která formuje způsob prezentace vlastní minulosti čtenáři, zjistíme, že onou jednotící linkou je snaha vyprávět ucelený příběh života, v němž dětství prožité v rodině Rottových a rodinné kořeny mají dávat smysl v kontextu dospělého života a odpovědět na základní identitovné otázky, jak a čím byla utvářena osobnost zralé Sofie Podlipské. Vyprávěním o vlastním dětství tak opakovaně prostupuje několik motivů, s nimiž je osobní identita Podlipské úzce provázána. Jako jedna z klíčových se přitom ukazuje být otázka národní identity. Životní příběhy předků, které jsou Podlipskou vyprávěny, jsou naprosto vždy provázány s formováním vědomí příslušnosti k českému národu. U každého člena rodiny je zřejmá její snaha identifikovat, na jakých základech spočívá jeho či její „češství“, zároveň ale také pojmenování toho, jakým způsobem se daná osoba podílela na utváření vlastní národní identity Podlipské.

²⁴² E. BECCHI, *Écriture enfantines, lecture adultes*, s. 487–506.

²⁴³ „... pour situer son histoire dans une réalité visible, acceptable, racontable comme une histoire.“ Tamtéž, s. 505.

Výše už jsme hovořili o babičce Vogelové – její příslušnost k českému národu se měla opírat o přináležitost k prostému českému lidu (Podlipskou chápanému v duchu obrozeneckého diskurzu jako nositele ryzího češství) a Podlipská u ní vyzdvihovala čistotu jazyka, které se od ní (stejně jako lidové slovesnosti) měla učit. U dědečka Vogela, původem Němce, je akcentován jeho vztah k Čechám jako nové vlasti i prakticky bezchybné vládnutí češtinou a v neposlední řadě je dědeček prezentován jako osoba s klíčovým podílem na národním probouzení celé rodiny. Rodová linie otce Rotta si pak nese své češství zejména v českobratrské tradici a otec Rott je popisován jednak v kontextu své lásky k češtině a českému národu, především však jako učitel a průvodce svých dětí nejen po Praze, ale také po české historii. Později také uvidíme, že již raný vztah Podlipské se sestrou Karolinou Světlou a jejich společně trávený čas je ve vyprávění prezentován jako svým způsobem dobrodružná cesta k národnímu uvědomění a vzdělanosti, přičemž Světlá je Podlipskou v tomto ohledu vnímána jako její vůdkyně a učitelka.²⁴⁴

Vzdělání jako hodnota je přitom dalším leitmotivem vzpomínek na původní rodinu. Tento aspekt je (stejně jako tomu bylo v případě otázky národní identity) u jednotlivých členů rodiny komentován a vztahován k osobnímu zrání Podlipské. Z hlediska genderové konstrukce obrazů jednotlivých členů rodiny je přitom zajímavé, že vzdělanost a moudrost (ve smyslu obsáhlých znalostí) jsou jako osobnostní charakteristiky spojovány zejména s muži, dědečkem Vogelem a otcem Rottem, přičemž otec je chápán jako ten, kdo prostřednictvím diskusí a vyprávění otevíral svým dcerám bránu k poznání okolního světa a českých dějin. Dědečkovi je pak připisována zásluha na formálním vzdělávání vnuček.²⁴⁵ V nedostatku vzdělání babičky Vogelové vidí zejména Světlá hlavní důvod nezdaru jejich manželství, o což argumentačně opírá svoji tezi o dědečkovi jako zastánci ženského vzdělání.²⁴⁶ Také Podlipská si však všímá sporu o vzdělání dívek mezi prarodiči, čímž

²⁴⁴ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 37.

²⁴⁵ Dle vzpomínek Světlé to byl dědeček Vogel, kdo apeloval na rodiče Rottovi, aby dali Johanu (Karolinu Světlou) do školy. Jelikož se ale jednalo o školu německou, měl otec váhat. Matka však i díky dědečkově naléhání souhlasila a nakonec prý sama našla zalíbení v představě, že se jejím dcerám dostane vzdělání, po němž ona sama marně toužila. (K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 178–179.)

²⁴⁶ Tamtéž, s. 114–115.

v jejich očích ve výsledku utrpěla její matka, které se vinou babiččiných názorů vzdělání nedostalo.²⁴⁷ Otázka ženského vzdělávání byla ostatně velkým životním tématem obou sester Rottových, a tak vlastně není vůbec překvapující, že při prezentaci rodinného příběhu a vlastního dětství je v autobiografických textech pátráno po kořenech vlastní vzdělanosti, jenž se zároveň stávají jakýmsi nástrojem obhajoby jejich vlastních feministických stanovisek – vždyť už jejich dědeček přece toužil po vzdělané partnerce.

S argumentem, že vzdělávání ženy a rozvíjení jejich intelektuálních kapacit by mělo pozitivní vliv na kvalitu partnerského soužití v manželství, se přitom v literatuře diskutující ženskou roli ve společnosti setkáme už v 18. století.²⁴⁸ V rámci vývoje a formulace emancipačních požadavků bylo ovšem důležité překonat tradiční představu, že žena by měla být vzdělávána zejména pro muže a mateřskou roli, a naopak uchopit vzdělání jako cestu k vlastnímu rozvoji a osobní svobodě, přičemž k této pozici nakročila např. už Mary Wollstonecraftová, která na konci 18. století viděla v ženském vzdělání cestu k formování „osvícených občanek“ a k ekonomické soběstačnosti žen.²⁴⁹ Myšlenku podpory ekonomické soběstačnosti žen ostatně podporovaly později i Podlipská a Světlá (mimo jiné v rámci svých spolkových aktivit zaměřených na rozvoj ženského a dívčího vzdělávání), přičemž obě zároveň svými dospělými životy vrchovatě naplňovaly představu o ženách, jimž jejich vzdělanost přinášela intelektuální svobodu a osobní uspokojení. Přesto je třeba zdůraznit, že feministické názory Podlipské i její sestry konvenují ještě se stanovisky feministek první poloviny 19. století. Podle Karen Offen v této době totiž stále u většiny z nich dominovala představa o komplementaritě obou pohlaví, jejíž součástí bylo vnímání mateřství jako zvláštní ženské role a odpovědnosti, a většina feministek se tak vymezovala spíše proti „genderování veřejné/soukromé sféry jako mužské/ženské“, než proti odlišnosti ženské podstaty jako takové. Koneckonců v oné odlišnosti viděly tyto feministky pozitivní přínos žen pro společnost, a myšlenku rovnosti tak pojímaly ve smyslu rovnosti „morální a intelektuální“.²⁵⁰

²⁴⁷ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 26.

²⁴⁸ Karen OFFEN, *European Feminisms 1700–1950. A Political History*, Stanford 2000, s. 40.

²⁴⁹ L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy*, s. 58–59, 269–270.

²⁵⁰ K. OFFEN, *European Feminisms 1700–1950*, s. 91.

K problematice vztahu genderu a vzdělání v 19. století se vyjadřují také Jiřina van Leeuwen-Turnovcová a Jana Stráníková ve své studii z roku 2006 a nabízejí v ní zajímavou hypotézu, a to když měšťanskou praxi a s ní úzce propojený vyšší kulturní a vzdělanostní standard nahlížíjí prizmatem diglosie. Zamýšlí se mimo jiné nad otázkou, jaké důsledky měly různé varianty spojení česky a německy hovořících partnerů nejen pro jejich sociální status, ale zejména pro jazykovou a kulturní praxi jak jich samých, tak také jejich potomků. Ve svých úvahách pak dochází k závěru, že pokud si česky akulturovaná nevěsta brala německy hovořícího muže, docházelo jak k její jazykové asimilaci, tak ke změně sociálního (ovšem ne nutně ekonomického) statusu směrem nahoru. Autorky tvrdí, že toto spojení mělo významný přínos pro generaci dcer, které díky podpoře německého otce (či děda) a často proti vůli matky, která lpěla na tradiční výchově dcery jako dobré hospodyně, vyrůstaly v prostředí, v němž měly přístup ke knihám a četbě a jenž bylo obecně více nakloněno dívčímu vzdělávání.²⁵¹ Vzpomínky sester Rottových jsou této hypotéze nakloněny, ovšem nikoli absolutně. Podpory se v tomto ohledu dostávalo oběma opravdu od otce a dědečka, přičemž zejména dědeček měl vliv na rozhodnutí o formálním vzdělávání dívek, nicméně dědečkova vlastní dcera (a matka sester Rottových) byla vychována pouze pro roli dobré hospodyně a vzdělání se jí nedostalo. Také vztah mezi jazykovým původem otce Rotta a rolí, kterou sehrál ve vzdělávání obou dívek, je poněkud komplikovanější. Avšak i zde můžeme hypotézu van Leeuwen-Turnovcové a Stráníkové spíše potvrdit. Rott sám totiž sice pocházel z jazykově českého prostředí, ovšem to opustil už v dětství a následně byl vzděláván a akulturován v prostředí pražských německých rodin. Přestože tedy jeho dcery ve svých vzpomínkách akcentují jeho češství a vliv českobratrské tradice, formativní význam německého prostředí nelze v jeho případě pominout.

Dalším důležitým aspektem vzpomínání Podlipské na vlastní dětství je, že autobiografické texty jí mají právě skrze popis dětství a příběhy rodičů a prarodičů odpovědět na otázku, jakým způsobem byla formována její genderová identita, tedy jakým způsobem byla ona sama jako dívka vedena ke

²⁵¹ Jiřina VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ, *Ženské vzdělání, diglosie a gender v českém 19. století*, in: Milan HORKÝ – Roman HORKÝ (eds.), Božena Němcová. Život, dílo, doba, Česká Skalice 2006, s. 110–112.

své budoucí roli ženy. Jak už bylo uvedeno výše, muži v rodině byli v pamětech spojováni se vzdělaností a ženy s péčí o domácnost a děti. Matka a babička však v jejích očích však dostávají své ženské roli nejen plněním povinností spjatých s chodem domácnosti, ale také právě předáváním těchto dovedností svým dcerám.²⁵² Už bylo zmíněno, že Podlipská explicitně popisovala, jak ji v tomto ohledu ovlivnila babička Vogelová, kterou pojala v péči o domácnost za svůj vzor. A babička k takto pojaté ženské roli vychovala i matku Podlipské. Podlipská sice o matce v *Povídce o mně* píše, že pro vzdělání, po kterém toužila a kterého se jí nedostalo, uronila mnoho slz, avšak z jiných částí autobiografie i z dalších ego-dokumentů je patrné, že matka ve chvíli, kdy se sama matkou stala, velmi dbala na to, aby její dcery byly schopné své ženské roli dostat, a k přílišnému studiu svých dcer přistupovala s nedůvěrou: „*Nicméně nechtěla také, abychom se staly ‚fraucimory‘; proti tomu přidržovala nás přísně k ženským pracím a obmezovala naši přílišnou touhu po vzdělání.*“²⁵³ Také dobová korespondence Podlipské se sestrou ukazuje, že matka – ovlivněna výchovou babičky i společenskými konvencemi – zastávala názor, že po ženě věnující se studiu muži netouží: „*Matka se mi přiznala, že by mne nechtěla mít za ženu, že by se poděkovala, kdybych se jí přistěhovala s dvěma pytlemi knih. Že prý neví, co kdy můj muž tomu řekne!*“²⁵⁴

Podlipská v pamětech zároveň přichází s vědomou reflexí té podoby ženské role, k níž byla babičkou a matkou vedena, přičemž tato reflexe opět slouží jako svého druhu vysvětlení, co formovalo její dospělá emancipační stanoviska. Zároveň Podlipská nabízí také vlastní závěr, co si z doby svého dětství a mládí v tomto ohledu odnesla a s jakými náhledy na genderové role se ztotožnila: „*... chce-li na příklad učenec nebo umělec vyhověti dobře svému úkolu jako muž, také člověkem musí býti a starati se upřímně o svou rodinu, o národ a o bližního svého; rovněž tak že jest ženě, byť vzdělání nabyta, vždy také ženou zůstati a starati se o dům a o všechny své milé.*“²⁵⁵ V rámci tohoto

²⁵² Připravit dceru pro manželství a vychovat z ní dobrou hospodyní byl ostatně klíčový úkol matky. (Gabrielle HOUBRE, *Histoire des mères et filles*, Paris 2006, s. 37–39.)

²⁵³ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 26.

²⁵⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 9. září 1857.

²⁵⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 26–27.

identitovného procesu se tedy ukazuje, že otisk matčiny a babiččiny výchovy byl pro Podlipskou natolik silný, že si povinnosti ženy v privátní sféře zcela interiorizovala, dovedla si však také racionalizovat, že vzdělání a ženské povinnosti nejsou v opozici.

V neposlední řadě jsou autobiografické texty Podlipské onou „osobní archeologií“ také ve smyslu hledání povahových vlastností předků a skrze ně hledání sebe sama. Podlipské povaha je v rodinné paměti tradičně spojována s otcem, po němž měla zdědit svoji laskavost a mírnost, lásku k lidem a sociální citění.²⁵⁶ Tak na ni ostatně vzpomínají i její současníci. Například Eliška Krásnohorská ve své vzpomínkové stati věnované sestřám Rottovým popisuje Sofii jako něžnou bytost s až andělským výrazem: „... *byla ušlechtilým typem oné lahodné ženskosti, která podmaňuje srdce všech nevybízenou, samovolnou dobrotivostí, zahřívá jemným svým přidechem mateřským a nezdolně plní úplň důvěry...*“²⁵⁷ Také ona konstatuje, že dobrosrdečnost a přejícnost byly její výrazné povahové rysy, které měla zdědit po otci, stejně jako laskavost – za všech okolností byla ke všem milá.²⁵⁸ Přitom tyto osobní charakteristiky, s nimiž se i Podlipská sama po celý život identifikovala, mají v jejím životopisném vyprávění opět dávat smysl v kontextu pozdější životní dráhy. V jejích vzpomínkách na dětství vystupuje otec jako ten, který své děti vedl k zájmu o prostého člověka, snažil se je přimět zamyslet se nad osudem každého jednotlivce a vypěstovat k nim úctu k lidské práci.²⁵⁹ Podlipská tedy opět skrze vyprávění vlastního dětství vlastně pátrá po kořenech svého zájmu o osudy lidí, který byl jedním z jejích velkých témat i v pozdějším období, v době aktivní činnosti.

Zájem o sociální tematiku se odráží jak v její literární tvorbě, v níž nalezneme sociální román i povídku (např. *Lidské včely, Staří a mladí*),²⁶⁰ tak

²⁵⁶ Např. Světlá ve vzpomínkách uvádí, že její sestra zdělila „otcovu duši, plnou hlubokého citu a svaté čistoty“. (K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 130.)

²⁵⁷ E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 194–195 .

²⁵⁸ Tamtéž, s. 225–226.

²⁵⁹ „... *nesměly jsme pokládati žádnou práci sebe hrubší za nedůstojnou a člověka snižující. Stál na svém, abychom chodily, třeba-li, se džbánem pro vodu nebo pro pivo; nesměly jsme se styděti za žádnou práci a bylo nám nositi všecko i po ulici. On sám, viděl-li, že vážne vůz nebo vozík kupecký, hned přiskočil a pomáhal. Ke služebným musily jsme se míti vlídně a o vše jich prositi.*“ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 35.

²⁶⁰ Sofie PODLIPSKÁ, *Staří a mladí*, Praha 1884; Sofie PODLIPSKÁ, *Lidské včely*, Praha 1889.

ve filantropické činnosti. Svoje veřejné angažmá spojila se spolkovou činností a v jejím rámci orientovala nemalou část svých aktivit právě do sociální oblasti – věnovala se sociálně potřebné mládeži, např. ve spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, v němž figurovala jako členka a od roku 1890 jako jeho předsedkyně, také ale stála u zrodu Ženského výrobního spolku, jehož starostkou byla v prvních letech činnosti její sestra Karolina Světlá a který se orientoval na sociálně ohrožené ženy a dívky, pro něž chtěl zajistit průmyslové, tj. praktické vzdělání, jež by jim umožnilo uživit sebe a svoje děti.²⁶¹ Vedle toho se s důrazem na pomoc lidem setkáme i v její osvětové činnosti – například ve své didakticky pojaté práci *Listy staré vychovatelky k někdejší schovankám* opakovaně nabádá své fiktivní svěřenkyně, aby pomáhaly „bližnímu“, myslely na chudé, zlepšovaly život služebných.²⁶² Ve své osvětové činnosti se však věnovala (obdobně jako své děti k tomu vedl otec Rott) také šíření myšlenky úcty k lidské práci a vybízela k tomu, aby každá práce byla vykonávána se zalíbením, neboť pokud to člověk dokáže a žádnou práci nepohrdá, dojde spokojenosti: „*Bezduchá není žádná mechanická práce, vložíme-li do ní... nechci říci ducha, ale lásku, a jak s láskou se pracuje třeba to nejnamáhavější, v tom záleží jako zázrak.*“²⁶³

Poslední nezodpovězenou otázkou pak zůstává, jakým způsobem Podlipská své dětství zpětně hodnotí a jaké mu dává významy. Už v souvislosti s analýzou konceptu domova jsme viděli, že s dětstvím v původní rodině je v autobiografických textech spojován především pocit bezpečí a láskyplné prostředí. Ve vzpomínkách na prarodiče a rodiče je opakovaně akcentována jejich laskavost, vlídnost a láska, kterými děti zahrnovali.²⁶⁴ Vzpomínky na dětství se však také objevují v deníkových zápiscích, které si Podlipská vedla

²⁶¹ Podrobněji k činnosti Ženského výrobního spolku českého viz např. M. BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 104–122; M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 245; M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 66–67.

²⁶² Zajímavý je zde speciálně apel na ulehčování života služebným, neboť stejný motiv se objevuje ve vzpomínkách na otce, který měl své dcery vést k témuž. (Sofie PODLIPSKÁ, *Listy staré vychovatelky k někdejší schovankám*, Praha 1868, s. 10 (Blaženě) či s. 51 (Bohumile).)

²⁶³ Sofie PODLIPSKÁ, *Studie o práci*, in: *Přednášky spolku Domácnost*, Praha 1889, s. 4.

²⁶⁴ Podlipská například vzpomíná, jak jako malé děvče ráda česala dědečkovy vlasy a rodiče ji odháněli, aby ho nerušila, avšak on ji nechal, aby ho česala dál: „*Moji rodiče říkali: ‚Ale, otče, vždyť vám to dítě překáží, vezmeme je dolů.‘ Toho však nedopustěl. ‚Jen ji nechte,‘ pravil.*“ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 23.

v dospělosti.²⁶⁵ Ve velké většině případů se tyto zápisy vážou na vzpomínky na jí drahé členy rodiny, respektive rodiče – je totiž zajímavé, že prarodiče, ani čas strávený s nimi, nejsou v deníku nijak reflektováni. Vzpomínky se často objevují v souvislosti s událostmi, které jí blízké připomínají – při příležitosti výročí narozenin, svátku, při návštěvě hřbitova.²⁶⁶ Tak například v den otcova svátku v roce 1891 jde s dcerou a vnučkami na hřbitov a vzpomíná na otcovu „ušlechtilou tvář“ a na to, jak otcův svátek slavívali v dětství.²⁶⁷ Jindy si zase, při příležitosti setkání se sestrou a bratrem, připomíná jeho lásku, kterou své tři děti „tak vroucně miloval“: „*Jaký byl to muž! Jaká povaha. Jeho památka mně stále dražší... Pláču.*“²⁶⁸ Také ale na dětství vzpomíná při návštěvě Stromovky, která byla nejmilejším a nejčastějším cílem jejich rodinných vycházek.²⁶⁹ Rovněž není bez zajímavosti, že zvláštní význam pro ni mají hmotné památky na rodinu a předky, na nichž velmi, až nostalgicky lpí. Libuje si ve vzpomínkách na dávno minulé časy, když bere do ruky stříbro či nádoby po rodičích,²⁷⁰ a svěřuje se deníku, že by si přála mít podobizny rodičů, které viděla u svých sourozenců.²⁷¹

Vzpomínky na dětství a mládí prožité po boku jejích blízkých se vyznačují velkou dávkou nostalgičnosti a také idealizace. Toho si ostatně je

²⁶⁵ Jedná se o *Denník všedního života běhu*, který se nedochoval ve své úplnosti. Části jsou dochovány v opisech (autorky jsou Podlipské vnučka Milada Čápková a neteř a osobní asistentka Karoliny Světlé Anežka Čermáková-Sluková, opisy jsou uloženy v Literárních archivu Památníku národního písemnictví a některé části byly Čermákovou-Slukovou také editovány a publikovány), část originálu deníku a také jeho rozsáhlé opisy jsou pak uloženy v Podještědském muzeu v Českém Dubu ve fondu Sofie Podlipské.

²⁶⁶ Návštěva hřbitova je při výročích narozenin a jmenin pravidlem. Někdy tam chodí v doprovodu potomků, jindy tam „spěchá hned ráno, hluboce pohnuta“. (A. ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Úryvky z „Denníku všedního života běhu“ Sofie Podlipské*, Belletristický týdeník Zvon 19/1919, č. 36, s. 96.)

²⁶⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Sofie PODLIPSKÁ, *Deník všedního života běhu*, 20. září 1981.

²⁶⁸ Tamtéž, 28. září 1895.

²⁶⁹ S. PODLIPSKÁ, *Z Denníku (podává Anežka Čermáková-Sluková)*, Ženský svět, 24/1920, č. 18–19, s. 214.

²⁷⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Sofie PODLIPSKÁ, *Deník všedního života běhu*, 26. prosince 1891.

²⁷¹ „*Jak mám tu matku ráda. Jak krásná byla. Co dala bych za ty podobizny, kdybych je měla...*“ svěřuje se po návštěvě u bratra. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, *Výňatky z „Denníku všedního života běhu“*, který si vedla Sofie Podlipská od r. 1887 až do své smrti r. 1897, 24. května 1888.) Obdobně se dojíká nad miniaturou otce z doby jeho mládí, kterou viděla v albu u své sestry. Ta jí nakonec podobiznu darovala: „*Mám nyní ten obrázek, který jsem si dávno přála, který jsem vždycky milovala.*“ (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Sofie PODLIPSKÁ, *Deník všedního života běhu*, 31. října 1896.)

vědoma i sama Podlipská, která v jednom ze zápisů reflektujících čas strávený s matkou explicitně uvádí, že špatné bylo zapomenuto a ve vzpomínkách zůstává jen to dobré: „*Vzpomínám ... na tu řadu let a jednotvárných odpolední takto trávených v její společnosti v nějakých zahradách. Teď zmizelo to vše. Ó drahá maminko! Bylo to přec jen sladké a útulné! Co v tom tlačilo a píchalo, bylo snem. Co v tom bylo dobrého, hřeje mne v srdci.*“²⁷² Zralá Sofie Podlipská tak nahlíží své dětství téměř růžovými brýlemi skrze perspektivu rodinného prostředí, které bylo hřejivé, láskyplné, ale také plné humoru: „... *v otcovském domě bylo veselo, teplo, útulno.*“²⁷³ A do dětství ji vrací i vzpomínky na dobu zrání strávenou po boku sestry – a idealizace dosahuje nejvyšší míry: „... *mám dokonce tytéž pocity jako za dětství a vše vůkol zdá se mi tak milé pohádkovité...*“²⁷⁴

Dětství je v představách Podlipské svázáno s rodinou a vnímáno jako lůno, svého druhu útočiště. V jejích očích to bylo dětství veselé a radostné, plné volnosti a svobody, prožívané v čase dětských her v bezpečném „přístavu“ rodného domu a celého okolí Poštovské ulice. Bylo to dětství plné lásky bližních, kteří děti milovali a ochraňovali. Akcentace těchto charakteristik v jejím vyprávění a vzpomínání je přitom zcela v souladu s dobovými romantickými představami o dětství člověka (o nichž bylo pojednáno výše). Totéž pak platí také o její interpretaci této etapy vlastního života jako prazákladu svého bytí a své osobní podstaty a v neposlední řadě jako báječného a navždy ztraceného času. Přesto ale Podlipská této ztráty nelituje a plynoucí čas přijímá jako přirozený koloběh života: „...*žádný stesk po mladosti nezdvihá mi srdce...*“ poznamenala si do deníku čtyři roky před svou smrtí.²⁷⁵ V každém případě její re-konstruování vlastního dětství odpovídá v romantickém myšlení ukotvené a zároveň, z hlediska historického vývoje, velmi moderní představě o vnitřním já, které se vyznačuje vlastní minulostí sahající právě zpět do dětství a skrze předky i za něj. Takto chápané

²⁷² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Sofie PODLIPSKÁ, *Deník všedního života běhu*, 5. října 1891.

²⁷³ Tamtéž, 31. ledna 1893.

²⁷⁴ Tamtéž, 16. ledna 1893.

²⁷⁵ Tamtéž, 31. ledna 1893.

dětství pak nabývá klíčového významu, neboť se podílí na utváření každého člověka jako jedinečné bytosti.²⁷⁶

²⁷⁶ Tento odkaz romantického chápání dětství sice rezonuje v evropské kultuře i nadále, v 19. století a také ve 20. století, přesto jsme ve druhé polovině 19. století svědky nových tendencí v pohledu na dítě. Pod vlivem rozvoje vědy, evolucionismu i teorie pozitivismu se začíná prosazovat snaha nazírat dítě skrze prizma „objektivní“ vědy, tzn. podrobit ho preciznímu pozorování a definovat ho podle jasně daných kritérií. V takovém přístupu je potlačena snaha soustředit se na individualitu dítěte, uchopit dítě v jeho jedinečnosti, a naopak se prosazuje snaha hledat ve vývoji dítěte a jeho chování zobecnitelná pravidla a řád. (E. BECCHI, *Le XIXe siècle*, s. 163–165.)

3.2 RODIČE

Rodiči Sofie Podlipské byli Anna Vogelová a Eustach Rott, kteří se poznali v době, kdy se Eustach začal přátelit s dědečkem Vogelem a jeho rodinou. V příbězích o prarodičích jsme opustili otcovu linku v době, kdy jako velmi mladý přišel po smrti otce studovat do Prahy, avšak studia brzy opustil a nastoupil do učení k obchodníku Jiljí Krinerovi, kde po vyučení pracoval jako účetní. S rodinou Krinerových udržoval blízké vztahy. Chodil k nim na návštěvu do jejich bytu na Starém Městě, ale volný čas o nedělích či svátcích s nimi trávil také v jejich vile na Smíchově, odkud byl krásný výhled na Vyšehrad – to si pamatuje i sama Podlipská, která obě místa s rodiči jako malé dítě také navštěvovala.²⁷⁷ Krinerových obchod se nacházel v Jilské ulici proti dominikánskému klášteru v domě u „Železných vrat“. Ve stejném domě byl v té době i papírenský obchod, jakýsi prapředek budoucích známých papírenských závodů Weissových. Tento obchod spolu zřídili pan Weiss a dědeček Vogel, který po smrti Schönfelda odešel z továrny a s Weisssem utvořil obchodní spolek. Díky této souhře okolností se Eustach Rott seznámil s Janem Vogelem a jeho rodinou, tedy manželkou Kateřinou a tehdy devítiletou dcerou Annou.²⁷⁸ Eustach našel ve Vogelovi nejen blízkého přítele, ale dle Podlipské také nového otce, kterého ve svém životě postrádal.²⁷⁹ Deset let poté se Eustach s o patnáct let mladší Annou oženil. Vogel odešel ze spolku s Weisssem a se zeťem, který zase odešel od Krinera, si zřídili nový, vlastní obchod v Karlově ulici, přičemž původně papírenský obchod později Rott rozšířil ještě o obchod se semeny. V polovině dvacátých let koupil dědeček Vogel již tolikrát zmiňovaný domek v Poštovské ulici, na počátku třicátých let přikoupil otec Rott druhou část tohoto dvojdomku – a rodina byla propojena nejen pracovními aktivitami obou mužů, ale začala společně také žít.²⁸⁰

²⁷⁷ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 30–31.

²⁷⁸ S. PODLIPSKÁ, *Můj životopis*, Ženský svět, 18/1914, s. 164.

²⁷⁹ „V něm našel můj otec po zápasech krutých svého dětství a prvního mládí druhého otce a nejlepšího přítele. Mezi nimi nebývalo nikdy ani stínu nevole po celou dobu, co jim bylo popřáno spolu žítí a pracovati.“ Tamtéž, s. 95.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 7, 164; S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 10.

3.2.1 Vztah rodičů a dětí

První dítě se Eustachovi a Anně narodilo 24. února 1830. Byla to dcera a podle oblíbeného svátku sv. Jana Nepomuckého, který byl také svatebním dnem rodičů, dostala jméno Johanna Nepomucena. Když tato dcera, která jako spisovatelka přijala jméno Karolina Světlá, později popisovala okolnosti svého narození, považovala za důležité zdůraznit, že z jejího příchodu na svět měli rodiče velkou radost, dokonce i otec, a to přesto, že se mu narodila dívka a ještě ošklivá.²⁸¹ Tuto okolnost lze bezpochyby považovat za nesamozřejmou, neboť touha po mužském potomkovi byla v rodinách v první polovině 19. století běžná. Syn byl pokračovatelem rodu, s dcerou přicházely obavy o její ekonomické zajištění do budoucna.²⁸² O tendenci preferovat mužského potomka koneckonců svědčí i korespondence samotné Světlé z doby, kdy byla na začátku 50. let těhotná. Její přítelkyně Božena Němcová věnovala tehdy závěrečnou část dopisu určeného pro Světlou jejímu manželu Petru Mužákovi, kde ho upozorňovala, že nejen syna je třeba vnímat jako důvod k radosti: „... *ať neslyším, žes nebyl potěšen, jestli bude děvče.*“²⁸³ Rottovu neskrývaně pozitivní reakci na narození dcery tak lze dozajista interpretovat jako předzvěst jeho budoucí charakteristiky jako otce, která se měla naplno projevit v následujících letech a desetiletích.

Ze vzpomínek Podlipské však vyplývá, že rodiče po synovi přece jenom toužili. První syn se jim narodil rok a půl po Johanně a dostal jméno Karel, avšak zemřel ve tři čtvrtě roce na psotník (konvulze, křeče).²⁸⁴ Dne 15. května 1833 se pak narodila druhá dcera, Sofie (Podlipská). Podlipská vzpomíná, že smrt bratříčka, který zemřel ještě před jejím narozením, rodiče oplakávali po mnoho let, pravidelně chodili k jeho hrobu a ona o něm často slýchala vyprávět. Sofii dle jejich vlastních slov „*měli přijmout v náhradu za toho*

²⁸¹ „Což by byl asi jiný muž podobné zprávě říkal? ... Ale otec můj nadšeně nade mnou se nakloniv, zulíbal mi ten zkrivený můj obličej, nastokrát volaje při tom: ‚Nechť si vypadá jak chce, jen když mám dítě!‘“ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 129.

²⁸² M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 154–156.

²⁸³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Božena Němcová, 19. září 1852.

²⁸⁴ Sofie PODLIPSKÁ, *Má sestra Johanna (Karolina Světlá) za svého dětství*, *Ženské listy*, 25/1897, č. 3, s. 49.

bratříčka.²⁸⁵ Světlá k tomu však uvádí, že jejich matka došla klidu až ve chvíli, kdy se jim narodil další syn, Jindřich (narozen 11. srpna 1837).²⁸⁶ Tomu pak odpovídá i autobiografie Podlipské, podle níž narození bratra byla velkou událostí: „*V rodině byla veliká sláva, že se narodil syn.*“²⁸⁷ Jeho křtiny potom popisuje jako velký svátek, což lze interpretovat i skrze jejich reprezentativní funkci právě jako oslavu narození mužského potomka.²⁸⁸ Ostatně také vzpomínka Karoliny Světlé na okamžik, kdy se už dospělému Jindřichovi narodil první syn Karel, dokládá, jaký význam pro rodiče (a prarodiče novorozeného Karla) mělo narození mužského potomka: „*Jak velice jsem jim přála, že se jim cosi zcela po chuti a myslí podařilo, že se synu jejich narodil dědic a jim dopřáno vystrojiti mu křtiny hlučné.*“²⁸⁹ Upřímná radost z narozených dcer tak byla v rodině přece jen doprovázena i touhou po synovi, a to nejen ze strany otce, ale (jak naznačují vzpomínky sester) velmi výrazně také ze strany matky. Takový přístup k pohlaví narozených potomků ostatně konvenuje s dobovou realitou, jak ji popisuje Milena Lenderová. Ta uvádí, že syn nemusel být prvorozený a že rodiče byli spokojení, pokud mezi jejich dětmi byli chlapci i děvčata.²⁹⁰ Zároveň však ani přání matky mít syna nelze považovat za nijak neobvyklé. Jak konstatuje Gabrielle Houbre, vzhledem k tomu, že společenského uznání se dostávalo primárně matkám, které porodily syna, přály si ženy přivést na svět syna a po narození dcer prožívaly pocity zklamání. To však zpravidla netrvalo dlouho.²⁹¹

Dochované ego-dokumenty, vedle autobiografických textů zejména korespondence, umožňují rekonstruovat, jaký mezi Rottovými a jejich dětmi

²⁸⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 8.

²⁸⁶ „... [po jeho smrti] byla zejména moje matka k neupokojení. Potěšila se teprve, až se jí po dceři Žofii druhý syn Jindřich narodil...“ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 130.

²⁸⁷ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 43.

²⁸⁸ Důležitost reprezentativní a socializační funkce křestních oslav, kterých se zpravidla účastnili nejen rodinní příslušníci a kmotři, ale i sousedé či známí, zmiňuje Hana Stoklasová. (Hana STOKLASOVÁ, *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*, Pardubice 2017, s. 139.)

²⁸⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 27. srpna 1869.

²⁹⁰ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 156. Ostatně s touhou po synovi se v rodině Sofie Podlipské setkáváme i u dalších generací. Tak například když byla dcera Podlipské Ludmila na počátku 90. let 19. století v očekávání třetího potomka, Karolina Světlá psala své švagrové: „*Jsou tam tuze napjati, Ludmila se čeká každou chvíli. Vře si přejí hochu, ale když všude se rodí holčičky, neoddávají se příliš naději.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Slukové Josefě, 24. prosince 1891.

²⁹¹ G. HOUBRE, *Histoire des mères et filles*, s. 23–25.

panoval vztah. Není pochyb o tom, že rodiče své děti velmi milovali a jejich láska se promítá i do neutuchajících obav, které o ně po celý život měli. Korespondence ukazuje, že nejčastější a nejpřirozenější obavou byla obava o zdraví blízkých. Rodiče na děti naléhali, aby je v době pobytu mimo domov často informovali o tom, že jsou v pořádku, a byli neklidní, pokud se jim pravidelných zpráv nedostávalo. Když v roce 1865 rodina již několik dnů čekala na dopis od Světlé z Podještědí, psala Sofie své sestře, jak to rodiče prožívali: „... jejich argumentem bylo, že není třeba těch dlouhanánských dopisů, jaké máme my obě ve zvyku, že se má psáti: Jsem živa a zdráva a dost. Každý den přicházel papínek úzkostlivě tázati se, není-li tu dopis, a rovněž úzkostlivě tázala se mne matka. Nemluví jinak o Tobě, leč se slzami v oku.“ Po obdržení zpráv od dcery rodiče ožili, matka je veselá, otec i na své zdravotní potíže pozapomněl: „Otec také nenaříká a chodí v botkách po své milované Praze.“²⁹² Tento přístup potvrzují koneckonců i dopisy samotných rodičů. Otec se zpravidla příliš nerozepisuje, pouze informuje, že doma není nic nového a všichni jsou v pořádku, a zejména apeluje na děti, aby o sobě dávaly vědět.²⁹³

Strach o děti však vyvolává v rodičích i politická angažovanost dcer. Po polízanicích s policií, které Podlipská měla, se ji otec snažil přimět, aby se dalším národnostně a politicky orientovaným aktivitám vyhnula. Dne 8. listopadu 1867 totiž spolu s dalšími vlastenkami (např. Matildou Peškovou či Bertou Mühlsteinovou) zavěsily u letohrádku Hvězda vavřínový věnec s nápisem „Vlasti, nedáme ti zahynouti“ jako připomínku bitvy na Bílé hoře. Účastníci se dámy za to byly odsouzeny, dvě z nich ke 48 (např. Podlipská), ostatní ke 12 hodinám vězení, proti čemuž byl následně podán rekurs (procesní stížnost).²⁹⁴ Následujícího léta pak otec, který se doslechl o organizování

²⁹² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. srpna 1865.

²⁹³ Např. v srpnu 1854 otec píše, že už si dělali starosti, neboť neměli zpráv, ale teď už jsou opět veselí, když vidí, že děti jsou zdravé. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Eustach Rott, 19. srpna 1854.) Přitom pouze o dva dny dříve posílal taktéž krátkou zprávu ujišťující, že doma jsou všichni zdraví, a těšící se na dopis od dětí, jakmile ty budou mít k jeho poslání příležitost. (Tamtéž, 17. srpna 1854.)

²⁹⁴ O události informoval tehdejší tisk (Národní listy, 9. listopadu a 30. listopadu 1867) a Podlipská o ní píše také v dopise své švagrové Marii Gabrielové (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 30. prosince 1867.) Vlastní reflexi události nabízí i Karolina Světlá ve svém dopise Elišce Krásnohorské – Světlá se od celé akce distancovala (stejně jako Americký klub dám, který své členky před účastí varoval) a v dopise se vymezila i proti

vlasteneckého výletu na Kokořín, přinutil bratrance Podlipské Antonína Böhrrera, aby Sofii, pobývajícím tou dobou ve Veltrusích, okamžitě psal: „*Páni rodiče a jmenovitě pan otec se velmi ulekl, když slyšel o výletu, bojí se, abys zase nepřišla do žádného vyšetřování. ... Pan otec Ti nechá skazovat, když už to jinak se nenechalo zabránit, aby ses nepodílela na výletě kokořinském, tedy že Tě snažně prosí, aby ses nezúčastnila u nějaké okázalosti a jíž dokonce abys byla tak dobrá a od myšlenky opustila tam nějakou řeč držeti aneb Tebou něco zpívati. Panu otci se dnes zdálo o samých tajných...*“²⁹⁵

Korespondence Podlipské zároveň dokládá, že stejně tak jako se rodiče strachovali o své děti, strachovaly se i děti o své rodiče. Když mladá Sofie doprovází v roce 1855 svého otce na léčebném pobytu v Karlových Varech, svěřuje se sestře, že velmi těžce snáší otcovu nemoc, snad ještě hůře než doma.²⁹⁶ V srpnu téhož roku zase odmítá nabídku účastnit se posvícení ve Slaném, neboť má velké obavy o rodiče, které nechce nechat samotné, když v tu dobu řádí v Praze cholera.²⁹⁷ Zároveň platí, že jak rodiče, tak děti před sebou záměrně tají některé informace o svém zdravotním stavu, a to s úmyslem ušetřit blízkým starosti a trápení. To nám odhalují dopisy sester, které se sobě navzájem svěřovaly. Víme tak například, že Podlipská v roce 1863 nepřiznala, že jí trápí žaludeční křeče, neboť kdyby se to matka dozvěděla, „... *rámus byl by v Praze hotový,*“²⁹⁸ také ale že nechtěla, aby rodiče byli příliš smutní v situacích, kdy ona se trápí: „... *Rodiče mají z toho radost, že jsem tak elastická, že se mne to netkne jako jiných lidí. ... Přeju tedy rodičům tu útěchu, že toho hodně snesu, že se to může hodně na mne valit... moje slzy by však bylo*

medializaci události jak ze strany novin, tak samotných „mučednic bělohorských“. Světlá navíc nepřímou vyčítá sestře, že po šlamastice zaviněné vlastní umíněností, najednou propadá panice, co teď bude s jejími dětmi, a navíc že se kvůli ní pohádala s matkou, která vše dává za vinu Světlé, protože to prý sestře měla rozmluvit. (Karolína SVĚTLÁ, *Své literární přítelkyni. Z dopisů Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské*, in: *Z literárního soukromí II. Korespondence*, Praha 1959, s. 283–284.) Na základě podané stížnosti nakonec místodržitelství rozhodlo o zrušení zásahu proti bělohorským demonstrantům s odvoláním na to, že bělohorský okrsek nespadá do kompetence pražské policie, která tedy neměla právo tam zasahovat a účastníky akce stíhat. (Národní listy, 30. ledna 1868.)

²⁹⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Antonín Böhrrer, 14. srpna 1868.

²⁹⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 19. června 1855.

²⁹⁷ Tamtéž, 1. srpna 1855.

²⁹⁸ Tamtéž, 31. srpna 1863.

*těžké spočítat.*²⁹⁹ Platí to však i obráceně – například v roce 1860 píše Podlipská své sestře, že matka se na otce velmi zlobila za to, že Světlé napsal o matčiných zdravotních potížích a mohl ji tím polekat.³⁰⁰

Na snad až přehnané obavy Rottových o děti ukazuje i skutečnost, že dokud byly potomci ještě mladí a bydleli v domácnosti rodičů, byli rodiče nejraději, když je měli u sebe doma a neradi je pouštěli mimo Prahu. Zejména Podještědí, odkud pocházel manžel Světlé Petr Mužák a kam k jeho rodině pravidelně jezdila nejen Světlá, ale i její sourozenci a později také Podlipské syn Prokop, bylo patrně v jejich představách ztělesněním těch nejstrašnějších nástrah, neboť když na začátku 50. let psala Světlé do Podještědí Božena Němcová, ptala se, jestli nakonec matka umožnila odjet také Sofii: „... *já doufám, že se to stalo, alespoň by nebylo ani matce k odpuštění, kdyby jí v tom byla zbraňovala.*“³⁰¹ O zhruba pět let později už tam děti jezdily, ale rodiče stále sužoval neklid: „... *nemůže vůbec pochopit, jak můžeme pobývat v těch divokých horách, když existuje [staré] dobré bezpečné město, s domy uzavřenými vraty, s vraty zamčenými na zámek a s policií, která nás střeží.*“³⁰²

Přesto je zřejmé, že rodiče se snaží svým dětem dopřát možnost poznávat nová místa a doceňují význam cestování jakožto jedné z forem osobního zrání, také ale možnosti si zcela obyčejně užívat. V dopisech rodičů se opakovaně objevují formulace typu „užívejte si tyto dny; užívejte si dle možností všeho, co se vám nabízí.“³⁰³ Dopis z roku 1854 pak ukazuje, že právě tato možnost užít si radosti a určité svobody je rodiči chápána jako výsada mládí, kterou dětem chtějí dopřát: „*Užijte si to, dokud jako mladí, zdraví a bezstarostní můžete. Sladká vzpomínka na to vám navždy zůstane.*“³⁰⁴ Naopak

²⁹⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. září 1862.

³⁰⁰ Tamtéž, 14. srpna 1860.

³⁰¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Božena Němcová, 30. srpna (bez udání přesného roku).

³⁰² „... *ne peut point concevoir comme on peut rester dans des montagnes sauvages quand il existe une bonne ville bien sûre, avec une police surveillante, les maisons à portes cochères, les portes à bonnes serrures.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 4. září 1856.

³⁰³ Mimo jiné například v dopise ze srpna roku 1857 adresovaném Sofii, Světlé a jejímu muži, kteří společně pobývají na Světlé v Podještědí. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Eustach Rott, 8. července 1855.)

³⁰⁴ „*Genießt es! Solange Ihr jung, gesund und sorglos es thun könnt, die sieße Erinnerung bleibt Euch für Immer daran nach übrig.*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Eustach Rott, 15. srpna 1854.

v dopisech mladé Sofie najdeme vyjádření vděku a ocenění rodičů za jejich přístup: „*Jste tak laskaví, že jste mi dopřáli takový dlouhý pobyt a ze srdce Vám za to děkuji, ještě více však za Vaše dobro, které se tímto svolením projevuje.*“³⁰⁵ V neposlední řadě však korespondence také dokládá, že v rodině Rottových je cestování za odpočinkem a poznáním chápáno jako součást sociální identity. Když v roce 1855 pobýval tehdy osmnáctiletý Jindřich v Paříži, otec Rott byl velmi pyšný a rád se synovou cestou pochlubil: „*Papínek se teď také úplně uspokojil a pochlebuje mu to, že Jindřich, jeho syn, v Paříži je a že se každý o to interesuje.*“³⁰⁶ Schopnost dopřát dětem cestovatelskou zkušenost tak lze interpretovat jako svého druhu potvrzení příslušnosti k měšťanské společnosti, pro kterou v tomto období již cestování bylo součástí její kultury.³⁰⁷

Díky cestování a pobytům mimo domov vznikla také vzájemná korespondence mezi rodiči a dětmi. Pro ni je typické opakované vyjadřování stesku po odloučených členech rodiny a zdůrazňování toho, jak se pisatel těší, až se zase s adresátem setká. V dopisech se také pravidelně setkáváme s explicitními deklaracemi citu a neustálým ujišťováním o vzájemné lásce. Podlipská tak nejen píše sestře, že chybí jí samotné, ale z pověření rodičů dodává „*starou pravdu, že Tě velmi milují a mají radost, že se Ti dobře daří.*“³⁰⁸ V tomto kontextu stojí za povšimnutí zejména dopisy otce Rotta,

³⁰⁵ „*Ihr seid so gutig mir einen recht langen Aufenthalt hier zu gönnen, und ich danke Euch vom Herzen dafür nicht so sehr, als für Eure Gute, die sich in dieser Erlaubniß äußert.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 11. srpna 1857.

³⁰⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 4. září 1856.

³⁰⁷ Cílem cest bylo vedle odpočinku právě poznávání nových zemí a kultur, setkáváme se ale také s pobyty ozdravnými (v lázních, u moře...). Stále větší dostupnost cestování, finanční i logistická (např. rozvoj různých druhů dopravy, možností ubytování, ale také nástup cestovních průvodců a příruček), umožnila jeho postupné rozšíření od šlechty a nejbohatších vrstev mezi běžné měšťanstvo. Pro měšťanskou společnost představovaly cesty, domácí i zahraniční, jakousi součást určitého životního standardu, přičemž měly přispět k prohlubování vzdělanosti, která patřila k hodnotovým charakteristikám této sociální vrstvy, zároveň však byly jednou z alternativ trávení volného času, který se jako moderní fenomén formuje právě v 19. století a jehož požitků si díky své ekonomické situaci právě měšťanské vrstvy mohly dopřát. Obecně k proměnám charakteru cestování v 19. století viz např. T. JIRÁNEK – M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha 2009, s. 368–370. Dále podrobněji ke každodennosti cestování viz Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku. Všední den na středoevropských cestách*, Praha 1996.

³⁰⁸ „*... pour Te dire ... aussi l'ancienne vérité qu'ils T'aiment et qu'ils se réjouissent de Ton bien être.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 8. srpna 1856.

kteře se vyznačují velkou citovostí. Jejich obsahem jsou zpravidla pouze dvě věci (doplněné případně o praktické detaily stran příjezdu apod.) – tou první je vzájemné ujištění, že jsou všichni v pořádku, druhou pak právě vyjádření lásky a stesku, často velmi květnaté a vřelé. „*Účelem dnešního psaní je pouze ti říct, že tě milujeme, že ti přejeme všechno štěstí a že tě u nás chováme ve velké lásce a těšíme se srdečně na tvůj příjezd. Maminka mě pověřila, abych ti napsal, že jsi dítě jejího srdce, že ti přeje všechno štěstí a potěšení a že se těší, až tě obejmeme.*“³⁰⁹ Byl to také otec, kdo obzvláště těžce nesl pobyty dětí mimo domov. Podlipská popisuje své sestře, jak v době, kdy s ní pobývala v ještědských horách, jí chtěl otec pořád psát, aby se už vrátila domů, neboť se jim po ní velmi stýská, a matka prý musela vynaložit značné úsilí, aby mu tento jeho záměr rozmluvila.³¹⁰

Karolina Světlá ve svých pamětech vysvětluje, že v době jejího dětství taková vazba na děti a starostlivá péče o ně nebyla běžná: „*Bylať zásada běžná, že rodiče nemají dětem svým svou k nim lásku ukázati, což otce mého v pravém slova smyslu pobuřovalo. Mnoho zkusil pomluv a posměchu, že nás musil míti pořád po boku, že bez nás skutečně býti nemohl, a matce naší velmi za zlé se pokládalo, že nás tak pečlivě strojí, všude s náma sama chodí, nikdy služky s náma na procházku neposílá, především pak, že každému ze svých dětí dopřeje zvláštní pěkně vystlanou postel, což i v bohatých domech nebývalo ještě všude obyčejem.*“³¹¹ Také Milena Lenderová ve své monografii k dějinám dětství v 19. století uvádí, že ani ve fungujících rodinách se city běžně najevo nedávaly minimálně do druhé poloviny 19. století, přestože citovou výchovu dobová pedagogika rehabilitovala už na přelomu století. Jako možné vysvětlení, proč se vyjadřování citu a fyzický kontakt nestávaly v Čechách součástí rodinného života rychleji, pak Lenderová uvádí přetrvávající obavy

³⁰⁹ „*Der Zweck des heutigen Schreibens ist blos der dir zu sagen daß wir dich lieben, daß wir dir jede Freude gönnen, und dich doch am liebsten bei uns haben, und auf dein Kommen uns herzlich freuen. Die Mutter beauftragte mich dir zu schreiben, daß du ihr herzenskind bist daß sie dir alle Freuden und Vergnügungen wünscht, und daß sie sich freut dich zu umarmen.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Eustach a Anna Rottovi, 21. května 1856.

³¹⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 24. srpna 1854.

³¹¹ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 143.

společnosti, že dítě vychovávané v takovém prostředí bude příliš zhýčkané a bude mít problém obstát v drsném světě.³¹²

Dochovaná dobová rodinná korespondence však dokládá, že praxe v rodině Rottových tomuto vzorci chování neodpovídala, a tedy potvrzuje výše uvedené konstatování Světlé v jejích pamětech. Navíc vzhledem k tomu, že taková citová výchova nepatřila k dobové normě, lze diskurz rodinné korespondence také považovat za autentický projev citu, nikoli za dobovou konvenci. Výše citovaný popis Světlé o vztahu rodičů k dětem pak s korespondencí konvenuje nejen ve věci vyjadřování citu, ale také v touze rodičů dopřát svým dětem materiální komfort a zahrnout je drobnými dárky. Tak se v jednom z dopisů Podlipská zmiňuje, jak po příjezdu z Podještědí pro ni a pro Jindřicha měli rodiče připraveno mnoho nových věcí: jí například pořídili nová kamna, k tomu jí ještě „*matka nakoupila sto malých věcí týkajících se mé toalety...*“³¹³ a „*otec ve své radosti nám přinesl malé porcelánové figurky, které nemohu vystát a nad kterýmiž Jindřich skoro bědoval.*“³¹⁴ Právě situace kolem příjezdů domů mohou dobře ilustrovat, jaké vztahy mezi rodiči a dětmi panovaly a také jak byly navenek demonstrovány. Přitom se zdá, že i pro samotné děti je toto vyjadřování citu důležité. Když totiž Podlipská v jednom z dopisů vypráví své sestře, jaké na ni a bratra čekalo doma uvítání, Světlá jí obratem žádá o ještě podrobnější popis toho, jak vše probíhalo.³¹⁵

V popisech příjezdů domů pak lze identifikovat několik opakujících se detailů. Oba rodiče mají vždy ze shledání s dětmi nesmírnou radost, kterou dávají velmi otevřeně najevo. V popisech Podlipské je však zejména u otce akcentována láska k dětem a její fyzické vyjádření – otec nemůže dojetím ani mluvit, děti pevně objímá a už je nechce nikam pouštět,³¹⁶ také ale jde do města

³¹² M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 147.

³¹³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 24. srpna 1854.

³¹⁴ Tamtéž, 27. srpna 1854.

³¹⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 25. srpna 1854.

³¹⁶ „... otec ani nemluvil, ale tiskl nás hodně...“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 27. srpna 1854; „... papínek mne až pohnul, žaloval mi, že byl nucen mi psát, abych jen zůstala, že mu to od srdce nešlo a že mne už nikdy od sebe nepustí, a celou mou umělou frizúru mi při tom rozcuchal, takže jsem vypadala

a přinese dětem „dva pytle plné ovoce“.³¹⁷ Rovněž matka dává radost najevo, ovšem zejména z genderového hlediska je zajímavé, že v jejím případě si Podlipská prioritně všímá praktických činností, kterých se matka hned po příjezdu dětí chopí: „*První starost matčina byla poslat k pekaři pro nějaké pečivo, druhá starost bychom se umyli...*“³¹⁸ „...*když matka vystrčila hlavu do kuchyně, viděla mne tu stát, nu to byl rámus... teď už pere, hned všecko rozevřela, klobouk rozpárala. Bábí s ním musela hned jít k Petrové a šaty k Ružičkové...*“³¹⁹ Z korespondence vystupující obraz Anny Rottové je tak nápadně úzce provázaný s dobovým genderovým ideálem středostavovské ženy – i v emočně exaltovaných momentech zůstává pevně ukotvena v roli matky a hospodyně, jejíž zodpovědností je zajištění chodu domácnosti a péče o její členy. Oproti tomu jednou z nejzákladnějších charakteristik obrazu Eustacha Rotta jako otce je velká citovost a vřelý, verbálně i fyzicky vyjadřovaný vztah k dětem. Rott tak neodpovídá stereotypní představě o odtažitém otci, ani nekonvenuje s konceptem mužsko-ženské dichotomie, který už od dob osvícenství dominoval dobovému vědeckému a společenskému diskurzu a muže chápal jako bytost racionální a vyvažující ze své podstaty emocionálně založenou ženu.³²⁰

Vřelý a láskyplný vztah otce Rotta k dětem a jeho silné lpění na rodině je nutné chápat v kontextu jeho vlastního dětství, v němž velmi trpěl časnou ztrátou otce a absencí matky i fungujících rodinných vztahů.³²¹ Ovšem

hůř, než když jsem z vozu lezla...“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 18. srpna 1857.

³¹⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 18. srpna 1857.

³¹⁸ Tamtéž, 27. srpna 1854.

³¹⁹ Tamtéž, 18. srpna 1857.

³²⁰ Tato dichotomie a konstrukce ženské identity byly úzce provázány s novým chápáním ženského těla. Zjednodušeně řečeno opustila osvícenská věda jednopohlavní model těla, v jehož rámci byly ženské pohlavní orgány považovány za zrcadlo těch mužských, ovšem uložených uvnitř těla, a tedy ženské tělo bylo jakýmsi nedokonalým odrazem těla mužského. Oproti tomu osvícenci chápali ženské a mužské tělo jako naprosto odlišné. To se odráželo také v nazírání na genderovou identitu – v dobových představách totiž bylo ženské tělo provázáno s ženskou myslí a jako takové se stalo určujícím pro její identitu. Žena se nemohla od svého těla oprostít, z čehož pramenily také její charakteristiky, které ji činily ze své podstaty odlišnou od muže. Podrobněji např. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy*, s. 26–31, 34–35.

³²¹ Na podobný příklad, kdy syn velmi brzy ztrácí otce (prakticky ve stejném věku jako tomu bylo u Eustacha Rotta), upozorňují Alena Zachová a Marcin Filipowicz. František Krejčí, syn učitele z České Třebové, přišel o otce v sedmi letech a ve svých pamětech na něj vzpomíná s neskrývanou něhou a dojetím. Zachová s Filipowiczem konstatují, že právě časná smrt otce vedla k zidealizování jeho obrazu ve vzpomínkách, neboť „*jeho předčasná smrt zabránila*

podíváme-li se na recentní výzkum k dějinám otcovství, zjistíme zároveň, že tyto jeho charakteristiky nebyly možná pro obraz otce typické, ale zároveň nebyly zcela ojedinělé. Dosud realizovaný výzkum otcovství totiž ukázal, že obraz muže jako otce byl v 19. století značně plastický a hlavně nejednotný. John Tosh, který se pokusil identifikovat různé typy otců, jež nalézáme ve viktoriánské společnosti v Anglii v 19. století, konstatuje, že častým typem je právě odtažitý otec („distant father“) – v rodině sice přítomný, ale citově i fyzicky odtažitý. Tosh tento postoj vysvětluje dvěma motivacemi. První z nich odpovídá tomu, co zmiňuje i Milena Lenderová, a to je přesvědčení, že odtažitostí a přísným přístupem jsou děti připravovány na tvrdý a neúprosný svět. To Tosh dokumentuje na příkladu Edwarda Bensona. Bensonovy děti byly překvapeny, když si po smrti otce přečetly v deníku, jak moc je miloval, neboť jim svou lásku nedával najevo. Tosh tvrdí, že právě proto, že je miloval, byl k nim takový, neboť pro ně chtěl to nejlepší a tento odtažitý vztah k dětem byl vlastně přijetím jeho otcovské role.³²² Druhou motivací pak byla snaha neohrozit svoji maskulinní identitu, která se s přílišnou citovostí neslučovala, a tak i muži, kteří byli otci citovými, s dětmi si hráli a starali se o ně, pociťovali potřebu zdůraznit, že i přes takovou podobu otcovství nebyli zženštilými.³²³

Tosh však dochází k závěru, že bez ohledu na to, jakou konkrétní formu nabývala otcovská role v praxi, otcové v 19. století své děti milovali a vedle otců fyzicky nepřítomných, otců odtažitých či dokonce tyranských nacházíme také otce láskyplné („intimate fathers“), kteří své city ukazují a o děti někdy i sami pečují. Zároveň se zdá, že svou roli zde navíc sehrává také vývoj v čase a značná nestálost otcovských modelů v průběhu 19. století. Catherine Hall a Leonore Davidoff, které rekonstruovaly obraz otce v Anglii mezi lety 1780 a 1850, popisují otce jako láskyplné, starostlivé a pečující, což zcela nekoresponduje s představami o odtažitém či autoritářském otci.³²⁴ Tosh sám

obvyklým střetům dospívajícího syna s otcem.“ Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ, *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*, Červený Kostelec 2009, s. 142–143.

³²² John TOSH, *A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, New Haven and London, 2007, s. 97–98.

³²³ Jak si do deníku poznamenal např. Williama Cobbetta („...yet I have not been effeminate...“). (Tamtéž, 86.)

³²⁴ Autorky dochází k závěru, že prameny častěji dokládají otce milující a angažované v péči o děti než otce, kteří prosazovali svoji moc skrze autoritářský přístup. Mezi četnými příklady, které

spojuje tento typ pečujícího otcovství právě se začátkem 19. století a tvrdí, že v následujících dekádách slábl, a to právě z důvodu polarizujících se genderových rolí.³²⁵ Zároveň však upozorňuje, že jestliže se pečující otec s postupem 19. století pomalu vytrácel, nelze toto vztáhnout i na otce laskavého, s nímž se setkáváme i v dalších desetiletích.³²⁶ Fenomén citově založeného a hravého otce, který s dětmi trávil čas, mohl dle Toshe souviset s novým pohledem na dětství ovlivněným romantismem, že v každém dospělém je vlastně kus dítěte, a s nově se rozvíjejícím rodinným modelem zaměřeným právě na dítě, v jehož rámci děti a čas s nimi strávený byly otcí vnímány jako úleva a svého druhu útočiště před bezohledným vnějším světem.³²⁷ Takové vysvětlení ostatně potvrzuje i vyjádření Karoliny Světlé, která ve svých vzpomínkách píše: „*Jakmile přišel otec z obchodu, již náležel jen nám, již se neobíral než jen námi, zapomínaje na všeliké mrzutosti života všedního.*“³²⁸ Pro české prostředí 1. poloviny 19. století chybí výzkum, který by dovolil činit obecnější závěry a sledovat, jestli i zde platí obdobné vývojové tendence, avšak k úvahám o kulturních vzorech otců se jako podnětná zdá být připomínka Patrycjusza Pajaka, jenž upozorňuje na vliv *biedermeierovské* tradice, která minimálně v literatuře konstruovala zidealizovaný obraz rodinných vztahů, kde silné citové pouto mezi členy rodiny (jejichž součástí byl i láskyplný otec) mělo být jakýmsi stabilizačním prvkem a záchytným bodem, v něm bylo možné najít oporu.³²⁹ V posledních dekádách 19. století pak prosazování modelu otce hravého a laskavého mohlo nahrávat jak postupné slábnutí autoritářské výchovy (které pro české prostředí dokládá např. výše citované konstatování Karoliny Světlé), tak stále větší přenášení výchovy a otcovské autority na vnější instituce.

se v jejich analýze objevují, můžeme najít také příklad otce analogického k Eustachu Rottovi. Colchesterský advokát, který na dětech velmi lpěl a pečoval o ně, měl děti nejraději u sebe a stále hůře snášel, když se měly osamostatňovat. (L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 329–325.)

³²⁵ J. TOSH, *A Man's Place*, s. 86.

³²⁶ John TOSH, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain. Essays on gender, family and empire*, Harlow 2005, s. 139.

³²⁷ Tamtéž; J. TOSH, *A Man's Place*, s. 86, 99.

³²⁸ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 130.

³²⁹ Patrycjusz PAJAK, *Geneze postavy otce-netvora v českém černém románu*, in: Marcin FILIPOWICZ – Joanna KRÓLAK – Alena ZACHOVÁ, *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*, Hradec Králové 2008, s. 33–34.

Obraz Rotta jako otce milujícího a citově založeného ovšem získáváme nejen z korespondence, ale také ze vzpomínek Podlipské a Světlé. Podlipská popisuje, jak něžný byl Rott otec, když se mu narodila první dcera Johanna: „*hovořival s malým robátkem, ukazoval mu hodinky, nosil mu hračky, houpal je na dlani.*“³³⁰ Světlá vzpomíná, že jejich matka otci přezdívala svatý Mikuláš, neboť děti neustále zahrnoval nějakými dárky. Když byl okolím varován, že takovým přístupem děti příliš rozmazlí, odvětil prý: „*Chci, aby děti moje jednou, až mne tu nebude, říci mohly, že měly dobrého otce.*“ Komentář Světlé, „... *což zajisté také málokteré děti s takovým přesvědčením a právem si myslí a říkají jako my...*“,³³¹ pak de facto potvrzuje názor Catherine Hall a Leonore Davidoff, že právě láskyplný a pečující přístup tohoto typu otců mohl v důsledku posilovat jejich otcovskou autoritu.³³² Zároveň ale platí, že i sama Světlá označuje otcovu duši, „*plnou vřelého hlubokého citu a svaté čistoty,*“ za „*takřka ženskou*“.³³³ Vedle citovosti a láskyplnosti je pak další dominantní charakteristikou Rotta jako otce jeho role učitele a role morální autority rodiny.

Obě sestry v ego-dokumentech akcentují otcovu dobrosrdečnou povahu, neobyčejnou humanitu a sociální citění. Trápilo ho neštěstí druhých lidí, bída, toužil po dobru, neváhal se pro druhé obětovat a nic ho nečinilo šťastnějším než pomáhat jiným.³³⁴ Opravdu nesnášel prý pouze vyzývavost a nestoudnost a škodolibost považoval za zvlášť surový přístup člověka k člověku, neboť každého se vždy snažil vnímat v kontextu jeho vlastní minulosti a specifických životních situací, které nemusí být často ani jím samým zaviněné.³³⁵ Příznačné přitom je, že tyto jeho charakteristiky jsou v rodinné paměti spojovány s českobratrskou tradicí rodiny, a tedy prezentovány jako zděděné a inherentně přítomné v rodinné povaze.³³⁶ Tak například otcovu vlastnost

³³⁰ S. PODLIPSKÁ, *Má sestra Johanna (Karolina Světlá) za svého dětství*, Ženské listy, 25/1897, č. 3, s. 50.

³³¹ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 130.

³³² L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 329.

³³³ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 130.

³³⁴ Tamtéž, s. 128–129; S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 28.

³³⁵ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, 128.

³³⁶ „... *vznešená mravouka vyznání toho srostla s myslí celé rodiny způsobem tak nerozlučitelným, vryla se do její mysli a celé povahy tak hluboko, že i ti, kdož se víry té vzdali, nebyli s to přijmouti jiného měřítko duševního a mravního.*“ Tamtéž, s. 126.

finančně přispívat potřebným,³³⁷ i když to třeba znamenalo (byť nevelké) omezení vlastní rodiny, akcentuje Světlá jako typickou pro všechny členy českobrodské rodiny, kteří „bezpočtukrát přišli při mé paměti do Prahy na svůj vlastní krvavý groš, aby někoho dostali do nemocnice, vyhlídli mu nějakou službu nebo zaměstnání...“³³⁸ S touto tradicí je také spojováno Rottovo vnímání rodiny jako nejvyšší hodnoty a její chápání jako základní instituce zodpovědné za výchovu a přenášející normy chování a morálku. Životní selhání mladých lidí pak přičítal právě selhání rodiny, která neplnila svoji funkci. Tomu odpovídá i vzpomínka Podlipské, která říká, že otec na ně nebýval přísný, ale toto se změnilo, pokud nectily hodnoty, ke kterým je vedl. Ve vzpomínkách obou sester je tak Rottova otcovská identita úzce provázána s jeho duševními vlastnostmi a rolí morální autority v rodině, od níž se také odvíjí úcta a respekt, které jako děti k otci chovaly.

Rottova otcovská identita je však konstruována také ve vztahu k jeho roli jako učitele svých dětí. Za povšimnutí stojí určitý paradox, který v tomto ohledu otce charakterizuje. Obě sestry totiž vytváří obraz otce jako velmi vzdělaného a moudrého člověka, zároveň však přiznávají, že se mu vlastně žádného formálního vzdělání nedostalo a že byl dokonce odpůrcem teoretického a systematického učení: „*Nebyl přítelem knih a učenosti z nich. Vzděláním pouze theoretickým přímo pohrdal...*“³³⁹ Dával za příklad sebe, když tvrdil, že pozorný a vnímavý člověk se všemu naučí i bez učitele a knih – vždyť i on, který neměl formální vzdělání, se praxí naučil účetnictví, cizí jazyky, výborně počítat či znát zeměpis. „*Čerpati z názoru vlastního, z plného proudu života... tak on rozuměl vzdělanosti.*“³⁴⁰ „*Jeho snadnost a schopnost pamatovat si letmo, co slyšel a viděl... čerpati z rozmluv svých představených a známých, byly věru podivuhodné. Bohužel, že nepřešly na žádné z jeho dětí,*“³⁴¹ poznamenává k tomu jeho dcera. Rott se přátelil s mnoha pražskými rodinami, do nichž byl zván a kde měl možnost stýkat se s různými zajímavými a vzdělanými lidmi, účastnit se domácích divadel či koncertů. Mnoho těchto rodin však bylo německých, a tak Podlipská zdůrazňuje, že jeho vztah

³³⁷ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 128–129.

³³⁸ Tamtéž, s. 125.

³³⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 32.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 131.

k českému národu nebyl nabytý, tedy osvojený skrze styky s českými vlastenci, ale vycházel z jeho duše a byl zděděn po předcích.³⁴² A právě láska k českému národu je ve vzpomínkách prezentována jako klíčová věc, které je měl otec učit, nejčastěji skrze vyprávění o české národní minulosti. Jako příležitost pro rozmluvy a vyprávění s dětmi využíval rád procházky po Praze. Pro Podlipskou a Světlou reprezentují tyto procházky velmi silnou vzpomínku na otce, který miloval Prahu a znal snad každé její zákoutí.³⁴³ Vedl je k zájmu o prostředí, kde žijí, seznamoval je s historií města i národa, také ale skrze návštěvy u potřebných či rozmlouvání o všelijakých tématech předával svoji životní moudrost a hodnoty.³⁴⁴ V neposlední řadě to byl on, kdo dcerám slíbil, že jim najde učitele českého jazyka.

Role otce jako učitele, který děti uvádí světa poznání, skrze nějž je postupně formován také jejich světonázor, se přitom zdá být pro středostavovské prostředí 19. století vcelku typická. Davidoff a Hall na základě svého výzkumu popisují anglické otce v roli, která se velmi podobá situaci v rodině Rottových – jsou průvodci a učiteli svých dětí, o nedělích nebo v podvečer ve všední den s nimi chodí na procházky, učí je různým dovednostem (například venkovním aktivitám jako plavání). Velmi oblíbené je otcovo vyprávění či předčítání. Autorky podotýkají, že otcové s dětmi takto tráví čas v situacích, kdy se matky například věnují ručním pracím.³⁴⁵ Obdobně Světlá popisuje, že s otcem chodívali na procházky po Praze zejména v neděli dopoledne, neboť to byl čas, kdy se matka věnovala péči o prádlo a uspořádávání prádelníků.³⁴⁶ Tosh k tomu podotýká, že takto strávený čas s dětmi už de facto nebyl chápán jako ohrožení otcovy maskulinní identity, neboť už se nejednalo o péči o velmi malé dítě, která byla chápána jako úloha

³⁴² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 31, 33.

³⁴³ Společně si vyprávěli o starých domech, také se ale chodili dívat, jak se město rozrůstá, jak se staví nový viadukt v Karlíně apod. Podlipská k tomu poznamenává, že se jí často nechtělo nikam ani jít, ale otec jí vysvětlil, jak moc je důležité sledovat a poznávat město, kde člověk žije. (Tamtéž, s. 35.)

³⁴⁴ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 151. Podlipská popisuje, že během procházek měli možnost s otcem rozjímat a poznávat jeho hlubokou filozofickou moudrost: „...o všem na světě, o počátku a účelu tvorstva, a on nalézal vždy ve hlubinách věcí jádro nesmírné lásky a dobra.“ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 33.

³⁴⁵ L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 331.

³⁴⁶ „... do nichž jsme jí velmi rády strkaly všetečné naše nosíky, zdržující ji tím vždy značně v nutném úklidu. Otec vždy pln něžné k ní pozornosti přál jí, aby milé, klidné té hodinky bez vyrušení užila, a odváděl nás z domu...“ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 152.

matky. Zde se naopak jednalo o čas s většími dětmi, navíc trávený činnostmi, které se týkaly rozumového poznávání světa či pohybových aktivit, a tedy neohrožovaly muže zženštilostí.³⁴⁷ Pro české prostředí našli podobné modely realizace otcovské role Marcin Filipowicz a Alena Zachová při studiu královéhradeckých memoárů. Jejich autoři si celý život pamatují příběhy vyprávěné otcem či společné čtení. Vzpomínky na otce jako člověka, který je uvádí do světa her a poznání se pak vyznačují pozitivním nábojem. Obdobně jako u Rotta se navíc jedná o vzdělávání často propojené s národní výchovou. Zachová s Filipowiczem tento aspekt interpretují v kontextu emocionálního náboje národní výchovy a konstatují, že tyto okamžiky zanechávaly silný otisk v paměti právě proto, že umožňovaly i u jinak odtažitých otců navazovat s dětmi citový vztah.³⁴⁸

Jestliže otec Rott představuje morální a vzdělávací autoritu, pak matka vystupuje jako autorita výchovná ve smyslu vedení dětí ke každodenním povinnostem. Už v kontextu příjezdů popisovaných v korespondenci jsme zmiňovali, že Podlipská vykresluje matku jako pevně ukotvenou v roli, která se od ní očekávala, tedy jako ženu, která precizně řídí domácnost a vše má pod kontrolou. Jestliže u otce se podrobně rozepisuje o tom, jak se s nimi vítal a jak dával najevo radost ze shledání, pak u matky se sice dozvídáme, že měla z příjezdu dětí velikou radost, mnohem více prostoru je však věnováno popisu aktivit, do nichž se matka hned po uvítání pustila. Jestliže u otce je zdůrazňována emocionalita, pak u matky je to spíše její pragmatičnost – a také její přísnost a důslednost, ke které měla být sama vedena zase svými rodiči. Matka byla zvyklá nepoddávat se emocím a k tomu se snažila vést i své děti. Podlipská ji popisuje jako ženu statečnou a vzpomíná, že když byla jako malá často, a někdy i vážně, nemocná, matka jí vedla k tomu, aby se své slabosti nepoddávala a byla „zmužilou“.³⁴⁹

Popis Anny Rottové jako matky není ve vzpomínkách tolik individualizovaný, jako je tomu u otce. V zásadě lze říci, že je vykreslena v intencích dobového ideálu středostavovské ženy a jsou u ní akcentovány

³⁴⁷ J. TOSH, *A Man's Place*, s. 88.

³⁴⁸ M. FILIPOWICZ – A. ZACHOVÁ, *Rod v memoárech*, s. 142–143.

³⁴⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 24.

vlastnosti, které mají de facto potvrdit její naplnění očekávané role. Prakticky první věta, kterou začíná Podlipské podrobnější vyprávění o matce, je konstatování, že „její péče byla vzorná“.³⁵⁰ Byla to právě matka, kdo pevnou rukou vedl děti k pořádkumilovnosti, píli, svědomitosti, poslušnosti a dodržování pravidel. Matka jakožto vzorná hospodyně milovala v bytě čisto a uklizeno a děti se musely chovat tak, aby domácí řád dodržovaly. Musely pilně pracovat, brzy vstávat, nesměly nic rozbít, spaly ve studeném pokoji a myly se studenou vodou. Podlipská popisuje matku jako krásnou, příjemnou a hovornou, také ale jako velmi hbitou a čilou, jako ženu velmi živé povahy. V tomto kontextu také uvádí, že je matce velmi vděčná, že ji právě čilosti, rozhodnosti a neodkládání žádné práce naučila.³⁵¹ V pamětech se nedozvídáme větší podrobnosti o tom, jak dcery s matkou trávily den a jak prožívaly tuto každodennost, jako je tomu například v popisech věnovaných otci či prarodičům, kde jsou podrobněji rozepisovány konkrétní zážitky a vzpomínky. Snad díky tomu také pasáže věnované matce nevykazují takovou míru sentimentu a nostalgie, s nimiž se setkáváme právě u prarodičů či otce.

Výjimku v tomto ohledu však tvoří vyprávění o činnostech, které matka milovala a ke kterým se sama Podlipská nějakým způsobem vztahuje – zde totiž popis nabývá emocionalitu. Je to v první řadě matčina obliba pobytu venku a přesvědčení o blahodárném vlivu čerstvého vzduchu a koupání, které bylo v té době u dívek ještě neobvyklé. S dětmi tak matka jezdila za město či v neděli chodila na procházky do Stromovky.³⁵² Právě Stromovka a čas zde strávený s rodiči a sourozenci se později pro dospělou Podlipskou stávají nostalgickou vzpomínkou spojenou s dětstvím.³⁵³ Obdobným rituálem, jako byla procházka do Stromovky, pak byla i nedělní návštěva kostela. S matkou chodily v neděli dopoledne zpravidla k dominikánům či křížovníkům, také ale do sv. Víta, přičemž právě cesta na Hradčany a do chrámu sv. Víta byla pro sestry pravým svátkem.³⁵⁴

³⁵⁰ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 24

³⁵¹ Tamtéž, s. 24–27.

³⁵² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 24.

³⁵³ S. PODLIPSKÁ, *Z deníku*, *Ženský svět*, 24/1920, č. 18–19, s. 214.

³⁵⁴ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 25.

Jako distinktivní rys matky pak obě sestry akcentují její lásku k hudbě a hudební nadání. Velmi jí dle Podlipské záleželo na tom, aby její děti hudbu pěstovaly. Jí samotné se nikdy nedostalo žádného hudebního vzdělání, přesto však její zpěv zněl jako školený hlas. Zatímco Podlipská zde vytváří spíše emocionální vazbu k matce, když říká, že lásku ke zpěvu má zděděnou právě po ní, obdobně jako lásku ke květinám,³⁵⁵ Světlá toto téma využívá pro podrobnější rozvedení své myšlenky o důležitosti ženského vzdělání. Při popisu matčina vztahu k hudbě akcentuje právě absenci jakékoli možnosti své nadání rozvíjet a povzdechne si, jaká je škoda, že nebylo matce dopřáno zpěv studovat a věnovat se umění: „*Zůstal tedy onen poklad v prsou jejích pohřbený, potěšuje jen nás děti, když nám za soumraku někdy zazpívala.*“³⁵⁶ Na tomto místě opět vyzdvihuje zejména pozitivní vliv dědečka Vogela, matčina otce, který se snažil sám dceru vzdělávat předčítáním a vyprávěním o literatuře, a staví k tomu do protikladu přizemnost babičky, která nejen nepodporovala vzdělávání své dcery, ale dokonce i nerada viděla, když se Anna místo úklidu a domácích prací věnovala šití či pletení.³⁵⁷ V kontextu dobového vymezení genderových rolí se však tento model nezdá být významně atypický – otec funguje jako osoba, která dítěti otevírá svět poznání, matka vede dceru k osvojení její budoucí role jakožto ženy.

Jestliže dobový ideál konstruuje obraz ženy-matky jako bytosti citové a muže-otce jako nositele autority, fungování Eustacha a Anny Rottových jako otce a matky tomuto ideálu ne zcela odpovídá. Důležité však je, že dobová praxe, běžně a každodenně žitá realita ve středostavovských rodinách s tímto ideálem konvenovala jen omezeně, a tedy že příklad Rottových se nijak zásadně nevymyká. Matka totiž za nepřítomnosti otce, jehož povinností bylo finanční zajištění rodiny, často reprezentovala přísnost a autoritu a měla na starost každodenní výchovu a disciplinaci dětí, zatímco otec byl spíše poslední instancí, k níž se matka v případech potřeby odvolávala.³⁵⁸ Také příklad královéhradeckých rodin dokládá, že i matky uplatňují autoritářskou výchovu

³⁵⁵ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 26.

³⁵⁶ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 116.

³⁵⁷ Dle babičky se měla raději věnovat úklidu či praní prádla. Dědeček si naopak prý Annu brávil po odpolednách k sobě do obchodu, kde byli stranou babičky a kde s ní mohl nerušeně rozmlouvat a číst jí. (Tamtéž, s. 116–117.)

³⁵⁸ E. BECCHI, *Le XIXe siècle*, s. 211.

a že rodina nebyla žádnou „oázou zženštilé měkkosti,“ což „je dost specifické, neboť přísná mateřská výchova se ocitá v rozporu s katalogem mateřských ctností formulovaných dobovým diskurzem.“³⁵⁹ Obraz laskavého otce a přísné matky, který v ego-dokumentech rodiny Rottových nalézáme, však může být ovlivněn ještě jedním aspektem, a to je skutečnost, že tento obraz známe z ego-dokumentů dcer. Výzkum rodičovských rolí totiž naznačil, že právě pohlaví dětí může ovlivňovat vztah rodičů k nim – zatímco otcové jsou laskavější k dcerám než k synům, neboť u nich nenesou takovou tíhu zodpovědnosti za výchovu pro jejich budoucí společenskou roli, matky se vyznačují velkou přísností k dcerám, které mají za úkol připravit pro jejich roli ženy.³⁶⁰

Dobovým diskurzem utvářený obraz ženy-matky je totiž vpravdě rozporuplný. Na jedné straně je žena chápána jako emocionální, jemná a v kontrastu s mužem slabá bytost, na druhé straně se od ní jako od matky očekává, že ve svém vychovatelském úsilí bude pevná a přísná. Výše už jsme zmiňovali, jak se Anna Rottová snažila malou Sofii vést ke „zmužilosti“, učila ji, že by se neměla poddávat sebelítosti, že by měla být silná (jaký to kontrast s dichotomickým obrazem slabé ženy a silného muže!). Velká přísnost ve výchově vystupuje jako prostředek, kterým se matka snaží dosáhnout cíle a vychovat dokonalou dceru odpovídajícím dobovým konvencím, přičemž je třeba ještě jednou zdůraznit, že je to právě matka, kdo za úspěšnou výchovu dcer nese odpovědnost. Gabrielle Houbre tvrdí, že s ohledem na výsledek výchovy dcer byla přísnost matek společností více než očekávána. Pokud se ve výchově nedařilo, matky se uchýlovaly k trestům, i fyzickým. Houbre říká, že některé matky se pak kvůli trestání dcer samy cítily špatně, ale nebylo to nutně pravidlem – za příklad uvádí George Sandovou, která „*si se Solange nebrala žádné servítky a, co se týká autority, odhalila v korespondenci pragmatický přístup zbavený zábran, když prohlásila...: ‚Už není ani trochu zlobivá. Byla taková asi čtrnáct dnů, protože ji každý rozmazloval. Ale já jsem ji napravila několika plácnutími na zadek a už je zase zlatíčko.‘*“³⁶¹

³⁵⁹ M. FILIPOWICZ – A. ZACHOVÁ, *Rod v memoárech*, s. 136.

³⁶⁰ J. TOSH, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain*, s. 140; M. FILIPOWICZ – A. ZACHOVÁ, *Rod v memoárech*, 128–129.

³⁶¹ „... ne s'embarrasse pas de tels scrupules avec Solange et, affichant dans sa correspondance un pragmatism décomplexé en matière d'autorité, déclare...: ‚Elle n'est plus méchante du tout. Elle l'a été pendant une quinzaine de jours parce que tou tle monde la gâtait. Mais je l'ai

Eliška Krásnohorská vzpomíná na Annu Rottovou jako na typickou předbřeznovou měšťanku, která v tomto ohledu „byla vyzbrojena všemi předsudky své doby... a spatřovala slávu dokonalé dcery v tom, aby svým rodičům k libosti a ke cti se vycvičila na řádnou hospodyni, ve společnosti se zaskvěla a dobře se provdala...“³⁶² Za povšimnutí stojí, že Rottová ve svém vychovatelském úsilí byla do velké míry úspěšná, a to i přesto, že dcery „neuhájila před střelami novot,“ jak píše Krásnohorská. Byť se totiž Světlá a Podlipská vymezovaly proti uzavření ženy do role spočívající pouze v péči o domácnost a v mateřských povinnostech, a byť kritizovaly matčino lpění na perfektně vedené domácnosti, která musí být jako ze škatulky, byly samy pečlivými hospodyněmi – a to i přesto, že u nich nakonec zvítězila touha po vzdělání, vlastní umělecké činnosti a emancipační stanoviska. Zejména Světlá byla ve svém okolí známá tím, že se neubránila silnému přejímání matčiných modelů chování.³⁶³ „Světlá si leckdy posteskla na hospodyňskou pedanterii své matky... přesto však měla v sobě více zděděné oné pedanterie, než sama tušila, a byla v obvyklých dovednostech ženských mistryní... Udržovala ve všem svém inventáři v kuchyni a spíži, ve skříních i schránkách, na psacím stole svém i v knihovně tak přísný a určitý pořádek, že všecko hledání kteréhokoli předmětu muselo býti vyloučeno, a běda, nebylo-li něco nalezeno bez odkladu na svém místě! ... Avšak nejen v soustavném kultu pořádku, i ve zcela hmotných ručních výkonech mohla Světlá závoditi s nejvycvičenější hospodyní. ... Viděti Světlou šít, plést, stříhat neb řezat bylo skutečnou podívanou...“³⁶⁴ Světlé lpění na domácnosti vyplývá i z dopisu z roku 1863, v němž Podlipská domlouvá sestře, pobývající toho času v Podještědí, jestli by místo uklízení nebylo lepší vyrazit si na procházku do lesa: „Řekni mi však pro bůh, což musíš uklízet? Ta krásná jitra, kde bys po lese mohla v chladu ranním se toulat, musíš je

corrigée avec quelques claques sur son gros postérieur. Elle est bien mignonne à présent.“ G. HOUBRE, *Histoire des mères et filles*, s. 58.

³⁶² E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 200–201.

³⁶³ Na tento fakt upozorňuje i vzpomínkový medailonek Podlipské publikovaný u příležitosti 100. výročí jejích narozenin: „Rovněž tak obratně jako perem dovedly obě sestry vládnout měchačkou... Ve všech domácích a ručních pracích vyznaly se dokonale.“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Novinové výstřižky, *Sofie Podlipská. Vzpomínka k 100. výročí jejích narozenin*.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 199.

proklopotit takto? To si беру k srdci, věř mi! Což na plat, zůstalo by to asi neuklizené, kdybys toho sama se neujala!“³⁶⁵

3.2.2 Každodennost

Rekonstruovat každodennost rodinného života v rodině Rottových naráží na limity dochovaného pramenného materiálu. Pro období třicátých a čtyřicátých let, tedy vlastně až do doby, kdy dcery překročily práh dospělosti, jsme odkázáni prakticky pouze na paměti a vzpomínky obou sester. Od 50. let lze využít také dochované korespondence, i ta však má svá omezení, spočívající zejména v tom, že dopisy byly psány v době odloučení, tj. v době pobytů na venkově, a tedy že tyto dopisy nezachycují běžný život, ale právě výjimečné okamžiky cestovatelského období. I přesto však lze na základě korespondence objasnit některé typické aspekty rodinného života, zejména z období, kdy děti už byly velké, ať ještě žily v domácnosti rodičů, nebo už měly domácnosti vlastní.

Díky korespondenci máme zmapované dva pobyty v Karlových Varech v 50. letech, konkrétně v roce 1850 a 1855. Sofie Podlipská tam tehdy jako sedmnáctiletá, respektive dvaadvacetiletá, doprovázela otce na léčení a oba dva v té době psali dopisy do Prahy matce, tedy Anně Rottové. Podlipská pobyt navíc částečně reflektuje i v dopisech určených pro sestru.³⁶⁶ Sestře se Podlipská v roce 1855 svěřuje, že se jí sice z Prahy vůbec odjet nechtělo, ale kvůli otci to udělala ráda.³⁶⁷ Taktéž v dopise matce několikrát akcentuje, že jí dělá ohromnou radost, když se otci dobře daří a když je veselý a klidný.³⁶⁸

³⁶⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 31. srpna 1863.

³⁶⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence rodinná, Eustach Rott Rottové Anně.

³⁶⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 16. června 1855.

³⁶⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, b.d.

Matka zase vyjadřuje své dceři Sofii důvěru, neboť je přesvědčena, že s ní je otec v dobrých rukou a že ona se o něj dobře postará.³⁶⁹ Sofie pravidelně matku informuje o každém detailu otcova zdraví a také o výkyvech jeho nálad. Koneckonců nejen dopisy Sofie, ale také dopisy samotného Rotta vypovídají o tom, že si otec pobyt příliš neužíval. Ze všeho nejvíce toužil být v Praze, přičemž jeho dopisy Anně jsou kromě stručných informací o počasí, aktuálních zdravotních potížích a probíhající léčbě, prakticky jedním velkým vyjádřením stesku po domově³⁷⁰ a touhy být po boku milované ženy, neboť pouze s ní „*se cítí šťastný a spokojený*“,³⁷¹ chce jí dělat radost a těší se, až jí bude „*moc ukázat, jak moc ji má rád*“³⁷² a „*pořádně ji zase pomuchlovat*“.³⁷³ Jeho emoce byly ovlivňovány také určitou skepsí, s níž k léčebné kúře přistupoval a jež byla spojená se zažívacími obtížemi po požití minerální vody. Sofie následně matku ujišťovala, že otec již pít vody přišel na chuť a začal mít důvěru k její léčbě,³⁷⁴ jiného dne zase že otec už přijal jako fakt, že potíže, které ho sužují a negativně ovlivňují jeho náladu, slouží k jeho uzdravení a jsou důkazem o léčebných účincích minerálky.³⁷⁵

Naopak pro mladou Sofii byl pobyt v Karlových Varech rozptýlením, zajímavým vybočením ze stereotypu každodenního života v Praze a také možností proniknout do společnosti a poznat vnější svět. Je očividné, že zejména v roce 1855 si pobyt velmi užívala – pravděpodobně jednak díky předchozí zkušenosti z roku 1850, také ale díky větší věkové zralosti (bylo jí již dvaadvacet let) i většímu komfortu služeb – ubytování i stravování v hospodě.³⁷⁶ Už v této době se navíc u Sofie projevuje rys, který bude

³⁶⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 23. června 1855.

³⁷⁰ Rott mimo jiné prosí ženu, aby pozdravovala jeho domácí postýlku, na kterou se velmi těší, a píše jí, že po návratu se dva dny z domu ani nehne. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence rodinná, Eustach Rott Rottové Anně, 27. června 1855.)

³⁷¹ „...*nur bei dir fühlt sich glücklich und zufrieden*...“ Tamtéž, 27. června 1855.

³⁷² „...*doch einmal so gestallten um dir zeigen zu können wie gerne ich dich habe*...“ Tamtéž, 16. června 1855.

³⁷³ „...*dann will ich dier wieder recht vorknautschen*...“ Tamtéž, 18. června 1855.

³⁷⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, b.d.

³⁷⁵ Tamtéž, b.d.

³⁷⁶ V roce 1855 se Rottovi s dcerou podařilo pronajmout velmi pěkný podkrovní pokoj, čistý, světlý, s pěkným nábytkem a výhledem do přírody, a Sofie napsala matce, že v porovnání s pobytem před pěti lety si „žijí královsky“. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 16. června 1855; Podještědské muzeum

dominovat její povaze i v dospělosti, a to je touha neustále poznávat svět, nová místa, nové lidi. Je uchválena okolní přírodou a hlavně hlubokými lesy, s otcem a lázeňskou společností nadšeně podniká procházky do přírody i výlety do vzdálenějších míst a, zatímco její mužští společníci jsou z výletů unaveni, ona se stále cítí svěží.³⁷⁷ Na dceřino nadšení drobně žehrá sám Rott, když si stěžuje ženě, že Sofie s ním byla u pramenů a o vše se neustále tolik zajímala, že ho už unavovalo ji všude vodit, ukazovat jí jednotlivé prameny a popisovat jejich charakteristiky.³⁷⁸ V dopisech matce popisuje Sofie každodenní aktivity i lázeňskou společnost a reflektuje, v čem je život v lázních pro ni odlišný – hodně odpočívá, chodí brzy spát a pozdě vstává, má velkou chuť k jídlu a také přibrala na váze, zároveň vzhledem k línému plynutí času oceňuje příležitost věnovat se nějaké činnosti, a tak například k praní prádla přistupuje s radostí.³⁷⁹ Zatímco dopisy matce jsou více popisné a zachycují lázeňskou každodennost, sestře se svěřuje spíše s prožívanými emocemi, reflektuje své vnitřní zrání a také se rozepisuje o literatuře, kterou právě čte.³⁸⁰

Poměrně dost prostoru ve svých dopisech pak Sofie věnuje popisu jejich společníků, tedy návštěvníkům lázní, s nimiž se s otcem seznámili a s nimiž tráví volný čas a podnikají výlety a procházky. Tak například poté, co jí mladý Moravan koupil puget růží, musí matce objasnit, jestli snad není zamilovaná – svůj postoj vysvětlí tím, že pro zamilovanost je tu mnoho překážek a

v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 16. června 1855; Tamtéž, 23. června 1855.)

Sestře se navíc svěřila, že tentokrát jsou pro ni Karlovy Vary krásnější, neboť „*jsem letos záhy sundala ty brejle strachu a nepokoje, které tak velmi zatemňují všechny předměty.*“ (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 14. června 1855.)

³⁷⁷ Kromě výslapů po okolních kopcích podnikli výlet např. do porcelánky v Dalovicích či na Andělskou Horu a přilehlou zříceninou hradu, oblíbenou to destinaci lázeňských hostů. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 22., 23. a 28. června 1855.)

Sám otec se z těchto procházek a výletů nezdá být tolik nadšen a své ženě si často stěžuje, jak ho ten či onen výslap unavil, jak ho bolí nohy či jaká má kuří oka z bot. (Např. Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence rodinná, Eustach Rott Rottové Anně, 22. a 28. června 1855.)

³⁷⁸ Tamtéž, 27. června 1855.

³⁷⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 16. a 24. června 1855.

³⁸⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 1850, 16., 21., 24., 28. a 30. června 1855.

rozhodování by bylo příliš těžké, a tedy nějaké zamilování raději nechá být.³⁸¹ Za povšimnutí stojí, že v dopisech z prvního pobytu – na rozdíl od těch z pobytu v roce 1855 – je často akcentována národnost lázeňských hostů a zejména těch, s nimiž se otec s dcerou stýkají. Zcela zjevně pozornost sedmnáctileté Sofie poutalo, pokud mohli s otcem hovořit česky a pokud se někdo zajímal o českou vlast.³⁸² Matce hned píše, že v hospodě, kam chodí, bývají snad jen samí Slované a že i hostinský je z Prahy a mluví česky.³⁸³ I přes všechny „kontakt s krajany“ se však nemohou s otcem dočkat, až budou zase doma v Praze.³⁸⁴ Co se týká sociálních vazeb, stojí pak za pozornost ještě jedna věc, a to je odlišnost v náhledu na lázeňskou společnost u Sofie a u její sestry. Poté, co jí Sofie popisuje (podobně jako matce) příhody s novými známými, Světlá odvětí, že ji nezajímají nějakí „truhláři či fortepianisté“, ale že má psát o opravdových hostech. Podlipská se brání, že toto jsou také lázeňští hosté a že s nimi přece oni tráví svůj čas.³⁸⁵ Zatímco Podlipská se tedy nezdá být, co se týká sociálního původu společníků, zvláště vybíravá, Světlá zde vystupuje poněkud povýšeně, což by ostatně odpovídalo i tomu, jak později přistupovala ke svému okolí – např. Marie Bahenská v souvislosti s jejími veřejnými aktivitami upozorňuje na její komplikovanou povahu a arogantní vystupování.³⁸⁶

Co se týká času, který Podlipská jako mladá trávila s matkou, je nutné konstatovat, že dochovaná korespondence nijak významněji nereflektuje běžné aktivity spojené s činností v domácnosti, tedy čas povinností, spíše na základě dopisů získáváme představu o tom, jak spolu matka s dcerou trávily volný čas. V 50. letech, tedy v době, kdy už Karolina Světlá byla provdaná za Petra Mužáka a měla vlastní domácnost, je mladá Sofie jakousi matčinou společnicí. Navštěvují spolu divadelní představení,³⁸⁷ pravidelně chodí na procházky a

³⁸¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 26. a 28. června 1855.

³⁸² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 1850.

³⁸³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 17. června 1850.

³⁸⁴ Tamtéž, 18. června 1850.

³⁸⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 1850.

³⁸⁶ M. BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 105–106.

³⁸⁷ Např. Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 30. srpna 1854.

tráví čas v městských sadech, ať už „na baštách“ či ve Stromovce.³⁸⁸ Sofie hodnotí odpoledne vyplněná obyčejnými, pravidelně se opakujícími aktivitami jako příjemná,³⁸⁹ a, i když je to čas spíše ospalý, protože sourozenci a třeba i otec jsou mimo domov, nevnímá toto osamění nijak negativně a sestře píše: „Žijeme velmi osaměle a klidně, mně je to vhod a matka v krámě někdy se pobaví s Lencem a potom nahoře štrikuje...“³⁹⁰ Zajímavé je, že v pravidelných procházkách s matkou pokračuje i v době, když už je vdaná a má vlastní rodinu.³⁹¹ Dopisy dále dokládají, že matka a s ní i další členové rodiny se v odpoledních hodinách pravidelně věnovali udržování sociálních vazeb, přijímali návštěvy, nebo na ně sami docházeli, což ostatně odpovídá zvyklostem měšťanských vrstev, stejně jako fakt, že tyto společenské povinnosti byly v gesci ženy.³⁹²

I poté, co se děti Rottovy již osamostatnily a založily vlastní domácnosti, původní rodina stále fungovala velmi dostředivě. Díky silným emocionálním vazbám mezi Eustachem a Annou Rottovými a jejich dětmi byla rodina v neustálém kontaktu, přičemž domácnost rodičů fungovala do značné míry jako středobod, v němž se všichni setkávali – a pokud ne členové rodiny osobně, tak alespoň informace o nich. K rodičům se totiž také nosila došlá korespondence, kterou členové rodiny dočasně pobývající mimo Prahu posílali blízkým. Např. Josef Podlipský informuje svou ženu Sofii, která byla tou dobou s dětmi na prázdninách u jeho příbuzných v Loučové v Pošumaví, že když se stavil u rodičů, dostal tam přečíst dopis od Karoliny Světlé z Podještědí. Sám pak později doma našel nově příchozí dopis od Sofie a po

³⁸⁸ „Děláme landpartie, v pondělí jsme seděly na baštách, pracovaly a krmily vrabce, a včera jsme byly na hřbitově.“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 8. července 1855.

³⁸⁹ „Strávily jsme včera zcela samy, matka a já, příjemné odpoledne ve Stromovce. Hrozící bouře nás pak vyhnala domů jako anděly z ráje, ale nakonec z ní nic nebylo a my se jen bezdůvodně zahřály. Dnes bychom spolu se Svobodovými rády potěšily svoji přítomností a pletením na baštách.“ „Nous avons passé hier un après-midi agréable toutes seules ma mère et moi à Baumgarten et un orage menaçant nous a enfin chassées à la maison comme l'ange du paradis, mais ce n'en fut rien et nous nous sommes bien échauffées sans raison, aujourd'hui, nous voulons faire grâce de nos présences et de nos tricotages aux bastions avec les Svobodas.“ Tamtéž, 13. srpna 1856.

³⁹⁰ Tamtéž, 11. srpna 1855.

³⁹¹ Např. v létě 1864 chodí do Stromovky. Tamtéž, 5. září 1864.

³⁹² Matka popisuje svůj program minulých a následujících dní včetně nejrůznějších návštěv a setkávání např. zde: LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Anna Rottová, 8. srpna. K denním rituálům i vykonávání návštěv v měšťanském prostředí více viz např. P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, s. 199–215.

jeho přečtení ho obratem poslal zase k Rottovým.³⁹³ Obdobně Podlipská píše sestře, že po obdržení a přečtení jejího listu s ním šla k matce a následně ho půjčila i švagrové Jenny, která ho zase předčítala jejich bratrovi Jindřichovi.³⁹⁴ Taková praxe ovšem není zvlášť překvapující, vezmeme-li v potaz, že korespondence, která v té době díky dostupnějším poštovním službám a také stále častějšímu cestování a odlučování členů rodin sloužila jako prostředek udržování rodinných vazeb, nebyla a priori považována za osobní, ale byla psána pro celou skupinu a nezdědka v rámci této skupiny také předčítána nahlas.³⁹⁵

K Rottům se také pravidelně chodilo na jídlo a velký stůl rodičů byl jakýmsi symbolem shledání.³⁹⁶ Jestliže se tedy krb, evokující teplo a útulnost, stává symbolem konceptu domova stvořeného měšťanskou společností, pak stůl, kolem něhož se členové rodiny sesednou, reprezentuje společně strávený čas a potažmo rodinnou soudržnost. To ostatně konvenuje i s ritualizací některých jídel, např. oběda a zejména nedělního oběda, které v dobové měšťanské rodině nabývaly na významu z toho důvodu, že vzhledem k nově definovaným rolím otec často trávil velkou část dne mimo domov a u jídla strávený čas se tak ve chvíli, kdy se vrátil domů a všichni se sešli kolem stolu, stal nejen momentem nasycení fyzických potřeb, ale de facto rodinnou událostí umožňující prožití rodinné pospolitosti.³⁹⁷ Zajímavé pak je, že na jídlo k rodičům chodí nejen dospělá Sofie se svými dětmi,³⁹⁸ ale zcela sám tam

³⁹³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Milada Čápková, Dopis Josefa Podlipského Sofii Podlipské z roku 1863 (opis dopisu ze 7. srpna 1863).

³⁹⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. srpna 1865.

³⁹⁵ P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, s. 187–188.

³⁹⁶ Např. Sofie píše z Karlových Varů matce, že nejspokojenější všichni členové rodiny budou, až se zase společně sejdou kolem jejich velkého stolu. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 23. června 1855.)

³⁹⁷ Pravidelnost byla základním atributem organizace času, jednoho z klíčových aspektů měšťanské kultury, přičemž dodržování času a zvyků ohledně jídla bylo právě jednou ze základních součástí denního režimu. (P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, s. 202–205.)

³⁹⁸ Sestře pak po obědě stráveném v rodičovském domě s matkou a prababičkou píše, že ten čas byl velmi příjemný. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 15. srpna 1865.)

obědvá či večeří také její manžel Josef Podlipský v době, kdy ona pobývá s dětmi mimo Prahu.³⁹⁹

Ne vždy však byly rodinné obědy jenom idylickým časem a rodinná setkání s sebou přinášela i drobné půtky. Na jednom takovém obědě se například Podlipské manžel vadil s jejím bratrancem Antonínem Böhrerem, aby se po usmíření přihnala další neshoda – švagrová Jenny se chtěla k Sofii a matce přidat na procházku, ale Jindřich nesouhlasil, což vedlo k hádce mezi Jindřichem a matkou, kterou nakonec diplomatickým jednáním ukončil až otec.⁴⁰⁰ Zřídka se v korespondenci dozvídáme o větších konfliktech dětí Rottových s rodiči. Tyto situace navíc nejsou popisovány explicitně a v detailu, a tak mnohé okolnosti zůstávají nejasné. Naopak zřejmé je, že Podlipská nebyla konfliktní typ a v těchto situacích usilovala o smířlivý postoj, obdobně jako její otec, který často vystupoval diplomaticky a snažil se zprostředkovat příměří. Na druhou stranu matka a Světlá mají společnou jistou neústupnost a zarputilost.

Sofie vystupovala jako zprostředkovatel smíru také ve velkém konfliktu Světlé s rodiči v létě roku 1858. Předmětem sporu byl Světlé manžel Petr Mužák, který odmítl udělat ústupek ve věci svého vyznání, jenž by mu sice přinesl „materiální prospěch“, ale dle Světlé byl proti jeho morálnímu přesvědčení. Korespondence sester naznačuje, že spor doutnal delší dobu, a propukl, když matka začala Mužáka obviňovat. Světlá spor označila za nesmyslný, jeho příčinu za „zcela za vlasy přivlečenou“, a svého muže se zastala, neboť v jejích očích byl on díky své povaze proti matce „bezbranným odpůrcem“. Velmi se jí dotklo, že otec se ve sporu přiklonil na stranu matky a té vyhradil (oproti svému zvyku) podrobnosti jejich vzájemného hovoru.⁴⁰¹ Z korespondence je zřejmé, že před matkou byly některé věci zatajovány, což vedlo k eskalaci napětí v rodině, když matka odhalila, že Světlá poslala další

³⁹⁹ Tak např. v září 1863 píše ženě, co přesně u tchánů obědval a že polévka byla velmi slaná (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 4. září 1863.), jindy zase po odpolední návštěvě u nich zůstal i na večeři a s rodiči prý dlouho rozmlouval o Sofiině dětství a mládí. (Tamtéž, 2. srpna 1864.)

⁴⁰⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. srpna 1865.

⁴⁰¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 8. srpna 1858.

dopisy, které Podlipská zničila, aby se k matce nedostaly. Podlipská se ve sporu otce zastává a prosí sestru, aby mu nekřivdila a snažila se pochopit jeho stanovisko. Ke smířlivosti se jí snaží přimět také předkládáním důkazů o rodičovské lásce – otec „*ted' uvádí za příklad nejvíc sebe, že je tak zlostný, že v zlosti říká, o čem později neví. Chudák.*“⁴⁰² „*A matka? Nu, té by si se divila, ustavičně o Tobě mluví a povídá anekdoty o Tobě, já někdy na ni zůstanu koukat.*“⁴⁰³ Přestože i Světlá reflektuje otcovu snahu o utlumení konfliktu a nad jeho projevem lítosti dokonce sama plakala, na sestřinu výzvu ke vstřícnému kroku reaguje vyjádřením, že ona se přece i přes vášnivost ve svém jednání na rodiče nehněvá a nehněvala. Nicméně i tak z celé situace vyvozuje pro sebe zásadní proměnu vztahu k rodičovské autoritě: otcovo „*falešné obviňování*“, matčin „*zlomyslný dopis*“ a jejich chladné rozloučení s ní, když odjížděla na Světlou, ji ranili natolik, že po svém návratu do Prahy si zařídí „*svůj život podle přání a pohodlí mého muže, a ne podle vůle rodičů, která mi jindy byla zákonem. Pro ten proklatý mamon se nedám trápit a mého muže blátem házet, kdybychom to trpěli, nestáli bychom oba za zlamanou grešli.*“⁴⁰⁴

Přes všechna větší či menší úskalí každodenních vztahů však platí, že rodina stála při sobě a rodiče s dětmi se navzájem podporovali, a to i materiálně. V době, kdy Podlipská už jako vdova musela finančně zajistit rodinu a peněz neměla nazbyt, snažila se jí matka, pokud mohla, pomoci a nějaké peníze jí poslat.⁴⁰⁵ Naopak v posledních letech života se zase o matku starala Podlipské rodina – v roce 1879 píše Podlipská své švagrové Marii Gabrielové, že si přibrali ještě jeden byt sousedící s jejich nynějším a budou i s babičkou bydlet společně.⁴⁰⁶ V neposlední řadě pak byli Rottovi milujícími prarodiči, kteří se stejně jako o své děti zajímali také o svá vnoučata. Stejně jako dávali najevo city svým dětem, dávali je najevo i vnoučatům. Když dorazili na oslavu prvních narozenin syna Podlipské Prokopa, rozplývali se

⁴⁰² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 5. srpna 1858.

⁴⁰³ Tamtéž, 23. září 1858.

⁴⁰⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 8. srpna 1858.

⁴⁰⁵ Např. v roce 1870 po Františku Šlechtovi, který Podlipské pomáhal se zařizováním pražských záležitostí v době, kdy ona pobývala s dětmi na letním bytě. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, František Šlechta, 2. září 1870.)

⁴⁰⁶ Podlipské pak matka zemřela v říjnu roku 1882. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 11. září 1879.)

nad roztomilostí svého vnuka tak, „že ti dobří rodičové zrovna sníst ho mohli.“⁴⁰⁷ Děti také občas trávily u prarodičů čas samy – například šly k prarodičům již po ránu a Podlipská dorazila až na oběd.⁴⁰⁸ Jindy matka vzkazuje Podlipské, aby u ní nechala dceru Ludmilu přes noc.⁴⁰⁹ Touhu prarodičů trávit čas s vnučaty pak bohatě dokládá jak korespondence mezi dospělými, tak přípisy v dopisech určené přímo pro děti. Babička (tedy matka Podlipské) „slzela“, když jí Böhrrer předčítal z dopisu Podlipské pasáže týkající se vnučky,⁴¹⁰ a Böhrrer popisuje své sestřenici Sofii, jak její matka po vnučatech teskní: „Stýská se jí po Tobě a Tvých klenotů, vždycky říká mi, když o nich mluví, jen kdyby je tak obejmout mohla.“⁴¹¹ A dědeček Rott sám píše vnuku Prokopovi: „Muj drahej Prokope, co mam zde stěma třešněma dělat, co d'ela ta dobra Ludmilka, ja bich ti děti mňel sas rat umňe, Mamo tak mňe je pošli, snat vňakej škatulce, jak se sem berounsky kolače posilaji.“⁴¹²

⁴⁰⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 9. srpna 1860.

⁴⁰⁸ Tamtéž, 15. srpna 1865.

⁴⁰⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Antonín Böhrrer, 9. září 1869. Přestože je tato korespondence v archívu uložena a katalogizována jako dopisy Antonína Böhrrera Karolině Světlé, z obsahu dopisů je zřejmé, že se jednalo o dopisy určené pro Sofii Podlipskou.

⁴¹⁰ Tamtéž, 5. září 1868.

⁴¹¹ Tamtéž, 3. září 1868.

⁴¹² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Eustach a Anna Rottovi, 8. července 1864. (Úryvek je zde záměrně transliterovaný. Jak už bylo vysvětleno výše, Rott se vzdělával v německém prostředí a česky psát příliš neuměl.)

3.3 SOUROZENCI

Sofie Podlipská prožila dětství vedle o tři roky starší sestry Johanny (Karoliny Světlé) a o čtyři roky mladšího bratra Jindřicha. Ze vzpomínek obou sester i dochované korespondence je zřejmé, že citová spřízněnost spojovala po celý život zejména obě sestry, a to i přes značnou odlišnost jejich povah a mnohá úskalí, kterým jejich vzájemný vztah čelil. To však nelze považovat za zvláště neobvyklé – jak poukazují Hall a Davidoff, v tomto období byla nezřídka sestra pro dívku či ženu tím nejbližším ze všech vztahů.⁴¹³ Podlipská sama navíc po celý život akcentovala, jak zásadní roli ve formování její identity v době zrání sehrála právě její sestra. Dospívání vedle bratrů a sester má přitom na mladého člověka zásadní vliv, neboť, jak upozorňuje Didier Lett, „každý sourozenec musí svoji vlastní identitu konstruovat skrze odlišení se od bratrů a sester, zároveň však také skrze hledání podobností s nimi.“⁴¹⁴ Právě tématu hledání vlastní identity ve vztahu k sourozencům a také místu různých sourozenců v rodině věnuje Didier Lett nemalý prostor ve své monografii o dějinách sourozeneckých vztahů. Tématu sourozeneckého soužití se historici dlouhodobě prakticky nevěnovali, resp. věnovali pouze okrajově v rámci studia dějin rodiny či dějin rodičovství, a tak i sám Lett navazuje spíše na tematicky příbuzný výzkum a na výzkumy jiných disciplín, zejména antropologie či psychologie. Za použití bohaté škály pramenů od mytologických vyprávění, pohádek a pramenů literární povahy, přes deníky, korespondenci či závěti až po zákoníky a další materiály právní povahy sleduje problematiku sourozenců z různých úhlů pohledu a napříč dějinami. Jak sám totiž vysvětluje, některá témata (jako např. citová náklonnost, soupeření o dědictví, incest, bratrovraždy) prostupují všemi dějinnými epochami až po 21. století, a proto také nešel cestou chronologického sledování vývoje sourozeneckých vztahů, ale volil raději tematickou analýzu, v jejímž rámci se vedle již zmiňované problematiky konstruování vlastní identity v sourozenecké skupině věnoval například lásce i nepřátelství mezi

⁴¹³ L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 351.

⁴¹⁴ Didier LETT, *Frères et sœurs. Histoire d'un lie*, Paris 2009, s. 58.

sourozenci, problematickým vztahům mezi sestrou a bratrem, dvojčatům či otázce nástupnictví a dědictví.

3.3.1 Zrání bok po boku

Didier Lett připomíná osobnost Alfreda Adlera, původně Freudova žáka, jenž se později vydal vlastní cestou individuální psychologie a který jako jeden z prvních upozornil na zásadní vliv sourozeneckých vztahů v konstruování sebe sama. Lett sám ve své knize navazuje na psychologický a antropologický výzkum v oblasti sourozeneckých vztahů a tyto vztahy chápe a nahlíží jako důležitý inhibitor budoucích sociálních vztahů. Vazby, které se mezi sourozenci utváří, totiž dle něj ovlivňují afektivní vývoj a osobnost dítěte, a v důsledku tedy ovlivňují i jeho pozdější sociální chování, profesní dráhy a hlavně partnerské vztahy. Lett na vysvětlenou dodává, že jelikož sourozenecký vztah je de facto prvním afektivním vztahem s člověkem ze stejné generace, je tento vztah reaktivován právě v budoucím partnerském vztahu (ať už stejného, či opačného pohlaví), kdy si člověk utváří (stejně jako tomu bylo v soužití se sourozenci) strategie adaptace a ochrany.⁴¹⁵

Sama Sofie Podlipská ve svých pamětech reflektuje, jaké bylo její dětství po boku bratra a sestry, a naprosto explicitně hodnotí jejich vzájemný vztah jako zásadní pro utváření vlastní osobnosti. To platí zejména o vztahu se sestrou, jejíž obraz jako dítěte Podlipská zachycuje zcela v intencích rodinné paměti. Karolina Světlá, vlastním jménem Johanna, které se doma říkalo Haninka, byla popisována jako výjimečné dítě, které v jedenácti měsících běhalo, tančilo, mluvilo a zpívalo a na nějž se přátelé rodiny chodili dívat jako na zázrak. Jelikož byla velmi rozumná a zábavná, brzy ji rodiče brali na návštěvy, kde celou společnost bavila zpíváním a přednesem.⁴¹⁶ Jako její základní rys patrný již od útlého dětství je zdůrazňován zájem o řeč, vyprávění

⁴¹⁵ D. LETT, *Frères et sœurs*, s. 60–62.

⁴¹⁶ S. PODLIPSKÁ, *Má sestra Johanna (Karolina Světlá) za svého dětství*, *Ženské listy*, 25/1897, č. 3, s. 50 a č. 4, s. 68.

a příběhy. Podlipská vypráví, že stejně snadno, jako se Johanna naučila mluvit, naučila se i číst a svět písmen jí naprosto učaroval. K jednomu Vánocům prý dostaly divadýlko s papírovými figurkami a dle Podlipské si s ním se sestrou velmi rády hrály.⁴¹⁷ Vyprávění Světlé o vlastním dětství ve všech důležitých aspektech konvenuje s tím, jak svou sestru líčí Podlipská, nicméně příklad divadýlka opětovně ukazuje, jak v autobiografickém vyprávění mohou být prožitým věcem přikládány různé významy. Světlá totiž vzpomínku na vánoční dárek interpretuje značně odlišně, když tvrdí, že divadýlko obsahující rozmanité dekorace a figurky k Schillerovým tragédiím „zahálelo“ a ony se sestrou raději upřednostňovaly svoje staré hrady a chaloupky spleené z malovaných prkének. Ve svém vysvětlení pak akcentuje jejich vlastní, už v dětství silně rozvinutou fantazii a touhu po vytváření vlastních příběhů: „Divadelní kus z knihy čísti a přitom figurkami pohybovati bylo by se nám již dokonce zdálo snížením našich poetických individualit, urážkou vlastního tvůrčího génia...“⁴¹⁸ Samozřejmě pouze spekulativní, i když nasnadě, je pak otázka, do jaké míry bylo ono dětské pohybování figurkami spíše „urážkou génia“ pro dospělou a již etablovanou spisovatelku Karolinu Světlou...

Jako dítě byla Johanna velmi roztomilá, také ale velmi pohyblivá a čilá. Obraz malé Johanny je přitom konstruován jakoby v rozporu s představami o ideálu malého děvčátka – byla prý divoká, nikdy ji nezajímaly panenky, zato však měla celou sbírku koní. V rodinném vyprávění jsou přitom tyto její charakteristiky používány ke zdůraznění její jinakosti a zároveň výjimečnosti její osobnosti, která se měla projevovat už od raného dětství.⁴¹⁹ To je ve vyprávění (a zejména v autobiografickém vyprávění Světlé) ještě podtrhováno rozladěností v reakci rodičů na takovéto projevy jejího chování – dědečkovi se zdálo „závažné“, že si nehraje s pannami, matka ji vždy „velmi přísně pokárala pro neslýchanou rozcuchanost“, otec „napomínal“, když si i venku hrála na koně, strhla si z hlavy klobouk a bláznivě běhala tak, že „nechávala všechny hochy známých dalece za sebou“, a babička vše uzavřela výčitkou, že „z ní jednou bude celý strýček Melichar.“⁴²⁰ Vezmeme-li však v potaz výzkum

⁴¹⁷ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 37–39.

⁴¹⁸ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 203–204.

⁴¹⁹ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 37–38; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 168–175.

⁴²⁰ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 169–170.

francouzské historičky Gabrielle Houbre o výchově malých dívek, dojdeme nutně k závěru, že rysy, které jsou vypichovány u malé Johanny, by neměly být považovány za nijak výjimečné, neboť dle Houbre byly v charakteru dívek nespoutanost, vzteklost či rebelství zastoupeny úplně stejně jako jemnost a diskrétnost. K rozklíčování této zdánlivé ambivalence v dívčích vlastnostech a dobovém obrazu dívky je pak zapotřebí nahlédnout problematiku prizmatem genderové výchovy. Ač totiž povahy malých dívek byly rozličné, během výchovného procesu měla být dcera „opracována“ tak, aby naplnila dobovou představu o kulturním ideálu dívky – přičemž tento úkol byl chápán jako klíčová zodpovědnost matky.⁴²¹

Ve vzpomínkách na dětství Podlipská opakovaně uvádí, že pro ni starší sestra byla první učitelkou. Sama si prý vlastně nevzpomíná, že by kdy neuměla číst, naopak si pamatuje, jak poznávala už v raném dětství písmenka a slabikovala. Podle matky ji to naučila právě Johanka, která měla krásné obrázkové knihy a slabikáře a hned, jak se naučila číst sama, učila to i svou mladší sestru.⁴²² Když malá Sofie začala chodit do školy – obě sestry navštěvovaly soukromý ústav vedený dvěma Francouzkami – vzala si ji Johanka „do ochrany“. Tehdy začaly jejich společné cesty do školy a ze školy. Jejich cesta vedla přes Anenský dvůr a uličkami Starého Města, kde je lákalo ticho a povídky s těmi místy spojené a kde tajemná zákoutí probouzela jejich dětskou fantazii. Tento společný čas byl pouze jejich, nabízel neomezený prostor pro vyprávění a ve vzpomínkách obou sester zaujímá výjimečné postavení.⁴²³ Světlu už nelákaly hračky: „*Na štěstí počala sestra moje víc a více mi rozuměti, mohla jsem konečně srdci svému uleviti, svěřiti se jí se svými do oněch kouzelných prostorů výlety...*“⁴²⁴ Od té doby se obě sestry mohly oddat svému nekonečnému vyprávění. „*Vy ale máte divné děti, říkávali naši známí rodičům, kdykoliv je potkáváme, bývají v plném proudu hovoru. Co asi mají si takové dvě malé dívky neustále povídat, když jsou po celý boží den nerozlučně pohromadě?*“⁴²⁵ Vzpomínky obou sester na toto období jejich života jsou si velmi blízké, takže v nich najdeme identické motivy – např. údiv

⁴²¹ G. HOUBRE, *Histoire des mères et filles*, s. 56.

⁴²² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 36.

⁴²³ Tamtéž, s. 39–42; K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, 199–200.

⁴²⁴ K. SVĚTLÁ, *Upomínky*, s. 199.

⁴²⁵ Tamtéž.

okolí nad jejich neutuchajícími hovory popisuje i Podlipská. Zároveň měl tento čas mít pro obě ještě jeden naprosto zásadní rozměr, a to proces utváření vlastní národní identity. Jak se ze vzpomínek dozvídáme, povídání sester se po nějaké době stočilo k problematice českého národa a českého jazyka a vyústilo v jejich utvrzení v příslušnosti k českému národu. Vůdčí osobností zde měla být – jak jinak – Karolina Světlá: „... *nejpřednější byla otázka o národnosti. Ta uchvátíla nejprve mou sestru a s ní mne. Náhle cítily jsme, že jsme povinny žít pro svou českou vlast.*“⁴²⁶

Dle Podlipské si se sestrou rozuměly natolik, že si nemusely nic příliš vysvětlovat, a sestra se pro ni v tomto období stala jakousi vůdkyní, která v ní kromě jiného probouzela zájem o učení: „*Sledovala jsem, seč jsem byla, sestru svojí a její sny...*“⁴²⁷ Tento model sourozeneckého fungování přitom odpovídá vzorcům, které ve své monografii popisuje právě Didier Lett. Ten dochází k závěru, že starší sourozenec, ať jím byl chlapec či dívka, byl typicky vnímán jako vzor a jakýsi vůdce mladších, kteří se pod vedením nejstaršího velmi rychle učili novým věcem, a on naopak skrze svou roli získával na vážnosti. „*V dějinách se vcelku často setkáváme s tím, že nejstarší sourozenec ovlivňuje volbu povolání, myšlenkovou orientaci či celý osud těch mladších.*“⁴²⁸ Z dospělých reflexí Sofie Podlipské je zcela zřejmé, že takto zásadně vnímala význam sestry pro svůj život i ona – a tyto své pocity sestře také v pozdějších letech sdělovala: „*Ty jsi mi bývala vždy matkou, vůdcem, bez Tebe bych nebyla vylezla na ten stupeň, na němž stojím. Nesmělá, líná, beze vtípu bych nikdy nebyla pochopila, čeho mi je třeba, kdybys Ty od dětinství nebyla přede mnou spěchala lehkým půvabným letem jako nějaký skvěle opeřený pták, neb Tys od přírody byla nadána vyřknutým pro vznešené pudem. Pamatuju se často, jak mne nutívala skoro k té a oné lektuře, co bych já sama sobě ponechána nepochybně byla zůstala...*“⁴²⁹ Za povšimnutí pak ovšem stojí, že zatímco Podlipská roli sestry jako své učitelky opakovaně akcentuje, Světlá sama se

⁴²⁶ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 42.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 39–42.

⁴²⁸ „*Il est effectivement fréquent au cours de l'histoire que l'aîné oriente le choix d'un métier, d'idées ou d'une destinée tout entière chez les puînés.*“ D. LETT, *Frères et sœurs*, s. 83.

⁴²⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 29. srpna 1857.

do této role nijak zvlášť nestylizuje. Svou sestru tak ve svých vzpomínkách nevnímá jako žačku, ale spíše jako partnerku pro čas duševního zrání.

Osobnost bratra Jindřicha je v mnoha ohledech více zastřena, a to z důvodu omezeného množství pramenů, které máme k dispozici. Za pozornost bezpochyby stojí, jakými významy dospělá Podlipská naplňuje svůj někdejší dětský vztah k čerstvě narozenému mladšímu sourozenci. Jako i v jiných částech jejího autobiografického vyprávění se zde totiž setkáváme s hledáním prvopočátků osobních charakteristik a zpřítomňováním minulého. Podlipská má tendenci akcentovat své pečovatelské úsilí a označuje sebe sama za „druhou chůvu“ novorozence. „*Mívala jsem vždy velmi ráda děti menší, než jsem byla sama. Když jsem byla dospělejší, milovala jsem děti ještě více, a dosavad jsem této lásce věrna,*“⁴³⁰ tvrdí a svému celoživotnímu tématu, které si zvláště hýčkala a za které považovala vychovatelství, tak dává punc danosti, něčeho, co si vlastně nevybrala sama, ale spíše si to vybralo ji. Způsobem, jakým vzpomíná na dětská léta s bratrem, však také zároveň utváří představu o výjimečném vztahu mezi ní a jím, když vzpomíná, jak si s ním často hrála (nezřídka si hráli společně s jejími panenkami), jak on vyžadoval její přítomnost a v neposlední řadě jak byl velmi smutný, brečel a nechtěl ji nikam pustit, když musela začít chodit do školy.⁴³¹ Jako svým způsobem zlomový pak popisuje moment, kdy si uvědomila, že ji dětské hraní už tolik nenaplňuje, a kdy začala upřednostňovat čas strávený se sestrou společným vyprávěním. Tehdy si Jindřich musel začít hledat jiné kamarády a, zatímco její sblížování se sestrou nabývalo na intenzitě, Jindřichovy zájmy se začaly ubírat trochu jiným směrem.

Podlipská popisuje, že se její bratr vyznačoval „úžasnou trpělivostí a podivuhodným důmyslem“ a začal tíhnout k přírodním vědám. S velkou vášní sbíral rostliny, ale i živočichy jako třeba brouky, žáby či mloky a na dvorku choval králíky, holuby, psy, zpěvné ptáky nebo sokola. Obě sestry pak spolu s ním velmi rády zasazovaly semínka z otcova obchodu a všichni společně pak pozorovali, jak klíčí a rostou. Hall a Davidoff udržování malé zahrádky a chov zvířat označují za typickou aktivitu dětí dospívajících v první polovině 19.

⁴³⁰ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 43.

⁴³¹ Tamtéž, s. 43–44.

století, ovšem poukazují, že u chlapců tato aktivita byla rozsáhlejší – jednak zahrnovala širší paletu zvířat, často těch ne-domácích, např. právě volně žijící ptáky, jednak se neomezovala na pěstování květin, jako tomu bylo běžné u dívek.⁴³² Zájem o přírodu a vnější svět navíc odpovídal dobové představě o tom, co je chlapcům zapotřebí v období dospívání. Přestože se totiž svět malých dívek a chlapců v mnoha aspektech prolínal – společně si hráli venku na dvorku, nebo naopak za deštivého počasí doma, sdíleli některé hry a volno časové aktivity jako hru na schovávanou nebo sáňkování – bylo chlapcům dopřáváno více svobody, pohybu a venkovních aktivit, a to na rozdíl od dívek, jejichž svět byl svázán zejména s domácím prostředím.⁴³³

V každém případě péče o zvířata znamenala také hodně práce a rodina prý Jindřicha všemožně v jeho zálibách podporovala.⁴³⁴ Jindřich byl ostatně rodiči i sestrami podporován a ochraňován i v pozdějších letech a naplňoval svým způsobem – přestože jeho věkový odstup od sester nebyl příliš významný – charakteristiky benjamínka. Didier Lett si všímá toho, že privilegovanou pozici zaujímá nejmladší potomek jak v historických pramenech pocházejících z období starších i moderních dějin, tak v pramenech literárních. V těch je často prezentován jako šťastné dítě milované stárnoucími rodiči. V minulosti, kdy úmrtnost dětí byla vysoká, také nejmladší potomek přinášel rodičům naději v podobě dědice (zejména pokud to byl chlapec) a také někoho, kdo se o ně může postarat ve stáří.⁴³⁵ Už bylo zmíněno výše, že i pro rodiče Rottovi bylo narození hochy velkou slávou a že Jindřich byl toužebně očekávaným dítětem. V pamětech sester Jindřichovi není mnoho prostoru věnováno, a tak jeho dětství známe jen zkratkovitě. Z korespondence z dob dospívání ovšem vyvstává obraz chlapce, který je veselý, svobodomyšlný, živý a bezstarostný.

Podlipské bratr byl v rodině a okruhu přátel znám svou veselou povahou – Světlá se v létě roku 1858, kdy v Podještědí panovala tíživá atmosféra kvůli opakujícím se požárům, z nichž byl podezřelý její synovec Kristiánek, svěřuje sestře, že jsou vděční za Jindřichovu přítomnost, neboť on všechny

⁴³² L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 344.

⁴³³ E. Anthony ROTUNDO, *American Manhood. Transformation in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*, New York 1993, s. 32–34.

⁴³⁴ S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 44–45.

⁴³⁵ D. LETT, *Frères et sœurs*, s. 94–95.

„obveseluje“ a bez něj „bylo by teprve truchlivo“.⁴³⁶ Už bylo zmíněno výše, že mu byla rodiči dopřána – kromě pravidelných letních pobytů v Podještědí ve společnosti Světlé a jejího manžela Petra Mužáka – i možnost cestovat do Paříže. Jindřichovy starší sestry si také čile korespondovaly o jeho vztazích s děvčaty – a přitom se bavily na jeho účet. V devatenácti letech má „*Jindřich nový objekt svých chlapeckých snů*“ a Sofie Podlipská rozverně popisuje sestře, jak se bratr promenáduje pod slečninými okny, pomáduje si vlasy a vybírá, co si vezme na sebe. Jelikož jeho vyvolená, slečna Kloučková, chodí ráda na plavání, odkud se mimo jiné zná také se Sofií, vstává „*naš jinak líný Jindřich*“ v půl šesté, aby jí spolu s Antonínem mohli dělat doprovod.⁴³⁷ Jindy zase Podlipská s pobavením píše, jak se Jindřich těší z Prahy hlavně asi proto, aby „ušel“ své ctitelce slečně Paulině.⁴³⁸ Ostatně také Antonín si neodpustí rýpnout do svého bratrance, když v dopise sestřenici v rámci zmínky o svatbě Ferdinanda Náprstka utrousí, že tam bylo narváno pražskými dámami, které „*naš Jindřich všechny dobře zná*“.⁴³⁹ A koneckonců také v Podještědí si Jindřich našel objekt svého zájmu – v srpnu 1858 se sblížil s Annou Wahlovou, která do něj byla velmi zamilovaná ještě následující rok. Světlá sestru informuje o všech detailech: „... *nejvíce po něm touží jistá dáma, která se honosí prstenem se zeleným kamenem na levici, na který si naše matka tolik zakládala!*“⁴⁴⁰ ale také kriticky hodnotí Annu jako zahálčivou dívku, která si nechá posluhovat a o domácnost se příliš nezajímá. Je zřejmé, že Světlá s manželem pojali za svůj úkol na mladšího bratra (respektive švagra) dohlížet – Světlá se uchýlí k rozhovoru, v němž se rozhodne Anně domluvit a objasnit jí jak prohřešky v chování, tak nešťastné stránky její povahy, a „*Mužáček*“ má s hlídáním Jindřicha a Anny „*tisícero starostí*“.⁴⁴¹

Didier Lett v rámci popisování principů, jakým způsobem místo v sourozenecké skupině ovlivňuje jednotlivce a jeho osobnost, připomíná

⁴³⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 16. srpna 1858.

⁴³⁷ „*Henri a une nouvel objet pour ces rêves de jeune garçon...*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 25. srpna 1856.

⁴³⁸ Tamtéž, 4. srpna 1856.

⁴³⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Antonín Böhner, 12. srpna 1860.

⁴⁴⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 25. srpna 1858.

⁴⁴¹ Tamtéž, 17., 24. a 31. srpna 1859 (opisy).

Adlerovu tezi, že zatímco starší sourozenci spolu mají tendenci soupeřit, přičemž ten mladší z nich se de facto neustále snaží dohnat či překonat staršího, benjamínek zůstává stranou tohoto závodu a v důsledku toho bývá pohodlný a zhýčkaný.⁴⁴² Jestliže, jak uvidíme v další podkapitole, se mezi nejstarší Johannou a prostřední Sofií opravdu mohlo vyskytnout, i přes jejich velké celoživotní přátelství, jisté soupeření, pak obraz Jindřichova dospívání odpovídá představě pohodlného a bezstarostného mládeneckého života. Jindřichova bezstarostnost a volnost se přitom zdá být v kontrastu k přísnosti, s níž byly matkou vedeny obě sestry, ve snaze vychovat z nich spořádané mladé dámy naplňující dobový dívčí ideál. Výsledek matčina úsilí připravit dcery co nejlépe na budoucí roli ženy, která pečuje o blaho bližních, se koneckonců odráží i v tom, jak se obě dcery neustále, v mládí a posléze i v době dospělosti, zajímaly a staraly o rodiče. Také raný příklad lázeňského pobytu v Karlových Varech ukazuje, jak je dcerám už v dospívání postupně předávána odpovědnost. Sofie je ve svých sedmnácti letech pověřena doprovodit otce do lázní a – jak jsme viděli v minulé kapitole – matkou je jí explicitně vyslovena plná důvěra, že na otce dohlédne a on s ní bude v dobrých rukách. Obecně vzato je dle Catherine Hall a Leonore Davidoff udržování blízkých kontaktů s domácností rodičů, časté návštěvy, dárky a hlavně vzájemná výpomoc v Anglii první poloviny 19. století poměrně častým jevem. Zejména právě u dcer je péče o rodiče očekávaná a korespondující s jejich kulturně-sociální rolí. Ovšem Davidoff a Hall tvrdí, že se svědomitým a pečovatelským přístupem k nemocným či stárnoucím rodičům se setkáváme i u synů.⁴⁴³

Z mozaiky drobných příběhů o čase dospívání dětí Rottových se zdá, že Jindřich byl v té době stále spíše oním bezstarostným a trochu pohodlným benjamínkem. Tak například když otec potřeboval pomoci v obchodě, rozhodl se vytáhnout na syna, který tou dobou dlel na letním bytě ve Světlé s Mužákovými (tedy Světlou a jejím manželem) a kterého potřeboval přimět k návratu domů, těžký kalibr – vymyslel lest a v dopise mu hrozivě líčil, jak

⁴⁴² D. LETT, *Frères et sœurs*, s. 62–63.

⁴⁴³ Autorky uvádějí vícero příkladů synů, kteří se takto starali o své rodiče – muže, který vařil rodičům pudink, když byli nemocní, jiného, který invalidní matce připravoval její oblíbená jídla, či syna, který trávil čas u postele nemohoucího otce a pomáhal mu s mytím či oblékáním. (L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 345–346.)

matka churaví a těžce trpí. Jindřich opravdu odcestoval zpět do Prahy, avšak sdělení v konečném důsledku nejvíce vyděsilo Světlou, která se o matku velmi strachovala („... *nemám chvilku stání, ve dne v noci mne trápí myšlenka, jak jí asi je...*“). Podlipská ji musela uklidnit – popsala jí, jak se otec přiznal ke svému malému podvodu, a vysvětlila, že se jednalo o dvoudenní silné menstruační bolesti a že matka je už v pořádku.⁴⁴⁴ Zároveň lze ovšem celou situaci interpretovat také z genderového hlediska – Jindřich byl v tu chvíli stále ještě jinochem, před kterým se, jak píše Anthony Rotundo, „klenula obrovská propast“ oddělující svět chlapectví plný spontaneity a volnosti od zcela kontrastního světa dospělého muže, svázaného střízlivostí a odpovědností. Rotundo tvrdí, že překlenutí této propasti, tento „*velmi ošidný a často protahovaný přechod z chlapectví do dospělosti*“, představoval jednu z největších zkoušek v životě muže, neboť mužství se svou přísnou zodpovědností představovalo pro mladíky žijící v 19. století výzvu, na kterou nebyli v chlapecké etapě života dostatečně připraveni.⁴⁴⁵ I Jindřich Rott však byl nakonec nucen dospět – jeho úkolem mělo být převzetí otcova obchodu a po otcově smrti v roce 1869 také stanout v čele rodiny. Tento příklad však dokládá, že místo v sourozeneckých vztazích a jeho vliv na jednotlivce nelze nahlížet bez dalšího kontextu. Jak totiž vidíme u sourozenců Rottových, v jejich vzorcích chování se odráží také odlišnost přístupu rodičů a jejich výchovných strategií směrem k dcerám a směrem k synovi, a tedy zde nemůže být opominut genderový aspekt.

3.3.2 Sourozenci v dospělosti

Eustach Rott zemřel 23. srpna 1869 ve věku 74 let a s ním odešla také hlava Rottovy rodiny. Za hlavu rodiny byl tradičně považován nejstarší muž – manžel a otec. V případě, že otec nebyl z jakéhokoli důvodu přítomen, byl

⁴⁴⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. srpna 1860; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 10. srpna 1860.

⁴⁴⁵ E. A. ROTUNDO, *American Manhood*, s. 53–55.

ve vedení rodiny zastoupen například svým bratrem, švagrem či nejstarším synem.⁴⁴⁶ Když muž zemřel, prožívání jeho smrti i její symbolické uchopení odpovídalo důležitosti role, kterou jako hlava rodiny zastával. Tyto okamžiky byly plné silných a navenek demonstrovaných emocí – na rozdíl od smrti matky, jejíž odchod byl prožíván intimněji. Pro pozůstalé členy rodiny měla totiž smrt otce zvláštní význam – jelikož de facto označovala rozpuštění dané rodiny (smrt otce popisuje jako konec rodinné jednotky např. i Hegel), jejím členům bylo umožněno jít vlastní cestou a založit rodiny nové.⁴⁴⁷ Z tohoto důvodu byl tento okamžik přelomový také pro syna, který se vlastně až se smrtí otce stal zcela nezávislým mužem, který z pozice nové hlavy rodiny naplňoval svou virilitu. Právě proto je pak více než zajímavé sledovat, jak se otcova smrt promítá do života rodiny Rottovy a zejména jak ovlivňuje pozici a fungování jeho jediného syna Jindřicha. Přestože totiž Rott zemřel v době, kdy všichni jeho potomci už měli vlastní rodiny, Jindřich de facto nastoupil na otcovo místo a v určitých aspektech za původní členy Rottovy rodiny nadále jednal.

Jednou z hlavních funkcí otce jako hlavy rodiny byla jeho role živitele a s ní spojené rozhodování ve věci finančních záležitostí, a tak není zvláště překvapující, že správa financí a majetku byly doménou, kterou po otci zdědil i Jindřich a kterou měl na příště pro sebe i své sestry spravovat. V první řadě se toto týkalo domků v Poštovské ulici č. p. 284/I a 285/I, z nichž jeden původně patřil rodičům a jeden prarodičům a které děti Rottovy postupně dědily. Po smrti Eustacha Rotta v roce 1869 domek č. p. 285/I, který s rodinou obýval, připadl z poloviny jeho ženě Anně a z poloviny byl rovným dílem rozdělen mezi jeho tři děti. Těsně před smrtí matky (tedy Anny Rottové) pak byla sepsána darovací smlouva, podle níže se matka rozhodla svůj podíl majetku ještě za svého života převést na děti. Jednalo se o domek po jejích rodičích č. p. 284/I, který v tu dobu už celý vlastnila, a o svoji polovinu domu č. p. 285/I. Součástí dohody mělo být také právo na doživotní užívání dotčených nemovitostí. Z odpovědi c. k. zemského soudu na žádost o zapsání nových poměrů do knih se pak dozvídáme dvě poněkud kuriózní skutečnosti. První bylo zamítnutí zaknihování doživotního užívacího práva na pět osmin

⁴⁴⁶ L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 329.

⁴⁴⁷ P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, s. 94, 129–132.

domku č. p. 284/I pro Annu Rottovou s odůvodněním, že užívací právo zde má zaevidováno její matka Kateřina Vogelová – ta však v té době byla již 12 let mrtvá. Tou druhou skutečností pak bylo, že než došlo k vyřízení potřebných záležitostí, Anna Rottová zemřela, čímž se otázka doživotního užívání stala bezpředmětnou, a od října roku 1882 tak byli výhradními majiteli dvou domků v Poštovské ulici sourozenci Rottovi, kteří se o ně dělili rovným dílem.⁴⁴⁸ Správou byl pak pověřen právě Jindřich, který domky pronajímal a o výnos se dělil se sestrami.⁴⁴⁹ V lednu 1885 Jindřich přišel s návrhem rodinné domky prodat, našel pro ně kupce, a sestry žádal o svolení. Touha prodat domky, které si cenil na 20 000 zlatých, přitom byla značná, neboť Jindřich byl ochoten jít s cenou dolů, avšak v žádném případě nechtěl o domluveného kupce přijít. Prodej byl realizován o tři měsíce později, během dubna 1885.⁴⁵⁰ Z korespondence z následujících let pak lze vyrozumět, že peníze z domků byly vloženy na knížky do spořitelny a Jindřich se staral o pravidelný výběr úroků, které následně vyplácel svým sestram.

Korespondence sourozenců týkající se finančních záležitostí dále odhaluje, že všichni tři sourozenci se v posledních dekadách svého života potýkali s nedostatkem financí. Zejména Jindřich se nacházel v nelehké situaci. Z pozice nejstaršího muže v rodině měl na starost správu rodinných financí a s ní úzce spojenou otázku zajištění svých sester, které v té době už byly obě ovdovělé. V létě 1894 si Karolina Světlá stěžovala své pravé ruce Anežce Slukové, že neměla prostředky na činži a byla nucena použít k jejímu zaplacení peníze, které měla ušetřené na zuby. Do potíží se měla dostat právě kvůli Jindřichovi, který jí neposkytl peníze z úroků domků, přestože si pro ně opakovaně posílala. Světlá bratra podezírá, že její peníze použil na vlastní výdaje, neboť se dozvěděla, že potřeboval zaplatit nutné opravy na domě a zároveň mu onemocněla tchýně, přičemž výlohy na lékaře byly značné. Zdá se, že situace mezi sourozenci byla opravdu napjatá, neboť Světlá se svěřila,

⁴⁴⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Doklady vlastní, Přípis o povolení zavtělení vlastnického práva sourozenců Rottových na zděděný dům č.p. 284/I v Praze a Žádost sourozenců Rottových o zavtělení vlastnického práva na polovinu domu č.p. 285/I v Praze.

⁴⁴⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Jindřich Rott, 28. března 1884.

⁴⁵⁰ Tamtéž, 18. ledna 1885, 26. ledna 1885, 19. dubna 1885.

že neví, jak by zvládla finančně vyjít, kdyby o tento svůj příjem měla přijít, a tak se do celé věci měla vložit i její sestra a zejména Sofiin syn Prokop, advokát, který s Jindřichem měl brzy vážně promluvit.⁴⁵¹ Nahlíženo z genderové perspektivy se tedy zdá, že Jindřich měl problémy plně dostát své roli nejstaršího muže a postarat se o materiální zajištění rodiny.

Ovšem z pramenů také vyplývá, že Jindřich se po smrti otce snažil alespoň částečně pomáhat Sofii Podlipské, když jako nezaopatřená vdova neustále bojovala s nedostatkem prostředků na živobytí pro sebe a své děti. Součástí této výpomoci bylo například i vyřizování záležitostí souvisejících s vymáháním dlužných peněz, na které měla Podlipská nárok po svém zesnulém manželovi.⁴⁵² Zároveň je však také zřejmé, že bratrova vstřícnost měla své hranice. Například když Jindřich ve spořitelně zařizoval vyplácení úroků z knížek, stěžoval si Sofii, že je to příliš komplikované a on na to nemá kvůli své vytíženosti v obchodě čas, a proto není možné, aby úroky dostávala na čtvrtletní bázi. Nakonec jí doporučil, aby se napříště o tyto finanční záležitosti postarala sama: „*Bylo by tedy nejlépe, by si mne navštívila a knížky tyto na dobro si vzala a u sebe si ponechala...*“⁴⁵³ Obdobně rozporuplně vyznívá i Jindřichovo půjčování peněz Podlipské. Podlipské svízelná finanční situace ji totiž vedla k tomu, že si opakovaně od bratra půjčovala, přičemž Jindřich si dluhy sestry nejen pečlivě evidoval, ale také si od ní nechával z půjčených peněz platit úroky. Zároveň však cítil potřebu úročení půjčky vysvětlit, což samo o sobě ukazuje, že své kroky nepovažoval za úplně vstřícné. Omlouval je tím, že to činí s těžkým srdcem, ale „*obchod od roku k roku hyne a musím na každý krejcar hledět.*“⁴⁵⁴ V praxi to pak vypadalo tak, že Jindřich úroky strhával sestře z finančního obnosu, který jí pravidelně každý měsíc posílal: „*... vyhovuji Tvému přání a odesílám Ti v hotovosti 300 zl., kterýžto obnos jsem Tvému účtu k tíži připsal. An předpokládám, že tyto*

⁴⁵¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Anežce Slukové, 7. srpna 1894.

⁴⁵² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Jindřich Rott, 20. srpna 1870. Dopis je archivně evidován mezi korespondencí určenou pro Karolinu Světlou, ale jedná se o zřejmý omyl, neboť dle obsahu sdělení byl list určen Sofii Podlipské.

⁴⁵³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Jindřich Rott, 26. dubna 1888.

⁴⁵⁴ Tamtéž, 16. února 1880.

peníze na delší čas upotřebíš, osmělím se úroky z obnosu 1zl. 25kr. měsíčně od obnosu, který Ti každý měsíc odesílám, odčítati, a tudíž obdržíš ke konci března místa 50zl. Pouze 48zl. a 75kr.“^{455, 456}

Z deníkových zápisů Sofie Podlipské je přitom patrné, že finanční záležitosti se do sourozeneckých vztahů významně promítaly. Jindřich nelibě nesl Sofiiny dluhy a jí byla celá situace velmi trapná: „*Byla jsem u bratra. Peněžské záležitosti. Trochu trápení. Však jsem se tam bála jít.*“⁴⁵⁷ V největší tísní je Podlipská nucena vzít si dokonce peníze „ze svého kapitálu“, což velmi těžce snáší, stejně jako svůj dluh, který si Jindřich pečlivě hlídá: „*Jsem nucena svými nehodami vzít si z kapitálu svého 150 zl. a mně je jako bych je kradla. Těžko je mi. S bratrem jsme dělali účty. Pláču. S pláčem jsem odešla ubezpečujíc ho, jak si vážím jeho pořádku.*“⁴⁵⁸ Laskavá a smířlivá povaha Podlipské pak trpí tím, že se bratr, který od ní dlužné peníze vymáhal, chová odtažitě. Ona se však na bratra nehněvá a, když ledy povolí, vyznává se deníku z citů k němu: „*V neděli návštěva mého bratra. Po dlouhém trapném napětí u něho vlídnost. Štěstí. Cítím, jak ho miluju. Vidím, jak život, poměry, neblahé osudy lásku poutají.*“⁴⁵⁹

Zároveň je ovšem důležité podotknout, že sourozenecké vztahy nebyly v dospělosti svázány pouze s materiálním zajištěním. Za pozornost stojí také to, že Jindřich jakožto hlava rodiny zastupoval nejen otce Rotta, ale částečně suploval i Podlipské předčasně zesnulého manžela Josefa, a to když na sebe dočasně vzal jeho roli otce a s jejich dospívajícím synem Prokopem podnikl v srpnu roku 1874 cestu po Německu, čímž svému synovci umožnil prožít první velkou cestovatelskou zkušenost, obdobně jako to otec Rott kdysi udělal pro něj při cestě do Paříže.⁴⁶⁰ Po většinu dospělého života totiž udržovala

⁴⁵⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Jindřich Rott, 16. února 1880.

⁴⁵⁶ V případě pravidelných měsíčních výplat se pravděpodobně jednalo o podíl z obchodu. V dopisech se o detailech výplaty nerad rozepisoval a např. na začátku roku 1884 vzkazoval Podlipské, že by s ní na toto téma potřeboval mluvit, ale jedině osobně. (Tamtéž, 30. ledna 1884.)

⁴⁵⁷ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, *Výňatky z „Denníku všedního života běhu“*, který si vedla Sofie Podlipská od r. 1887 až do své smrti r. 1897, 27. září 1888.

⁴⁵⁸ Tamtéž, 28. ledna 1888.

⁴⁵⁹ Tamtéž, 12. června 1888.

⁴⁶⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Prokop Podlipský, 11.–19. srpna 1874; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Prokop Podlipský, 12. srpna 1874 a b.d. 1874.

rodina Podlipské s rodinou Jindřicha přátelské styky. Členové rodiny se pravidelně navštěvovali, dávali si dárky, jezdili se navštěvovat na letní byt či dokonce spolu letní pobyt trávili.⁴⁶¹ Podlipská také milovala Jindřichova syna Jaroslava a bratrovi a jeho ženě velmi přála radost z něj, což bylo dozajista ovlivněno i tím, že s nimi sdílela utrpení prožívané po smrti jejich prvního syna Karla (Rottovi pak měli ještě dceru Marii).⁴⁶² V neposlední řadě je důležité podotknout, že jestliže jsme v předchozí podkapitole mluvili o Jindřichově mladické bezstarostnosti, o deset let později jsme svědky toho, jak se i on zapojuje do rodinných záležitostí a péče o stárnoucí rodiče. Tak když v roce 1869 zemřel jejich otec Eustach Rott, Sofie si vzala až do pohřbu matku k sobě, aby nezůstávala sama, zároveň na ni však dohlížel i Jindřich a jeho rodina. Jindřichova žena Jenny spolu se Sofií dělaly matce společnost také v čase pohřbu, neboť matka se necítila dostatečně silná na pohřeb jít. Zatímco se tedy za rodinu Podlipských pohřbu účastnil pouze Sofiin syn Prokop, tehdy desetiletý, Sofie a Jenny se procházely s matkou na Přemyslovce a poté ji doprovodily domů a uložily do postele.⁴⁶³

⁴⁶¹ Součástí pravidelného kontaktu v rodině byly všední návštěvy – ať už Podlipské u Rottových (cílem nebylo pouze navštívit bratra, ale pravidelně chodila Podlipská i za jeho ženou, „švegruškou Jenny“ – např. S. PODLIPSKÁ, *Z Denníku, Ženský svět*, 24/1920, č. 16–17, s. 215, 17. října 1894), nebo Rottových u Podlipské (např. LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmile Vrchlické, 22. července 1896 – ráno u ní byl strýček Rott, byl velmi vlídný a spokojený se zdravím celé své rodiny; či Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, Denník všedního života běhu, 26. ledna 1894 – stavil se u ní Jindřichův syn Jaroslav a hovořili spolu o šlechtickém původu rodiny Rottovy: „*Ukazuje mi dopis z r. 24 dokazující šlechtictví rodu Rottovského. Mluvíme o drahých rodinných vzpomínkách a památkách.*“).

Rodiny si také přály k narozeninám (např. 10. srpna 1895 byla Podlipská svému bratru osobně popřát a dlouho si spolu povídali – LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Miladě Čáповé-Vrchlické, 10. srpna 1895) a navzájem se obdarovávaly (např. před Vánoci 1887 si Podlipská poznamenává do deníku, že byla švagrové předat dary a že hovořily o rodinných poměrech a fungování domácností – LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Anežka Čermáková-Sluková, *Výňatky z „Denníku všedního života běhu“*, který si vedla Sofie Podlipská od r. 1887 až do své smrti r. 1897, 16. prosince 1887).

Pravidelný kontakt byl udržován i v letních měsících, které část rodiny trávila mimo Prahu. Např. v roce 1865 pobývala Sofie Podlipská i s dětmi ve Veltrusích, kam ji přijeli navštívit nejen rodiče, ale dojížděl za ní také bratr Jindřich s Jenny. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Josefu Podlipskému, 30. června 1865). Jenny se ve Veltrusích velmi líbilo, možná tedy i proto tam v pozdějších letech Jindřichova rodina pobývala společně s Podlipskou. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 30. července 1878.)

⁴⁶² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Rukopisy a tisky o K. Světlé a rodině Rottů, K předkům Karoliny Světlé.

⁴⁶³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmile Vrchlické-Podlipské, 24., 25. a 26. srpna 1869; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 25. srpna 1869.

Karolina Světlá v době, kdy otec zemřel, pobývala na Světlé v Podještědí a pohřbu se nezúčastnila. Rodina jí zprávu o otcově skonu dala vědět až posléze, přičemž hlavním motivem pravděpodobně bylo nevystavovat ji emočně vypjaté situaci v době, kdy byla fyzicky i psychicky velmi slabá. Světlá to sestře nevyčítá a sama přiznává, že na pohřeb stejně jít nechtěla – ledaže by se konal pouze v nejužším kruhu rodiny, neboť cizí „*zvědavé a pomlouvačné pohledy*“ jsou pro ni „*u aktu toho ... cosi nevýslovně odpuzujícího.*“ Jediné, co ji mrzí, je, že jí matka nedala s předstihem vědět o otcově blížícím se odchodu, a že se tedy s ním nemohla rozloučit.⁴⁶⁴ Z hlediska sourozeneckých vztahů pak za povšimnutí stojí, jak se sourozenci snaží vzájemně kooperovat při hledání řešení, kde bude matka po otcově smrti bydlet. Mezi diskutovanými možnostmi je, že bude v rodině Sofie, nebo v rodině Jindřicha⁴⁶⁵. Na obavy Sofie i Jindřicha, a sice že by jim matka příliš rozmazlovala děti (!), se rozhodne vzít ohled Světlá, která matce obratem dopisu udělá nabídku na společné bydlení v její domácnosti: „*U nás není v tomto ohledu čeho se obávat... Můj muž je velmi mírný, Ty víš, kterak ji pojímá, váží si velice jejích hospodyňských ctností...*“⁴⁶⁶ Současně však vhodný malý byt pro matku na dlouhodobější bydlení intenzivně hledá Sofie.⁴⁶⁷

Jestliže mezi rodinou bratra Jindřicha a Sofií Podlipskou panovaly v dospělosti vesměs vřelé vztahy, tak pouto, které Podlipskou pojilo se sestrou Karolinou Světlou lze bez nadsázky označit za přátelství. Duševní blízkost se mezi sestrami rodila už v raném mládí (jak bylo popsáno v minulé podkapitole) a trvala po celý život. Jejich vzájemná korespondence⁴⁶⁸ dokládá, že spolu sdílely nejen všední záležitosti každodenního života, ale že jejich

⁴⁶⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 27. srpna 1869.

⁴⁶⁵ V rodině Jindřicha Rotta nakonec bydlel po zbytek života bratranec sourozenců Rottových Antonín Böhrrer, jehož si původně k sobě do Prahy vzal Eustach Rott, bratr Antonínovy matky.

⁴⁶⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 27. srpna 1869.

⁴⁶⁷ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmile Vrchlické-Podlipské, 24., 25. a 26. srpna 1869.

⁴⁶⁸ Korespondence Sofie Podlipské a Karoliny Světlé je v současné době uložena v Podještědském muzeu v Českém dubu ve Fondu Karolina Světlá. Výbor z těchto dopisů byl pak editován a vydán spolu s další korespondencí Světlé v rámci svazku Karolina SVĚTLÁ, *Z literárního soukromí II. Korespondence*, Praha 1959. Většina dopisů publikovaných v tomto výboru však pochází z pera Světlé a dopisy Podlipské jsou tak k dispozici pouze ve fondu v Českém Dubu.

vztah měl také hluboký intelektuální rozměr. Obě dvě si libovaly v obsáhlých dopisech, v nichž diskutovaly o svém světonázoru, otázkách spojených s filozofií i národní problematikou, sdělovaly si názory na přečtenou literaturu či řešily vlastní tvorbu. V neposlední řadě byly jejich listy také prostředkem ke svěřování těch nejnítěrnějších pocitů, starostí, pochybností, ale i sdílení prožívaných radostí. V raném období je tu a tam patrné, že Podlipská vzhlíží s velkým respektem k intelektuální kapacitě a znalostem Světlé, nechává se od ní vést, žádá ji, aby jí doporučila literaturu k přečtení.⁴⁶⁹ Spolu pak o ní diskutují a také Podlipská vyjadřuje svůj názor – např. během pobytu v Karlových Varech se jejich tématem stal Herder, o němž Podlipská soudí, že je pro Johana opravdovým darem a že jsou si s ní (Johanou) v mnohém podobní.⁴⁷⁰ Už bylo zmíněno výše, že Světlá ve svých pamětech v rámci vzpomínek na mládí nepopisovala svůj vztah se sestrou jako vztah učitelky a žáčky, ale Podlipskou prezentovala jako svoji partnerku a nejbližší přítelkyni, po jejímž boku zrála. Takovou povahu vztahu Světlé k sestře pak potvrzuje i dobová korespondence sester – také Světlá si nechává od sestry připravit zajímavou literaturu ke čtení, a se vši vážností a respektem se interesuje o její názory.

Za pozornost bezpochyby také stojí, jakým způsobem se obě sestry podporují ve vlastní tvorbě, snaží se vzájemně rozptylovat pochybnosti o vlastních schopnostech a ujišťují se, jak mocný je pro ně názor druhé z nich. Bylo by totiž omylem se domnívat, že Světlá jakožto věkově i profesně starší a zároveň slavnější z obou spisovatelek pochybuje méně než její sestra – kriticky se vyjadřuje ke své tvorbě a ve chvílích tvůrčí krize dumá, jestli by se raději neměla věnovat ručním pracím.⁴⁷¹ Sofie patří k prvním čtenářům jejích rukopisů: „*Dle rady Tvoji, ale upřímné a bezohledné, budu pak teprv měnit a opravovat.*“⁴⁷² Zároveň ovšem Světlá nešetří obdivem ke své sestře – oceňuje

⁴⁶⁹ Např. Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 4. září 1854.

⁴⁷⁰ Tamtéž, 16. a 21. června 1855.

⁴⁷¹ „*S mým románem jsem strašlivě nespokojená. ... Ta tichá povaha hrdinky mne nudí a vdechnout muži nějakou odvahu a poezii nedovedu. Oba rekové jsou hnusní.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 20. srpna 1863. „... *užitek této [ruční] práce by nemohl přece nikdo, a já sama ne, upřít. To, co je ve mně, nebudu přece nikdy moci podat, bude to věčně zpotvořené a zpanchartělé formou, do které to vleji.*“ Tamtéž, 7. srpna 1858.

⁴⁷² Tamtéž, 27. srpna 1863.

zejména její vnímavost, cit, „*neobyčejnou jasnost ducha*“. Pochvalně se vyjadřuje o jejím stylu a vybízí ji, aby se věnovala naplno vlastní tvůrčí práci.⁴⁷³ Pro Podlipskou jsou tato povzbuzení velmi cenná a motivují ji do další práce, neboť na názor sestry a svého muže Josefa Podlipského dá nejvíce.⁴⁷⁴ Zároveň i ona chce od své nejbližší přítelkyně jenom upřímnou, i když nepříjemnou pravdu: „*Stůj při mně, buď při mně, neboj se mně urážet, neboj se mých slzí... Pověz mi pravdu, prosím tě o to, ba žádám Tě, chci to!*“⁴⁷⁵

Ostatně oporou jsou si sestry prakticky ve všech aspektech života a ve výjimečnosti svého vztahu se neustále navzájem ujišťují: „*Brzo se shledáme ... zas ucítíme vroucí políbení přátelství nejčistšího na rtech lásky chtivých, a my si chceme stěžovati? Nebudme nevděčné, Žofko, dokud máme jedna druhou, co nám chybí? Můžeme se konečně kdy jedna druhé ztratit? ... jak by naše duše se kdy rozloučiti mohly, když bezdušní kov si toužebně druha hledá, Žofie má, Tys já a já jsem Ty!*“⁴⁷⁶ Jejich spřízněnost je tak silná, že Světlá, jejíž jediné dítě, dcera Boženka, zemřela ve třech měsících, velmi přilne k dětem své sestry a po narození jejího prvního dítěte sestru také v dopise žádá, aby směrem k jejímu čerstvě narozenému synovi mohla rozvinout svou mateřskou lásku: „*... jsi mě napsala, že jsem moment v životě Tvém, Tys ale půl mého žití – v Tobě jsem našla matku, sestru, přítelkyni – a hle, teď jsi mi i děčko podala – vid', že smím Proška milovati jako matka...*“⁴⁷⁷ Po celý zbytek života pak Světlá měla k oběma sestřiným dětem velmi blízko, ovšem intenzivní byl zejména vztah s prvorozeným Prokopem. Spřízněnost obou sester byla patrná i v každodenních a často prozaických záležitostech. Světlá se velmi zajímala o děti své sestry,⁴⁷⁸ kupovala jim hračky i oblečení, přispívala jim finančně na

⁴⁷³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 4. září 1860. V roce 1863 věnovala Podlipská většinu své energie a času překladu románu George Sandové *Consuelo* a Světlá ji nabádá, aby napříště upřednostnila vlastní práce a nebrala si na sebe takové břímě. (Tamtéž, 20. srpna 1863.)

⁴⁷⁴ Např. Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 31. srpna 1863.

⁴⁷⁵ Tamtéž, 30. srpna 1857.

⁴⁷⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 7. září 1857.

⁴⁷⁷ Tamtéž, 19. srpna 1860.

⁴⁷⁸ Dlužno však podotknout, že velmi blízký vztah měla i k dětem z rodiny svého muže v Podještědí.

záliby⁴⁷⁹ a dospívajícího Prokopa brávala s sebou na letní pobyt do Světlé.⁴⁸⁰ V době nepřítomnosti jedné z nich v Praze se sobě navzájem staraly o byty a pomáhaly si s organizací každodenních domácích záležitostí či sdílely starost a péči o rodiče.⁴⁸¹

Zároveň by v této souvislosti nemělo zapadnout, že obě sestry svůj vztah nechápou jako souznění dvou stejných duší, ale naopak si velmi jasně uvědomují odlišnosti svých povah a výjimečnost své citové spřízněnosti vidí ve schopnosti se navzájem doplňovat jako dvě poloviny, které naprosto přesným zámkem zapadnou do sebe – Sofie je poezie, Johanna tragická próza.⁴⁸² Odlišnost jejich povah se snaží Světlá zachytit i ve své charakteristice vztahu s matkou – časté konflikty, které s matkou měla, v jejích očích vlastně zrcadlí, jak moc si je s ní ve skutečnosti podobná, zatímco Sofiina mírná povaha matku spíše dráždí: „... *já se jejího kontaktu nebojím, vyslychám jí, zlobím, ... a co ji nejvíce těší, odporuji jí a tím jí dávám látku k jistému přemýšlení... Ty, jemná dušinko, jen hledíš zachovat mír a svornost... Tvá dokonalost, jak to sama jmenuje, jí překáží, někdy jí až zahanbuje, já jí jsem rovnější, více člověkem v jejím smyslu a pravou dědičkou její popudlivé horké krve...*“⁴⁸³ Zatímco svou mírnou povahu má Sofie po otci, Johanna připisuje otcovské linii pro změnu svůj sklon k melancholii a trudnomyslnosti, „*kteřá z mouchy ty nejstrašnější obludy se zvláštní setrvalostí vyrobuje.*“⁴⁸⁴ Povahy sester do velké míry opravdu představovaly protiklady, což ony samy chápaly jako velký dar, z kterého mohou čerpat: „*Ano, to je ten rozdíl mezi námi, já chybuju ze slabosti, Ty z přílišné síly své povahy. Já se v společnosti každému nakloním, dám se okupírovat tím, který se o mne nejvíc dere, a zanedbávám často ty, které mi jsou skutečně milejší, Ty činíš opak, býváš příkrou, ale Ty činíš mnohem lépe a ctihodněji než já, ačkoli je se mnou snáze zacházet.* –

⁴⁷⁹ Např. Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 11. dubna 1877.

⁴⁸⁰ Když v srpnu 1874 Prokop odjížděl ze Světlé zpět do Prahy, Světlá velmi plakala. Její sestra jí pak v dopise za péči o syna děkuje: „*Nalezla jsem, že výborně vypadá, a děkovala jsem Ti v duchu za Tvou péči a laskavost velikou, což nyní opět činím.*“ Tamtéž, 11. srpna 1874.

⁴⁸¹ Např. Tamtéž, 9. září 1853, 27. července 1855.

⁴⁸² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 4. září 1860.

⁴⁸³ Tamtéž, 27. srpna 1857.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

Nebe nás svedlo! Jedna bez druhé bychom každá méně byly, naše schopnosti, naše karaktery by se méně vyvinuly, kdybychom se neměly.“⁴⁸⁵

Ovšem bylo by příliš zjednodušující považovat adjektiva slabá-silná, která v tomto dopise použila Podlipská, za klíčové charakteristiky jejich povah. Síla Světlé totiž spočívala zejména v její nekompromisnosti, zásadovosti, temperamentním a přímém vystupování, v upřímnosti a jisté vášnivosti, zatímco síla povahy Podlipské je paradoxně nejlépe vidět právě v kontrastu k melancholickým a v pozdějším věku až úzkostným stavům její sestry. Podlipská se totiž i přes pochybování a mnohé nepřízně osudu nepoddávala malomyslnosti a i v těch nejtěžších chvílích byla ztělesněním svého životního přesvědčení, že člověku stejně nezbyvá nic jiného, než se životním zkouškám postavit, a že vlastní pílí a úsilím lze překonat všechny překážky. Jestli totiž Podlipskou něco vystihuje, pak je to její životní optimismus a silná vůle, kterou ostatně akcentuje i Světlá: „... *Ty se nezastaviš, ani se neobrátiš – v tomto ohledu neznala jsi nikdy a neznáš soucitu, tu jsi tvrdší než kámen, snad že teď poznáš, že má lidská síla meze a že i ta nejpevnější vůle všechno nezmuže...*“⁴⁸⁶ Tento rozdíl v povahách sester pak popisuje ve své vzpomínkové stati i Eliška Krásnohorská. Ta označuje Světlou za „*sebemučitelku*“, která sklouzávala k sebelítosti a neustále trpěla pocitem, že jsou všichni a všechno proti ní, zatímco Podlipská se podle ní právě díky svému pozitivnímu přístupu snáze vypořádávala s ranami, které jí život zasadil. V tom ostatně spatřuje Krásnohorská „*vysoký stupeň mravní*“ mladší ze sester a označuje tento její rys za obrovskou sílu, kterou se jen málokterá žena mohla pyšnit.⁴⁸⁷ S touto svou životní filozofií se potom Podlipská snažila působit na sestru v časech propadů nálad a melancholických epizod, které se s věkem stupňovaly a v kterých se Světlá od konce 80. let 19. století zmítala prakticky bez ustání. Koneckonců i v posledním období života

⁴⁸⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 30. srpna 1857.

⁴⁸⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence odeslaná, Sofii Podlipské, 19. srpna 1860.

⁴⁸⁷ Jako další přednosti Podlipské pak Krásnohorská uvádí mimo jiné její pronikavý intelekt, velké jazykové nadání a znalosti (např. cizí jazyky ovládala lépe než Světlá a také její čeština byla přirozenější) a v neposlední řadě „*zdravý duch*“, tedy jakousi svěžest a zdravou chuť do práce a do života. (E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 198, 215–216.)

na sebe byly sestry velmi silně navázané. Jelikož Světlá v té době už ven vycházela jen občas, uzavírala se do svého světa a stále častěji se nechávala unášet myšlenkami směřujícími k mysticismu a transcendentnu, chodila Podlipská na návštěvy k ní. Vedly spolu dlouhé hovory a Podlipská sestru motivovala k procházkám v parku na Karlově náměstí, neboť měla zato, že čerstvý vzduch jí prospěje a oblaží její mysl.⁴⁸⁸ Po těchto návštěvách si Podlipská nezřídka poznamenala do deníku, že je sestra zasmušilá a poddává se melancholii.⁴⁸⁹ Obě si v té době již byly vědomy blížící se smrti a při zhoršení nemoci Světlé se Podlipská deníku svěřila, jak bolestná je pro ni představa, že sestru ztratí: „*Jsem zděšena. Volám, kýmž nemusím tuto číši vypít! Perspektiva její ztráty otevírá se mi. Víím, že by ráda zemřela, že je nešťastná. Ale co platno. Loučení je tak těžké...*“⁴⁹⁰ Světlá nakonec svou sestru přežila o necelé dva roky – zemřela 7. září roku 1899.

I přes celoživotní blízkost a přátelství se však vztah obou sester nevyhnul ani určitému soupeření. Už výše bylo v souvislosti s odsouzením Podlipské jako bělohorské mučednice zmíněno, jak popudlivě Světlá v dopise Elišce Krásnohorské reagovala na reakci matky, která jí dávala celou situaci za vinu. Z pramenů je totiž zřejmé, že vztah matky k Sofii byl do značné míry ochranný, zatímco na Světlou jako prvorozenou byly kladeny větší nároky. Tuto skutečnost pak lze hodnotit jako ne zcela neobvyklou. Didier Lett totiž tvrdí, že právě sociální role prvorozeného dítěte ovlivňovala jak očekávání, která na potomka byla kladena, tak přístup k němu i projevy jeho osobnosti. Upozorňuje, že první potomek musel více než ti ostatní potvrdit pokračování rodinné tradice, což se odráželo například ve vzdělání, které mu bylo dopřáno, v jeho roli jakožto vzoru pro mladší sourozence, také ale v určité výjimečnosti, s kterou k němu bylo přistupováno a kterou zároveň sám mohl prožívat jakožto pocit pýchy na své privilegované postavení. Tyto modely se pak následně měly odrážet v dalších osobnostních projevech prvorozených. Lett dále uvádí, že nejstarší potomek se v důsledku svého postavení a od něj se odvíjejících nároků měl tendenci projevat jako dominantnější, ambicióznější a žárlivější

⁴⁸⁸ Světlá v té době bydlela v bytě právě na Karlově náměstí. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmile Vrchlické, 21. července 1895.)

⁴⁸⁹ Např. S. PODLIPSKÁ, *Z Denníku*, Ženský svět, 24/1920, č. 1., s. 11.

⁴⁹⁰ S. PODLIPSKÁ, *Z Denníku*, Ženský svět, 24/1920, č. 4, s. 52.

a v neposlední řadě se také častěji dostával do konfliktů s rodiči.⁴⁹¹ Přestože tyto charakteristiky v zásadě odpovídají vzorcům v rodině Rottových, bylo by chybou se domnívat, že vztahy sester a odlišný přístup k nim byly formovány pouze prvorozeností a archetypy chování – vliv dalších životních okolností je zde totiž zcela zřejmý.

Kořeny ochranného přístupu k mladší dceři lze totiž hledat už v dětství, neboť Sofie byla jako malá často a velmi nemocná. Ze zdravotních důvodů musela také přestat chodit do školy a ve dvanácti letech se roznemohla natolik, že lékaři vyděšeným rodičům řekli, že se pravděpodobně jedná o souchotiny (tuberkulózu) a že se jejich dcera nedožije ani patnácti let.⁴⁹² V pozdější době je pak možné ono matčino ochranné přičítat těžkému osudu Podlipské, které předčasně zemřel manžel a která zůstala sama na výchovu dětí, finanční zajištění rodiny i staré dluhy. U sester Rottových zde navíc vstupuje do hry ještě určitá rivalita profesní. Světlá byla už za svého života uznávanou literátkou a Podlipská zůstávala vždy v jejím stínu. Ego-dokumenty v žádném případě nesvědčí o tom, že by Podlipská sestře literární úspěch nepřála. Ostatně taková žárlivost by se neslučovala ani s její přející povahou, přičemž tuto tezi podporuje i osobní vzpomínka Krásnohorské: „... nebyla schopna žárlivosti proti drahé a obdivované sestře ... Johanu milovala stejně vroucně jako za let dětských a pak oněch žensky rozkvetlých...“⁴⁹³ Podlipská sice netoužila po velké slávě, přesto se však dlouhodobě trápila tím, jak chladně byla její vlastní práce přijímána, a tajně toužila po profesním ocenění. V roce 1894 si v deníku stěžovala, že trpí „*desperací nad lhostejností čtenářstva*“,“⁴⁹⁴ a sama sebe se ptala: „*Proč mi říkají, že jsem oblíbená, kdy nikdo nezná mého díla?*“⁴⁹⁵ Krásnohorská tvrdí, že byla osobním svědkem toho, jak Anna Rottová, matka obou sester, lituje svou mladší dceru, „*ubohou Sofii*,“ právě proto, že se jí v profesním životě tolik nedaří, a srovnává jí se

⁴⁹¹ Lett konstatuje, že lepší vzdělávání pro prvorozené potomky dokládají prameny pocházející už z období starého režimu (tedy před Velkou francouzskou revolucí), zároveň ovšem tyto tendence potvrzují výzkumy i ze soudobé Francie, kde první děti obvykle studují déle a získávají více diplomů. (D. LETT, *Frères et sœurs*, s. 63, 80–82.)

⁴⁹² S. PODLIPSKÁ, *Povídka o mně*, s. 57, 69.

⁴⁹³ E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 226.

⁴⁹⁴ S. PODLIPSKÁ, *Z Denníku*, *Ženský svět*, 24/1920, č. 4, s. 54.

⁴⁹⁵ J. HOLEČKOVÁ-HEIDENREICHOVÁ, *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*, s. 55.

Světlu, které „*plyne uznání a štěstí samo do domu, o její práci se všude derou, její jméno stačí, aby kniha její měla dvoji i troji vydání zajištěno.*“ Rottová prý o Sofii „*jinak než s politováním nikdy nemluvila*“ a právě ze soucitu jí stranila, což Světlu, která často musela matčiny nářky poslouchat, velmi zraňovalo.⁴⁹⁶ Zdá se tak, že Sofiina touha po profesním uznání a určité soupeření o přízeň matky, tak v konečném důsledku mohly být oním pomyslným stínem, který dlouhodobě visel nad bezpochyby silným a upřímně přátelským vztahem obou sester.

⁴⁹⁶ E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlu a Sofii Podlipskou*, s. 226–227.

3.4 MLÁDÍ A DOSPÍVÁNÍ

Účelem poslední kapitoly této části předkládané práce je analyzovat životní etapu, která pro Sofii Podlipskou představovala onen pomyslný most mezi dětstvím a dospělostí. Jakkoli jsou však pojmy jako „mládí“ a „dospívání“ běžně používané pro označení období předcházející dospělosti, jejich význam lze za jednoznačný a samozřejmý jen stěží považovat. Michael Mitterauer si všiml, že v souvislosti s mládím se historici dlouhodobě – pravděpodobně také pod vlivem pramenných zdrojů – zaměřovali na školní prostředí a výzkum studentstva a také na studium nejrůznějších uskupení mladých lidí, spojených jak se sociálně podmíněným sdružováním, tak s formováním politických hnutí. Sám se pokusil téma mládí nahlédnout z historicko-antropologické perspektivy a nabídnout analýzu mládí založenou na srovnávací metodě a soustředící se na – namísto přísně chronologického sledování vývoje – popis dlouhotrvajících jevů.⁴⁹⁷ Pro účely naší práce je přitom zajímavé sledovat Mitterauerovu interpretaci toho, jaké významy nabylo dospívání v průběhu 18. století a jakou roli pak následně hrálo v prostředí buržoazních rodin 19. století.

Mitterauer sleduje historickou diskusi nad tím, jestli a případně v jaké podobě můžeme o konceptu dospívání mluvit i v období starších dějin – de facto se jedná o jakýsi pandán k debatě o dětství v předmoderní době. Jelikož však bez vymezení rámce, co pod pojmem mládí vlastně rozumíme, není možné hledat odpovědi na existenci daného konceptu v minulosti, obrací se k sociologii a jí nabízeným definicím. S prostým konstatováním, že mládí je zkrátka období mezi dětstvím a dospělostí, si zde totiž jen stěží vystačíme, pokud součástí definice není i otázka po významu toho, co rozumíme pod pojmem dospělý. Pro účely historické analýzy nabízí jako zajímavou definici Friedhelma Neidhardta, který mládí chápe jakožto biologickou sexuální zralost, ovšem bez dosažení plnohodnotného společenského statusu, založeného na odpovědné účasti na sociálních procesech a nabývaného skrze manželství a zaměstnání. Dle Mitterauera tato definice pokulhává zejména pro

⁴⁹⁷ Michael MITTERAUER, *A History of Youth*, Oxford, UK, and Cambridge, USA, 1993, s. vii–ix.

použití zkoumání mládí v soudobé společnosti, není však tak diskutabilní pro historickou analýzu, neboť v minulosti šly manželství a samostatná výdělečná činnost (či jinak finanční nezávislost) ruku v ruce. Vedle ní pak Mitterauer staví definici Theodora Scharmana, neboť podle něj lépe vystihuje charakteristiku dospělého stavu. Scharmann definuje mládí jako přerod z dítěte, závislého na jiných, do zralé osoby s plnou zodpovědností, která je schopna zajistit si příjem a založit vlastní rodinu. Stejně jako u Neidhardta zde hraje důležitou roli ekonomická nezávislost a manželství, ovšem Mitterauer zdůrazňuje, že klíčovým rozdílem je v tomto případě důraz kladený na „zralou, zodpovědnou osobnost“, která dosažení ekonomické nezávislosti a založení rodiny předchází a „*kteřá je vlastně oním cílem vývoje jedince odehrávajícího se v období dospívání.*“^{498, 499}

Mitterauer tedy ve výsledku chápe manželství a ekonomickou nezávislost jako jakýsi základ pro nabytí dospělé role a konstatuje, že s tímto rámcem dospělosti – přestože ho nemůžeme považovat za univerzálně platný – se v evropských dějinách setkáváme naprosto běžně. Vedle toho ovšem také akcentuje druhý aspekt sociologických definic, a tím je vývoj samostatné osobnosti, k němuž má docházet právě během procesu dospívání. Proto také sám považuje za důležitou definici Scharmannovu, neboť ta směřuje k chápání dospělého jako nezávislé individuality. Klíčové potom je, že tento koncept mládí, jehož úkolem je budování nezávislé osobnosti, označuje Mitterauer za výsledek historického vývoje. Socio-kulturní nezávislost totiž přichází se schopností reflektovat a zpochybňovat stanoviska přijatá v dětství, což je „*důležitý rys dospělosti v našem moderním pojetí.*“⁵⁰⁰ Pro vysvětlení rozdílu s obdobím starších dějin se Mitterauer obrací ke srovnáním, která už před ním učinil Jürgen Habermas. Ten popisuje, že identita jednotlivce se utváří v několika fázích, přičemž pro kojence je charakteristická přirozená identita („*natural identity*“), pro dítě identita skupinová nebo identita určité role („*group or role identity*“) a pro dospělého self identita („*self identity*“). Mládí pak je cestou k oné individuální, self identitě, která představuje „*vědomé*

⁴⁹⁸ „*This is the actual goal of the development which takes place in youth.*“ M. MITTERAUER, *A History of Youth*, s. 18.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 13–19.

⁵⁰⁰ „*An important feature of adulthood in our modern understanding...*“ Tamtéž, s. 23.

odtažení sebe sama od standardů chování, které byly internalizovány, a jejich reflexivní aplikaci.“⁵⁰¹ Taková teorie ovšem předpokládá, že tato self identita, kterou dnes pokládáme za cíl vývoje osobnosti, se u jedince vůbec může rozvinout, tedy že pro ni existují socio-kulturní podmínky. Mitterauer navazuje na Habermasovu teorii o paralele mezi ontogenetickým a fylogenetickým vývojem a přiklání se k závěru, že tradiční společnost postrádá takovou reflektivní analýzu vlastního vývoje, neboť stejně jako self identitě jednotlivce předchází identita skupinová, tak také v historickém vývoji předcházela společnosti s rozvinutou individuální identitou společnost, kde „group or role identity“ byla charakteristickou identitou nejen dětí, ale i dospělých. Avšak vzhledem k tomu, že formování nezávislé osobnosti se self identitou je velmi složitým procesem, datovat kořeny tohoto fenoménu v historickém vývoji společnosti není snadné.⁵⁰²

Z chronologického hlediska pak bývají počátky utváření individuální identity umisťovány zhruba do sedmnáctého a obzvláště osmnáctého století, přičemž nepřekvapivě je zde odkazováno k Jeanu Jacquesovi Rousseauovi, jenž je chápán jako klíčová osobnost, která se podílela na formování dobových představ o mládí a u které se setkáváme s myšlenkou jakéhosi „druhého zrození“. Tím pak má být onen zrod dospělé osobnosti, kterého je dosaženo uvědoměním si vlastní jedinečné, individuální identity. Mitterauer přitom zdůrazňuje, že historicky velmi důležitou roli na cestě k dospělému jedinci s individuální identitou sehrál také moment dospělé konverze, tedy náboženského probuzení, které se v různých podobách objevuje už od středověku a které postupně směřuje k reformaci, jež přináší nepostradatelnou zkušenost individualizace víry a právě zmiňovaný moment probuzení, od něž se odvíjí také nový koncept mládí, jehož integrální součástí je spirituální růst.⁵⁰³

Mitterauer tedy vedle sebe staví dva základní koncepty mládí, které chápe jako dvě stádia historického vývoje. Jako historicky starší označuje koncept, v jehož rámci je dospělosti dosahováno získáním nezávislosti skrze

⁵⁰¹ „... a conscious detachment from the standards of behaviour which have been internalized, and reflexive application.“ M. MITTERAUER, *A History of Youth*, s. 24.

⁵⁰² Tamtéž, s. 23–25.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 24–25.

manželství, tedy uvolněním z otcovské autority, a jako mladší označuje koncept založený na formování zralé, nezávislé osobnosti, přičemž zároveň zdůrazňuje, že první koncept ani v moderní době zcela nemizí a svou validitu má částečně i dnes.⁵⁰⁴ Zároveň si však také klade otázku, kde a kdy došlo ve společnosti k výraznějšímu prosazení konceptu mládí jakožto individualizačního procesu. Klíčem k pochopení tohoto fenoménu jsou pak dle něj specifika společenského prostředí vzdělané buržoazie a vyšších vrstev, pro něž byly charakteristické kulturní hodnoty založené na touze po osobní nezávislosti a na rostoucím vědomí vlastního já. V takových podmínkách pak mládí začalo být dominantně chápáno jako cesta k socio-kulturní nezávislosti. Tento vývoj byl v daném prostředí ovlivněn do značné míry nástupem myšlenkového a hodnotového pluralismu a umožněn jak přístupem k četbě, tak cestovatelskými možnostmi, které otvíraly brány poznání. S nimi se pak postupně otvíraly také možnosti volby a osobních rozhodnutí, jež s sebou v konečném důsledku přinesly i vymezení se proti rodičům a později rovněž rozhodování o výběru partnera, vzdělání a celkovém plánování vlastního života.⁵⁰⁵ Mitterauer se zde opírá mimo jiné o analýzy provedené Charlotte Bühlerovou a tvrdí, že právě deníky pocházející z prostředí vzdělaných středních vrstev 19. století je nutné chápat jako doklad rostoucí míry individualizačního procesu a požadavku osobní autonomie. Jsou to totiž deníky a autobiografie, které se vyznačují „*reflektivní analýzou vlastního vývoje*“, což je naprosto zásadní podmínka rozvoje self identity. Právě deníky psané v mládí se typicky vyznačují sebepozorováním a hledáním sebe sama, avšak také u historicky starších autobiografií se opakovaně setkáváme s konceptem, že vlastní identita byla nalezena v mládí.⁵⁰⁶

I Sofie Podlipská si jako mladá vedla osobní deník, který lze beze zbytku považovat za příklad ego-dokumentu se silnou sebereflexí vlastní osobnosti a hledáním osobní identity. Dochovány jsou deníky pokrývající období 1854 až 1861,⁵⁰⁷ tedy dobu, kdy Podlipské bylo 21 až 28 let, přičemž poslední tři roky už zachycují počátek manželství a narození dětí, a tedy

⁵⁰⁴ M. MITTERAUER, *A History of Youth*, s. 31–34.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 29–30.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 27–28..

⁵⁰⁷ Deníky jsou uloženy v LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1861*.

zůstanou mimo naši pozornost v rámci této kapitoly. Z dochovaných zdrojů je zároveň zřejmé, že Podlipská si vedla deník už dříve, ovšem tyto její zápisky se bohužel nedochovaly.⁵⁰⁸ V každém případě bychom za jiných okolností, pokud bychom hledali deníky odrážející proces dospívání, sáhly pravděpodobně do dřívějšího období než do druhé poloviny 50. let, kdy Podlipské bylo již přes 20 let. Přesto jsou to však ego-dokumenty (vedle deníků také například korespondence se sestrou) právě z období po 20. roce jejího života, které odráží individualizační proces formování zralé, samostatné osobnosti Sofie Podlipské. To pak koresponduje i se závěry Michaela Mitterauera, který upozorňuje na nejednoduché časové vymezení období mládí a dospívání. I zde se totiž potvrzuje, že důležitější než soustředit se na věkové hranice je nahlížet mládí jako životní etapu, která má v životě jednotlivce nějaký účel a smysl. O svém mládí v deníku takto přemítá i sama Podlipská a v době blížících se 22. narozenin si poznamenává, že se blíží k dospělosti a její mládí bude brzy u konce. Bude však trvat ještě několik dalších let, než sama dospěje k závěru, že etapa jejího mládí opravdu skončila.

Také Milena Lenderová a Karel Rýdl ve své knize věnované dětství v českém prostředí se stručně vyjadřují k charakteristikám mládí v 19. století, přičemž jejich pojednání pátrá po dobových prezentacích dospívání v naučných slovnících a výchovné literatuře. Poukazují přitom na skutečnost, že zrání chlapce je vedle fyzických aspektů spojováno se soustředěním na sebe sama a svůj vnitřní svět, s častým střídáním nálad, neklidem, také ale s nevázaností a odbojností, zatímco naopak u dívek se prameny o těchto vnitřních proměnách a duševních zápasech vůbec nezmiňují a věnují se pouze tématu fyzického zrání, výchovy dobré hospodyně a kultivace morálních ctností. Dle autorů se tento přístup k dívčímu dospívání začíná měnit až na přelomu století s překladovou literaturou.⁵⁰⁹ Toto zjištění pak stojí za pozornost proto, že deníky Podlipské pocházející z poloviny století jsou příkladem toho, jak se realita mohla lišit od normativní literatury a zejména jak bolestné mohlo být dívčí dospívání. Obzvláště zajímavé pak je, že deníky

⁵⁰⁸ Např. v Ženském světě roč. 27/1923 jsou otištěny úryvky z deníku, který si Podlipská vedla v roce 1853.

⁵⁰⁹ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 236–238.

Podlipské vykazují mnoho společných rysů s tím, jak proces vnitřního dospívání dívek v 19. století zachycuje zahraniční historická literatura.

Například Egle Becchi si v rámci analýz deníků Marie Bonaparte kladl otázku, jaké topoi charakterizují její vyprávění, přičemž vygeneroval několik opakujících se obrazů.⁵¹⁰ Tyto obrazy, které v příbězích o svém hledání verbalizovala Marie Bonaparte, lze pak identifikovat i v reflexích v té době již starší Sofie Podlipské, taktéž putující po vlastním vnitřním světě. Zcela zřetelně se u ní objevuje například motiv ztracení. Podlipská se ztrácí sama v sobě – ocitá se na cestách, o nichž neví, kam vedou, a na křižovatkách, kde tápe, jakým směrem se vydat. Deníku se svěřuje, že neví, kým opravdu je, co vlastně chce a kam směřuje. Klade si otázku, jestli sebe sama nepřeceňuje, a opakovaně pochybuje o svých schopnostech – příznačné přitom je, že silné pochyby se týkají nejen její intelektuální kapacity, možnosti sebevzdělávání a tvůrčích schopností, tedy aktivit, k nimž se cítí být vnitřně zvláště pužena, které se ovšem neslučují s dobovým obrazem ženy, ale že úplně stejně pochybuje o tom, jestli by byla schopná dostát své ženské roli a vychovat dítě. Své pocity pojmenovává jako nepokoj, úzkost a strach.⁵¹¹ Druhým takovým obrazem je pak proměna, která může být manifestována různými způsoby. Becchi konkrétně zmiňuje například rozbití, explozi či boj, přičemž i zde nacházíme paralely s procesem zrání mladé Podlipské. Vnitřní prožívání vlastní proměny v dospělou bytost totiž chápe jako proces rozbití jakési ochranné skořápky dětství a zároveň jako proces neustálého potýkání se s vlastním tápajícím já. Přirovnání k boji se přitom zdá být obzvláště přílehlavé, neboť deník z těchto několika let přináší svědectví o kontinuálním vnitřním boji za dosažení oné mety dospělosti. Podlipská postupně dozrává ke konkrétní představě o svém vlastním, dospělém já a v deníku formuluje, jakou by se chtěla stát. Zápisky pak odráží oscilaci mezi vlastní spokojeností a nespokojeností se sebou samou a autorka si v nich opakovaně dodává sílu do dalšího zápasu.

⁵¹⁰ E. BECCHI, *Écriture enfantines, lecture adultes*, s. 494–500.

⁵¹¹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 14. května 1855, 3. března 1857.

Tento vnitřní přerod je přitom opravdovým procesem. Na jeho počátku stojí poznání vlastního já a identifikace vlastností, které považuje za slabosti. Za povšimnutí přitom stojí její zvědomnění tohoto procesu – v deníku konstatuje, že klíčem ke spokojenosti je mít důvěru v sebe sama a kontrolu nad sebou, přičemž aby toho dosáhla, potřebuje právě poznat své chyby a zbavit se jich. Za své chyby pak označuje marnivost, netrpělivost či úzkostlivost.⁵¹² Dalším krokem v procesu transformace je pak jednak explicitní pojmenování toho, jakou by se chtěla stát, jednak hledání svého životního poslání. Zde je patrná zejména inklinace k poznání, sebevzdělávání a také vlastní autorské činnosti, ovšem doprovázená neustálým pochybováním o vlastních schopnostech. Podlipská se učí cizí jazyky, miluje literaturu a četbu a vyznává se ze své lásky k umění: „*Umění je idealizovaný život. Umění je – já nevím co; ale umění je účel, pro který žít a umřít bych chtěla.*“⁵¹³ Láká ji svět velkých myšlenek a cítí potřebu vyjádřit sebe sama, ale má strach, že by „*falešným zvukem urazila a pokazila celou harmonii.*“ Osciluje tedy mezi světem umění a vzdělanosti a světem určeným pro dospívající mladou dámu, kde spořádaně plete, šije a účastní se hovorů u kávy, které jsou jí však zcela lhostejné. Přitom hledá, v kterém z těch světů je její místo a kterou cestou by se měla vydat.⁵¹⁴ Typický je pro ni rovněž boj s vlastním pocitem selhávání. Má pocit, že není ani dobrou hospodyňkou a švadlenou, ani dobrou studující. Touží po tom najít své poslání a poté se mu oddat naplno, ale cítí se slabá, líná, má strach, že to nesvede, že se nedovede postavit na vlastní nohy. Vyčítá si, že její touhy jsou velké, ale ona nenachází sílu je naplnit – bojí se „*udělat čárku na papír, uhodit tón na klavíru podle vlastní myšlenky...*“⁵¹⁵ Přes všechny své pochyby se však nakonec obrací k vlastnímu nitru jako k pomyslnému kompasu – děkuje nebi, když se jí daří vyjádřit své city a myšlenky v básni, a nad pochybnosti o jejich kvalitě postaví svou vnitřní touhu a pud: „*Piš dobře neb špatně, piš, když tě to pudí...*“⁵¹⁶

⁵¹² LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 31. prosince 1855 a 14. května 1856.

⁵¹³ Tamtéž, 15. července 1856.

⁵¹⁴ Tamtéž, 31. prosince 1855.

⁵¹⁵ Tamtéž, 3. března 1857.

⁵¹⁶ Tamtéž, 31. prosince 1856.

Co se týká charakterových rysů, ke kterým se vztahuje jako ke svému osobnímu cíli, vystupuje zde dominantně skromnost. To je přitom vlastnost, která v dobovém ideálu patří k typickým vlastnostem dobře vychované dívky.⁵¹⁷ Jakým obsahem však pro sebe tento pojem naplňuje Podlipská? V první řadě to pro ni znamená nenárokovat pro sebe příliš a být spokojená s dary, kterých se jí dostává. Skromnost se zde pojí také s přejícností – za vše, čím byla obdarována, děkuje Bohu, a přeje si, aby stejně jako bylo dáno jí, bylo dopřáno i jiným.⁵¹⁸ Jedním z těchto darů je pro ni umění zpěvu,⁵¹⁹ ovšem tím největším je přátelství, láska, důvěra a vlídnost bližních.⁵²⁰ Právě velká láska rodiny a přátel ji vedou k závěru, že láska partnerská není pro ni dosažitelná, protože tolik štěstí a lásky přece nikdo nemůže mít.⁵²¹ Příznačné přitom je, že právě pro své nejbližší je ochotna omezit sebe sama, stáhnout se, ustoupit. Její velkou a opakovaně vyjadřovanou touhou je přinášet radost a blaho svým blízkým, nikdy je nezarmoutit a, pokud by je snad její city měly ranit, raději tyto city uzavřít hluboko v sobě. Podlipská zdůrazňuje, že tím nechce své pocity potlačovat, ale pouze ukrýt v sobě, kde je může o to hlouběji sama prožít.⁵²² Její přístup lze interpretovat jako svého druhu ochranu sebe sama: „*Neprojev své přání, nebude tě pak bolet, když si ho nevšimnou;*“⁵²³ zároveň je však ale také výpověď o mírnosti a nekonfliktnosti její povahy. V tomto kontextu má její pojetí skromnosti blízko k další z dobově typických ženských ctností, k sebeobětování.⁵²⁴ Její skromnost nabývá však i materiálních konotací, když se vymezuje proti marnivosti. I to ostatně odpovídá dobovému ideálu, avšak pro ni je ztělesněním

⁵¹⁷ K dobovému ideálu ženských ctností viz např. Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Status, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*, Český časopis historický 95/1997, č. 1, s. 88–97.

⁵¹⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 1. října 1856.

⁵¹⁹ Tamtéž, 14. května 1855, 11. února 1857.

⁵²⁰ Tamtéž, 31. prosince 1856.

⁵²¹ Tamtéž, 31. prosince 1855.

⁵²² Tamtéž, 14. května 1856.

⁵²³ Tamtéž, 1. září 1856.

⁵²⁴ „*Možná jedním z nejdůležitějších tajemství jejího [ženina] vlivu je její přizpůsobení se gustu a účast na pocitech těch, kteří ji obklopují. ... Je na ženě, ne na muži, činit oběti...*” (“*Perhaps one of the first secrets of her influence is her adaptation to the tastes, and sympathy in the feelings, of those around her. ... It is for woman, not for man, to make the sacrifice...*”) Elisabeth POOLE SANDFORD, *Woman in Her Social and Domestic Character*, in: Dennis SHERMAN – A. Tom GRUNFELD – Gerald MARKOWITZ – David ROSNER – Linda HEYWOOD, *World Civilizations. Sources, Images and Interpretations*, 2nd edition, Volume II, Boston 1998, s. 127.

této marnivosti i samotná instituce měšťanských bálů, u nichž se očekávalo, že se jich jako mladá dívka bude účastnit, neboť to je „její povinnost“ a „a nepřijde-li, je to svévole.“ Ona to však cítí jinak: „... malichernost se mne zmocňuje, marnost, koketerie, pak mne napadne zase, jaký to je luxus; jaká zbytečnost a prázdnota je výsledek bálu, prázdnota citu, nespokojenost s sebou...“⁵²⁵

Také v dalších vlastnostech, k nimž touží dospět a s nimi dožrát v dospělé bytosti, nacházíme odraz dobového ženského ideálu. Chce být „silná, rozumná a vážná“, také „moudrá“. Aby mohla plně dosáhnout těchto vlastností, měla by se zbavit „vášni a malichernosti“.⁵²⁶ Chce být dobrá a prospěšná bližním, na tom jí záleží ze všeho nejvíce. Důležitá je přitom ona orientace na blízké. V deníku se opakovaně jako výrazná vnitřní motivace k práci na sobě samé objevuje právě vztah k bližním, respektive touha jim dělat radost a potěšení. Svou rodinu nechce zarmoutit, a proto jim nechce odhalit ani zápasy svého nitra.⁵²⁷ Chce být jen dobrá a prospěšná a své štěstí nabízí výměnou za štěstí svých blízkých,⁵²⁸ neboť ona je spokojená, pokud jsou všichni kolem ní „veselí a dobří ... to je zrcadlo, v němž se shlížím.“⁵²⁹ Gabrielle Houbre popisuje skutečnost, kdy se dívky touží zavděčit rodičům (a zejména matce), jako typický jev objevující se ve výchově dívek. Dcera chce být dobrá a udělat matce radost. Pokud se jí to nedaří, dochází k sebeobviňování, hledání vlastních chyb a pracování na jejich odstranění, čímž je de facto dosahováno její disciplinace a formování do dobového ideálu. Z tohoto úhlu pohledu je pak deník dospívající dívky nejen prostředkem sebepoznání, ale zároveň také nástrojem výchovy.⁵³⁰ Koneckonců takovou disciplinaci dívek skrze emoce potvrzuje i analýza Egle Becchiho, který zachycuje obraz dospívající dívky jako snivé, smutné a přemýšlivé, snažící se

⁵²⁵ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 29. prosince 1856.

⁵²⁶ Tamtéž, 29. a 31. prosince 1856.

⁵²⁷ Tamtéž, 15. března 1857.

⁵²⁸ Tamtéž, 15. března a 22. dubna 1857.

⁵²⁹ Tamtéž, 23. dubna 1857.

⁵³⁰ G. HOUBRE, *Histoire des mères et filles*, s. 56–57. Houbre navíc tvrdí, že právě proto se také matky často snažily dcery k psaní deníku přimět – nad deníkem dohlížely a skrze něj získávaly kontrolu nad chováním, city a rozumovým vývojem dcery. (Tamtéž, s. 52–54.)

splnit přání blízkých ve strachu, že pokud svému úkolu nedostojí, nebude milována.⁵³¹

Objevováním svého vnitřního světa a hledáním vlastního dospělého já u dívek se zabývala i Marie-Francoise Lévy ve své publikaci věnované výchově mladých Francouzek v 19. století.⁵³² Je přitom pozoruhodné, jak identické rysy vykazují jí zkoumané deníkové záznamy a deníkové zápisky Sofie Podlipské. Proces zrání u dívek je totiž na rozdíl od toho, jak ho popisuje dobová normativní literatura, kterou pro české prostředí analyzovali Milena Lenderová a Karel Rýdl, opravdovým zápasem, který je spojen se střídáním nálad, velkým vnitřním neklidem, kontinuálním hledáním a propadáním se do pocitů nespokojenosti se sebou samou. Dívky, s jejichž deníky Lévy pracovala, stejně jako Sofie Podlipská touží především po tom být „dobrá“. O svých kvalitách neustále pochybují a zároveň hledají, co je jejich životním posláním. Typické také je, že se na této vnitřní cestě často obracejí k vyšší moci, k Bohu. Taktéž Podlipská se v deníku a svých myšlenkách často odvolává na boží prozřetelnost a sílu nebes a v těžkých chvílích věří, že ta správná cesta se před ní nakonec otevře.⁵³³ Obdobně dalším charakteristickým motivem je utrpení a také smrt. Podlipská se sama sebe ptá, kdy ji asi smrt čeká, a svěřuje se, že ani brzká smrt ji neděsí, neboť by ji vnímala jako vysvobození z tohoto těžkého světa.⁵³⁴ Pro tyto těžké chvíle pak dívky pro sebe vyprošují sílu a odvalu, které jim mají pomoci překlenout toto těžké období. Není ovšem také bez zajímavosti, že už v době, kdy si Podlipská procesem zrání aktuálně prochází, vědomě reflektuje, že se jedná o určité životní období, které je zkrátka zapotřebí překlenout. Mládí tak popisuje jako čas, který v retrospektivě bude vypadat jako „*vonný květ*“, dny strávené v melancholii jako krásné a bolesti duše jako kouzelné.⁵³⁵ Opravdu dozrát pak pro ni znamená „*svrhnout své dětské sny*“. V den svých 24. narozenin si nakonec zapíše do

⁵³¹ E. BECCHI, *Écriture enfantines, lecture adultes*, s. 491.

⁵³² Marie-Françoise LÉVY, *De mères en fille. L'Éducation des Françaises 1850–1880*, Paris 1984, s. 143–150.

⁵³³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 14. května a 31. prosince 1856.

⁵³⁴ Tamtéž, 31. prosince 1854.

⁵³⁵ Tamtéž, 14. května 1855.

deníku, že cítí počátek nové etapy svého života: „*Snad teď svrhnu všechno dětinství a budu jen ženou!*“⁵³⁶

⁵³⁶ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 15. května 1857.

4. ZKUŠENOST MANŽELKY A MATKY

V prvním oddíle předkládané práce byly analyzovány ty vrstvy osobní identity Sofie Podlipské, které se utvářely na pozadí rodinných vztahů v rámci původní rodiny. Zajímal nás tedy vztah k domovu, retrospektivní pohled na vlastní dětství a jeho hodnocení, vztahování se k rodinné historii a předkům a s ním související hodnotové (i národnostní) ukotvení Podlipské. Zvláštní pozornost byla věnována vztahům s otcem a s matkou, jejich roli ve výchově dětí a s tím úzce souvisejícímu formování identity dívky a dcery. Zajímal nás také vztah se sourozenci, Sofiino prožívání sesterství s Johannou a genderové aspekty sourozeneckých vztahů. V neposlední řadě pak byl tematizován i proces dospívání a Podlipské vlastní vnímání přerodu z dítěte/dívky v dospělou ženu. Moment, který sama Podlipská chápe jako dosažení dospělosti, se přitom nápadně časově překrývá s obdobím, kdy se začala sbližovat se svým budoucím manželem, lékařem Josefem Podlipským. Tento, druhý, oddíl se tedy zaměřuje na druhou polovinu života Sofie Podlipské, konkrétně na její nově konstruované, genderově determinované identity svázané s rodinou, a to jsou identity manželky a matky. Toto období zhruba třiceti let života Podlipské je přitom – na rozdíl od prvních dvou dekad – pokryto velkým množstvím pramenů, které jsou nejen svázané s jejím soukromým životem, ale které souvisejí s bohatými pracovními a veřejnými aktivitami Podlipské. Pro účely této práce jsou i nadále nejzásadnějším zdrojem ego-dokumenty – zejména rozsáhlé soubory korespondence a deníkové záznamy, přičemž deníkové záznamy pokrývají období konce 50. a první poloviny 60. let a poté až 80. a 90. léta. Částečně je ovšem v analýze odkazováno i na vlastní tvorbu Podlipské, ať už publikovanou, nebo dochovanou v rukopisech.

4.1 PARTNERSTVÍ A MANŽELSTVÍ

V kapitole věnované dospívání Sofie Podlipské byl tematizován koncept mládí a s ním úzce související nahlížení dospělosti. Představena byla úvaha Michaela Mitterauera o dvou různých způsobech chápání momentu, jakým je dosahováno dospělosti, přičemž ten druhý způsob Mitterauer považuje za historicky mladší a provázaný s moderní společností. V jeho rámci je dospělost chápána jako dosažení self-identity, tedy nezávislé osobnosti se schopností reflektovat vlastní já. Jak jsme v této kapitole také viděli, deníky Sofie Podlipské z období jejího mládí nejsou ničím jiným než podrobnou reflexí vývoje vlastní osobnosti směřující k dospělosti a jako takové pak vrchovatou měrou naplňují Mitterauerův předpoklad, že ve středostavovském, intelektuálně orientovaném prostředí 19. století je integrální součástí dospělé identity již zformovaná zralá, zodpovědná osobnost. Zároveň však není možné si nevšimnout, jak chronologicky blízké jsou si okamžiky, kdy Podlipská prohlašuje, že již stojí na prahu dospělosti, s časem, kdy se sblíží s Josefem Podlipským, svým budoucím manželem. V jejím případě je tak de facto validován i druhý, dle Mitterauera historicky starší, koncept dospělosti, v jehož rámci je dospělosti dosahováno vymaněním z otcovské autority a uzavřením manželství. Zároveň je ovšem nutné připomenout, že ani Mitterauer netvrdí, že jeden koncept je vytlačený druhým, ale naopak konstatuje, že s charakteristikami onoho historicky staršího konceptu se běžně setkáváme ještě ve 20. století. Pro účely této práce je však také nutné vzít v potaz ještě jeden aspekt, a to genderové determinace. Podlipská zjevně dosahuje pocitu, že dozněla do dospělosti, v momentě, kdy se před ní rýsuje vážný vztah a vyhlídka na manželství. Manželství a mateřství totiž byly pro dívku role, na které byla od dětství připravována a ke kterým byl prioritně její život směřován, neboť s těmito rolami byl úzce provázán dobový ženský ideál. Leonore Davidoff a Catherine Hall ve své práci o středostavovských mužích a ženách v Anglii v první polovině 19. století dokonce explicitně tvrdí, že ženy dosahovaly plně dospělého stavu právě skrze manželství.⁵³⁷

⁵³⁷ L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 322.

V historiografii věnující se genderovým rolím v 19. století je dominantním tématem výzkumu hledání odpovědi na otázku, jak se proměňovaly dobové ideály ženy a muže jednak v souvislosti s transformací rodinných modelů ovlivněných modernizačními procesy, jednak pod vlivem nových teorií majících kořeny již v 18. století a diskutujících problematiku rodiny, výchovy či povahu úlohy muže a ženy ve společnosti. Výše zmíněné autorky Catherine Hall a Leonore Davidoff ve své práci analyzují, jak v Anglii diskusi o pravých rolích muže a ženy formovaly náboženská praxe a protestanská literatura, které také zásadním způsobem ovlivňovaly proces formování ideálu domesticity.⁵³⁸ Vedle toho Michelle Perrot upozorňuje, že na druhé straně lamanšského kanálu se tato debata stala jedním z hlavních témat dobového politického myšlení, které se v kontextu osvícenství a pod vlivem politických událostí konce 18. století začalo zabývat otázkami vzájemné vazby mezi veřejným a soukromým či vztahy mezi státem, společností a jedincem.⁵³⁹ Dle Michelle Perrot byl jedním z těch, kdo se v tomto přemýšlení dostali nejdále, německý filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Ten ve svých úvahách dochází k závěru, že jednou ze základních stavebních buněk občanské společnosti je právě rodina, která je také garantem přirozené morálky. Základem rodiny je manželství, které je založené na vzájemném souhlasu a vazbách jak duchovních, tak materiálních. Součástí manželského svazku je vzájemná náklonnost, která však nemá pramenit z vášně, ale až následně přichází do svazku, který byl před tím ustanoven na základě rozumové volby. Genderové role pak definuje ve vztahu k „*přirozeným charakterům*“ muže a ženy. „*Podstata mužova života spočívá ve státě, ve vědě atd. a také v boji a v práci ve vztahu k vnějšímu světu a sobě samému. ... Žena nachází podstatu svého osudu v objektivní morálce rodiny, jejíž zbožnost je vyjádřením jejích morálních dispozic.*“⁵⁴⁰ Také pro Immanuela Kanta je domov základním stavebním kamenem společenského řádu a morálky, protože v rodině je člověk disciplinován a v rodině jsou potlačovány jeho touhy po „*úteku*“. Domácnost,

⁵³⁸ L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 107–192.

⁵³⁹ Michelle PERROT, *La famille triomphante*, in: P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, s. 93–103.

⁵⁴⁰ „*L’homme a sa vie substantielle réele dans l’État, la science, etc., et encore dans le combat et le travail aux prises avec le monde extérieur et avec soi-même. ... La femme trouve sa destinée substantielle dans la moralité objective de la famille, dont la piété familiale exprime les dispositions morales.*“ Cit. dle M. PERROT, *La famille triomphante*, s. 94.

včetně ženy, musí být podřízena muži jakožto hlavě rodiny – „*on jediný je schopen krotit pudy a ochočit ženu.*“⁵⁴¹

Dobové myšlení a společenské normy v 19. století pak stále ostřeji stavěly veřejnou a soukromou sféru do opozice a také je genderovaly. Zatímco ženská role byla s odkazem na přirozené atributy feminity spojována se sférou soukromou, symbolem sféry veřejné se stal muž. Polarizace rolí byla navíc umocněna proměnami ekonomické funkce rodiny, kdy produktivní činnost (ve smyslu zajištění obživy) byla stále více z rodiny jakožto výrobní jednotky přesouvána na pracovní trh,⁵⁴² jenž byl součástí veřejné sféry. Limitace ženy jakožto matky v přístupu k pracovním pozicím byla dána jak její rolí v rodině, která byla s odkazem na její „přirozené charakteristiky“ považována za primární, tak také omezeným přístupem ke vzdělání. Toto dobové paradigma se potom v historiografii stalo důležitým tématem při výzkumu rodiny a genderu v 19. století. Tzv. teorie oddělených sfér a její genderový aspekt představovaly dominantní historiografický narativ pro výzkum dějin žen v 19. století, a to jak od 70. a 80. let v západní historiografii,⁵⁴³ tak od 90. let také v českém prostředí.⁵⁴⁴ Příznačné přitom je, že i rozšíření ženského emancipačního hnutí (známé jako první vlna feminismu) je v historiografii často interpretováno právě v kontextu oddělených sfér – zjednodušeně řečeno, ženy nejprve přijaly ideál domesticity a odvození své společenské role od úkolů manželských a mateřských, aby si poté začaly uvědomovat a v každodenním životě prožívat limity této normy a v důsledku toho také

⁵⁴¹ Cit. dle M. PERROT, *La famille triomphante*, s. 95.

⁵⁴² Podrobněji k tomuto problému viz: Louise TILLY – Joan W. SCOTT, *Women, Work and Family*, New York 1978.

⁵⁴³ Např.: Catherine HALL, *White, Male, and Middle Class. Explorations in Feminism and History*, Oxford 1992; L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, London and New York 2007; Ute FREVERT, *Women in German History. From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation*, Oxford and New York 1989; P. ARIÈS – G. DUBY (eds.), *Histoire de la vie privée*, Tome 4, Michelle PERROT (ed.), *De la Révolution à la Grande Guerre*, Paris 1987; Georges DUBY – Michelle PERROT (eds.), *Histoire des femmes en Occident*, Tome 4, Geneviève FRAISSE – Michelle PERROT (eds.), *Le XIXe siècle*, Paris 1991; Anne-Marie SOHN, *Chrysalides. Femmes dans la vie privée (XIXe–XXe siècles)*, Paris 1996; Susie STEINBACH, *Women in England 1760–1914. A Social History*, London 2004.

⁵⁴⁴ Např. Daniela TINKOVÁ, „*Oddělené sféry*“ – *tradiční polarita nebo dědictví 19. století?*, in: Milan ŘEPA (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, 458–470; M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999. Tento koncept a jeho validitu reflektuje ve své studii také např. Lucie STORCHOVÁ, „*Rozdělití samečka od samičky ... z příčiny pohlaví*“. *Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, in: Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010, s. 455–475.

požadovat, aby jim bylo umožněno vystoupit zpoza zdí soukromé sféry.^{545,546} Také požadavky formulované ženami v prvních fázích emancipačního hnutí se nutně argumentačně nevymezovaly proti „ženské roli“, od jejíž výjimečnosti a nenahraditelnosti odvozovala dobová středostavovská ideologie společenskou moc ženy. Typicky tak například požadavek na vzdělání žen byl obhajován vychovatelskou rolí matek. Kupříkladu v českém prostředí byl tento charakter ženského hnutí zesilován jeho propojením s hnutím národním, jak si už před více než třiceti lety všimla americká historiografie.⁵⁴⁷ Milena Lenderová pak pro tento typ umírněného emancipačního hnutí, opatrně našlapujícího ve vymezeném prostoru „ženské role“, používá trefné označení „český vlastenecký feminismus“.⁵⁴⁸

Avšak i přes skutečnost, že teorie oddělených sfér je neoddelitelnou součástí výzkumného narativu dějin žen 19. století, probíhají v západní historiografii už několik desítek let debaty o její úplnosti. Významnou kritičkou tohoto konceptu se stala Amanda Vickery, která přišla s tvrzením, že spojování oddělených sfér s 19. stoletím je opakovaným nešvarem západní historiografie, jenž pramení z přehlížení konceptu tzv. long durée v dějinách žen. Vickery konstatovala, že rozdělení sfér na mužskou a ženskou bylo v dějinách stálé a jeho zesílená přítomnost v diskurzu 19. století byla reakcí na dobové okolnosti konce 18. století, kdy se ženy začaly stále častěji objevovat ve veřejném prostoru.⁵⁴⁹ Zdá se však, že obdobnou chybou by bylo také koncept oddělených sfér podceňovat – právě proto, že měl v 19. století

⁵⁴⁵ Na tento aspekt ženského emancipačního hnutí upozorňovaly už na konci 70. let 20. století např. Nancy F. COTT, *The Bonds of Womanhood. "Women's Sphere" in New England, 1780-1835*, New Haven and London 1977; Patricia Branca, *Women in Europe since 1750*, London 1978.

⁵⁴⁶ Bez zajímavosti není ani to, že organizovaný feminismus se začal rozvíjet ve stejné době napříč různými evropskými zeměmi a vykazoval podobné rysy. Lynn Abrams je v této věci toho názoru, že největším impulzem byly politické a ekonomické změny ve společnosti a od nich se odvíjející vlastní zkušenosti a potřeby žen (potřeba přístupu k výdělečné činnosti, s ní související možnost rozšiřování kvalifikace atd.) – a to i přes nesporný ideologický vliv osvícenství. (L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy*, s. 259–266.) Na skutečnost, že z ideologického hlediska se ženské hnutí opíralo o dědictví osvícenství, upozorňuje např. Karen Offen, která zdůrazňovala význam intelektuálně orientovaných žen jako třeba Mary Wollstonecraft. (K. OFFEN, *European Feminisms 1700–1950*, s. 31–49.)

⁵⁴⁷ Např. Katherine DAVID-FOX, *Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy*, *Journal of Women's History* 3/1991, č. 2, s. 25–45.

⁵⁴⁸ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 238.

⁵⁴⁹ Amanda VICKERY, *Golden Age to Separate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History*, *Historical Journal* 36/1993, č. 2, s. 383–414.

silné implikace pro genderové vztahy. Dobový diskurz totiž v duchu binárních opozic stavěl soukromé a veřejné do protikladu (obdobně jako silného a slabou, racionálního a emotivní...). Přitom, jak ve své studii k tomuto tématu upozorňuje Leonore Davidoff, taková formulace znamená, že jedno je hodnoceno pozitivněji a druhé negativněji, což v konečném důsledku nutně implikuje hierarchii a přináší odlišnost ve smyslu přístupu k moci.⁵⁵⁰ Tuto odlišnost v přístupu k moci pak nakonec odráží i to, jak je (přes veškerou snahu dobového diskurzu o narýsování ostré hranice) stereotypní dichotomie veřejný-mužský a soukromý-ženský ve skutečnosti fluidní. Hlavou soukromé sféry (rodiny) byl totiž muž a jeho dominance v ní byla demonstrována mimo mnoha jiného tím, že na rozdíl od něj žena jen obtížně hledala v domácnosti své soukromí.⁵⁵¹ Na druhou stranu nebylo možné ženy zcela vyloučit z veřejné sféry – ať už díky jejich výdělečné činnosti nebo třeba aktivní účasti na občanských aktivitách.⁵⁵²

4.1.1 Hledání partnera

Hierarchie implikovaná v rámci oddělených sfér se na úrovni genderu projevovala i v celkovém chápání místa ženy ve společnosti. Z ideologického, ekonomického, politického i legislativního hlediska byla žena občanem druhé kategorie – její sociální status byl svázán s rodinou, v jejímž rámci byla navíc závislou a podřízenou svému manželovi. Jestliže byl tedy sociální status ženy validován skrze rodinu, pak se jako relevantní jeví i konstatování Hall a Davidoff, že plné dospělosti ženy dosahovaly až uzavřením manželství.

⁵⁵⁰ Leonore DAVIDOFF, *Gender and the „Great Divide“*. *Public and Private in British Gender History*, *Journal of Women's History* 15/2003, č. 15, s. 11–27.

⁵⁵¹ Připomeňme, že na tuto „nespravedlnost“ upozorňuje a po její nápravě volá ve 20. století Virginia Woolf ve své slavné stati *Vlastní pokoj*. (Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, Harcourt 1929.)

⁵⁵² Např. Ute Frevert uvádí jako příklad aktivní účast německých žen na hambašských slavnostech v roce 1832. (U. FREVERT, *Women in German History*, s. 69.) Antoinette Burton se zabývá otázkou, jak se ženy skrze své veřejné aktivity podílely na budování britské imperiální kultury. (Antoinette BURTON, *Women and „Domestic“ Imperial Culture: The Case of Victorian Britain*, in: Marilyn J. BOXER – Jean H. QUATAERT (eds.), *Connecting Spheres. European Women in a Globalizing World, 1500 to the Present*, Oxford 2000, s. 174–184.)

Obdobně Alena Šimůnková ve svém článku o vztazích mezi mužem a ženou v české společnosti v 19. století zdůrazňuje, že uzavření manželství bylo ve středostavovském prostředí potvrzením sociální role a pokud nedošlo k naplnění této normy, byl daný jedinec vytlačen na okraj společenské třídy.⁵⁵³ Šimůnková ve svém textu nabízí mimo jiné i podrobnou analýzu toho, jak fungoval sňatkový trh v české měšťanské společnosti 19. století, jak probíhala volba partnera i jakými charakteristikami se vyznačoval dobový ideál muže a ženy. Ego-dokumenty týkající se Sofie Podlipské jsou však v tomto ohledu poněkud skoupé a do zákulisí sňatkové politiky v rodině Rottových či do prožívání této, pro dívku bezpochyby zásadní životní etapy, v níž se nehraje o nic méně než o jejího životního partnera, nám nedávají možnost proniknout příliš hluboko. Nedožíváme se tedy o tom, jak konkrétně probíhaly v jejím případě námluvy, jak byl v rodině hodnocen její partner a jestli naplňoval dobové normy a očekávání či jaká byla v rozhodovacím procesu role rodičů.

Už v kapitole věnované mládí Podlipské bylo zmíněno, že Podlipská toužila po lásce, avšak svěřovala se deníku, že si není jistá, zda může být tak troufalá a doufat v partnerskou lásku, když už dostává tolik lásky od svých blízkých.⁵⁵⁴ Z dochovaných pramenů je zřejmé, že mladá Sofie „pokukovala“ po mladících, které jí život přivedl do cesty – jak už také bylo uvedeno dříve, jedním z nich byl například „mladý Moravan“, s nímž trávila čas během otcova léčebného pobytu v Karlových Varech.⁵⁵⁵ O rok později se svěřila své přítelkyni Ketince Hemerkové, že by se ráda zamilovala, ale není do koho.⁵⁵⁶ Ovšem první větší lásku, a s ní spojené velké zklamání a zlomené srdce, prožila Sofie ještě o trochu dříve, v roce 1851 a na počátku roku 1852.⁵⁵⁷ Onou láskou Sofie Podlipské měl být o devět let starší doktor Vilém Dušan Lambl. Prameny k tématu leccos naznačují, ale mnohé také papíru svěřeno nebylo, takže příliš podrobností o tomto vztahu známo není. Okolnosti jsou známé

⁵⁵³ Šimůnková se v této souvislosti odvolává na zahraniční studie Michaela Mitterauera, Michaela Andersona či Joan Wallach Scott. A. ŠIMŮNKOVÁ, *Status, odpovědnost a láska*, s. 55.

⁵⁵⁴ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 31. prosince 1855.

⁵⁵⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Eustachovi a Anně Rottovým, 26. a 28. června 1855.

⁵⁵⁶ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 10. května 1856.

⁵⁵⁷ Helena SOBKOVÁ, *Tajemství Barunky Panklové. Portrét Boženy Němcové*, Praha a Litomyšl 2008, s. 214.

spíše z ústního podání. Po první světové válce o této lásce informoval krátce Zdeněk Záhoř,⁵⁵⁸ který odkazuje na vyprávění Karoliny Světlé či Evy Vrchlické. Ke vztahu Sofie k Lamblovi se vyjadřuje i Eliška Krásnohorská, která konstatuje, že tyto informace už tak jako tak „*prokmitly do veřejných zpráv*“. Právě Krásnohorská velmi příkře obviňuje Boženu Němcovou, „*kouzelnici, nečinivší si nikdy skrupulí, šlo-li o podmanění mužského srdce*“, že bezohledně rozbila Sofiin vztah s Lamblem, čímž jí velmi ublížila a stala se příčinou Sofiina zlomeného srdce.⁵⁵⁹ Bolest byla o to větší, že mezi Sofii a Lambla vstoupila právě Němcová, kterou do rodiny Rottových přivedl po roce 1848 Petr Mužák a která se brzy stala blízkou přítelkyní obou sester. Přesto dle ústních svědectví, která ve svém článku zmiňuje Záhoř, k otevřenému konfliktu mezi Podlipskou a Němcovou nedošlo,⁵⁶⁰ přičemž svou roli zde pravděpodobně sehrála mírná povaha Podlipské, která Němcové, do níž se Lambl zamiloval, ustoupila. Korespondence Němcové a Podlipské přitom opravdu svědčí pro jejich velmi blízký a zároveň křehký vztah. Němcová se zdá být až okouzlena laskavou a čistou duší své o mnoho let mladší přítelkyně, u níž si váží její lásky a respektuje její názory. Velkou vřelostí se ovšem vyznačoval její vztah k celé rodině Rottových – bylo jí u nich velmi útulně, rodiče chovala ve velké úctě⁵⁶¹ a Johannu a Sofii brala jako své sestry. Zároveň se o ně až mateřsky strachovala a v těžkých chvílích je toužila utěšovat.⁵⁶² Přesto však největší náklonnost vyjadřovala právě Sofii: „*...já tě měla za 15leté děvčátko a zdálo se mi tenkrát, že bychom my spolu se tak neshodly jako s Johankou. A hle, my jsme nyní sestry, jakoby nás jeden byl kojil! ... Ach, jak Ti děkuju za tu Tvoji věrnou lásku! Mně se někdy zdá, jakoby ta pošpiněná Božena právo neměla k Tvé lásce...*“⁵⁶³

⁵⁵⁸ Zdeněk ZÁHOŘ, *B. Němcová, Ž. Podlipská a Dr. V. Lambl*, Cesta 2, s. 721–723.

⁵⁵⁹ E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 226.

⁵⁶⁰ Vztah sester Rottových a Němcové přesto později ochladl a Eva Vrchlická z toho ve svých pamětech viní svého dědečka Josefa Podlipského, jehož přání prý Podlipská vyhověla. (E. VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, s. 202–203.)

⁵⁶¹ „*... já Vás denně vidím všecičky, i tu mou mámu a tatínka, a Jindřicha, který mi beztoho připadá jako můj nejstarší syn, a tak si kolikrát utvořím sen ... náhle mezi Vámi se octnout při večeri...*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Božena Němcová, 19. září 1852. Dále např. Tamtéž, 7. září 1852.

⁵⁶² Tamtéž, 10. ledna 1852, 7. září 1852, 28. prosince 1852.

⁵⁶³ Tamtéž, b.d.

Období 50. let, kdy byla mladá Sofie tzv. uvedena do společnosti a pozornost její i jejího okolí se soustředila na výběr vhodného životního partnera, je ponejvíce reflektováno v korespondenci s její přítelkyní Ketinkou Hemerkovou, které se Sofie svěřuje se svými prožitky a pocity, částečně je pak zachyceno také v denících. Tyto prameny odhalují, že v rodině Rottově byla respektována běžná dobová praxe a středostavovské zvyklosti. Tehdejší měšťanská společnost, svázaná řadou norem, do značné míry formalizovala způsoby, jakými se mladí lidé mohli seznamovat se svými potenciálními protějšky. Naprosto klíčovou roli ve vstupu na sňatkový trh hrály bály a měšťanské zábavy organizované hojně v zimní sezóně, kde byly dívky ještě před dosažením dvacátého roku věku oficiálně uvedeny do společnosti. Tato sociální instituce byla pak v letní sezóně doplněna procházkami a výlety, které ovšem – obdobě jako zimní bály – splňovaly řadu formálních kritérií. Mladí lidé byli na chování ve společnosti systematicky připravováni a seznamováni se zásadami „slušného chování“. Institucionalizovaná forma společenského styku navíc zajišťovala dohled rodičů i širší společnosti, který měl garantovat počestnost seznamování a který rodičům umožňoval kontrolovat výběr partnera. Uvedením dcery do společnosti se totiž také pomyslně otevřely dveře do rodiny, kam na příště začali při více či méně formálních příležitostech chodit i nápadníci.⁵⁶⁴ Prameny z rodiny Rottových potvrzují teze Šimůnkové, že vrcholem plesové sezóny bylo masopustní období, kdy účast na masopustních bálech byla společenskou povinností. Mladá Podlipská v nich však nikdy nenašla zvláštní zalíbení a své přítelkyni se opakovaně svěřovala, že jí okolí vyčítá, že se bálů málo účastní, přestože ona sama má pocit, jako by tančila pořád.⁵⁶⁵

Dopisy psané přítelkyni korespondují také s deníkovými záznamy a Podlipská v nich demonstruje, jakými svými zájmy a povahovými rysy nezapadá mezi vrstevníky. Katince píše, že její neochota účastnit se bálů nepramení ani tak z toho, že by se jí protivila zábava nebo tanec, jenom ji neoslovuje způsob zábavy mladých lidí, s nimiž se na bálech potkává. Ji

⁵⁶⁴ K podrobnému rozboru fungování sňatkového trhu v českém měšťanském prostředí viz A. ŠIMŮNKOVÁ, *Status, odpovědnost a láska*, s. 68–77.

⁵⁶⁵ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, *Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině*, 22. prosince 1856.

samotnou totiž nejvíce přitahuje hudba a divadlo, četba, baví ji cestování, příroda a nejrady by prochodila všechna možná zákoutí – pro tyto své záliby však těžko hledá spřízněnou duši.⁵⁶⁶ Ketince popisuje jeden z bálů v prosinci roku 1856, kde sice hodně tančila, konverzovala, smála se, ale společenská témata shledávala naprosto nezajímavými. Přitom však cítila nutkavou potřebu si s někým povídat, sdílet své „*poetické rozpoložení ducha*“. Jak ale píše, když s někým zapředla hovor na „své“ téma, uviděla v jeho očích jenom zděšený výraz. Konverzovat chtěla i při tanci, ale mladý muž prý za celou dobu neřekl jediného slova.⁵⁶⁷ Je zřejmé, že Sofiina matka se snažila dbát na společenské konvence a hlídala, aby její dcera byla oblečena a upravena, jak se do společnosti patří, ovšem Sofie upozorňovala na nákladnost bálů a měšťanských zábav a peníze, které na to padnou, by raději využila například na divadlo: „*Rozložila jsem matce všecko, jak to je. Jaké to jsou horentní útraty, zvláště když se musejí jednat nové šaty, a jaká pro mne nepatrná zábava nimi je vykoupěna, ano, já řku, kdyby to bylo jako za Tvých časů, kde si děvčata připravily jich bílé šaty, nějakou rukavici koupily a konec; to bych šla ještě, neboť mi není protivný tanec nebo zábava, jen lhostejnou mi je, a protože nemám chutě za ni vydávati peníze, kterých bych pro divadlo aneb pro něco jiného vznešenějšího lépe mohla použít.*“⁵⁶⁸ Podlipská v korespondenci s přítelkyní tedy otevřeně reflektuje společenská očekávání kladená na dospívající dívku, zároveň ale také jasně vnímá a artikuluje vlastní odlišnost od dobové normy. V kontextu tohoto Sofiina postoje pak stojí za pozornost pochopení a podpora, kterých se jí dostalo ve vlastní rodině – velmi láskyplně a nekonvenčně totiž působí reakce Sofiiny matky, která respekt k názorům své dcery ukázala skrze překvapení, jež pro ni přichystala – místo nových bálových šatů, které si Sofie nepřála, jí pořídila fauteil na čtení.⁵⁶⁹

O konkrétních mužích, v nichž by našla zalíbení, ani o nápadnících, které by jí vybírali rodiče, se Podlipská ve svých ego-dokumentech nezmiňuje. Snad jen z korespondence se sestrou Karolinou Světlou je zřejmé, že Podlipská měla někdy v roce 1854 nápadníka – staršího muže. Do jaké míry se jí tento

⁵⁶⁶ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 26. září 1856, 1. února 1857, 8. února 1857.

⁵⁶⁷ Tamtéž, 15. prosince 1856.

⁵⁶⁸ Tamtéž, 24. října 1856.

⁵⁶⁹ Tamtéž, 26. února 1857.

muž doopravdy dvořil a jestli to nemohl být její budoucí manžel Josef Podlipský, není jasné. Z dopisů je však zřejmé, že se Sofie snažila vyhnout situacím, kdy se s ním mohla potkat a že na jeho účet se sestrou žertovala: „*Také mi pišeš, Ty čtveračivá, že možná, že bude mým osudem, býti gouvérnantkou jistého starého člověka, ale ačkoli nemám mnoho rozumu, přece bych nerada tak nevděčnou úlohu na se uvrhla. Děkovala bych Bohu, kdyby se už někde oženil, aspoň bych měla pokoj před ním.*“⁵⁷⁰ Nový směr pak osobní život mladé Sofie nabral na konci roku 1857, kdy k nim do rodiny začal docházet právě pražský lékař Josef Podlipský. Podlipský nebyl Sofii neznámý. Jak se svěřila později Podlipskému sestře, asi o deset let dříve s ním už tančila v Měšťanské besedě. On byl však tenkrát zakoukaný do slečny Eufrosíny a tehdy by ho vůbec nenapadlo, že si nakonec vezme tu, s níž v ten moment tančil jen proto, že Eufrosína byla zadaná. Podlipská dodává, že ona měla vždy před vzdělanci jeho formátu velký respekt a že kdyby jí v té době někdo řekl, že bude jednou jejím manželem, utekla by se schovat do lesa.⁵⁷¹ Okolnosti setkání v roce 1857 pak popisuje Podlipská Ketince Hemerkové. V listopadu 1857 dělal celé rodině starosti ošklivý kašel matky, a tak se Sofie se sestrou a švagrem domluvili, že k ní povolají doktora Podlipského. Matka nechtěla o doktorovi ani slyšet, což ovšem vysvětluje Podlipská tím, jakou zkušenost měla z předchozí doby s doktorem Lambem, který se podivně chová, pacient se ho obává a útěchy se nedočká. O to více radosti přinesla návštěva Podlipského, s jehož péčí byla matka velmi spokojená. Doktor navíc udělal velký dojem i na samotnou Sofii: „*V mých očích ale nabývá lékař ceny jen tím, že pacienta i jeho rodinu potěší, upokojí, moudrou svou radu laskavě podává.*“⁵⁷²

Sbližování Sofie s jejím budoucím manželem následně ovšem probíhalo – alespoň dle obrazu, který nám ego-dokumenty nabízejí – zcela v intencích dobových společenských norem. Podlipský chodil na návštěvy do rodiny Rottových, kde se Sofií hrávali čtyřručně na klavír. Společně navštěvovali

⁵⁷⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 30. srpna 1854.

⁵⁷¹ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie rodině Gabrielově, únor 1859.

⁵⁷² LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 29. listopadu 1857.

divadlo, ovšem na představení s nimi chodila jako doprovod i Sofiina matka. V těchto chvílích Sofie Podlipského blíže poznávala a za pozornost jistě stojí, jakých vlastností si u něj všímala a co oceňovala. Už výše v rámci popisu péče o její matku bylo zmíněno, že si ji získal svojí laskavostí. Při návštěvě divadla zase akcentuje, jak ji po celou dobu bavil a zejména pak to, jak „... *si odnesla poučení totiž vzdělaného muže, nebo z prken jsem tentokráte ničeho nemohla čerpat.*“⁵⁷³ Sofie je však okouzlena nejen jeho vzdělaností, ale také jeho kultivovaností a charakterem: „*Jeho jednání, jeho slova jsou vždycky takové, že si tajně přeju, abych já tak byla jednala a mluvila; jeho charakter se mi ukazuje tak, jak jsem já toužívala, abych ho mohla si přivlastnit...*“⁵⁷⁴ Příznačné přitom je, že sama Sofie již dříve označovala vlastnosti jako kultivovanost, vzdělanost a oduševnělost za charakteristiky, kterými ji může muž okouzlit, jako charakteristiky, které u svého partnera vyhledává. S Ketinkou si posteskla, že u muže hledají ducha, kterým by je muž „bavil a poutal“, zatímco „...*oni jej nám neradi ukazují a nudí nás jejich zženštilostí.*“⁵⁷⁵ Spřízněnost duší si pak staví jako základní stavební kámen vztahu – a než takového muže nemít, to pak raději snášet samotu: „... *spojit se s osobou a nerozumět jí a nebyti pochopena; k tomu by mne muselo něco důležitějšího nutit. Doufám, že nic na světě. Byla by to křivá přísaha a zkažené živobytí...*“⁵⁷⁶ zapsala si tehdy třiaadvacetiletá Sofie do deníku.

Deníkové záznamy a dopisy Ketince Hemerkové z následujícího období nenechávají na pochybách, že v doktoru Podlipském Sofie svoji spřízněnou duši našla. Náklonnost, kterou k sobě cítí, je demonstrována navenek drobným flirtováním a z reakcí členů rodiny můžeme dedukovat, že opojení rodičím se citem nebylo možné na Sofii a jejím milém přehlédnout: „... *měla bys vidět, jak ... mne při tom jakoby za trest na tvář políbí a při tom do ucha pošeptá: Vy jste rozmilá. ... Jindřich mi vyčítá, že jsem pod pantoflem, moje sestra také a papínek obrací oči k nebi a říká, že by si to jakživ o mně nebyl pomyslíl. Já na to odpovídám: Já také ne. Mužák nám říká, že s námi*

⁵⁷³ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 22. února 1858.

⁵⁷⁴ Tamtéž, 2. dubna 1858.

⁵⁷⁵ Tamtéž, 23. února 1857.

⁵⁷⁶ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 4. července 1856.

*není řeč o jiných dvorných věcí více. To milé jaro nás teď obklopuje jako sladká pohádka, do jejího čtení jsme se zabrali zapomínajíce celý ostatní svět. Celé archy bych Ti chtěla pomazat o slavičím zpěvu...*⁵⁷⁷ Deníku se téhož jara svěřila, že tento muž jí byl na blízku již nějakou dobu a chtěl se jí odevzdat, ona však dlouho byla k němu přezíravá, nerozpoznala lásku, která se před ní rozkládala a naopak nemohla odolat citu k jinému muži. Trvalo jí nějaký čas, než pochopila, jak se ve svých citech mýlila. O to silněji teď však cítí, po boku koho je její místo, její nový domov: „... *když jsem mu s těžkým srdcem, s unavenou hlavou ponejprv klesla v náruč, tu teprve jsem cítila, že na těchto prsou je můj domov ... tu jsem teprve cítila a věděla, že to předešlé nebylo nic, pouhý prázdný sen. ... Má budoucnost je on, teď chci žít, teď mám kompas, teď nebudu bloudit.*“⁵⁷⁸

4.1.2 Manželství

Dne 31. července 1858 tedy vstoupila Sofie Podlipská do manželství s pražským praktickým lékařem, spisovatelem a velkým vlastencem Josefem Podlipským. Podlipský se narodil 30. listopadu 1816 do rodiny sládka v Michli u Prahy, odkud se však rodina přestěhovala za otcovým novým živobytím již v roce 1820 do Hoříněvsi u Hradce Králové. Tam se Josefův otec, jinak velký milovník knih, seznámil s Václavem Hankou. Podlipský tak trávil své rané dětství obklopen knihami a v kontaktu s českými vlastenci. Ty dále rozvíjel poté, co byl v deseti letech poslán na gymnaziální studia do Prahy, neboť otec mu zařídil bydlení u Norberta Vaňka, u něhož se scházeli čeští spisovatelé a vlastenci. Po gymnáziu studoval filozofii a lékařství a již za studií začal přispívat do Květů či Světozoru. Medicínská studia dokončoval mezi roky 1839 a 1843 ve Vídni. Po studiích působil ve vídeňské nemocnici. V té době také úspěšně absolvoval zkoušky z chirurgie a porodnictví a v roce 1845

⁵⁷⁷ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, *Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině*, 7. května 1858.

⁵⁷⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 14. května 1858.

natrvalo přesídlil zpět do Prahy, kde působil jako šlechtický lékař a vychovatel. Od roku 1847 pracoval v pražské všeobecné nemocnici, odkud v roce 1852 odešel a začal se živit jako soukromý praktický lékař. Od mládí se věnoval veřejným aktivitám – podílel se na založení Matice české, sympatizoval s demokratickým křídlem a stal se členem tajného spolku Reppeal, za revoluce roku 1848 se účastnil Slovanského sjezdu, byl členem výboru Slovanské lípy, spoluredigoval časopis Slovanská lípa. Později byl členem řady spolků jako Umělecká beseda, Hlahol, Spolek českých lékařů a v roce 1861 byl zvolen poslancem českého sněmu. Ve 30. a 40. letech publikoval v *České včele*, *Květech* či *Vlastimilu*, od 50. let se věnoval zejména literatuře odborné (podílel se mj. na Riegrově Slovníku naučném). Byl považovaný za muže se širokým rozhledem, velmi sečtělého a vzdělaného a za erudovaného lékaře. Svým okolím byl oceňovaný jako člověk velmi laskavý, upřímný, zábavný, plný humoru, také ale dobrosrdečný, kterému pomoc druhým nebyla nikdy zatěžko.⁵⁷⁹

Předchozí podkapitolu jsme končili tím, jak Sofie Podlipská ve svém deníku reflektovala svůj vztah k muži, kterého si jen o pár měsíců později vzala za manžela. Emoční náklonnost obou partnerů je z pramenů zřejmá – povaha vzájemného citu si však jistě zaslouží bližší pozornost. Jak už bylo zmíněno výše, dle Hegela měl být podmínkou svazku dvou lidí oboustranný souhlas a citová blízkost, ovšem ta do svazku měla přicházet až následně. I přesto byl však součástí dobového diskurzu obraz láskyplných vztahů. Na ten měla bezpochyby vliv fascinace emocemi a citem vycházející z romantického myšlení, které v první polovině 19. století rezonovalo celou Evropu. Avšak české prostředí se v tomto ohledu vyznačovalo určitou ambiguitou, související s umírněností *biedermeierovského* stylu, který měl právě v protikladu k exaltovaným emocím a rozbouřenému nitru přinášet harmonii a stabilitu a který konvenoval s dobovými středostavovskými normami a upjatou morálkou. Opojení romantickým citem si našlo své místo v literárně zpracovaných příbězích, najdeme ho ovšem také na stránkách deníků a dopisů. Přestože podléhat této citovosti měly sklon spíše mladé dívky, také muži se

⁵⁷⁹ Jiří OPELÍK a kol. (eds.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, 3. díl, II. sv., P–Ř, Praha 2000, s. 963–965; Světozor, 11. října 1867, s. 137–138.

nechávali okouzlit představou osudové lásky. Romantická očekávání se však zrcadlila spíše v modelech chování během námluv a ve vzletném jazyce.⁵⁸⁰ Oproti tomu dobové příručky se snažili před tímto idealismem a romantickým očekáváním varovat a do reálného výběru partnera stejně nakonec velmi silně zasahovaly pragmatické aspekty.⁵⁸¹ Helena Volet-Jeanneret konstatuje, že v české měšťanské společnosti byla častá tzv. „šťastná manželství“ – sňatky, s nimiž souhlasili oba snoubenci, ovšem které nebyly uzavírány z lásky, ale na základě racionální volby.⁵⁸² Otázkou je, jestli klíčem k pochopení celého problému není otázka po proměnách konceptu lásky. Jako příklad nám v tomto ohledu může posloužit právě vztah Sofie Podlipské, která by se jistě ohradila proti nařčení, že se nevdávala z lásky. Nicméně je na místě se ptát, jakou podobu její láska měla, jak ji Podlipská prožívala a jaké významy jí dávala.

Z deníkového záznamu z poloviny května roku 1858 citovaného v předchozí podkapitole vyplývá, že Podlipské vztah k budoucímu manželovi rozhodně nezačínal jako citové vzplanutí. Deníku se naopak svěruje, že její srdce nemohlo dlouho odolat jinému muži, který ji okouzлил, a že trvalo nějakou dobu, než si přiznala, že oklamávala sebe samu. Prozření přišlo ve chvíli, když poznala charakter a duši Podlipského.⁵⁸³ Zajímavé přitom je, jak se dobová představa o pravé lásce zrcadlí v její verbalizaci osobního prožitku. Ono opojné vzplanutí je charakterizováno spojením jako „enthusiasmus“, „chtěla jsem ho ospravedlnit“, „úzkostlivě jsem se připínala“ – Podlipská tento vztah de facto zpětně označuje za zaslepenost, neschopnost vidět správnými očima. Vztah, který je opravdovou láskou, je v jejím podání asociován s „domovem“, „náručí“, ba dokonce pocitem úlevy. Přepjatost a vášnivost v jejím podání tedy neznamená skutečnou sílu, tu naopak přináší harmonické splnutí a zklidnění. O síle zhmotněné ve vztahu s Podlipským ostatně Podlipská mluví i v dopise napsaném sestře brzy po svatbě: „*Podlipský přišel a s ním mi přišla síla, ano, on je ten, kterého mi příroda byla dlužna, který patří mé duši, jako hlava moje patří k tělu. S ním se mi vždy vyjasní, co bylo*

⁵⁸⁰ Připomeňme zde např. zamilovanost Podlipské bratra Jindřicha a jeho romantická gesta.

⁵⁸¹ A. ŠIMŮNKOVÁ, *Status, odpovědnost a láska*, s. 101–105.

⁵⁸² Helena VOLET-JEANNERET, *La femme bourgeoise à Prague. De la philanthropie à l'émancipation*, Genève 1988, s. 41.

⁵⁸³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 14. května 1858.

*pomatené, tmavé. U něho je dobře být. Jeho zdravý rozum netrpí mi žádný přepjatý žal, žádné sentimentální vzdychání, on jde v tom ohledu až k přísnosti a to je to velké dobrodiní, co mi prokazuje. Že mne má rád a že mne potřebuje, to je ale to, co mi dává znovu život a sílu.*⁵⁸⁴ Za pozornost v tomto úryvku však také stojí to, jak zcela v duchu dobových přesvědčení Podlipská chápe sebe a svého manžela jako dvě komplementární entity (patří k sobě „jako hlava k tělu“), navíc v souladu s nahlížením muže a ženy z pohledu binárních opozic spojuje manžela s rozumem symbolizujícím klid a umírněnost, sebe se sentimentem a exaltovaností. Klíčem k hluboké lásce je pak uvědomění, že se navzájem doplňují a „potřebují“. Takové manželství pak není založená na vášni a romantickém vzplanutí, ale na spirituální spřízněnosti. Romantické vzplanutí totiž budí naděje, ale jeho city jsou často pomíjivé, zatímco spřízněnost duší je znakem lásky – opravdové a hluboké.

Příznačné přitom je také to, že taková láska nepřichází jako blesk z čistého nebe, ale roste postupně, je budována tím, jak se partneři postupně poznávají a sblížují. Alespoň takto svou lásku chápe Podlipská a půl roku po svatbě se svěřuje svému deníku, že očekává, že vztah bude v čase ještě silít: *„Žiju po boku muže, který mi dovede rozumět, který mne miluje, učí. Já ho poznávám pomalu, avšak vždy víc a více. Víím, že mi bude čím dál tím milejší.*⁵⁸⁵ Zároveň jsou ovšem její vyjádření vztahu k manželovi plná velmi romanticky formulovaných popisů a citového opojení z nově prožívaného stavu: *„... zelené, půvabné hory, hvězdnatá obloha, s nížto na mou hlavu lesklé sny padaly; v tomto obraze interesantní detail a v popředí jeho postava mého Podlipského, k němužto opět a opět můj zrak se obracel od jiných předmětů, od něho zase k nim, až jsem v něm zas tisíc nových tahů spatřila, jimiž se mi pak zase to jiné okolo nás vysvětlovalo.*⁵⁸⁶ Postupem času a přibývajících let ubývá v popisech citu vzletnosti a romantických formulací, jeho síla se však nevytrácí. Při odloučení si manželé stýskají a Podlipská, přestože chápe, že její muž je vázán pracovními povinnostmi, netouží po ničem jiném, než aby

⁵⁸⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 6. srpna 1858.

⁵⁸⁵ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 31. prosince 1858.

⁵⁸⁶ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 16. září 1858.

alespoň na krátký čas mohl přijet za ní a za dětmi.⁵⁸⁷ Povaha vzájemného citu, který je založen na duševním poutu, vzájemné hluboké úctě a potřebě blízkosti druhého, se odráží v dopisech rodině, kde Podlipská svého muže líčí jako nejlepšího muže, kterého si mohla ve svém životě přát, muže, s nímž ji pojí hluboké souznění a který je jí oporou. Obdobně se i Podlipský měl svěřovat blízkým, že je ve vztahu se Sofií spokojený a šťastný.⁵⁸⁸ V roce 1862 napsala Podlipská své sestře: „*Můj muž mne nosí na rukou a já mám doma ráj.*“⁵⁸⁹

Vedle toho je tu však ještě jeden aspekt, který by neměl být opomenut a na nějž jsme narazili už dříve. Ještě jako svobodná dívka se totiž Podlipská svěřovala deníku, že by za žádnou cenu nechtěla být situací donucena svolit ke svazku, v němž by jí chyběla ona spřízněnost duší, vzájemné porozumění.⁵⁹⁰ Na pořadu dne je zde tedy otázka svobody ve volbě partnera. Z rozboru provedeného v rámci podkapitoly o hledání partnera vyplývá, že Podlipská už jako dívka nechtěla bezvýhradně a bezhlavě přijímat dobově nastavené konvence a prezentovala sebe samu jako odlišnou od ostatních dívek. Její ego-dokumenty ukazují na velmi silnou schopnost sebereflexe a zvědomení vlastních tužeb a potřeb, která se promítala do toho, jakým způsobem smýšlela o některých společenských normách, například o instituci bálů, či o potenciálních nápadnících. Prameny bohužel neodhalují sňatkovou politiku uvnitř rodiny a tedy to, do jaké míry rodiče promlouvali do výběru partnerů

⁵⁸⁷ „*Milovaný muži! Dnes v pondělí 10^{ho} obdržela jsem již Tvé drahé, vytoužené, milováníhodné psaní. Jako v zrcadle jsem Tě viděla v těchto drobounkých, pravidelných slovech, ty můj nejdražší příteli! Děkuji Ti za ně nastokrát. Kdybys věděl, kterak tě budu mít ráda, až se zas navrátím. Ty intrikáne! Mně se zdá, žeš mne sem schválně jen proto poslal, aby se mi hodně po Tobě zastesklo?*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Čápková Milada, Dopis Sofie Podlipské dr. Josefu Podlipskému z r. 1863.

Téhož roku byla Podlipská, která i s dětmi pobývala v té době u švagrové (sestry Podlipského Marie Gabrielové) na Loučové u Sušice, nadšena zprávou, že za nimi Podlipský přijede do Domažlic: „*Netroufala jsem si vyslovit svou žádost a své přání v tomto ohledu...*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Josef Podlipský, 11. září 1863.

O dva roky později psal Podlipský své ženě: „*Mně se po Vás stýská, více, mnohem více než v loni; ale proto jsem velmi tomu povděčen, že se Vám tam líbí. Mějte se tudíž velmi dobře, Ty, paní Sofie, pane Prokope a slečno Lidmilo...*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 22. června 1865.

⁵⁸⁸ Marie Gabrielová, sestra Podlipského, píše své švagrové Podlipské o Podlipského citech: „*... se u mne vyslovil, že je úplně šťasten s Tebou a ve své rodině.*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Marie Gabrielová, 26. září 1867.; „*Pepi je dobráček, nekomanduje mne co lékař ani dost málo, není pedantem v tom ohledu, naopak ukazuje mi svou důvěru...*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 19. března 1861.

⁵⁸⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 28. srpna 1862.

⁵⁹⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1854–1856*, 4. července 1856.

svých dětí, ale v obecné rovině poměry panující v rodině ukazují na značný ohled a respekt k vlastním přáním dětí. Za pozornost ovšem stojí dvě skutečnosti. Tou první je, že ač Podlipská manifestovala svoji odlišnost od svých vrstevníků a nechť vůči některým společenským konvencím, byla zcela zjevně ovlivněna dobovým diskurzem o povaze pravé lásky a komplementaritě muže a ženy a že její vnímání této lásky bylo v souladu s ideálem formovaným soudobým myšlením. Zadruhé, Podlipský de facto naplňoval dobové představy o vhodném partnerovi, protože byl ve společnosti respektovaným, zajištěným mužem se stálou prací (byť o 17 let starším než Sofie). Byl tedy nápadníkem, který mohl být z pohledu rodičů dobrou partií pro jejich dceru a Podlipská tak manželstvím s ním vlastně splnila očekávání. Z hlediska vnější reprezentace její vlastní zkušenosti je pak důležité jednak to, že Sofie ve svých promluvách představuje svého nastávajícího jako muže, který konvenuje s jejím původním ideálem, jednak to, že otevřeně artikuluje, na čem podle ní záleží – tedy že se nemusela rozejít s vlastním přesvědčením a ve volbě partnera vyslyšela své srdce. Jinými slovy, osobní volba partnera a vzájemný cit jsou Podlipskou pojímány a v jejích promluvách reprezentovány jako základ šťastného vztahu.

Silné téma svobody v lásce u ní pak rezonuje v momentě, kdy její sestra Karolina Světlá jako vdaná žena řešila svůj vztah s Janem Nerudou. Podlipská vyjadřuje pochopení pro vnitřní boje své sestry, která je silně ovlivněná úzkoprsou měšťanskou výchovou jejich matky a obtížně vzdoruje konvencím, jež jsou navíc tak protikladné k svobodomyšlnosti Nerudově. Zároveň se ale sama staví silně na stranu „přírody“ proti „předsudkům“ a sestru podporuje v jejím citu: *„On se nemůže vmyslet v ženský cit, v takový, jaký u Tebe je vypěstovaný jak v parném skleníku v atmosféře ducha naší ubohé matky. On snad nikdy nepochopí Tvé boje kvůli němu. Ty ale pochopuješ jeho bujnou vášeň a závidíš mu volnost, v jaké on té vášni dává vyrůstat. Mé smýšlení znáš, má duše! A netřeba, abych Ti je zde rozkládala. Ty víš, jaká vášnivá jsem přívrženkyně svatě přírody a jejich práv, jak nenávidím ty úzkoprsé předsudky a jak se těším, osmělí-li se někdo po nich šlapat. A já též vidím s lítostí Tvou bujnou, vykvétající krásu odsouzenou, aby zvadla, než sama odkvete... Jaká to bude spása? To já neuhodnu. A určit mi to nepřisluší. Má duše, má duše! A předce Ti přeju, že to tak přišlo, neboť Ty žiješ nyní. A*

byť by si nekonečně trpěla, to je utrpení živoucího, cítícího tvorů... “⁵⁹¹ Světla se v této korespondenci jeví jako ta, která je mnohem více svázaná středostavovskou morálkou, ovšem bylo by samozřejmě čirou spekulací dělat na tomto místě závěry, jak by se ve skutečnosti na místě své sestry zachovala Podlipská, která v této chvíli říká: „Ty jsi opravdu milovaná a já Ti přeju štěstí k tomu. Osud Ti podává s vavřínem nyní i věnec růžový, Ty jej nemůžeš odmítnout, ty nesmíš zašlapat ty vábné květy jeho a musíš hrdinsky snášet bodání jejího trní.“⁵⁹² Za zvláštní pozornost ovšem zajisté stojí, že Podlipská zde velmi důrazně formuluje, jak je pro ni svoboda naprosto zásadní životní hodnotou. Tento postoj je bezpochyby velice silně ovlivněn její čerstvou mateřskou zkušeností a intenzivním promyšlením výchovy vlastních dětí: „Myslím, že ani co matka jináče jednat nebudu, proto že je mi každá individuálnost se svobodnou vůlí svou příliš svatou, abych chtěla zneužít svého vlivu na ni a nahnat ji někam, kde žádná lidská kombinace nevypátrá, co bude sloužit k jejímu blahu.“⁵⁹³ V následující kapitole věnující se mateřství se k tomu ještě několikrát vrátíme a uvidíme, do jaké míry Podlipská ve svém životě tyto hodnoty opravdu zastávala – a to i přesto, že se neslučovaly s dobovou normou a ona si je byla nucena obhajovat před svými současníky, svojí rodinou i sebou samou.

Analyzovat manželství Sofie Podlipské a jejího muže není možné bez toho, aniž bychom se pokusili rekonstruovat, jak je v jejich vztahu konstruována identita ženy-manželky a muže-manžela. V obecné rovině lze konstatovat, že pokud něco charakterizuje manželský svazek v 19. století, pak je to podřízenost ženy manželovi. Patriarchální model, jehož relevantnost byla stvrzována dobovým filozofickým a politickým myšlením (jak už bylo zmíněno výše na příkladu Hegela či Kanta), byl v reálném životě ukotven v evropských zákonech.⁵⁹⁴ Ženské emancipační hnutí v 19. století je potom odrazem toho, že ženy ze středních vrstev byly s tímto modelem stále více

⁵⁹¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 21. srpna 1862.

⁵⁹² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 28. srpna 1862.

⁵⁹³ Tamtéž, 21. srpna 1862.

⁵⁹⁴ Podrobněji k problematice legislativy viz např. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy*, s. 77–79.

nespokojené. Lynn Abrams však konstatuje, že reálná podoba prožívaných svazků mohla být různá. Zároveň upozorňuje, že historická debata na toto téma je do značné míry ovlivněna i použitým pramenným materiálem. Zatímco u nižších vrstev mluví prameny z oblasti soudnictví či lidové kultury spíše pro perzistentnost patriarchálního modelu, ego-dokumenty, z nichž je čerpáno u středních vrstev, svědčí pro rostoucí oblibu modelu partnerského. V každém případě však stále dominoval dobový diskurz ovlivněný osvícenským myšlením a postavený na komplementaritě obou pohlaví – manželství bylo de facto smlouvou, kde v rámci svých rolí měli oba manželé usilovat o zdárný chod rodiny. Abrams jako nejčastější model středostavovského manželství shledává právě vztah, který byl založený na „*duchovní, citové a intelektuální spřízněnosti v rámci oddělených sfér.*“⁵⁹⁵

Tomuto modelu také koneckonců odpovídá manželství Sofie a Josefa Podlipských – jak už bylo ukázáno výše, jejich vztah, který byl v očích jich samých tou pravou láskou, byl založený na onom vzájemném duchovním souznění, citu, ale také respektu. Respekt zde přitom hrál velmi důležitou roli a mezi manželi fungoval obousměrně, přesto však verbalizace povahy jejich vztahu nevypovídá o rovnosti. Podlipská svého muže ctíla jako vzdělaného a uznávaného muže a odtud také pramenil její vztah k němu jako rádci, učiteli a svojí opoře v těžkých chvílích. Je pro ni ctí se od něj učit a zároveň mu moci být přítelkyní: „... *hle, vidím, že jsem šťastná, šťastnější ženou, než jsem kdy mohla doufat, že budu. Jsem, čím jsem vždy toužila být, ženou, přítelkyní, učednicí...*“⁵⁹⁶ Dopisy, které psala Podlipská své sestře, potom ukazují na skutečnost, že manželé měli mezi sebou potřebu sdílení a že spolu rádi trávili čas hovorem,⁵⁹⁷ a také potvrzují, že mezi manželi fungovalo duchovní a intelektuální spříznění: „... *kdybych jen neměla takovou touhu po mém hezkém domovu, kde jsem si to někdy tak blaze zařídila, a po muži, s nímž hovořit a se srozumět více mně vyplňuje duši i ducha než hovor a srozumění s kterýmkoliv*

⁵⁹⁵ L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy*, s. 79, 84.

⁵⁹⁶ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 16. července 1859.

⁵⁹⁷ „*Zůstal minulou neděli u nás přes noc a prohovořili jsme spolu tu celou noc skoro. Uzmula jsem ho té Praze a našemu věčnému zvonku. Bylo nám zde volněji než tam. Byli jsme jako v úkrytu.*“ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 19. července 1864.

*jiným mužem.*⁵⁹⁸ Vzhledem k zakořeněnosti patriarchálního modelu se pak ještě důležitější zdá být respekt, který Podlipský choval ke své ženě. Dobově výjimečný je bezpochyby respekt a podpora, kterých se Podlipské dostávalo v jejích veřejných aktivitách, konkrétně ve spisovatelské činnosti. Podlipský jí dodával odvalu pro vlastní tvůrčí činnost a ona si ve věci svého psaní nejvíce vážila názoru právě jeho a své sestry.⁵⁹⁹ Ostatně podporu v tvůrčí činnosti nenašla u Podlipského jenom Sofie, ale i její sestra. Té tento pražský lékař doporučil duševní činnost jako formu terapie, když jí v roce 1853 zemřela ve třech měsících její jediná dcera Boženka.⁶⁰⁰

Vedle toho byl ovšem důležitý také respekt, který Podlipský vyjadřoval vůči své ženě v její genderově vymezené roli. Na tomto místě je dobré si připomenout již jednou citovaný úryvek z dopisu Podlipské její švagrové Marii Gabrielové, v němž stojí: „*Pepi je dobráček, nekomanduje mne co lékař ani dost málo, není pedantem v tom ohledu, naopak ukazuje mi svou důvěru...*“⁶⁰¹ Jestliže totiž genderová role ženy byla postavena na manželských a mateřských povinnostech, potom uznání ženy v této oblasti bylo de facto naplněním očekávání a potvrzením její feminní identity. To je přitom důležité ze dvou důvodů. Zaprvé, žena svoji feminitu vztahuje k domácí sféře a mateřské úloze, od kterých je pak následně odvozována její společenská moc; a zadruhé, její identita je afirmována skrze muže, čímž je ve vztahu implikována hierarchie. Ostatně i další promluvy Podlipské svědčí pro implicitně obsaženou vztahovou hierarchii – její verbalizace partnerského vztahu s manželem neustále odkazuje na vnímání vlastního postavení jako podřazeného – on je její rádce a vůdce, ona chce být jeho učednicí. Skrze něj ona nachází sebe sama, skrze něj nabývá jistoty a sebedůvěry (včetně té ženské), a tedy skrze něj se stává ženou.

Provázanost feminní identity s rodinou a soukromou sférou má přitom velmi blízko k obrazu soukromé sféry jako domácího hnízda, rodinného krbu.

⁵⁹⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 7. srpna 1863.

⁵⁹⁹ Tamtéž, 31. srpna 1863.

⁶⁰⁰ Zásahu na duševním rozvoji a tvůrčí činnosti obou sester připisuje Podlipskému např. Eliška Krásnohorská. (E. KRÁSNOHORSKÁ, *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou*, s. 197–198.)

⁶⁰¹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 19. března 1861.

Rodina a domov se mají stát útočištěm před vnějším světem, místem klidu a odpočinku, přístřeším poskytujícím pocit bezpečí. Vytvoření tohoto zázemí je úkolem ženy, v tomto úkolu mohla a měla žena pěstovat svoji ženskost a právě kolem něj je v dobovém diskurzu konstruována její společenská moc.⁶⁰² Žena neměla působit ve veřejné sféře přímo, ale její vliv měl být uskutečňován skrze manžela a řádnou výchovu dětí. Síla ženy spočívala v jejích mravních ctnostech a mateřském citu. Tento koncept byl v teoretické literatuře rozpracován už v 18. století a velkou roli v jeho prosazení sehrál Jean Jacques Rousseau, který ho popsal zejména ve svém díle *Émile ou De l'éducation*⁶⁰³ a který se zasloužil o jeho popularizaci. Rousseau byl jedním z hlasitých propagátorů konceptu o přirozenosti (myšleno biologické podmíněnosti) rozdílu mezi pohlavími. Velmi důležité však bylo také to, že tento koncept byl silně argumentačně zaštiťován a podporován dobovou lékařskou vědou, která se sice na jednu stranu mohla chlubit lepšími poznatky v oboru anatomie, primárně se ale hlavně zasadila o nové vnímání lidské sexuality. Těla muže a ženy už nebyla pojímána jako jedno tělo s odlišně uloženými pohlavními orgány, ale jako dvě odlišná těla, kdy ženské tělo bylo prezentováno jako odvozené od mužského, jako deviace normy. Na základě tohoto rozdílu, chápaného jako biologicky daného, bylo ženské tělo vnímáno jako slabší. Analogicky tak i celé ženské pohlaví, v němž panuje jakási jednota těla a mysli, bylo interpretováno jako nestálé a nestabilní.⁶⁰⁴

S tímto výchozím předpokladem ve svých teoriích pracoval i sám Rousseau, když tvrdil, že tělesné rozdíly mají svůj protipól i v nitru muže a ženy, v jejich inteligenci a jejich morálních vztazích. Na základě této přirozené odlišnosti postavil muže a ženu do binární opozice, od níž odvozoval jejich vlastnosti a společenské role. Zatímco muž je silný a aktivní, žena je slabá a pasivní. Jejím úkolem není muže provokovat a snažit se mu vyrovnat,

⁶⁰² Metaforou této ideologie se stal obraz ženy jako domácího anděla, který měl své kořeny v básni Coventry Patmore z roku 1855 nazvané *The Angel in the House* a který byl rozšířen poněkud více v anglosaském prostředí, znám byl ale i na evropském kontinentě. (Gisela BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách. Od středověku po současnost*, Praha 2007, s. 114.)

⁶⁰³ Jean Jacques ROUSSEAU, *Émile, ou De l'éducation*, Genève et France 1762. Česky poprvé pod názvem *Emil, čili, O vychování*, Praha 1889.

⁶⁰⁴ K problematice vlivu osvícenské vědy na formování genderových identit viz např. Daniela TINKOVÁ, *V zájmu přirozenosti věcí. Genderové identity, „biomoc“ a osvícenská věda*, *Práce z dějin vědy*, sv. 6, 2003, s. 571–613.

ale naopak se mu snažit zavděčit. Žena má být skromná, cudná, mírná, laskavá a svému muži oddaná. Svojí skromností, službou muži a skrze muže pak vlastně získává svou moc, neboť jenom ona může zkrotit jeho sílu a sexuální touhy. „Žena a muž jsou stvořeni jeden pro druhého, ale jejich vzájemná závislost není stejná: muži jsou závislí na ženách kvůli svým touhám; ženy jsou závislé na mužích nejen kvůli svým touhám, ale také kvůli svým potřebám.“⁶⁰⁵ Na základě této premisy pak byla ženě přisouzena její mravní síla a skrze tuto sílu pak také přeneseně ona výše zmiňovaná společenská moc. Jinými slovy, muž a žena byli sice komplementární, ovšem jejich komplementarita byla hierarchická a stejně jako bylo ženské tělo odvozené od mužského, byla také role ženy odvozována od role muže, přičemž ženina společenská úloha pak dále určovala, jak byl definován dobový ideál ženských vlastností.

Velmi rozsáhlý výzkum charakteristik, které jsou v pramenech spojovány s ideálem feminity, provedla např. Anne-Marie Sohn. Ta uvádí, že vzorem byla žena „... *poslušná, věrná a počestná, výborná matka, statečná ve strastech i v úkolech ... je to žena morálky, která se stará o příbytek, miluje své děti a hodně pracuje.*“⁶⁰⁶ V charakteristikách se objevují adjektiva jako pracovitá, činorodá, spořivá, v souvislosti s domácností je kladen důraz na pořádkumilovnost a čistotnost. Žena měla být výtečná a milující matka. K dosažení ideálu však nestačilo být dobrou matkou a hospodyní, ženskou úlohou bylo také být manželkou. Právě v souvislosti s rolí manželky se objevují adjektiva jako věrná, přívětivá, spořádaná, upřímná, mírná, spolehlivá.⁶⁰⁷ Jelikož v rámci domácí sféry spočívala její úloha de facto v péči a starosti o ostatní, byly to právě vlastnosti spojené se službou a sebeobětováním, co silně ovlivňovalo představu o povaze ženy. Co se týká manželství Podlipských, to bylo sice založené na vzájemném uznání a lásce, avšak jejich genderové identity byly reprezentovány četnými

⁶⁰⁵ Cit. dle Susan Groag BELL – Karen M. OFFEN (eds.), *Women, The Family and Freedom. The Debate in Documents*, Vol. 1, 1750–1880, Stanford 1983, s. 43–49. “*Woman and man are made for each other, but their mutual dependence is not equal: men are dependent on women because of their desires; women are dependent on men because of both their desires and their needs.*” Tamtéž, s. 49.

⁶⁰⁶ „... *soumise, chaste et fidèle, excellente mère de famille, courageuse à la peine et au travail ... une femme de moralité, s'occupant de son intérieur, aimant ses enfants et travaillant beaucoup...*“ A.-M. SOHN, *Chrysalides*, s. 85.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 89–99.

charakteristikami konvenujícími s dobovou normou a implikujícími vztahovou hierarchii. Podlipská svého muže uznávala jako autoritu, vůdce, byla mu plně oddaná. Podlipský jí dodával sebevědomí, ona skrze vztah s ním naplňovala svoji ženskost a svůj pocit spokojenosti v životě odvozovala právě od vztahu s ním – bez něj by nebyla tím, čím je. Její vlastní identita byla afirmována skrze manžela a ženskost naplňována skrze jejich vztah a děti. V souladu s dobovými normami také vnímala své manželství jako vztah založený na komplementaritě a zdůrazňovala, že se s mužem potřebují navzájem. Jestliže on byl jejím vůdcem, ona mu chtěla být dobrou ženou, laskavou, skromnou a pracovitou a svoji nejdůležitější roli nalézala v rodině, kde mu měla vytvářet zázemí a vychovávat jejich děti.

Nedílnou součástí vytváření domova bylo samozřejmě i každodenní vedení domácnosti, které bylo zcela její doménou. Po uzavření manželství bydlela Sofie ještě nějaký čas u rodičů, neboť její nová domácnost ještě nebyla připravená. Novomanželé se měli nastěhovat do bytu na Ovocném trhu, v němž původně bydlela Podlipského teta, která se přestěhovala na Hradčany, aby jim byt uvolnila. Teprve potom začaly v bytě všechny práce a úpravy – zednické, malířské, truhlářské. Podlipský už v té době pobýval v rámusu mezi řemeslníky a Sofie si připravovala a balila věci u rodičů.⁶⁰⁸ Na konci srpna už se však svěřovala své přítelkyni Ketince, že si zvyká na nové poměry a vžívá se do role manželky a paní své domácnosti: ráno v šest hodin chodí na trh, pak si asi do devíti povídají s Josefem; potom uvaří pro oba dva oběd, po němž si opět vypráví s mužem; odpoledne se věnuje rovnání věcí a k večeru dělá s Podlipským některé vizity. Poté se jdou projít po nábřeží, nebo jdou do divadla a večer si doma čtou.⁶⁰⁹ Z korespondence s Ketinkou je zřejmé, že se manželé společně hodně věnovali čtení (vlastně každý večer kromě čtvrtka, kdy chodili na návštěvu k rodičům nebo do divadla) a také že Sofie chodívala s Josefem po pacientech, neboť to bylo jeho přání.⁶¹⁰ Přestože totiž genderově determinované rozdělení rolí na pozadí tzv. oddělených sfér bylo zřejmé, světy

⁶⁰⁸ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 30. června 1858, 16. srpna 1858; Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 13. srpna 1858.

⁶⁰⁹ LA PNP, Fond Augustin Hemerka ze Stanmíru, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Selingerové-Hemerkové Kateřině, 28. srpna 1858.

⁶¹⁰ Tamtéž, 3. ledna 1859, 17. ledna 1859.

Podlipské a jejího manžela se v mnoha ohledech prolínaly – jak ostatně ukazují také dopisy z let, kdy Podlipská v letních měsících pobývala spolu s dětmi mimo Prahu a se svým manželem udržovali zejména písemný kontakt. Manželé si často psali o veřejném dění či četbě a Podlipský svou ženu detailně informoval o své práci, o pacientech, které navštívil, o penězích, které vydělal, či naopak vydal.⁶¹¹ Podlipská se o jeho činnost aktivně zajímala, stejně tak jako on se zajímal o její každodenní aktivity a zejména o děti a jejich výchovu.⁶¹² V neposlední řadě se propojování jejich světů projevuje i na vedení domácnosti. Je naprosto zřejmé, že to byla Podlipská, která vše ohledně chodu domácnosti organizovala, včetně úkolování služky a dohlížení na odvedenou práci. V době nepřítomnosti v Praze pak pověřovala manžela konkrétními úkoly, které bylo třeba vykonat, a on jí zpětně referoval o jejich plnění.⁶¹³

Vhled do každodenního života manželů tedy odhaluje, jak intenzivně se ony oddělené sféry, z nichž jedna měla být primárně mužská a druhá primárně ženská, ve skutečnosti prolínaly. Podlipský neustále „zval“ svou ženu do sféry veřejné, rozmlouval s ní o práci a bral ji k pacientům, diskutoval s ní o národních otázkách, politice i četbě, podporoval ji ve vlastní tvůrčí a publikační činnosti, zároveň byl ale sám aktivní i ve sféře soukromé, zajímal

⁶¹¹ Např. Podlipský svou ženu zpravuje, na čem byl v divadle, čím ho zaujaly Palackého dějiny, jak probíhala schůze spolku českých lékařů či které pacienty navštívil. Nezapomněl však ani zmínit, kdy si zašel do hospody na pivo – např. cestou od Rottových nebo z divadla. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 13. srpna 1863, 18. srpna 1863, 28. srpna 1863, 2. srpna 1864, 6. července 1865, 18. července 1865.) Dále jí např. dává vědět, který pacient mu nezaplatil, že byl překvapený výší honoráře za příspěvek do časopisu lékařů českých, kolik vydal za dříví a uhlí či kolik musel zaplatit zedníkovi a že se mu to zdá příliš drahé. (Tamtéž, 4. září 1863, 6. července 1865, 10. července 1865.)

⁶¹² Podlipský se ptá své ženy, jaké pokroky děti dělají. (Tamtéž, 21. srpna 1863, 28. srpna 1863.) Sofie na oplátku velmi podrobně informovala manžela o všem, co s dětmi podnikají, jak děti prospívají či jak se chovají. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Josefu Podlipskému, 6. července 1864.) Podlipská rovněž velmi zdůrazňuje, že děti se po otci často ptají a že se jim po něm stýská. (Tamtéž, 3. června 1865.) „*Rozumí se, že jsem ho [dopis] musila Prokopovi zas přečísti. Pamatuje si některá místa, která si pak opakuje.*” Tamtéž, 13. června 1865.

⁶¹³ Podlipský svou ženu informuje, kde a co obědval či co pokazila služebná. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 13. srpna 1863, 18. srpna 1863.) Také zprostředkovává kontakt mezi služebnou a Podlipskou – např. že služebná vzkazuje, aby prádlo z letního bytu poslala předem a že ona ho vypere, než se Podlipská s dětmi vrátí. (Tamtéž, 28. srpna 1863.) V době nepřítomnosti své ženy se rovněž Podlipský musí starat doma o kočku a kanárka. (Tamtéž, 4. září 1863, 22. června 1865.) Kuriózně pak působí drobné domácí patálie, které musí řešit a které dopodrobna své ženě popisuje – např. jak doma chytal myš, že se jim daly do obrazů štěnice či že našel ráno v ponožce vypasenou blechu. (Tamtéž, 4. září 1863, 19. července 1864.)

se o děti a podílel se na jejich výchově od nejranějšího dětství, kooperoval na organizaci chodu domácnosti, bylo-li to zapotřebí. Toto prolínání světa mužského a světa ženského ovšem není v rozporu s konstatováním, že reprezentace manželské zkušenosti Podlipské v osobních promluvách zůstává pevně ukotvena v dobovém ideálu, ať už co do povahy citu a jeho demonstrace, tak také co do charakterizování jejich vztahu, přes nepřehlédnutelné partnerství chápaného do značné míry hierarchicky, i co do pojmání rolí muže a ženy a jejich vzájemné komplementarity.

Jestliže role Podlipské jako ženy byla postarat se o domácnost, pak primární rolí jejího muže bylo zajistit pro rodinu živobytí.⁶¹⁴ Jak už bylo zmíněno výše, Josef Podlipský byl muž v české společnosti velmi vážený. Velkého uznání se mu dostávalo jako lékaři, ovšem nemalou část jeho aktivit tvořilo veřejné angažmá v různých vlasteneckých a profesních spolcích, publikační činnost i politická funkce poslance. Sofie Podlipská si dokonce tu a tam posteskla, že pro velkou vytíženost si s dětmi doma otce mnoho neužijí,⁶¹⁵ bohužel však ani velké pracovní nasazení jejího muže nezajistilo rodině dostatečný finanční příjem. Josef Podlipský byl totiž znám svou dobrosrdečností a nezřídka léčil lidi na dluh, pokud mu neměli čím zaplatit.⁶¹⁶ Finanční strasti byly bezpochyby jedním z důvodů, proč se ve vzájemné korespondenci manželů stávaly peníze tak často omílaným tématem. Na vážnost problému ukazuje i situace z roku 1862, která je zachycena v korespondenci Podlipské s její sestrou Karolinou Světlou. Jejím muži tehdy

⁶¹⁴ Davidoff a Hall ve své práci *Family Fortunes* a stejně tak Margaret Marsh ve své studii o maskulinní identitě středostavovských mužů v Americe v závěru 19. století studují problematiku mužů, kteří nebyli schopni dostát své roli otce živitele – ať už se jednalo o neschopnost udržet si zaměstnání, osobní bankrot živnostníků či obecně neúspěch v povolání. Historičky poukazují na fakt, že takové nenaplnění jedné ze základních rolí muže bylo vnímáno jako osobní selhání a mohlo u jeho blízkých vést k rozhořčení (např. u ženy, která na sebe musela vzít úkol finančně rodinu zajistit), pocitu zklamání (způsobené tím, že rodina si často nebyla schopna udržet životní standard) i ztrátě respektu vůči otci. (L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortune*, s. 334; Margaret MARSH, *Suburban Men and Masculine Domesticity 1870–1915*, *American Quarterly* 40/1988, č. 2, s. 172–174.)

⁶¹⁵ Rodině Gabrielové v únoru 1863 psala, že se nikam neodstane a veškerý čas tráví doma s dětmi. To by jí však zásadně nevadilo, čas s rodinou tráví ráda, jenom Podlipský s nimi prakticky není – buď je na návštěvách po pacientech, nebo po klubech, a navíc do toho ještě vstoupilo zasedání zemského sněmu. (LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie rodině Gabrielové, 24. února 1863.) Období zasedání sněmu bylo z tohoto úhlu pohledu vůbec náročné, ten podle Podlipské vždy obrátí život rodin poslanců naruby. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 6. září 1866.)

⁶¹⁶ J. HOLEČKOVÁ-HEIDENREICOVÁ, *Sofie Podlipská*, s. 34.

hrozil „personal arrest“ a Sofie se obávala, že její rodinné hnízdo, které si tolik hýčkala a které pro ni bylo přístavem, se otřese v základech: *„Personal-arrest již je zadáno!!! Byla jsem na to připravena, ale já jsem předce myslela, že musím a musím padnout mrtva k zemi, když se mi to řeklo. Ach vy nevíte nikdo, jak je mi. Jak líto je mi v tu mou malou domácnost, v tu říši kde tak šťastně vládnu celou tu budoucnost naší, ó to hnízdečko mých dětí. Tak je člověku, když nastává zemětřesení. On je zrazen, on nemá kam se obrátit, on neví, co má doufat. Já se bráním jako lasice. Já lítám, vyjednávám, pořádám, odevzdala jsem všechno Maternovi, snad mne spíše něco vyvede nežli Fryč. Rodiče mají z toho radost, že jsem prý tak elastická, že se mne to tak netkne jako jiných lidí. Já však nyní pozoruju lidi ostřeji než dříve a pozoruju, že zná pravou veselost jen ten, kdo seznal také smrtelné strachy a že ten bývá jasnější mysle, kdo hodně zkusil, než onen, která by jím byla trochu zmítala. Přeju tedy rodičům tu útěchu, že toho hodně snesu, že se to může hodně na mne valit... moje slze by však bylo těžko spočítat.“*⁶¹⁷ Za pozornost v citovaném úryvku však stojí vedle strachu a nejistoty, které Podlipskou svíraly, také její odhodlání se situaci nepoddát a hledat řešení. Její spisovatelská činnost byla totiž už za života Podlipského cenným příspěvkem do rodinného rozpočtu.

Obavy o manžela měla Sofie často i v souvislosti s jeho zdravím. Poprvé se Podlipského zdraví ozvalo vzápětí po svatbě, hned v září roku 1858. Oba novomanželé tehdy vykonali cestu do Loučové u Sušice, kde žila na statku Podlipského sestra Marie, provdaná Gabrielová. Jednalo se v zásadě o seznamovací návštěvu a Podlipská s manželem a rodinou jeho sestry podnikli v Pošumaví řadu výletů. Během výletu na Kašperk se udělalo Josefovi tak špatně, že mu museli objednat postel v hostinci a Gabriel se vypravil pro koně, aby mohl svého švagra dopravit domů. Podlipská s manželem se brzy na to vraceli zpět do Prahy, ale cesta byla velmi náročná, protože Josefovi bylo stále zle.⁶¹⁸ Podlipského problémy byly zaživačím rázu a jeho bolesti břicha i následná ztráta váhy jeho okolí velmi vyděsily.⁶¹⁹ Podlipská však v polovině

⁶¹⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 10. září 1862.

⁶¹⁸ Tamtéž, 23. září 1858.

⁶¹⁹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Gabrielová Marie, 7. října 1858.

října uklidňuje švagrovou, že její muž už je opět veselý a přibývá na váze.⁶²⁰ Podobně závažnými zažívacími potížemi pak trpěl i na počátku roku 1866. Podlipská v té době psala Gabrielovým, že její muž trpí žaludečním katarom a že jí jeho stav dělá velké starosti, protože nemůže jíst a zhubl tak, že si dokonce musel nechat zmenšit prsten.⁶²¹ V létě 1867 pak psal Podlipský své ženě, že ho „*opět trápí obligátní bolesti s průjmem*“ a že je léčí čajem.⁶²² Josef Podlipský zemřel 20. září 1867 a s podrobnostmi jeho skonu se Sofie svěřila, stejně jako se svými pocity smutku, v dopise z 15. října opět rodině Gabrielových.⁶²³

Sofie vzpomíná na poslední společné léto a ptá se sama sebe, jestli její milovaný muž už náhodou netušil, že bude muset brzy odejít, protože to období bylo jako jejich druhé líbánky. Byl k ní prý velmi pozorný, neustále chtěl být s ní, často ji líbal. Na jeho přání to léto zůstala s dětmi v Praze a užili si společně krásný rodinný čas vyplněný celodenními společnými procházkami a výlety. Také prý projevil velkou radost, že se mu podařilo v květnu navštívit Gabrielovi na Loučové a dobře se s nimi pobavit. Sofie dokonce připouští, že poslední měsíce nevypadal dobře, až jí z toho u srdce bodalo, ale že ona si nechtěla připustit, že by se mohlo jednat o něco vážného. Podlipská velmi bolestně vzpomíná i na mužovy poslední dny – ještě ve středu ráno byl po pacientech, ale přišel brzy a šel si lehnout, že mu není dobře. Přičítal to dietní chybě, kterou udělal při úterní návštěvě hostince a věřil, že v poledne si dá polévku a bude to lepší. Jeho stav se ale nelepšil, zůstával dál ležet a celou noc protrpěl s průjmem a zvracením. Ve čtvrtek sám vyjádřil znepokojení nad svým stavem, přesto se snažil ještě povyřizovat několik záležitostí. Noc na pátek byla velmi nepokojná – Podlipský prý hodně mluvil, ale blouznivě a mezi jiným měl své ženě říct, že je mu jí líto. Další dopoledne už hodně spal. Podlipská popisuje, že byla neustále s ním, líbila ho na ruce i na ústa, mluvila na něj a do poslední chvíle si bláznivě uchovávala naději. Jeho posledními slovy byla odpověď na její otázku, zda je mu lépe: „*Řekl jasně a určitě „ano“*“

⁶²⁰ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Gabrielové Marii, 15. října 1858.

⁶²¹ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Gabrielovým 17. ledna 1866.

⁶²² LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 20. srpna 1867.

⁶²³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Gabrielovým, 15. října 1867.

a snažil se usmáti se. Najednou nastal kratičký zápas a bylo po všem.“ Sofie se s manželem nejprve rozloučila v klidu sama a slíbila mu, že bude „*jednat a vychovávat jeho děti v duchu jeho.*“ Pak přivedla děti, aby se s ním rozloučily: „*Nikdo je nedovedl ukonejšiti. Musela jsem i to sama učiniti. Řekla jsem jim, že šel tatínek spát, že tu budeme hodný, že se budeme mít rádi a pak půjdeme za ním.*“ Její stesk je ohromný. Když jde na hrob, má pocit, že tam je teprve doma. „*Život zdá se mi tak dlouhý, tak pracný! Bojím se ho!*“

I přes bolest a strach, který ji svírá, nacházíme ve vyjádřeních smutku Podlipské i pomyslné dveře do budoucnosti, které mladá vdova nesměle otevírá. V opise se zachoval dopis, který Podlipská měla napsat svému muži následující den po jeho skonu. Označuje ho v něm za svého nejlepšího přítele a učitele, díky jehož lásce žila a kvetla. Co je v ní dobrého, pochází od něj, to on ji naučil žít. „*Můj život je ukončený. ... Nyní nebudu víc žít pro sebe, ale pro naše děti a pro tvoje myšlenky, Ty děti Tvoje vychovám pro Tebe a za Tebe a pak umru...*“ Je pro ni andělem, který ji učinil šťastnou a který s ní byl vždycky spokojený.⁶²⁴ V diskurzu těchto dopisů se opět odráží Podlipské chápání povahy manželského svazku, který byl předmětem analýzy už výše – naplněnost osobního života i vlastní sebehodnocení je odvozována od vztahu s Podlipským. Skrze manžela se cítila být úplnou bytostí a skrze něj a jejich společné děti mohla naplnit své ženství. Po jeho smrti ztrácí kus sebe sama, avšak uvědomuje si, že v tento moment patří ona sama ještě životu a dětem, a přijímá pro sebe – přestože je to pro ni velmi obtížné – tuto povinnost. Nutí se do práce, která jediná jí může přinést duševní rovnováhu. Uprostřed toho srdcebolu musí však řešit i praktické záležitosti – z finančních důvodů se musí přestěhovat, prodává starší nábytek.⁶²⁵ Po milovaném manželovi jí totiž nezůstal jen obrovský pocit ztráty a dvě malé děti, ale také velké starosti v podobě dluhů.

S odkazem na výše zmiňované závěry Leonore Davidoff, Catherine Hall a Margaret Marsh ohledně mužů, kteří z nějakého důvodu nedostáli své povinnosti živitele rodiny a toto jejich selhání mělo dopad na vztah jejich

⁶²⁴ LA PNP, Fond Amálie a Augusta Šlechtová, Rukopisy cizí, Sofie Podlipská Josefu Podlipskému, opis dopisu z roku 1867.

⁶²⁵ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Gabrielovým, 15. října 1867.

blízkých k nim, stojí za povšimnutí, jak na Podlipského dluhy reagovala jeho rodina. Ego-dokumenty Podlipské ani dalších členů rodiny nikde nesvědčí o tom, že by Sofie či její děti otci vyčítali strasti způsobené dluhy a že by měli zato, že jako otec selhal. Konkrétně v případě Sofie Podlipské lze snad za tím hledat i jistý vliv jejího otce, který vedl své děti k sociálnímu citění, v důsledku čehož byl pro Sofii přístup manžela k pacientům a jeho ochota léčit je i v případě, že neměli na zaplacení, hodnotově uchopitelný. Odsouzení nenacházíme ani ve vyjádřeních členů širší rodiny. Ostatně rodina Gabrielových čelila velmi podobné, ba ještě tíživější situaci – Josef Ambrož Gabriel byl dokonce nucen v roce 1870 rodinný statek prodat a i s rodinou přesídlit do Bechyně, kde přijal místo koncipienta a později notáře. Neschopnost dostat svým finančním závazkům ho nakonec dohnala v roce 1880 až k sebevraždě.⁶²⁶ Pro obě rodiny je charakteristické, že manželům a otcům vyjadřují podporu, pochopení, ba dokonce vděk za vše, co pro ně učinili, a ve svornosti hledají sílu pro boj s nelehkou situací, která se smrtí obou mužů ještě zkomplikovala. Důležité přitom je, že ego-dokumenty se navíc vyznačují obdivem k veřejným aktivitám a úspěchům mužů na poli národním. Otcovská autorita těchto mužů a respekt k nim chovaný vyvěrá totiž ještě z jiných kvalit, než je „pouhé“ zajištění materiálního standardu. V českém intelektuálním a vlasteneckém sociálním milieu je práce pro českou společnost a národ oceňována jako hodnota nejvyššího řádu, a tak úcta, které se těmto mužům dostává na tomto poli, pak nachází odraz i v rodinném prostředí.⁶²⁷

⁶²⁶ Ani v Gabrielově rodině nebyl prostor pro výčitky. Dochované ego-dokumenty svědčí o neutuchající podpoře a pochopení otce, o snaze jejich blízkých mu ulevit a spokojit se s málem. Jeho žena Marie prosila děti o shovívavost vůči otci i materiálním nesnázím: „*Vy, moje děti, se jistotně přičiníte, by jste mu jeho beztoho trpké živobytí usnadnili. Budeme všichni pracovat, snad se nám podaří z jeho čela všechny mraky zaplašit, a když toho docílíme, budeme šťastní a spokojení. Ty též, má drahá dceruško, se netrap nad touto ztrátou, pomysli, jak málo spokojen Tvůj otec v Loučové byl...*“ SOkA Klatovy, Pozůstalost J. A. Gabriela, kart. II, Dopis Marie Gabrielové Anně Gabrielové, 3. června 1870.

Marie Gabrielová se naopak snažila – stejně ostatně jako to dělala Sofie Podlipská – udržet pevná rodinná pouta a útulný domov, kde její muž najde útočiště před strastmi vnějšího světa: „*Kdyby již jen náš tatínek své záležitosti brzo urovnané měl, docela jiný život by se mu otevřel. My všichni se zajisté přičiníme, by jsme mu jen radost způsobili, a jeho všechny starosti by zapomenul při nás. Naše snaha bude, by mu znova v tiché domácnosti vykvetlo štěstí, a pokoj, který dosud marně hledal.*“ Tamtéž, 29. dubna 1870.

⁶²⁷ Podrobněji k této tezi viz J. KOHOUTOVÁ, *Konstrukce otcovské identity v 19. století: aspekt otce-živitele*, s. 174–183.

4.2 MATEŘSTVÍ

Tento, tedy druhý oddíl předkládané práce si klade za cíl analyzovat genderově podmíněnou identitu Sofie Podlipské v dospělé fázi jejího života. Jak už bylo předestřeno výše, výzkum feminní identity a její konstrukce v 19. století je úzce provázán s teorií oddělených sfér. V jejím rámci byla žena spojována se sférou soukromou a ženský ideál byl odvozován od tzv. přirozených charakteristik pohlaví, které ji měly předurčovat pro roli manželky a matky. Osobní zkušenost Podlipské v roli partnerky a manželky byla předmětem studia v předchozí kapitole, kde jsme analyzovali, jak partnerství a manželství prožívala a jakými významy ho ona sama naplňovala. Tato kapitola se pak zaměřuje na další aspekt feminní identity, kterým je role matky. Mateřství se totiž v průběhu 19. století stalo jedním z klíčových konceptů feminní identity a skrze něj bylo dosahováno plnohodnotného ženství a potažmo společenské moci. Takto chápaný koncept mateřství pak představuje to, jak bylo mateřství tematizováno ve výzkumu druhé poloviny 20. století.

Jak již bylo uvedeno, stoupenkyně první vlny feminismu byly ovlivněny dobovým diskurzem, který mateřství a manželství chápal jako primární roli ženy, a používaly ho jako prostředek, skrze nějž prosazovaly a ospravedlňovaly přítomnost žen ve veřejné sféře. Proti tomuto modelu se jasně vymezily jejich následovnice ve 20. století a příslušnice tzv. druhé vlny feminismu, které spojení žen se soukromou sférou, a zejména pak s rolí matky, podrobily kritice a mateřství naopak začaly interpretovat jako překážku na cestě do veřejné sféry.⁶²⁸ Jednou ze zásadních prací na tomto poli se stala monografie francouzské filozofky Élisabeth Badinter *L'Amour en plus*,⁶²⁹ která byla publikovaná v roce 1980. Badinter v ní navázala na otázky nastolené primárně v práci *Le Deuxième Sexe*,⁶³⁰ jejíž autorka Simone de Beauvoir zpochybnila existenci mateřského pudu a univerzální platnost mateřské

⁶²⁸ Anne COVA, *Où en est l'histoire de la maternité?*, Clio. Femme, Genre, Histoire 21/Avril 2005, č. 2, dostupné z: <http://clio.revues.org/1465> [30-6-2018].

⁶²⁹ Élisabeth BADINTER, *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe–XXe siècle)*, Paris 1980.

⁶³⁰ Simone DE BEAUVOIR, *Le Deuxième Sexe*, Paris 1949.

identity, tedy problematiku, která pak byla dále rozvíjena dalšími feministkami.⁶³¹ Také pro samotnou Élisabeth Badinter se ústředním tématem stala snaha dekonstruovat koncept mateřství a pátrat po proměnách jeho významu v moderních dějinách západní kultury.

Élisabeth Badinter se vymezila proti bytostné podstatě toho, jak bylo mateřství chápáno a prezentováno v dobovém myšlení 19. století, tedy proti jeho „přirozenosti“, a začala se ptát, kde má tento diskurz, který naprosto opanoval moderní společnost, svoje kořeny. Ty hledala v 18. století a, co se týká konkrétní metody, zvolila cestu analýzy mateřské lásky a mateřského pudu, které byly chápány jako klíčový koncept a zároveň důkaz přirozenosti mateřství, a došla k závěru, že mateřská láska je podmíněna kulturně, tedy že neexistuje sama o sobě, ale že je to „něco navíc“ – odtud také název její knihy, „Láska navíc“. *„Tak dlouho jsme mluvili o mateřské lásce jako o instinktu, až jsme ochotně uvěřili, že takové chování vychází z přirozené podstaty ženy, a to bez ohledu na místo a čas, kde se právě nacházíme.“*⁶³² Dekonstruovat tento diskurz mateřství je přitom podle ní důležité ze dvou důvodů. Zaprvé je třeba osvobodit ženu od ideologie, která označuje její společenskou roli za přirozenou, a zadruhé je zapotřebí zbavit ženy pocitu viny. To je přitom pocit, kterým ženy zatížila společnost tím, že jim skrze mateřství uložila tak obrovskou zodpovědnost: *„Protože kdo o sobě může smýšlet jako o dobré matce, když jsou na něj kladeny takové nároky? Kdo se dokáže zbavit špatného pocitu, když v sázce není nic menšího než pokazit vývoj a štěstí svých dětí?“*⁶³³

Kulturní podmíněnost mateřství a ženské role obecně se v posledních dekádách 20. století stala obecně přijímaným východiskem v pracích dalších historiček a historiků, kteří ve svém přístupu navazovali na tzv. nové kulturní

⁶³¹ Např. Adrienne Rich si kladla otázku, do jaké míry je mateřství ženami prožíváno na pozadí vlastní zkušenosti a do jaké míry je determinováno představami o mateřství založenými na dobové ideologii. (Adrienne RICH, *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*, New York 1976.)

⁶³² „On a si longtemps évoqué l'amour maternel en terme d'instinct que nous croyons volontiers un tel comportement ancré dans la nature de la femme quel que soit le temps ou l'espace environnant. À nos yeux, chaque femme, en devenant mère, trouve en elle-même toutes les réponses à sa nouvelle condition.“ Élisabeth BADINTER, *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe–XXe siècle)*, Paris 2010, s. 20.

⁶³³ „Car que peut se dire une bonne mère au vu des exigences posées? Qui peut s'abstraire d'un malaise devant les risques de gâcher le bonheur et l'épanouissement de ses enfants?“ Paul MUNIER, *La Ressemblance des humains. L'oeuvre d'Élisabeth Badinter*, Paris 2013, s. 15.

dějiny a opírali se o koncept genderu jako sociálně a kulturně konstruované kategorie, proměnlivé v místě a čase. Pokus o shrnutí vývoje proměn konceptu mateřství od antiky až po 20. století ve své práci *Histoire des mères et de la maternité en Occident* učinila například Yvonne Knibiehler.⁶³⁴ Klíčem k interpretaci mateřství v moderních dějinách se v historiografii stal už dříve zmiňovaný výzkum nového pojetí ženy, který analyzoval, jak dobová lékařská věda a s ní filozofické a politické myšlení zpopularizovaly pohled na ženu a muže jako na dvě, od přírody odlišné komplementární jednotky, kde identita ženy je odvozena od té mužské a je jí tedy z mocenského hlediska podřízená. Produktem tohoto diskurzu totiž byla právě glorifikace mateřství, které mělo ženě zajistit nezastupitelné místo ve společnosti. Z hlediska biologického se ženino tělo stalo lůnem, kde se rodí nový život, z hlediska psychologického se její – v dobovém chápání přirozená – mateřská láska měla stát spásou pro společnost, neboť znamenala plné odevzdání se ženy dítěti jakožto budoucnosti celého lidstva, v přenesené rovině však měla mít i dopad sociální, a to v podobě otisknutí ženské schopnosti soucitu a obětavosti do veřejných aktivit péče o potřebné.⁶³⁵

Velká část tohoto historického výzkumu byla založena jednak na analýze dobové lékařské vědy a zejména politického a filozofického myšlení, avšak jako významný pramen byla hojně využívána také normativní literatura v podobě různého typu společenských příruček a manuálů správného chování, jako nosné se ukázaly také křesťanská naučení, kázání či katechismy.^{636,637}

⁶³⁴ Yvonne KNIBIEHLER, *Histoire des mères et de la maternité en Occident*, Paris 2000.

⁶³⁵ Výsledky takového výzkumu jsou shrnuty v pracích jako např.: G. DUBY and M. PERROT (eds.), *Histoire des femmes en Occident*, Vol. 4, Paris 1991; G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách. Od středověku po současnost*, Praha 2007; L. ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*, Brno 2005; Ute FREVERT, „Mann und Weib, und Weib und Mann.“ *Geschlechter-Differenzen in der Moderne*, München 1995.

⁶³⁶ Pro dobrý příklad případové studie, která ukazuje možnosti genderové analýzy aplikované na normativní literaturu, viz Maria van TILBURG, *A Gender Reading of Conduct Books*, in: Ann Katherine ISAACS (ed.), *Political Systems and Definitions of Gender Roles*, Pisa 2001, 165–178. Křesťanské texty a kázání jsou často využívány ve výzkumu anglosaského prostředí v 19. století, významně z nich čerpají např. L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*, London and New York 2007.

⁶³⁷ V české historiografii s katolickými normativními prameny pracuje např. Zuzana Pavelková Čevelová, částečně také Milena Lenderová, ovšem předmětem jejich badatelského zájmu není a priori mateřství, ale manželství a definování mužské a ženské role obecně: Zuzana ČEVELOVÁ, *Gender, vira a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických, normativních pramenů*, Pardubice 2012; Z. PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, *Každodennost manželství 19. století v Čechách pohledem soudních akt a příruček pro katolické kněze*, Pardubice a České Budějovice 2015; Milena LENDEROVÁ, *Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny*

Přestože často vytěžovaným pramenem se staly také ego-dokumenty jako např. osobní deníky a korespondence,⁶³⁸ obecně vzato se méně často setkáváme s pokusy tematizovat, jak bylo mateřství zakoušeno a vnímáno ženami samotnými, jak ženy samy reflektovaly svou mateřskou identitu, jaké významy jí dávaly. Příkladem zde může být publikace české provenience *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*, která si klade za cíl zkoumat povahu mateřství jako kulturního konstruktů a vztah mezi mateřstvím a ženskou identitou. Většina zde představených studií analyzuje

19. století, in: Václav PETRBOK (ed.), *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 94–103.

Obecně je využívání normativní pramenů ve výzkumu konstruování genderových ideálů v moderních dějinách v české historiografii běžné, avšak zřídka se badatelská pozornost soustřeďuje výlučně na mateřství jako takové. Problematice mateřství v 19. století se více věnovala a o syntetický pohled se pokusila Milena Lenderová v rámci studia dějin žen (např. M. Lenderová, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.); některé aspekty jsou diskutovány také v její práci k dějinám dětství (M. Lenderová – K. Rýdl, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha a Litomyšl 2006.). Celkově vzato není ovšem mateřská identita samostatně tematizována, ale je povětšinou nazírána v souboru rolí definujících dobový ideál ženy, přičemž dílčím tématem pak může být např. výchova dívek pro jejich genderovou roli (např. Jana STRÁNIKOVÁ, *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013).

Naopak odlišným způsobem zkoumá mateřskou zkušenost Alice Velková, která se ve svém bádání pohybuje na poli sociálních dějin a demografie, a za použití jiného typu pramenů si klade zcela jiné otázky. (Co se týká mateřství, věnovala se konkrétně výzkumu matek na okraji společnosti: Alice VELKOVÁ, *Unmarried Mothers in Pre-Industrial Bohemian Rural Society – Example of the Štáhlavy Domain 1741–1830*, *Historická demografie* 40/2016, č. 2, s. 179–197.) Specifický předmět výzkumu související s mateřstvím pak představuje ještě téma babického umění, medicinizace porodnictví a s ním souvisejícího chápání ženského těla – i zde slouží preskriptivní literatura jako jeden ze základních typů pramenů. (Např. Milena Lenderová však pracuje i se vzpomínkami porodních babiček: Milena LENDEROVÁ, *Od porodní báby k porodní asistentce*, *Theatrum historiae* 1/2006, s. 129–154.)

S ohledem na využívané prameny stojí ovšem za pozornost také čtyřsvazkové dílo, za nímž stojí Lucie Storchová a Jana Ratajová a které je edicí preskriptivních raněnovověkých normativních textů konstruujících genderový obraz ženy. (Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.), *Nádoby mdlé hlavy nemající. Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.), *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009; Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010; Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.), *Děti roditi jest božské ovoce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*, Praha 2013.) Tato rozsáhlá práce je primárně členěna podle jednotlivých fází ženského života – panenství, manželství a vdovství, které dle autorek odpovídají dobovému (tj. raněnovověkému) genderovému schématu vnímání feminity. Samostatné svazky jsou pak věnovány polarizaci genderů a babické literatuře a v ní formovanému diskurzu ženského těla. Ve svazku diskutujícím polarizaci genderů si pak Lucie Storchová klade otázku, do jaké míry české texty z 18. století odrážejí (moderní) bipolární ideál univerzální maskulinity a feminity a do jaké míry jsou v nich replikovány starší genderové modely.

⁶³⁸ Z hlediska širě používaných pramenů je pozoruhodná práce Anne-Marie Sohn, která se opírá nejen o normativní literaturu či deníky a korespondenci, ale která provedla neobvykle rozsáhlý výzkum pramenů soudních. (A.-M. SOHN, *Chrysalides. Femmes dans la vie privée (XIXe–XXe siècles)*, Paris 1996.)

normativní literaturu, nebo se zabývá reprezentací mateřství v literatuře, vizuálním umění a filmu v 19. a 20. století, avšak pozornost není věnována subjektivní zkušenosti žen.⁶³⁹

Oproti tomu otázku prožívání vlastního mateřství na poli literární historie tematizoval Marcin Filipowicz, který si ve své práci *Roditelky národů*⁶⁴⁰ položil otázku, do jaké míry je obraz mateřství v beletrii českých a slovenských ženských spisovatelek 2. poloviny 19. století postaven na dobové ideologii a do jaké míry zrcadlí právě prožitek vlastní životní zkušenosti autorek. Obdobně ojedinělým je v tomto ohledu příspěvek Mileny Lenderové ve sborníku *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*.⁶⁴¹ Je až s podivem, že v publikaci zaměřené na reflexy a sebereflexy žen se problematice prožívání vlastního mateřství, které v té době představovalo základní stavební jednotku ženské identity, věnuje ze všech zde publikovaných příspěvků právě pouze Milena Lenderová, která tak navíc činí jenom v části svého textu, jehož tematický záběr je jinak mnohem širší.⁶⁴² Ve zde předkládané práci nás tedy bude na příkladu Sofie Podlipské zajímat právě ona subjektivita mateřské identity. Vzhledem k tomu, že její ego-dokumenty se vyznačují velkou mírou reflexivity vlastního já, pokusíme se rekonstruovat, jak ona svou mateřskou identitu chápe a prožívá. Jak uvidíme později, analýza diskurzu mateřské identity totiž není důležitá pouze proto, že reflektuje realitu, ale také proto, že zároveň hraje důležitou roli v konstituování této reality.⁶⁴³

⁶³⁹ Petra HANÁKOVÁ – Libuše HECZKOVÁ – Eva KALIVODOVÁ (eds.), *V bludném kruhu: Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*, Praha 2006.

⁶⁴⁰ Marcin FILIPOWICZ, *Roditelky národů. Z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*, Gaudeamus 2007, s. 139–169.

⁶⁴¹ Milan VOJÁČEK (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Praha 2007.

⁶⁴² Lenderová si všímá, že narození dítěte bylo pro některé ženy impulzem, aby si začaly znovu psát deník, a upozorňuje na „mimořádnou hodnotu“ těchto „mateřských deníků“, přičemž potenciál jejich využití vidí např. pro dějiny dětství, také ovšem pro rekonstrukci citových vazeb v rodině. V neposlední řadě v obecné rovině konstatuje, že tyto deníky jsou dokladem toho, jak důležitou součástí ženské identity mateřství bylo. (Milena LENDEROVÁ, *Reflexe identity v ženských denících 19. století*, in: M. VOJÁČEK (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy*, s. 168–169.)

⁶⁴³ Podrobněji k poststrukturalistickým přístupům a jak mohou být využity pro chápání osobních identit viz Deborah LUPTON – Lesley BARCLAY, *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*, London 1997, s. 1–5, 8–34.

4.1.1 Zrození matky

Sofie Podlipská popsala své mateřství a vztah k dětem v dopise z roku 1872 těmito slovy: „*Ty mne tu drží, v nich je má síla, mé umění, víc než pouhá naděje. Žiju v nich, pro ně a kvůli nim. Bez nich nechci tu být, s nimi je mi všecko vhod, s nimi jsem mladistvá, zdravá, bez nich bublinka stará babička.*“⁶⁴⁴ V té době byla už pět let vdova a sama vychovávala dvě děti, syna Prokopa, narozeného 9. srpna 1859, a dceru Ludmilu přezdívanou Mimi, narozenou 16. července 1861. Dopis byl adresovaný její přítelkyni Elišce Krásnohorské, která byla o 14 let mladší než Podlipská a sama děti neměla, a tedy neměla ani osobní zkušenost s tím, co se Podlipská snažila sdělit ve svém listě – a to je mateřská láska. Podlipské věta ovšem není prostým vyjádřením toho, jak moc své děti miluje. Její formulace totiž říká, že svou osobní identitu odvozuje od svých dětí. Velmi silná je zde metafora bubliny, která na jedné straně symbolizuje efemeritu - bez dětí by byla pouhé nic, jen „bublinka“ – která ovšem zároveň odkazuje na své vlastní opozitum, jímž je věčnost. Věčnost zde přitom nabývá dvojího významu – zaprvé je to věčnost hmotná, fyzická, neboť Podlipská říká, že díky svým dětem se vlastně stává nesmrtelnou, jelikož jako jejich biologická matka v nich bude dále žít. Zadruhé, Podlipská svým konstatováním sděluje, že děti představují její hlavní životní úkol – její věčnost tak spočívá v jejím životním poslání, které má tu nejvyšší možnou, až posvátnou důležitost, v mateřství.

John R. Gillis se ve své práci *A World of Their Own Making* snažil pátrat po kořenech moderního fenoménu „pravého mateřství“, který se stal tak rozšířeným právě v 19. století. Gillis má zato, že jedním z klíčů k pochopení tohoto fenoménu je změna, která se odehrála ve vztahu mezi mateřstvím, pro které angličtina používá označení „maternity“, a mateřstvím, pro které angličtina používá slovo „motherhood“. Přitom tvrdí, že v předmoderní době nefungoval společenský úzus, že osoba, která dítě porodí, je automaticky i osobou, která se o něj stará a je zodpovědná za jeho výchovu: „*Naše současná představa, že každá matka je plně zodpovědná za fyzické, duševní i*

⁶⁴⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 25. srpna 1872.

*emocionální prospívání svých dětí, nebyla dříve součástí toho, jak byla chápána reprodukce. ... Mateřství-matnity nemělo žádný předem daný vztah k mateřství-motherhood a obdobně otcovství-paternity nemělo žádný pevný vztah k otcovství-fatherhood; oba tyto koncepty jsou totiž obrovsky proměnlivé napříč kulturami a v čase.*⁶⁴⁵ Tento posun v chápání mateřství-motherhood (tedy mateřství kulturně podmíněného), který započal v 18. století a opanoval století následující, spočíval ve stvoření ideálu, že nejlepší matka je biologická matka. Gillis k tomu na vysvětlenou dodává, že v předcházejícím období byl koncept mateřství-motherhood podřízen konceptu manželky-wifehood, protože nároky na ženu-manželku (wife) a její čas byly takové, že jí neumožňovaly být matkou na plný úvazek.⁶⁴⁶

Podlipská období narození svých dětí reflektuje v denících, které si začala psát už jako mladá dívka a které ukončila těsně před narozením dcery. Vedle toho jsou dochované dva samostatné deníky, které zachycují první roky života Prokopa a Ludmily a které byly zamýšlené jako svého druhu upomínkové deníky, památka pro obě děti. Motivace k psaní těchto deníků tedy nebyly výhradně osobní, přesto se i v nich Podlipská zajímavým způsobem zamýšlí nad svým mateřstvím.⁶⁴⁷ Podlipská si zprávu o svém těhotenství zapsala do deníku poprvé na Silvestra roku 1858. Z období těhotenství existují ještě dva další záznamy, a to z 13. května 1859 a z 16. července 1859. Podlipská v nich nijak zvlášť nerozebírá svůj zdravotní stav, ani obecně fyzické aspekty průběhu těhotenství. Část zápisu je věnována pořizování výbavičky pro miminko a úpravě prostoru v domácnosti, čímž potvrzuje, že tyto činnosti byly součástí přípravy na příchod potomka,⁶⁴⁸ ovšem valná většina textu je reflexí jejích vlastních emocí a psychické přípravy na mateřství. První zápis po narození syna potom pochází až ze

⁶⁴⁵ “Our contemporary notion that individual mothers are wholly responsible for the physical, spiritual, and emotional well-being of their children had no place in earlier understanding of reproduction. ... Maternity has no predetermined relationship to motherhood, and paternity no fixed relationship to fatherhood; both vary enormously across cultures and over time.” J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 156, 153.

⁶⁴⁶ Tamtéž, s. 157–158.

⁶⁴⁷ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861; Prokopův denník; Ludmilčin denník*.

⁶⁴⁸ Podlipská popisuje, že postýlka už stojí na svém místě a že všechny oblečky i další malinkaté věcičky už jsou rovněž připravené. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 16. července 1859.)

samého konce roku 1859, tedy z doby, kdy byly Prokopovi už bezmála čtyři měsíce – narozen byl 9. srpna 1859 – a až v tomto zápise Podlipská poprvé reflektuje svoje první zkušenosti a pocity v roli matky.

Milena Lenderová uvádí, že stejně tak jako se v pramenech osobní povahy setkáváme s radostí nad očekáváním potomka, objevují se v nich i obavy ze zdravotních komplikací provázejících těhotenství i samotný porod.⁶⁴⁹ Vzhledem k rizikům, která s sebou porod nesl, nejsou obavy žen nijak překvapivé. O to zajímavější pak může být zjištění, jak se k těmto obavám a potenciálním rizikům staví Podlipská. V jejích ego-dokumentech je totiž porod nahlížen méně z perspektivy ženy, jejíž život může být touto děsivou situací ohrožen, ale je spíše interpretován skrze dítě jako zázračný okamžik zrození. Přesto Podlipská v zápise ze samého závěru těhotenství připouští riziko smrti. I v tomto ohledu však její přístup zůstává veskrze pozitivní. Pokud by měla zemřít, přeje si, aby hlavně přežilo dítě jako její odkaz. Zároveň ale říká, že v sobě cítí spoustu života a na smrt nijak nemyslí.⁶⁵⁰ Už zde je tedy její náhled na mateřství stejný jako ve výše zmiňovaném úryvku z roku 1872 – sebe osobně upozaduje, neboť důležitost její existence je validována skrze biologické mateřství v jejích dětech. Skutečnost, že v ego-dokumentech Podlipské není porod reflektován jako událost spojená se smrtí, ale jako radostný okamžik, zároveň koresponduje s tím, jak je v nich popisováno těhotenství. Fyzický aspekt je opět upozaděn a Sofie tento čas popisuje jako radostné očekávání a plánuje si, jakou bude matkou. Být matkou je podle ní „...*myšlenka, která ženu nejvíce okouzluje*...“⁶⁵¹ Z hlediska chápání mateřství je však ještě důležitější, že Podlipská interpretuje mateřství jako něco, co vychází ze samotné podstaty ženy, takže navzdory jejím vlastním předsevzetím být dítěti „*přítelkyní, kamarádkou a jak mohu vůdcem*...“ a „...*vzdělat se pro ně, chci být pro ně pečlivou hospodyní*...“,⁶⁵² dochází k závěru, že nakonec to je stejně příroda, kdo ženě uložil, co má pro své dítě dělat.

⁶⁴⁹ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 56.

⁶⁵⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 16. července 1859.

⁶⁵¹ Tamtéž, 31. prosince 1858.

⁶⁵² Tamtéž, 13. května 1859.

Za pozornost pak bezpochyby stojí i to, jak Podlipská reflektuje porod samotný. Zajímavé přitom je, že popis v dopise pro Marii Gabrielovou je mnohem pragmatičtější než deníkový záznam a zachycuje spíše okolnosti porodu než jeho průběh a to, jak ho Podlipská prožívala. Své švagrové popisuje, že dopoledne toho dne ještě uklízela, v kolik hodin poslal její muž služku pro porodní bábu či kdy z nádraží dorazila Karolina Světlá, která to chtěla stihnout a být u porodu. Z hlediska neobvyklostí snad stojí za zmínku dvě věci. Zaprvé je to mentální příprava a pozitivní přístup Podlipské – konstatuje, že uprostřed předcházející noci se poprvé ozvaly větší bolesti, ale ona se tím nenechala nijak zvlášť ovládnout, protože v očekávání porodu se na bolest už několik dnů připravovala. Tou druhou věcí je pak pozornost věnovaná reakci Podlipského, který (jak z popisu vyplývá) byl u porodu přítomen. Sofie píše, že její muž u porodu trpěl snad více než ona, která byla veselá, a také plakal dojetím a hned dával najevo velikou lásku k právě narozenému dítěti.^{653,654} Zápis v deníku je oproštěn od jakýchkoli fyzických nebo pragmatických aspektů a porod je zachycen jako téměř magický okamžik. Podlipská popisuje, že byla zcela klidná a den ubíhal jako sen, jako sled obrazů, které se jí táhly duší. Odpoledne se strhla ohromná bouře a Prokop se narodil.⁶⁵⁵ Podlipská se v deníku několikrát zamýšlí nad tím, co pro ženu znamená stát se matkou. Ještě v době těhotenství si poznamenala: „*Nyní teprve budu něčím.*“⁶⁵⁶ Rok po narození syna zase konstatovala, že „*den narození mého syna je dnem narození mého.*“⁶⁵⁷ V očích Podlipské je tedy narození dítěte vnímáno vlastně jako svého druhu přechodový rituál, kterým vstupuje do zcela nové fáze vlastního života. Má pocit, že až s vlastním mateřstvím se

⁶⁵³ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Marii Gabrielové, 1. září 1859.

⁶⁵⁴ Obdobně pozitivně popisuje Podlipská i porod Ludmily. Měsíc před očekávaným porodem měla v noci bolesti, a tak její muž raději poslal pro porodní bábu. Ta ji ujistila, že je vše v pořádku a na dobré cestě, a také manžel sám potvrdil, že se porod chystá. Podlipská uklidněná, že je vše v pořádku, jen se dítě narodí dřív, „*zvesela vyskočila*“ a jala se rychle připravovat věci, rovnat prádelko, aby poté v poledne ulehla a o dvě hodiny později byla dcera na světě. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, b.d.)

⁶⁵⁵ „*V otevřeném okně pohrával větřík bílou záclonou... Krásný den se probouzel... Byla [chvilu] tak svatá, tak klidná, plna krásného tušení. Nastal den, přípravy se děly, den přecházel jako sen, v němž se nemyslí, obrazy bez ladu a skladu táhnou duši. Strhla se bouře. ... Můj Prokop se narodil.*“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 30. prosince 1859.

⁶⁵⁶ Tamtéž, 16. července 1859.

⁶⁵⁷ Tamtéž, 1. srpna 1860.

stala celým člověkem, až s dítětem sobě konečně lépe rozumí.⁶⁵⁸ Pro Podlipskou bylo těhotenství integrální součástí procesu přerodu v matku, na dítě se vnitřně připravovala a následný moment zrození byl hluboce internalizovaný, tedy nebyl vnímán jako událost, která se prostě stala.

V korespondenci i denících je opakovaně akcentován cit k dětem a rodičovství je zasazováno do domácích kulis. V diskurzu ego-dokumentů je také neustále přítomné propojování soukromé sféry a ženské role.⁶⁵⁹ Co je naopak téměř opomíjeno, jsou tradice, které hrály klíčovou roli v přechodových rituálech v předmoderní době, a to křest a úvod. Obě děti Podlipské byly pokřtěné, přesto v ego-dokumentech je zmiňován pouze krátce křest Ludmily, který proběhl čtyři dny po jejím narození.⁶⁶⁰ Rituál úvodu není zmiňován vůbec, přestože máme důvod se domnívat, že byl dodržován – vedou nás k tomu zápisy v deníku, který si Podlipská vedla v posledních dvou dekadách svého života jako stárnoucí žena. V tomto deníku se rozepisuje o narození vnuka Jaroslava, syna své dcery Ludmily, i dalších okolnostech jeho příchodu na svět. V té souvislosti popisuje mimo jiné přípravy na vnukův křest i atmosféru události, které se zúčastnilo sedmáct dospělých a šest dětí a všichni byli velmi veselí a srdeční.⁶⁶¹ Tři týdny poté pak Podlipská komentuje úvod své dcery: „*První vycházka mé zlaté dcery s hošíkem, a sice k úvodu. Buďte mi zdrávi!*“⁶⁶² Pouze výjimečné a velmi stručné zmínky o těchto rituálech nás vedou k závěru, že dříve důležité rituály postupně ztrácely na významu. Pokusíme-li se tedy o jakési dílčí shrnutí, můžeme konstatovat, že na stránkách svých ego-dokumentů Podlipská nahlíží a prožívá svůj přerod v matku jako velmi intimní zkušenost, jakousi osobní transformaci k plnému ženství, které je nadáno životním posláním nejvyšší důležitosti. Toto vše se

⁶⁵⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 13. května 1859.

⁶⁵⁹ „*Náš Prokop je roztomilé dítě, je naší radostí, naším štěstím. Až jen ho uvidíš!*“ píše své švagrové. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 23. října 1857.) Kontrast světa soukromé a veřejné sféry je přítomný například ve zcela banální historce, kterou Podlipská touží vyprávět. Podlipský nebyl několik dnů doma a kdykoli se u dveří ozval zvonek, Prokop k nim hned běžel a volal „táta“. Po tátovi se Prokopovi stýskalo a moc se těšil, jak s ním bude zase natahovat hodiny. (Tamtéž, 26. března 1861.) Podlipská je v tomto případě matkou, která pečuje o své dítě a je „dojatá až k slzám“ něhou celé situace, otec je mimo domácí prostředí a symbolicky oddělen dveřmi, u kterých se čeká na jeho návrat.

⁶⁶⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Ludmilčin deník*, 1. srpna 1861.

⁶⁶¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*, 2. února 1892.

⁶⁶² Tamtéž, 25. února 1892.

odehrává primárně za zdi domova a všechny rituály, které by tento proces přerodu činily jakýmsi způsobem veřejným, jsou upozadřovány. Dle Johna Gillise je takový posun v chápání rituálů odrazem procesu sakralizace mateřství. Gillisovým vysvětlením je, že v předmoderní době hrály důležitou roli rituály spojené s opětovným zařazením ženy do společnosti, které symbolicky potvrzovaly, že se žena znovu navrácí do svých dalších rolí, které pramenily z jejího „wifhood“ (tedy pozice provdané ženy). Oproti tomu v 19. století začaly hrát důležitější roli rituály separační.^{663,664} Narození dítěte pro ženu totiž znamenalo naplnění její feminity. Její primární poslání bylo v dítěti a proces opětovné inkorporace do společnosti byl v tu chvíli druhotný: „*Byla to povznášející zkušenost ... v níž hlavním aktérem byla žena sama.*“⁶⁶⁵

Z výše uvedeného je zřejmé, že Podlipská reflektovala své vlastní mateřství v souladu s dobovým diskurzem mateřství jako samotné podstaty ženské přirozenosti. Tento nový diskurz byl přitom formulován, jak už jsme rozebírali výše, ve filozofických a společenskovedních pracích už od doby osvícenství. Francie se v té době potýkala s poklesem populace a tento problém se stal předmětem zájmu nově se rodící demografické vědy, která přispěla k tomu, že osvícenští filozofové začali pohlížet na dítě z nové perspektivy – dítě začalo být vnímáno jako důležitý budoucí člen společnosti a ekonomická hodnota, a jako takové bylo postavené do centra zájmu. Péče o dítě se tím pádem stala i nejvyšším zájmem společnosti jako takové a význam mateřské role byl od tohoto celospolečenského zájmu odvozován.⁶⁶⁶ Jak už víme, v popularizaci takového konceptu mateřství sehrál významnou roli *Emil* Jeana Jacquesa Rousseaua. V jednom ze svých textů se nad Rousseauovým vlivem zamýšlela i Élisabeth Badinter, podle níž nebyl Rousseau ani první, ani jediný, který se podílel na novém definování genderových rolí, modelů fungování rodiny a mateřství. Jeho úspěch však spočíval ve schopnosti formulovat tyto myšlenky tak, že oslovily a zasáhly ženy, a to zejména ženy

⁶⁶³ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 159–167.

⁶⁶⁴ Tento závěr ostatně koresponduje i se zjištěními Lucie Storchové a Jany Ratajové, které konstatují, že v české raněnovověké preskriptivní literatuře se referenční rámec feminity pohybuje na ose panenství-manželství-vdovství. (L. STORCHOVÁ, „*Rozdělení samečka od samičky ... z příčiny pohlaví*“, s. 455.) Z tohoto úhlu pohledu lze pak glorifikované mateřství vskutku interpretovat jako zásadní aspekt nově formulované feminní identity.

⁶⁶⁵ J. R. GILLIS, *A World of Their Own Making*, s. 167.

⁶⁶⁶ P. MUNIER, *La Ressemblance des humains*, s. 21–22.

ze středních vrstev: „*Byly okouzleny jeho jazykem plným srdečnosti, ctnosti a zodpovědnosti.*“⁶⁶⁷ Mateřská péče a mateřská láska začaly být chápány jako přirozený zákon, a tedy matka, která by zanedbávala své povinnosti a která by neprojevovala citovou náklonost ke svému dítěti, by nemohla být považována za dobrou matku, neboť její jednání by prostě nebylo v souladu s přirozeností. V tomto smyslu by také měl být chápán Podlipské mateřský diskurz. Její zrození jakožto matky je jí samou prezentováno zaprvé jako cesta ke své vlastní přirozenosti, ke svému vlastnímu přirozenému já, a zadruhé jako probuzení citů k potomkům, tedy probuzení mateřské lásky. Z tohoto úhlu pohledu nejsou její vyjádření ničím jiným než demonstrací opravdovosti vlastního mateřství. Jinými slovy, Podlipská skrze verbalizaci svého mateřského citu potvrzovala svou mateřskou identitu a otevřeně ji deklarovala navenek.

V tomto okamžiku však stále stojíme na samotném prahu mateřství Sofie Podlipské, neboť pozornost byla doposud věnována majoritně tomu, jak ona sama interpretovala moment, kdy se stala matkou. V tomto kontextu by však měla být zmíněna ještě jedna velmi silná zkušenost Podlipské, a to byl potrat dítěte. Došlo k němu 25. srpna 1860, tedy zhruba rok po narození syna Prokopa. Podlipská se o této ztrátě rozepisuje v dopise adresovaném Marii Gabrielové a své švagrové se svěřuje s podezřením, že je potratem vina ona sama, neboť nebyla dostatečně opatrná – během procházky s malým Proškem se spustila bouřka a ona, protože chtěla být brzy doma, vzala syna do náruče a utíkala k jejich domu.⁶⁶⁸ Úlevu pro své zlomené srdce ale hledá zejména u své sestry, svojí spřízněné duše, která navíc sama měla za sebou osobní zkušenost s úmrtím vlastního dítěte. Dopis Světlé je ve srovnání s listem pro Marii Gabrielovou mnohem intimnější, a to co do popisu detailů potratu samotného, tak co do sdílení emocí. Podlipská popisuje, že jedenáct dní trvalo její „churavění“, během něhož krvácela, a pak nastala ona osudná noc: „*To něžné malilinké poupátko, o kterém Ti mám psát, zvadlo, schřadlo, spadalo. 25ho srpna v 4 hodiny ráno skutečně jsem potratila. Vstala jsem, vůkol byla tichá*

⁶⁶⁷ „*Ce langage du coeur, de la vertu, et des responsabilités les enthousiasm.*” Élisabeth BADINTER, *Condorcet, Prudhomme, Guyomar... Paroles d'hommes (1790–1793)*, Paris 1989, s. 29, cit. dle: P. MUNIER, *La Ressemblance des humains*, s. 22.

⁶⁶⁸ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Podlipská Sofie Marii Gabrielové, 5. září 1860.

*noc, můj synáček tiše dýchaje hajal, a pečlivě jsem zabalila ten ubohý malý zárodek. Pak jsem vzbudila mého muže. Ten mne připravil zas do postele a zůstal u mne, až jsem umdlením a v slzách zase usnula. Zdálo se mi, že mluvím s Tebou, všechno Ti žalujíc. ... Ráno byla bych ležela nepohnutě a tak netečně až ku podivu, kdyby mne nebyl elekrisoval hlas mého jedináčka. Jeho miluju teď ještě vášnivěji. On byl co nejroztomilejší. Zdálo se, jakoby svou matku potěšit chtěl.*⁶⁶⁹ Smutek ze ztráty nenarozeného dítěte v Podlipské přetrvává – tu jí ho připomene připravený zásyp, jinde kostěná lžička po Prokopovi. Podobně jako tomu je v případě porodů, nenazírá ani potrat z fyzické stránky (není to „*pranic ukrutného*“, v sobotu potratila, v neděli vstala z postele a v pondělí už se byla venku koupat, aniž by na ní mohl kdokoli něco poznat) – pozornost je věnována primárně emocím, protože ztráta dítěte je pro matku zejména bolestí srdce.⁶⁷⁰ „...*přesmutno je té, která toho živobyetí plamen živit měla a neživila ho!*“⁶⁷¹ Už na Silvestra stejného roku však měla Sofie opět důvod k radosti – byla znovu těhotná. Ludmila se narodila v polovině července roku 1861.

4.1.2 Role matky

Narození dětí však, přes všechnu sílu okamžiku i přípravu na tuto chvíli, bylo a je pouze začátkem. Před mladou matkou se teprve měla otevřít celá škála nových úkolů a výzev, protože mateřství bylo v pravdě misí celoživotní. S novým diskurzem mateřství šlo ruku v ruce i nové hledání podob toho, jaká by měla být správná matka, jak by měla pečovat o své dítě a k čemu a jakými prostředky by ho měla vést a vychovávat. Tyto ideály byly ženám

⁶⁶⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 26. srpna 1860. Pro úplnost zde ještě uvedme, že v edici výběru z korespondence mezi Světlou a Podlipskou, kterou připravila Anežka Čermáková Sluková, jsou části dopisu Podlipské vypuštěny – někde s odůvodněním, že jsou nevhodné ke zveřejnění, jinde bez udání důvodu. Viz: A. ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ (ed.), *Dopisy Karoliny Světlé a Žofie Podlipské*, Ženské listy 39/1911, č. 12, s. 235–237.

⁶⁷⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 31. srpna 1860.

⁶⁷¹ Tamtéž, 26. srpna 1860.

prezentovány v nejrůznějších formách normativní literatury, jejíž množství rostlo přímou úměrou s pokrokem společnosti, technologickými možnostmi, gramotností obyvatelstva i rostoucí životní úrovní.⁶⁷² Sofie Podlipská přitom sama patřila v českém prostředí mezi přední autorky a autory, kteří se věnovali tématu vychovatelství, a bývá označována za zakladatelku vychovatelství u nás. K problematice vychovatelství se vyjadřovala v četných studiích publikovaných časopisecky i samostatně, v přednáškách či proslovecích. Téma pojímala v obdivuhodné šíři – od péče o dítě, přes výchovu v rodině a roli matky a otce, otázku vzdělání dívek, až po otázku celoživotní sebevýchovy a teoretické rozpracování samotného účelu vychovatelství, které má vést k pokroku společnosti a celého lidstva.⁶⁷³ Nás však v tuto chvíli bude zajímat, co o mateřské roli vypovídají ego-dokumenty Sofie Podlipské, jakými konkrétními významy ona pro sebe naplňovala roli matky, co od sebe očekávala, jak se jako matka projevovala.

Být správnou matkou pro Podlipskou znamená v první řadě pečovat o své děti a být schopna se o ně sama postarat v co nejvyšší možné míře. Ostatně i ve svých teoretických spisech tvrdí, že mateřská péče a láska nemůže být

⁶⁷² Pro české prostředí v 19. století se těmito příručkami asi nejobšírněji zabírala Milena Lenderová, viz M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999; M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství? Dětství 19. století v českých zemích*, Praha a Litomyšl 2006.

⁶⁷³ Podlipské přednášky i mnohé studie jsou dostupné pouze v rukopisech a jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

K péči o dítě a výchově dítěte pro jeho budoucí společenskou roli se vyjadřuje zejména v: *Studie o dětském věku; Poznámky k dětské mluvnici a psychologii; První poetické dojmy dětského věku; Odkud vzít látku na první povídky našim maličkým; Některé pozorování o účincích románů na mysl dívčí; Utopické myšlenky v prvním vychování dětském s vyobrazením* (vše viz LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Studie a přednášky.). Dále Sofie PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovavacího*, Díl 1–3, Praha 1874–1875; Sofie PODLIPSKÁ, *O nadání*, *Ženské listy* 5/1977, s. 1–3, 18–20, 33–36, 52–54, 68–70, 84–86.

K otázce genderově podmíněné výchovy (tedy k otázce výchovy dívek a chlapců pro jejich budoucí společenskou roli) a k roli matky a otce ve výchově a v rodině se vyjadřuje zejména v: *Myšlenky o úloze vychovatelově* (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Studie a přednášky.); S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovavacího*, Díl 1–3, Praha 1874–1875; Sofie PODLIPSKÁ, *Účastenství ženy na vychování lidstva*, *Pracovna* 2/1895–1896, s. 10–11, 15–16, 20, 23–24, 27–28, 31–32, 35–36.

K sebevýchově a účelu vychování, také ale k celospolečenskému významu ženy z její pozice vychovatelky viz zejména: *Co chceme; Myšlenky o vývoji národnosti a o vychování české mládeže; Studie o ideálu; výsledky a nezdary vychování* (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Studie a přednášky.); S. PODLIPSKÁ, *Účastenství ženy na vychování lidstva*, *Pracovna* 2/1895–1896, s. 10–11, 15–16, 20, 23–24, 27–28, 31–32, 35–36; Sofie PODLIPSKÁ, *Studie o práci*, Praha 1889; Sofie PODLIPSKÁ, *Zlomky zkušenosti v sebevychování*, Díl 1–3, Praha 1875–1876.

Téma vychovatelství detailně rozpracováno v: J. MAŠÁTOVÁ, *Sofie Podlipská. Vychovatelské snahy české spisovatelky 19. století v teorii a v praxi*, Olomouc 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

ničím nahrazena, z důvodu čehož by tento úkol žena neměla opouštět jenom proto, „*aby mohla vyhovět svému postavení, neb jiným povinnostem svým.*“⁶⁷⁴ V dopisech, které píše sestře, vyjadřuje znepokojení nad chůvou, kterou najali pro Prokopa, a je přesvědčená, že kvalitě její vlastní péče se chůva vůbec nemůže rovnat. Když Pepička Prokopa chová, je z toho Podlipská celá nespokojená, a když mu zpívá, nutí ji to se smát a sám Prokop je celý udivený z toho, jak zpívá falešně. Nejlepší chůvou pro Prokopa je tak vlastně ona sama a tuto roli si užívá: „*Vlastně je teď Resi kuchařkou, Pepička panskou a já tou nejšťastnější chůvou a kojnou.*“⁶⁷⁵ Obdobná situace se opakovala o dva roky později, když se narodila Ludmila. Podlipská opět zdůrazňovala, že je to ona sama, kdo se o dítě stará, a dokonce cítila potřebu vyprávět, že sice nechá Klavíkovou (porodní bábu) přijít k nim domů, ale novorozenou Ludmilku si stejně vykoupe a do postýlky připraví ona sama, zatímco Klavíková si může vypít svoji kávu.⁶⁷⁶ V denících, které psala pro své děti, opakovaně dávala najevo, jak moc ji mrzí, když děti musí trávit čas s chůvou – v případě Prokopa to bylo častější bezprostředně po narození jeho mladší sestry, Ludmila pak vzhledem k většímu množství povinností matky trávila už během prvního roku svého života s chůvou více času, než tomu bylo právě u Prokopa. O to šťastnější Podlipská je, když ji děti zahrnují něžnostmi a projevy lásky, přestože ona se cítí provinile, že je svěřila chůvě.⁶⁷⁷ Podlipská v ego-dokumentech velmi často vyjadřuje nadšení ze své nové role a zejména že úkoly spojené s péčí o děti nevnímá jako zatěžující povinnosti, ale spíše jako radost a potěšení. Je pyšná, že své děti sama koupe a neustále opakuje, jakou radost jí přináší kojení. Formulace, které při tom používá, jsou až exaltované: „*Nemohu ani povědít, jak ho ráda kojím, mne se zrovna stýská, když on trochu déle spí. A v noci se někdy dříve probudím než on sám...*“⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Studie a přednášky, *Myšlenky o úloze vychovatelově.*

⁶⁷⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 4. září 1859.

⁶⁷⁶ Tamtéž, 5. srpna 1861.

⁶⁷⁷ Např. LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Ludmilčin denník*, 5. března 1862; LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 17. února 1860, 8. listopadu 1860, 1. srpna 1861.

⁶⁷⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 11. srpna 1859.

Ego-dokumenty jsou tak pro Podlipskou de facto prostředkem, skrze který potvrzuje, že je plně schopná dostát své nové roli a tomu, co se od ní očekává. Výše zmíněná situace s porodní bábou Klavíkovou zároveň dokládá, že i v reálném životě Podlipská využívala situace, ve kterých mohla veřejně demonstrovat, že coby matka dokáže obstát – vždyť Klavíkovou ve skutečnosti vědomě pozvala vypít si šálek kávy a při tom sledovat, jak sama pečuje o dítě. Tyto otevřené manifestace mateřské lásky a péče pak mohou být opět interpretovány jako potvrzení vlastní mateřské identity, přičemž z tohoto úhlu pohledu není ani tak důležité, do jaké míry využívala služeb chůvy a do jaké míry se o děti opravdu starala ona sama. Totiž sama skutečnost, že samu sebe popisuje v mateřské roli tímto způsobem, ukazuje, že považuje takové charakteristiky matky za správné, a proto se jak ve svých promluvách, tak ve svém chování snaží dokázat, že je naplňuje. V neposlední řadě jsou tyto manifestace mateřského citu a zejména jejich exaltovanost determinovány dvěma faktory. Zaprvé Podlipská patřila ke generaci ovlivněné tradicí romantismu a sentimentalismu, který jejími promluvami prostupuje prakticky po celý život. Zadruhé, velmi důležitou roli sehrál samotný mateřský diskurz osvícenců, který akcentoval štěstí a spokojenost, které ženám kojení a péče o dítě přináší a který tak vlastně od žen očekával, že verbalizace jejich mateřské zkušenosti bude založena na vyjádření radosti a sebeuspokojení.⁶⁷⁹

Pozoruhodné v tomto kontextu je však to, jaký prostor v péči o děti dostává Josef Podlipský. Přestože se Podlipská v péči o děti a výchově nechávala do značné míry vést mateřskou láskou chápanou ve smyslu přirozeného pudu a vlastním přesvědčením postaveným na promýšlení „pravého“ mateřství a vychování, její manžel se u ní těšil důvěře stran toho, co je pro děti prospěšné. Z hlediska péče o malinké děti to jistě vycházelo z jeho profese lékaře, v níž ho Podlipská velmi respektovala, také to ale dosti pravděpodobně souviselo s povahou jejich vztahu, který byl založený na vzájemném porozumění a úctě a v němž Podlipská svého muže vnímala jako svého vůdce. Podlipský monitoroval správný vývoj dětí – byl to on, kdo našel

⁶⁷⁹ Élisabeth Badinter analyzuje díla osvícenců, kteří ženám stěžujícím si na bolestivost a únavnost kojení argumentovali krásou a štěstím, které krmení vlastního dítěte je, a „ordinovali“ jim odměny, které jsou více než jakékoli jejich strádání – od něhy, přes silné pouto s dítětem, až po zkvalitnění vztahu s manželem, který jim bude věrný. (É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 227–229.)

Prokopovi nově narostlé zoubky,⁶⁸⁰ kdo nařídil, aby Prokop kvůli správnému vývinu nožiček doma chodil bos,⁶⁸¹ či kdo se se Sofií strachoval o malou Ludmilku špatně prospívající a dlouho trpící novorozeneckou žloutenkou a kdo také vynašel způsob, jak děvčátku pomoci, když doporučil podávání polévky z červeného vína.⁶⁸²

Představy o dobré matce, které se Podlipská tak usilovně snaží naplňovat tím, že sama pečuje o děti, kojí je, staví je do centra svého zájmu, naprosto přesně korelují s představou osvícenců, jaká by měla být správná matka. Silné vazby na osvícenský diskurz a Jeana Jacquesa Rousseaua má však i další charakteristika mateřství Podlipské, a to je přirozenost mateřské role a mateřského citu.⁶⁸³ Poněvadž být matkou je pro ni naprosto přirozené, nevnímá tuto svou roli jako břemeno, které na ni bylo uvaleno a které by mělo být nepříjemnou zátěží, ale naopak jako něco pozitivního, jako dar. Když se pak sama nad mateřstvím zamýšlí, vytváří paralely k životu v přírodě a konstatuje, že stejně jako některé hmyzí samičky umírají poté, co nakladou vajíčka, lidská matka po narození dítěte umře pro sebe a pro svět: „„*Stavši se matkou, náleží jen svému dítěti. Která své úloze nemůže neb nechce takto rozumět, není věru matkou; ale to se věku věkův samo sebou takto rozumí.*“⁶⁸⁴ Takové vyjádření je naprosto kruciální pro pochopení názoru Podlipské na mateřství, neboť ona v něm dochází k závěru, že matka, která není ochotná takové oběti pro své dítě, není dobrou matkou. Koneckonců tento svůj názor Podlipská prezentuje nejen v ego-dokumentech, ale také ve svých statích. A také tam své přesvědčení předkládá jako přírodní zákon, když tvrdí, že i v říši zvířat je to přece matka, kdo se stará o mláďata a kdo se pro ně sám obětuje.⁶⁸⁵ Podlipská zde opět následuje sugestivní diskurz osvícenských myslitelů, kteří mateřství prezentovali jako poslání přinášející neutuchající štěstí, také ale bolest a

⁶⁸⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 30. července 1860.

⁶⁸¹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 8. listopadu 1860.

⁶⁸² LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Ludmilčin denník*, 1. srpna 1861 a 26. listopadu 1861.

⁶⁸³ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 215–226; 238–252.

⁶⁸⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolína Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 31. srpna 1859.

⁶⁸⁵ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Studie a přednášky, *Výsledky a nezdar vychování*.

utrpení, které jsou jeho integrální součástí, stejně tak jako schopnost se pro ono štěstí obětovat.⁶⁸⁶

Podíváme-li se na to z tohoto úhlu pohledu, pak není vůbec překvapující, že Podlipské ego-dokumenty jsou plné otevřených deklamací toho, že žije jen pro své děti a že děti jsou jejím jediným štěstím a smyslem života. Důležité je ovšem také to, že tyto svoje postoje se svými dětmi sdílí – neustále jim vyjadřuje nekonečnou a bezpodmínečnou lásku: „... *nedbám o nic na světě než o Vás, mé děti, a všechno bych oželela spíše než Vás*;“⁶⁸⁷ či jim otevřeně slibuje, že je pro ně připravená činit oběti: „*Ostatně jsi Ty cílem mého života a můj čas je Tvůj. Vyžaduj si ho mnoho-li chceš. Pracuju-li, je to zas jen pro Tebe*.“⁶⁸⁸ Zároveň lze tyto postoje považovat za její celoživotní světonázor, neměnné přesvědčení, o čemž svědčí např. Podlipské deníkový zápis, který udělala o několik dekád později a jen pár let před svou smrtí a v němž konstatuje, že děti jsou „*andělé, účely našeho žití*“.⁶⁸⁹

Pravé mateřství však pro Podlipskou není jenom zmiňované sebeobětování, kojení a péče o dítě. Dalším z významů, kterými tuto roli naplňuje a které jsou klíčové pro pochopení toho, jak ona sama mateřství chápala a prožívala, je mateřská láska. Stejně jako v případě mateřství samotného, také mateřská láska je v jejích očích něčím naprosto přirozeným, vycházejícím ze samotné podstaty ženy. V osobním deníku, který psala pro svou dceru Ludmilu, označila mateřskou lásku za přírodní zákon, když poznamenala, že „... *prýštila láska k Tobě zároveň s mlékem, jímž jsem Tě občerstvila*.“⁶⁹⁰ Mateřská láska je pro ni emocií posvátnou („*Nemohu si představit mohutnější, opravdovější, stálejší lásky, jako je láska k dítěti*.“⁶⁹¹) a zároveň ničím nenarušitelnou („*Mateřská láska roste s dítětem a zajde jen s matčinou smrtí*.“⁶⁹²). Vztah k dítěti pro ni existuje na bázi instinktu, což dokládá na příkladu své vlastní zkušenosti s péčí o dítě během noci. Sice prý

⁶⁸⁶ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 296.

⁶⁸⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Prokopu Podlipskému, 25. srpna 1872.

⁶⁸⁸ Tamtéž, 12. srpna 1873.

⁶⁸⁹ S. PODLIPSKÁ, *Z deníku*, *Ženský svět*, 24/1920, č. 4, s. 53.

⁶⁹⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Ludmilčin denník*, 5. května 1862.

⁶⁹¹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 30. prosince 1859.

⁶⁹² Tamtéž, 25. srpna 1860.

po narození syna souhlasila s tím, že chůva bude spát s ní v pokoji, ale neshledávala v tom valného významu, protože chůva syna stejně málokdy sama slyšela – na rozdíl od ní samé, která se vždy vzbudila jako první, rychle vstala a dítě utišila. Vysvětlení této situace spatřuje Podlipská právě v instinktivním chování, protože „*kdo by jej také měl nejdříve slyšet, ne-li matka jeho.*“⁶⁹³

Takové chápání mateřství nachází svůj odraz i v samotném jazyce. Například něžnost je spojována s feminitou, a tedy v jazyce se o ní hovoří za využití konotace „mateřská něžnost“. Pokud je takové chování zaznamenáno u muže, je mu věnováno pozornost jako něčemu překvapivému a neobvyklému: „... *vidím toho muže nad svým dítětem skloněného s mateřskou něžností,*“⁶⁹⁴ konstatuje Podlipská, sledujíc svého muže se synem. Používání těchto konotací pak nesvědčí jenom o tom, jak bylo mateřství chápáno, ale zároveň se podílí na ukotvování kulturních modelů ve společnosti. Élisabeth Badinter upozorňuje, že na formování nového konceptu mateřství se nepodílela pouze ona skutečnost, že mateřství začalo být považováno za přirozenou hodnotu, ale právě samotné spojování slov „láska“ a „mateřský“, neboť právě tato konotace – vedle popularizace onoho citu samotného – dávala skrze důležitost mateřství nový význam ženství jako takovému.⁶⁹⁵ Obdobně John Tosh dochází k závěru, že nově formulovaný koncept mateřské lásky vedl k posunu v širším chápání rodičovských rolí, když „... *hodnota rodičovství se přesunula od autority moudrého otce směrem k milující matce.*“⁶⁹⁶

Vedle milující a pečující osoby měla být matka dítěti ovšem také vychovatelkou. Už dříve bylo zmiňováno, že sociální moc žen byla mimo jiné odvozována právě od jejich vychovatelské úlohy, která v době formujících se národů a občanské společnosti byla s odkazem na budoucího občana vyhodnocována jako zvláště důležitá.⁶⁹⁷ Právě sama Sofie Podlipská přikládala

⁶⁹³ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Karolině Světlé, 4. září 1859.

⁶⁹⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 20. září 1859.

⁶⁹⁵ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 171–172.

⁶⁹⁶ „... *parental virtue had been displaced from the wise father on to the loving mother.*“ J. TOSH, *A Man's Place*, s. 90.

⁶⁹⁷ Přímá vazba mezi výchovou dítěte a jeho charakteristikou jako budoucího občana je opakovaně rozpracovávána i v díle Sofie Podlipská. Tak například, když brojí proti používání

aspektu správné výchovy zvláště zásadní význam, a to jak v soukromém životě, tak ve své spisovatelské práci – vždyť v českém prostředí patřila k pionýrkám vychovatelské literatury a sama vychovatelství považovala za své životní téma. Ostatně svému synovi Prokopovi, když mu bylo třináct let, napsala: „*Nechť se cítíš vždy jedno s národem svým, jemužto Tě vychovávám.*“⁶⁹⁸ Také rekonstrukce jejího osobního života a prožívání vlastního mateřství dokládají, že otázku výchovy svých vlastních dětí neustále promýšlela a věnovala jí velké úsilí v každodenním životě. Z analýzy jejích ego-dokumentů vyvstávají dva aspekty, které považovala za klíčové pro vychovatelskou roli matky.

Prvním aspektem je čas, který matka s dětmi tráví. Už výše bylo citováno z dopisu, který Podlipská adresovala synu Prokopovi a v němž mu slíbila, že její čas je jenom jeho a Ludmily jako jejich dětí. Élisabeth Badinter tvrdí, že právě čas je faktorem, který nejvíce proměnil přístup k mateřství mezi dvěma generacemi žen. Zatímco ženy starší generace se věnovaly svým úkolům vyplývajícím z jejich společenské role a děti si „*sotva všimly,*“ život „*nových matek*“ byl neoddelitelně s dětmi spjat. Krmily je, převlékaly, koupaly, dohlížely na ně, chodily s nimi na procházky. „*Dítě si hraje v sukni své matky, jí vedle ní a usazuje se v salónu rodičů...*“⁶⁹⁹ Také Podlipská se snažila dětem věnovat už od útlého věku – prohlížela si s dětmi obrázky v knížkách, vyprávěla jim pohádky a příběhy, hrály si na schovávanou, ukazovala jim okolní svět a učila je pojmenovávat předměty.⁷⁰⁰ V denících, které Podlipská pro své děti psala,⁷⁰¹ věnovala zvláštní pozornost rozvoji řeči,

povijanů u kojenců, Podlipská tvrdí, že omezování volného pohybu končetin dítěte bude mít dopad na jejich svobodnou mysl jako dospělých a že není možné budovat svobodný národ, pokud nebudou ke svobodě od nejtělejšího věku vychovávány děti: „*Svobodný národ dává svobodné vychování, ze svobodného vychování vydaří se svobodný a volný lid.*“ (S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovávacího*, Díl 1., s. 41.) Zajímavostí v tomto konkrétním případě je, že ač Podlipská v polovině 70. let vystupovala proti používání povijanů, sama je o deset let dříve pravděpodobně u svých dětí používala. V dopise Světlé totiž po potratu píše, že měla připravené povijany, aby je mohla obnovit pro očekávané miminko. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Karolině Světlé, 26. srpna 1860.)

⁶⁹⁸ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Prokopu Podlipskému, 6. srpna 1872.

⁶⁹⁹ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 249.

⁷⁰⁰ Např. LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 16. listopadu 1860, 20. dubna 1861.

⁷⁰¹ Prokopův deník vedla do jeho tří let, Ludmilin pak do jednoho roku věku. Pečlivě zaznamenávala, jaké děti dělaly pokroky ve vývinu, kdy jim vyrostl jaký zub, kdy dělaly první krůčky, s čím si hrály, jaké vykazovaly povahové rysy či co je zajímalo. Oba deníky však také překypují vyjádřeními láskyplného a něžného vztahu, který k nim oba rodiče chovali. Pro Podlipskou jsou její děti ty nejrozkošnější, nejkrásnější a nejšíkovnější bytosti a ona je na

zapisovala nová slova svých dětí a u obou si opakovaně posteskla, že mluví méně, než by na svůj věk mohly. Už v této rané fázi jejich života však v souladu s Rousseauem, ke kterému se explicitně hlásí, zastává názor, že dítěti je zapotřebí dopřát v jeho rozvoji dostatek prostoru a času, aby se mohlo rozvíjet podle svých individuálních potřeb.⁷⁰²

Podlipská čas považovala za jednu z nejdražších komodit a usilovala o to, aby ho její děti mohly využívat co nejsmysluplněji. Za tím účelem pro děti neustále vymýšlela a organizovala aktivity, které by děti rozvíjely, obohacovaly a zároveň bavily.⁷⁰³ Tak také když Prokop s Mimi (jak se v rodině Ludmile říkalo) povyrostli, věnovala velkou část svého osobního času předčítání dětem, rozmlouvání s nimi, jejich vzdělávání.⁷⁰⁴ Neodmyslitelnou

stránkách deníků ujišťuje o svém nekonečném citu. Za povšimnutí stojí pak i její kontinuální budování vztahu mezi oběma sourozenci, a to jak v samotném diskurzu deníkových zápisků (např. „... věnuju se docela Tobě a Tvé malé sestřičce, kterou pořád víc a více miluješ...“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 16. listopadu 1860, 26. listopadu 1861.), tak i v reálných situacích, které v deníku popisuje. Tak např. chválí Prokopa, když Ludmile-miminku chodí odhánět mouchy nebo jí dává papat (Tamtéž, 1. srpna 1861.); při krmení Ludmilky dá Podlipská trochu jejího jídla i Prokopovi a řekne mu, že si to tak jeho sestřička přála (Tamtéž, 5. října 1861.).

⁷⁰² „Nuže, ať si dá načas, že přemýšlí a kombinuje a že má ku podivu bystrou paměť, o tom dává denně důkazy. A já se držím Rousseauova náhledu, když on praví, že ve výchování nejvíc na tom záleží, aby vychovatel uměl čekat, to je vyčkat pravého času...“ napsala své švagrové Podlipská, když Prokop ve svých skoro dvou letech stále nechtěl mluvit. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 2. června 1861.) Naproti tomu Josef Podlipský zdá se být v tomto ohledu poněkud přísnějším vychovatelem. Když ve stejném věku nechtěla mluvit ani malá Ludmila, ptal se pravidelně v dopisech své ženy, pobývající tenkrát s dětmi u Gabrielových na Loučové u Sušice, jestli už jeho dcera stran mluvení učinila nějaké pokroky. „Mějte se ještě jednou hodně dobře, a ať Mulina alespoň jednomu slovu neb dvěma se přiučí na Loučové, sic upadne u svého otce Josefa Podlipského v největší nemilost.“ „Ještě nemluví Mulina? Já ji opravdu přes práh nepustím, když nebude uměti aspoň o jedno slovo více, nežli když vyjela z Prahy. LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 21. srpna 1863, 28. srpna 1863.

⁷⁰³ „Což Vám mohu, mé drahé děti, lepšího připravit, než pravého použití Vašeho času.“ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Josef Podlipský, 20. srpna 1873.

⁷⁰⁴ Ve své spisovatelské práci se opakovaně věnovala problematice četby a její důležitosti pro duševní rozvoj jednotlivce, přičemž zvláště apelovala na rodiče a vychovatele, aby k četbě vedli děti již od útlého věku. Vyprávění dětských příběhů a pohádek nejen rozvíjí fantazii dětí, ale pomáhá utvářet i jejich hodnotovou orientaci (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní – studie a přednášky, *Odkud vzít látku na první povídání našim maličkým.*); vlastní četba pak dětem přináší možnosti vzdělání a duševního růstu, přičemž dle názoru Podlipské není nutné omezovat dítěti výběr knih, neboť lépe je o knize s dítětem diskutovat, než mu ji zakazovat, navíc dítě s každou další knihou nabývá schopnosti rozlišovat kvalitu četby. (S. PODLIPSKÁ, *Čtení a život*, Květy 3, 1868, s. 46–48; S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovávacího*, Díl 3., s. 64–65; LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní – studie a přednášky, *Některá pozorování o účincích románů na mysl dívčí.*)

součástí tohoto procesu byly pobyty v přírodě,⁷⁰⁵ fyzické aktivity,⁷⁰⁶ výlety po Čechách a také letní pobyty u příbuzných a přátel.⁷⁰⁷ O programu, který dětem organizovala, máme nejvíce informací z rodinné korespondence. Během výletů a letních pobytů „na venku“ podrobně informuje zejména svého muže o všem, co s dětmi podnikají. Podlipská je s dětmi na čerstvém vzduchu, jak jen je to možné – např. nechá je běhat v dešti a nevádí jí, že jsou celé mokré a zamazané; sbírá s nimi listy v lese a učí se je společně poznávat; když jsou pohodlně usazeni venku na trávě, předčítá jim. Chodí na pěší výlety po okolí, ale čas od času se vypraví i do vzdálenějšího cíle, např. z Veltrus na Mělník. Cestou si s dětmi povídají o přírodě, významných místech a událostech spojených s českou historií, také jim vypráví bájně příběhy – jak prý říká Prokop, který to má velmi rád, jsou to hovory „o starých časech“.⁷⁰⁸ Děti zároveň ale fascinují nové věci jako železnice, projíždějící vlaky, tunely.⁷⁰⁹ Nelze zde nezpomenout vlastní dětství Podlipské a roli jejího otce Eustacha Rotta, který také s dětmi chodil na procházky po Praze a po okolí a vyprávěl jim.

Určitou analogii k Rottově výchově a hodnotám, k nimž děti směřoval, lze pak hledat i v tom, jak Podlipská vede děti k tomu, aby nepohrdaly žádnou prací – např. je ráda, když se mohou zapojit do prací na poli.⁷¹⁰ Také později, když Prokop jako dospívající jezdil se svou tetou Karolinou Světlou na letní pobyt do Podještědí, zapojoval se u venkovských příbuzných do práce a

⁷⁰⁵ S teplejším počasím Podlipská hned vyrážela s dětmi ven, aby mohly trávit čas na čerstvém vzduchu a také mít dostatek pohybu. Své švagrové píše, že pro děti je nejlepší období léto, a to právě proto, že mohou mít dostatek pohybu venku – ona sama prý miluje pohled na kmitající dětské nožky a vlající vlásky. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Marii Gabrielové, 26. března 1861.)

⁷⁰⁶ Podlipská sama se ráda chodila koupat a tuto kratochvíli dopřávala i dětem. Když bylo Prokopovi 8 let, měl slíbeno, že se bude na plovárně učit plavat. Mimi prý chtěla také, ale její matka usoudila, že ona si bude muset ještě chvíli počkat, protože je příliš malá. (LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Marii Gabrielové, 2. srpna 1867.) Jindy zase vzala Prokopa na přívoz a učila ho veslovat. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Josefu Podlipskému, 27. června 1865.)

⁷⁰⁷ V roce 1863 pobývala Podlipská s dětmi u Gabrielových v Loučové u Sušice, v roce 1864 u své přítelkyně z mládí Katinky Selingerové-Hemerkové v Berouně (přímo u její rodiny však strávili jenom začátek pobytu, pak se přestěhovali do vlastního) a v roce 1865 ve Veltrusích.

⁷⁰⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Josefu Podlipskému, 3. srpna 1864, 10. srpna, 11. června 1865, 6. července 1865.

⁷⁰⁹ Tamtéž, 3. června 1865, 19. června 1865.

⁷¹⁰ Tamtéž, 13. června 1865.

pomáhal, s čím bylo potřeba.⁷¹¹ Když byl Prokop ještě starší, neváhala Podlipská utratit peníze nejen za jeho samostatné pobyty v Čechách, ale také za cesty do ciziny. Tak například v roce 1874 ho vzal Podlipské bratr Jindřich s sebou na obchodní cestu po Německu⁷¹² a v roce 1883 vykonal cestu do Švýcarska, odkud před návratem psal domů: „*Peníze jsem vydal do posledního sous, takže mně musíte odpustit, že přivezu kromě sebe a špinavého prádla jenom lipový list z místa Husovy hranice a bouquet natrhaný na Rigi.*“⁷¹³ Prázdniny v letech 1877 a 1880 trávil na Šumavě a v letech 1878 a 1879 pobýval s přáteli ve Šternberku v Posázaví. Mezi jeho přáteli z té doby byl mimochodem i budoucí švagr jeho sestry Bedřich Frída.

Jak už částečně vyplývá i z předchozího textu, oním druhým aspektem, který byl pro Podlipskou ve výchově naprosto kruciální, pak byla svoboda a nezávislost – tvrdila, že dětem musí být dopřán čas a příležitosti, aby se mohly učit ze své vlastní zkušenosti. „*A já jsem taková vychovatelka, že svoje děti všude pustím, do světla, do tmy. Nebojím se a nechci také, aby oni se báli.*“⁷¹⁴ Její životní filozofií bylo umožnit dětem, aby rozvíjely svá přirozená nadání a dary, a obávala se škod, které může napáchat vychovatel, pokud by se snažil formovat je proti jejich přirozenosti. Sestře se svěřila se svou obavou, aby uměla poznat, co je pro její děti nejlepší, a s přáním, aby „*neublížila vyvinutí duševnímu svých dětí, jen kdybych trefila v ten pravý tón s nimi...*“⁷¹⁵ Ostatně tímto názorem Podlipské jsou prodchnuté i její teoretické spisy o vychovatelství. V nich klade už zmiňovaný velký důraz na nenahraditelnost mateřské náruče a péče,⁷¹⁶ která však nesmí v konečném důsledku přinést

⁷¹¹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Prokop Podlipský, 6. srpna 1870, 16. srpna 1871, 23. srpna 1872.

⁷¹² Cestovali do Drážďan, Magdeburku, Hamburku a Berlína. Tamtéž, dopisy ze srpna 1874.

⁷¹³ Tamtéž, 9. července 1883.

⁷¹⁴ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 1. května 1871.

⁷¹⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Karolině Světlé, 12. srpna 1861.

⁷¹⁶ Podlipská ve svých spisech zdůrazňuje, že úkolem matky není pouze prosté obstarání potřeb dítěte, ale také aktivní věnování se dítěti a rozvoj jeho dovedností – správná matka by dítě měla hodně chovat, zpívat mu, ukazovat mu okolní svět, rozvíjet jeho řečové dovednosti, vyprávět mu – ostatně už bylo doloženo výše, že těchto zásad se držela i ve výchově svých vlastních dětí. Teoreticky pak tyto teze rozpracovává např. v: S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovávacího*, Díl 1., Praha 1874; LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní – studie a přednášky, *Studie o dětském věku*.

omezení svobodného rozvoje dítěte.⁷¹⁷ A v neposlední řadě tento Podlipské postoj k výchově dětí potvrzuje ve svých vzpomínkách i její vnučka Milada, která ho dává do kontextu s duchem svobody, který si její babička odnesla z osvícenství a který zapříčinil, že „*hrozila se násilí, utlačování a krutosti.*“⁷¹⁸ Výchovu dětí ve svobodě a ke svobodě totiž Podlipská propojovala s myšlenkou osobní svobody jako základního stavebního kamene moderní společnosti. V tomto kontextu také tvrdila, že dokud nebude svoboda inkorporována do vztahu rodičů a dětí, není možné dosáhnout plného osvobození žen, byť o něj bude bojováno. Elišce Krásnohorské v polovině 70. let tak napsala, že kvituje snahy reformátorů zasadit se o zlepšení postavení žen ve společnosti, ovšem obává se, že cíle nemůže být dosaženo právě bez změny ve vztahu rodičů k dětem: „... *neboť velké bezpráví a tyranie děje se dětem nerozumným chováním a poručnictvím, často záhubným a vztahujícím se až za plnoletí. Vidím-li ty libovolné, surové tresty nevzdělaných i vzdělanějších rodičů na ubohých, bezbranných dětech, třesu se...*“⁷¹⁹

4.1.3 Mateřské břímě

Přestože Sofie Podlipská zcela v duchu dobového diskurzu chápala mateřství jako nejpřirozenější podstatu ženy a jako největší radost a smysl svého života, její ego-dokumenty jednak dokládají, jak náročné pro ni ve skutečnosti bylo plnění každodenních mateřských povinností a jak pro ni bylo obtížné dostat nejen společenským, ale i svým vlastním očekáváním. Zároveň

⁷¹⁷ Schopnost najít správnou míru mezi věnováním se dítěti a dopřáním mu svobody považuje Podlipská za jednu z nejdůležitějších vychovatelských dovedností. (S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovavacího*, Díl 1., s. 40–45.) V neposlední řadě by zde mělo zaznít, že integrální součástí svobody a volnosti je v teoretických spisech Podlipské také volnost pohybu a rozvíjení fyzické obratnosti. Tělesné aktivity mají být přitom stejně dostupné dívkám jako chlapcům – těmito názory se Podlipská vymezovala proti mnohým svým současníkům, kterým oponovala, že tělesná výchova dívky nepřipraví o jejich něžnost a že tento argument je pouze výmluvou snažící se omezit jejich svobodný pohyb. (S. PODLIPSKÁ, *Příklady z oboru vychovavacího*, Díl 2., s. 42–43.) Jak už jsme uvedli, i tuto volnost, tedy volnost pohybu, dopřávala svým dětem ve vrchovaté míře.

⁷¹⁸ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy cizí, Milada Čápková-Vrchlická, *O Sofii Podlipské*, s. 4.

⁷¹⁹ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 28. srpna 1873.

jsou tyto prameny ovšem i důkazem toho, že Podlipská prakticky po celý svůj dospělý život neustále hledala, jak být správnou matkou, a tím de facto kontinuálně vyjednávala svou vlastní mateřskou identitu. Tak když se jí Karolina Světlá v dopise z roku 1862 optala, jak se jí daří, Podlipská využila příležitosti svěřit se a ulevit tak trochu svému srdci: „*Chůva nic neumí a zlobí mne a kuchařce se podebral prst – tu to máš všecko. K tomu je Milinka k zoubkům nevrhá, v noci nespí, ve dne nespí, pořád chce jen, aby ji někdo vodil, a sice já zejména to mám být, a Proška znáš v jeho šílené lásce ke mne. Předevčírem jsem celé dopoledne plakala, protože jsem už to nemohla vydržet. Nyní už je to trochu lepší zase.*“⁷²⁰

Posun ve vnímání sebe jako matky je patrný už v prvních letech mateřství Podlipské. Zápis z deníku po narození syna Prokopa ukazuje, že Podlipská měla plnou důvěru v sebe jako matku a ve své přirozeně ženské schopnosti: „*Jsem na pravé cestě a vím, že ji vždy najdu. ... Nepochybuji více o tom, kde můj je domov, jaké mé povinnosti, kterak jim dostojím. Víím, že jim dostojím dobře.*“⁷²¹ Už o rok a půl později však v deníku psaném právě pro Prokopa vyjadřuje pochybnosti, zda je schopna svoji roli zvládnout. Rozepisuje se o nových poměrech v rodině poté, co se narodila Ludmila a Prokop byl čerstvě dvouletý. O Prokopovi píše, že zlobil a všichni okolo včetně ní samé se na něj hněvali. Zamýšlí se však nad příčinami synova chování a dochází k závěru, že zkrátka na novorozenou sestru žárlí, protože se cítí opuštěný. Toto poznání v ní vyvolává dvojí lítost pociťovanou směrem k Prokopovi – na jednu stranu ho lituje pro jeho pocit osamělosti, na druhou stranu kvůli hubování, kterého se mu dostává od jeho nejbližších. Když pak Prokop v noci pláče, je jí z toho velmi úzko a ona mu přísahá, že ho nikdy neopustí. Náročnost situace v ní však vzbuzuje pochyby o sobě samé: „*Jsem nyní tak úzkostliva, dostojím-li své velikánské úloze vychovávat člověka.*“⁷²²

Také v pozdějších deníkových zápiscích se opakují vyjádření pochybností o vlastních schopnostech stran výchovy dětí. Podlipská se jako

⁷²⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Karolině Světlé, 28. srpna 1862.

⁷²¹ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Upomínka na roky 1858–1861*, 30. prosince 1859.

⁷²² LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 1. srpna 1861.

matka obrací ke svému synovi a přiznává, že ač se snaží sebevíc, být matkou se stále učí: „... *bloudím v tomto ohledu, zkouším ... a často se minu účinkem.*“⁷²³ Ve svých pochybnostech nakonec dochází tak daleko, že na sebe přijímá odpovědnost za chyby, které u sebe Prokop v budoucnu bude identifikovat: „*Nejsem vždy spokojena sama se sebou, co se týče tvého vychování.*“⁷²⁴ K nedokonalostem ve svém mateřském úsilí se přiznává právě proto, aby její syn věděl, kde hledat původ svých nedostatků. Tyto úvahy ukazují, jakou váhu Podlipská své roli přikládala a že k ní přistupovala s nezměrnou dávkou odpovědnosti. Zároveň jsou dokladem každodenního zakoušení mateřských povinností a vnitřního prožívání odpovědnosti za výchovu svých dětí. Jestliže jsme tedy v případě Sofiina manžela Josefa hovořili o jeho genderově definované roli jakožto živitele rodiny a celoživotní výzvě této roli dostát, pak v případě Podlipské samotné jsme svědky hluboké interiorizace mateřského poslání správně vychovat potomky. Totiž „*pokud matka selhala ve své úloze vychovat zdravé, uvědomělé a pro život připravené děti, předávala společnosti ‚vadný materiál‘.*“⁷²⁵ Očekávání, která tak společnost v tomto ohledu na ženu jako matku uvalila, se zároveň staly jejím životním břemenem. Z analyzovaných ego-dokumentů je přitom zjevně patrné, že už v prvních letech života svých dětí Podlipská tento sociální tlak pociťovala, a interiorizovala tak ono mateřské břímě.

Podlipská už záhy poté, co se narodily její děti, čelila kritice za to, jak děti vychovává, přičemž tato kritika přicházela jak od členů vlastní rodiny, tak od širšího okolí, které ji neváhalo s odlišnými názory přímo konfrontovat. Třetím bodem byla dobovou normou požadovaná přísnost a striktní lpění na pravidlech, vyžadovaných často skrze fyzické tresty.⁷²⁶ Oproti tomu Podlipská nade vše kladla svobodný rozvoj dětí a jejich přirozeného charakteru. Její ego-dokumenty přitom ukazují nejen to, že vědomě tuto odlišnost od dobové normy reflektovala, ale jak osobně náročné pro ni bylo kritice čelit a obhajovat si svůj vlastní postoj nekonvenující s majoritním názorem. Své sestře se tak například svěřila se sporem mezi ní a matkou, která se zasazovala o fyzické trestání

⁷²³ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy vlastní, Deníky, *Prokopův denník*, 8. srpna 1862.

⁷²⁴ Tamtéž, 26. srpna 1861.

⁷²⁵ „*If the mother failed in the task of raising healthy, seriously minded and well trained children, she sent forth “a damaged material.”* L. DAVIDOFF – C. HALL, *Family Fortunes*, s. 335.

⁷²⁶ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství*, s. 146–151.

Sofiiných neposlušných dětí: „*Já ty metličky ale tak nenávidím, že jsem se vzdor své shovívavosti... nemohla zdržet a řekla jsem jí, že si to nepřeju. Jsem přesvědčena, že to bití nejen, že není nic platné, ale ono že je škodné charakteru.*“⁷²⁷ Obdobně popisuje výtku udělenou hejtmanem Schmidtem: „*Hejtman Schmidt mi Tebe ondyno za příklad uvedl v pedagogice. Ty že bys byla vychovatelkou, ty že bys měla mít děti, já že je prý rozmazluju a tu mi tak surově a necitelně začal vypravovat příklady o zkažených dětech, až mi vlasy hrůzou vstávaly. ... S pravou vášní mne lidé opravujou ... jako kdybych sama nevěděla předobře, co je starost.*“⁷²⁸

V tomto ohledu vypovídá příklad Sofie Podlipské o dvou aspektech dobového mateřství. Tím první je kulturní replikace společenské normy. Vychovatelské modely byly mezigeneračně předávány – už v oddíle věnovaném dětství Sofie Podlipské byla věnována pozornost tomu, jak byly dívky připravovány na svou budoucí genderovou roli. Navíc ve vícegeneračních rodinách babičky pomáhaly novopečeným matkám s péčí o dítě a s tím předávaly také kulturní vzorce. Nově definované mateřství však nebylo výhradně soukromou rolí, ale závazkem směrem ke společnosti, čímž byl racionalizován také dohled nad plněním mateřských povinností. S touto charakteristikou také souvisí druhý aspekt v té době konstruovaného obrazu mateřství, a to je ono břímě odpovědnosti za výsledky výchovy vlastních dětí. Tento náročný úkol vyžadoval od ženy plné časové nasazení a její těsné sepjetí se soukromou sférou, neboť v mateřské roli nemohla být nikým adekvátně nahrazena. „*Její děti jsou její jedinou ambicí a vysní si pro ně zářivější a bezpečnější budoucnost než je její vlastní. Nová matka je ženou, kterou dobře známe, která všechny své touhy týkající se vlastních možností projektuje do svých dětí. ... Pro ně nehledí na svůj vlastní čas a vynaloží veškeré úsilí, protože je vnímá jako integrální součást sebe samé. Dříve běžné dlouhé odloučení se jí zdá nesnesitelné. Má potřebu mít je neustále kolem sebe, protože je miluje a protože ony jsou hlavním důvodem jejího žití.*“⁷²⁹

⁷²⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 12. srpna 1861.

⁷²⁸ Tamtéž.

⁷²⁹ „*Ses enfants sont ses seules ambitions et elle rêve pour eux d'un futur plus brillant et plus sûr encore que le sien. La nouvelle mère est cette femme que l'on connaît bien, qui investit tous ses désirs de puissance dans la personne de ses enfants. ... Pour eux, elle oubliera de compter*

Korespondence Sofie Podlipské se členy rodiny a s přítelkyněmi z období 60. a 70. let vypovídá mnohé o povaze vztahu Podlipské s Prokopem a Ludmilou a také o tom, jak byli matkou vychováváni a připravováni pro svou budoucí společenskou a genderovou roli. Už v době, kdy byli malými dětmi, u nich Podlipská akcentuje povahové vlastnosti a rysy, které korelují s dobovými stereotypy dívky a chlapce – dívka je mírná a krásná, chlapec je bystrý uličník. Prokop byl „*krásné kvítko ... rozpustilý, nezbedný*“, Mimi „*výborně vypadá*“.⁷³⁰ Když popisuje jejich sestřenici Anince, jakým aktivitám se děti věnují, u Prokopa uvádí, jak si se spolužáky hraje na politické strany, přičemž on stojí na straně liberálů proti konzervativcům, zatímco u Ludmily akcentuje její zájem o vychovatelství, hru na školu a dále že se ráda stará o panenky a baví ji být hospodyňkou.⁷³¹ I přes zjevně genderově determinované dětské hry a opakování stereotypních charakteristik chlapce a dívky však Podlipské velmi záleželo na tom, aby se nejen Prokopovi, ale také Mimi dostalo vzdělání. Bezpochyby to vychází i ze zkušenosti zakoušené v její původní rodině, kde vzdělávání dívek nebylo ještě považované za samozřejmost a bylo vyjednávané na úrovni mezigenerační i genderové a kde zároveň podpora talentu a zájmu dívky měla své pevně dané hranice. Z listů adresovaných blízkým je zřejmé, jak moc Podlipská toužila po tom, aby se její dcera dobře učila, byla sečtělá a vykazovala talent a zálibu v nějaké činnosti. Když Podlipská najala Prokopovi učitele hry na klavír (byl jím bratr Elišky Krásnohorské), hned nadšeně hledala hudební talent i u Ludmily: „*Asi za dva roky, myslím, že my mohla moje Ludmilka začít se zpěvem. Myslím, že bude mít hlas.*“⁷³² S postupem času však Mimi našla zalíbení – k neskonalé radosti své matky – zejména ve výtvarných aktivitách.⁷³³ Ostatně v souladu

son temps et ne négligera aucun effort, car elle les ressent comme parties intégrantes d'elle-même. Les longues séparations d'antan lui semblent insupportables. Elle a besoin de leur présence autour d'elle à la fois parce qu'elle les aime mieux et parce qu'ils sont sa principale raison de vivre.“ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 251.

⁷³⁰ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Anně Gabrielové, 6. března 1872.

⁷³¹ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Anně Gabrielové, 7. prosince 1872.

⁷³² Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 23. listopadu 1872.

⁷³³ „*Ludmila právě kreslí kanárka v kleci dle přírody za úlohu. Není dál než může býti žačka II. třídy divčí školy. Její zálibou jsou krajiny a jinému by se nevěnovala. Miluje přírodu vášnivě, má mnoho smyslu pro krásné pohledy a, nemýlím-li se, velkého smyslu pro kompozici, což jsem už u maličké zpozorovala. Což ona se nakreslila domečků se zahradami, vesnic s rybníky a kostelíčky. Byla to její nejmilejší hračka vedle zbožňovaných loutek, kterým neříkala jinak než*

s dobovým standardem měšťanské společnosti měly být děti Podlipských vedeny k hudbě a umění, měly hodně číst a učit se jazyky. Oba dva se učili anglicky, francouzsky a rusky a i ve vyšším věku se matka stále zajímala o jejich četbu a ráda s nimi o ní diskutovala.⁷³⁴ Mimi zpočátku nejevila, na rozdíl od Prokopa, o knihy zvlášť silný zájem, o to nadšeněji referovala Podlipská o tom, když začala u své dcery pozorovat v tomto ohledu první změny.⁷³⁵ Když bylo Mimi jedenáct let, napsala její matka své přítelkyni Elišce Krásnohorské: „*Nebyl to žádný Wunderkind, spíš by mohl někdo nedbalý mysliti, že nemá skvělého nadání, jen tak projde. A nyní. Žasnu, co se mi vyvíjí netušeného v mém náručí. Jak mnoho takových vzácných talentů zanikne neuznaných, protože jsou hlouběji skryty než schopnosti skvěle a neomylně se ohlašující.*“⁷³⁶

Podlipská byla jako matka velmi pyšná na to, jak obě děti prospívají ve škole. Prokop byl zvláště talentovaný student, patřil k premiantům ve třídě a po maturitě v roce 1877 nastoupil ke studiu práv.⁷³⁷ Podlipská u něj akcentovala jeho zápal a také výbornou schopnost organizace vlastního času a práce.⁷³⁸ Z genderového hlediska je pak zajímavé, že u Ludmily pro označení jejich charakteristik používá adjektiva jako svědomitá a pilná. Také opakovaně uvádí Ludmilinu zálibu v šití.⁷³⁹ V dopisech přítelkyním Podlipská o dětech pravidelně referuje a s neskryvaným obdivem popisuje, v čem vynikají.

„*moje děti*“. *O těch není ovšem už řeči. Kreslení zůstalo a posud se potěší někdy takovou rozkošnou fantasií, která se může ovšem jenom mamince líbit.*“ Podještětské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 4. listopadu 1874.

⁷³⁴ LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská rodině Gabrielově, 3. prosince 1871, 17. září 1878; Podještětské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Prokopu Podlipskému, 6. srpna 1872.

⁷³⁵ „*Je to dítě dosti pozdě zrající. Později teprve začíná jí lektura, ale zajímavovo je vidět její zdravou nechuť k tomu, co nestojí za nic, kdežto bratr její již od šesti let všecko všudy polyká, kde co tištěného najde.*“ To Ludmila naopak přeskočila zálibu v dětských povídkách a teď najednou se vrhá na romány. Podještětské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 1. května 1871.

⁷³⁶ Tamtéž, 20. března 1872. Později chodila na lekce kreslení a Podlipská tvrdí, že je velmi chválená. (LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 21. února 1876).

⁷³⁷ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 19. července 1877; LA PNP Fond Marie Kalašová, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Klementině Kalašové, 28. února 1874;

⁷³⁸ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 2. března 1877.

⁷³⁹ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 23. ledna 1876. Na letním bytě také Podlipská svou dceru cvičila ve vaření, „*však nepřijde pak zas celý rok k tomu.*“ Podještětské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 9. září 1873.

U Prokopa jsou zejména akcentovány studijní úspěchy, vztah k hudbě a hra na piano, záliba v četbě a také veselá povaha a smysl pro humor.⁷⁴⁰ U Ludmily je uváděno, že nijak nezaostává ve studiích a také že se účastní přednášek a výletů Amerického klubu dám,⁷⁴¹ ale primárně je u ní zdůrazňována záliba ve výtvarném umění, architektuře a vlastní kresbě. Podlipská s ní pravidelně chodí na „*esthetické procházky*“, během nichž si prohlížejí architekturu a diskutují o stavebních stylech, v čemž Mimi prý nachází zvláštní zalíbení a projevuje pozorovací talent.⁷⁴² V době dospívání se Ludmila také chtěla věnovat učitelství⁷⁴³ a neměla příliš v lásce taneční zábavy a společenské události pro mladé. V tom se naopak lišila od svého bratra, který rád chodil na taneční hodiny a podle své matky byl po otci také výborným tanečníkem.⁷⁴⁴ Podlipská se v jednom z listů také omlouvá Anně Bayerové, že se dětmi tak neustále chlubí – je to proto, že si z celého srdce přeje, aby vytrvaly ve svých talentech.⁷⁴⁵ „*Prokop překypuje humorem, životem, talentem, Ludmila je vtělená láska.*“⁷⁴⁶ Dopisy dětem, které Podlipská vnímá jako „úcel svého žití“, jsou plné exaltovaných vyjádření citu a bezpodmínečné lásky: „*O můj synu, ... nedbám o nic na světě než o Vás, mé děti, a všechno že bych oželela spíše než Vás. A nechci od Vás nic, než abyste byli zdraví a pak tak výteční, jak Vám k tomu příroda vlohly dala.*“⁷⁴⁷ Když byly děti nemocné, trpěla takovým strachem, že ani pracovat nemohla;⁷⁴⁸ když pobýval Prokop mimo domov, v dopisech mu psala, jak se jí po něm stýská.⁷⁴⁹

⁷⁴⁰ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 21. února 1876.

⁷⁴¹ Tamtéž, 25. května 1877, 26. ledna 1878.

⁷⁴² Tamtéž, 19. prosince 1875.

⁷⁴³ LA PNP Fond Marie Kalašová, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Klementině Kalašové, 8. srpna 1872.

⁷⁴⁴ Mimi prý naopak na taneční lekce chodit nechtěla, a tak se do společnosti nedostala ani Podlipská, protože pokud by šla sama s Prokopem, smáli by se mu, že potřebuje gardedámu. Po jedné z lekcí ale přišel domů velmi dobře naladěný a tancoval po pokoji nejen s Mimi, ale také s matkou, která byla šťastná, že si po letech zase mohla zatančit. (LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Marii Gabrielové ml., 17. března 1876.)

⁷⁴⁵ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 26. ledna 1878.

⁷⁴⁶ LA PNP Fond Marie Kalašová, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Klementině Kalašové, 26. srpna 1874.

⁷⁴⁷ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Prokopu Podlipkému, 25. srpna 1872.

⁷⁴⁸ Zvlášť těžce prožívala květen roku 1871, kdy měla Ludmila tyfus a potom zimu roku 1873, kdy obě děti dostaly neštovice a zejména Prokopův stav byl vážný. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Elišce Krásnohorské, 5. října 1871, 7. února 1873.)

⁷⁴⁹ První večer po jeho odjezdu do Podještědí v roce 1872 nemohla ani večeret (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Prokopu

Z genderového hlediska je navíc důležité si povšimnout odlišností v Podlipské vztahu se synem a s dcerou. Zdá se totiž, že poté, co Podlipská jako mladá ovdověla, vyvinul se vztah se synem postupem času do obdoby partnerství, které měla se svým mužem. Už jako náctiletý postupně dozrával v mladého, zodpovědného muže („*Jmenovitě s Prokopem procházíme jakousi metamorfózou. On stává se vždy více mým přítelem, ochráncem, chce mi být podporou. Naše rozmluvy se rozprádají.*“⁷⁵⁰) a o dvacet let později v něm stárnoucí Podlipská už neomylně viděla odraz svého předčasně zesnulého manžela: „*Jsem šťastna, souhlasím s ním, jak jsem s jeho otcem vždy souhlasiti mohla. ... Teď jsme svoji, co on mešká v Praze bez rodiny, která je na venkově u rodičů Márinčiných, a já také samojediná. Máme si co říci. Sedáváme spolu do noci, ne každý den, ale často. Mně bývá některou chvíli, jakoby se byly vrátily staré, dávno oplakávané, těžce oželené časy, kde jsme takto s otcem jeho rozmlouvali; tak je mu podoben, tak zdědil jeho ducha i smýšlení. Bývám jako okouzlena, všecka omráčena.*“⁷⁵¹ Zcela odlišně pak Podlipská jako matka prožívá dospívání své dcery. Jestliže u syna akcentovala jeho duchovní partnerství, sílu a ochranu, pak u dcery jsou jako distinktivní rysy chápány půvab, nevinnost a čistota: „*... mladost dcer všímá matčino srdce, věčně mladé jako každé opravdu ženské srdce, chvěje se neustále radostí tu nad grácií té mladistvé postavy, tu nad naivními dojmy a nevinnými radostmi té vykvétající duše.*“⁷⁵² Milena Lenderová k povaze vztahu matka-syn a matka-dcera říká, že „*synem se matka pyšnila, s dcerou sdílela její radosti i trápení.*“⁷⁵³ S tím v zásadě koresponduje i obraz vztahu Podlipské k Ludmile, které už jako dospělé ženě napsala, že je jejím „*... pokladem, útěchou v každém hoři, přítelkyní, jaké jsem nikdy neměla...*“⁷⁵⁴ Vztah Podlipské s dcerou byl totiž prožívaný jako vztah ženy se ženou a charakterizovala ho silná emoční blízkost. Ta byla bezpochyby podpořena i Ludmilinou mírnou a poddajnou povahou, neboť Ludmila nebyla nijak divokou, zvláště sebevědomou či

Podlipskému, 2. srpna 1872.), toužila po hovorech s ním, po jeho přítomnosti. (Tamtéž, 6. srpna 1872.)

⁷⁵⁰ LA PNP Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 23. ledna 1876.

⁷⁵¹ LA PNP, Fond Irma Geisslová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 16. srpna 1895.

⁷⁵² LA PNP, Fond Josef Ambrož Gabriel, Korespondence rodinná, Sofie Podlipská Gabrielovým, 23. listopadu 1861.

⁷⁵³ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 156.

⁷⁵⁴ LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmile Vrehlické, 12. července 1889.

dokonce dravou dívkou, která by měla vnitřní puzení a touhy směřující její další životní kroky, jak jsme mohli vidět na příkladu Sofie Podlipské nebo její sestry. Ludmila nevyhledávala velkou společnost, trávila většinu času se svou rodinou a v době dospívání, kdy Prokop odjížděl na letní pobyty a výlety, povětšinou jen s matkou. A díky matce se také Ludmila poznala se svým budoucím mužem, Jaroslavem Vrchlickým.

Vztah Sofie Podlipské a Jaroslava Vrchlického⁷⁵⁵ je sám o sobě komplikovaným a samostatným tématem, které bylo diskutováno jak jejich současníky,⁷⁵⁶ tak následně v literární historii.⁷⁵⁷ První setkání Podlipské a Vrchlického byla spíše letmá a profesní – v Umělecké besedě požádala Podlipská začínajícího básníka o příspěvek do almanachu Souzvuk, který pořádala jako redaktorka Ženské bibliotéky. Také pomohla zajistit

⁷⁵⁵ Vlastním jménem Emil Frída, žil v letech 1853 až 1912. Narodil se v Lounech do rodiny kupce, ale už v roce 1857 ho otec poslal na venkov do Ovčár u Kolína. Tam vyrůstal na faře u své babičky a faráře Antonína Koláře, bratra své matky. Obdobně i Emilův bratr Bedřich pobýval v dětství na venkově, v jeho případě to bylo u otceva bratra, faráře Václava v Chvatěrubech. V roce 1862 nastoupil Emil na studia do Slaného, kde v té době rodina žila a kde měl jeho otec obchod, záhy však přestoupil do Prahy. V Praze pak strávil od roku 1867 dva roky na podnájmu u paní Bechyňové s Bedřichem, který v tomto roce také zahájil svá gymnaziální studia. Emil však gymnázium dokončil a následně odmaturoval až v Klatovech – na toto období sám později vzpomínal jako na velmi šťastné, ve škole se spřátelil s Josefem Thomayerem a pobýval s rodiči v Domažlicích, kde rodina v té době žila. V této době také vznikl Emilův pseudonym, jehož autorem byl právě Thomayer. S bratrem Bedřichem je však čekalo ještě jedno společné strávené období, a to od roku 1873, kdy Vrchlický nastoupil do Prahy na filozofickou fakultu. Bedřich čas strávený v Praze s bratrem prezentuje ve svých pamětech jako dobu, kdy se s bratrem velmi sblížili. Zatímco on sám prý byl velmi průměrným, Vrchlický překypoval talentem a zasvěcoval ho do literatury. Společně utráceli peníze za knihy, společně je četli a diskutovali o nich. Během studií na filozofické fakultě se Vrchlický začal rovněž stýkat s řadou významných osobností české kultury a také publikovat vlastní básně. (Bedřich FRÍDA, *Paměti Jaroslava Vrchlického*, Zvon 14/1914, s. 89–91, 104–105; Bedřich FRÍDA, *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*, Praha 1931, s. 8–76; V. FRÍDA, *Krásná léta Jaroslava Vrchlického*, s. 7–17; LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*.)

⁷⁵⁶ Detailně svůj pohled na Vrchlického osobní život popsal ve svých pamětech jeho bratr Bedřich Frída, vyjadřuje se k němu však i Frídova manželka Božena. (LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*; LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy cizí, Božena Frídová, *Moje paměti*.) Z rodinných vyprávění pak ve své práci o soukromém životě Vrchlického čerpá také syn Bedřicha Frídy Vladimír. (V. FRÍDA, *Krásná léta Jaroslava Vrchlického*, Praha 1948.) Poměrně podrobně se této problematice věnuje ve svých osobních vzpomínkách i Albert Pražák. (Albert PRAŽÁK, *Vrchlickému nablízku*, Praha 1945.) Naopak velmi opatrně kolem tématu ve svých vzpomínkách našlapuje Antonín Klášterský (Antonín KLÁŠTERSKÝ, *Vzpomínky a portréty*, Praha 1934.) a také Vrchlického dcera Eva se rodinnému „kostlivci ve skříni“ spíše vyhýbá, pokud se k tomu však alespoň částečně vyjadřuje, o babičce a matce mluví veskrze pozitivně. (E. VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, s. 198–199.)

⁷⁵⁷ Obširně vztah Vrchlického a Podlipské analyzuje ve Vrchlického biografii Bohuš Balajka (B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, Praha 1979.), k prvním letům jejich vztahu se však vyjádřil také F. X. Šalda. (F. X. ŠALDA, *Dvě rozhodná léta v životě Jaroslava Vrchlického 1875–1876*, in: Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917, s. VII–LXXIV.)

Vrchlického sestře Marii místo vychovatelky poté, co jejich otec zemřel a rodina se ocitla ve finanční tísní.⁷⁵⁸ Smrt otce zasáhla ovšem i do svobodomyšlného spolužití Vrchlického s bratrem Bedřichem ve studentské mansardě, neboť bratři museli začít šetřit za výdaje. Bedřich se odstěhoval, Vrchlického blízký přítel Thomayer přesídlil do porodnice a Vrchlický, který se cítil velmi osamělý, přijal nabídku na vychovatelské místo ve šlechtické rodině v Livorně a na jaře roku 1875 odcestoval z Prahy.⁷⁵⁹ Pobyt v Itálii se však pro Vrchlického ukázal být jako velmi náročný – Vrchlickému se nepodařilo naladit se na stejnou notu s dětmi, povinnosti mu zabíraly značné množství času a on neměl čas na kulturu, literaturu a vlastní psaní.⁷⁶⁰ Do doby, kdy si Vrchlický nejen stýskal po domovině, přátelích a blízkých, ale kdy procházel i tvůrčí krizí, pak spadají počátky korespondence s o dvacet let starší spisovatelkou Sofií Podlipskou.⁷⁶¹ Ta mu v těchto nelehkých časech, kdy pochyboval o všem a ze všeho nejvíc o sobě, poskytla to, čeho se mu nejvíce nedostávalo – porozumění, podpory a hlavně tolik potřebného povzbuzení. Podlipská se už dříve v Praze vyjadřovala velmi pochvalně o poezii a talentu nadaného básníka. Za jeho pobytu v Itálii její vztah k mladému muži přešel v neskrývaný obdiv a hluboké vnitřní sympatie, které se sešly s tím, co Vrchlický, který celoživotně vyhledával pochvalu a obtížně snášel kritiku, tolik potřeboval slyšet: „*Vy jež jste mezi málo těmi, co mne pochopili ta nejhlubší, ta nejsrdečnější! ... jak Jste méně sobecká než já, jak hlubší, jak lidštější!*“⁷⁶² Bohuš Balajka konstatuje, že Podlipská měla rozhodující vliv na proměnu „*mladého pesimisty, chmurného, nevykvašeného a nejistého samým sebou ... v člověka s pevným cílem, s uvědoměle rozvrženými uměleckými plány.*“⁷⁶³ Zároveň ale upozorňuje na rubovou stranu jejího působení, a to že podpořila u Vrchlického, který měl v sobě potřebu vnitřní harmonie a rád se

⁷⁵⁸ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 54.

⁷⁵⁹ V. FRÍDA, *Krásná léta Jaroslava Vrchlického*, s. 17–18.

⁷⁶⁰ B. FRÍDA, *Mladá léta Jaroslava Vrchlického*, s. 81–83.

⁷⁶¹ Korespondence Podlipské a Vrchlického z let 1875 a 1876 vyšla v edici i s kritickou studií F. X. Šaldy na sklonku první světové války. Šalda dochází k závěru, že jejich dopisy dosahují hodnoty beletrie a jako takové jsou integrální součástí díla obou spisovatelů: Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917.

⁷⁶² V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 36–38.

⁷⁶³ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 54.

obklopoval vůči němu přátelskými lidmi, „až chorobnou nechuť a odpor k jakékoli kritice.“⁷⁶⁴

Podlipské přístup k Vrchlickému zcela koresponduje s tím, jaký byl její celoživotní postoj k výchově i jak ona sama přistupovala ke svým dětem – dopřává sluchu Vrchlického duši, věří v jeho talent, všemožně ho podporuje a dodává mu sebevědomí. Ostatně Anně Bayerové v roce 1872 napsala: „*Tak milujeme my matky sebe v dětech svých, ale na tom nemáme zůstat stát. Dědicové našich snah jsou všichni mladí kolem nás...*“⁷⁶⁵ Podlipská si opravdu bere mladého, nejistého básníka takříkajíc mateřsky „pod křídlo“. Vrchlický je citem okouzlen a dopisy naznačují, že právě mateřský cit ve svém životě postrádal – svěřuje se, jak je mu líto, že jako dítě nemohl poznat láskyplnou náruč a ochranu matky, kterých se dostává dětem Podlipské, jelikož on vzhledem k rodinným okolnostem musel vyrůstat u strýce na ovčárecké faře.⁷⁶⁶ Tomu přitakávají i vzpomínky Alberta Pražáka, který popisuje, jak vztah Vrchlického s vlastní matkou v dospělosti připomínal spíše vztah mezi maminkou a malým dítětem.⁷⁶⁷

Blízkost, která se rozvíjela mezi Vrchlickým a Podlipskou, však nakonec překročila hranice čistého přátelství. Mladík nejen že jí dával najevo své sympatie a obdiv, ale po roce intenzivní korespondence spisovatelce padl k nohám – chtěl se od ní učit, ale také jí pomáhat v jejím nelehkém životě, sliboval jí věrnost. Dopisy z léta roku 1876, kdy Vrchlický už byl zpět v Praze a Podlipská pobývala s dětmi ve Veltrusích, vypovídají spíše než o přátelství o platonické lásce Vrchlického k Podlipské: „*Zbudím se v noci a myslím na Vás, vy vstanete a pracujete ,pod vlivem mým‘, jak dobrotivě říkáte. ... já alespoň cítím často v duši hluboký pohled Váš a usínaje myslím, že držím Vaši ruku, tu vždycky žehnající ruku...*“⁷⁶⁸ „*Včera jsem byl u Vás, zítra Vás zase*

⁷⁶⁴ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 57, 59.

⁷⁶⁵ LA PNP, Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 11. srpna 1872.

⁷⁶⁶ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 59.

⁷⁶⁷ „*Počínala si jako maminka, ... jakoby to bylo stále její malé dítě... Strachovala se ustavičně o jeho zdraví, zda příliš nepracuje, zda se dost vyspí, nejraději by jej co chvíli schoulila v svůj požehnaný a ochranný klín. Také Vrchlický se přizpůsoboval v takovýchto okamžicích zcela své mamince, byl jenom jejím dítětem. Zářili oba na sebe jako dvě drobná slunička...*“ A. PRAŽÁK, *Vrchlickému nablízku*, s. 74.

⁷⁶⁸ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 226.

*uvidím a přece chvěju se.*⁷⁶⁹ Jestliže za Vrchlického pobytu v Itálii mu Podlipská jako milující matka pravidelně psala o svých dětech, po jeho návratu do Prahy se na nějaký čas z korespondence tyto zmínky vytrácejí a její dopisy naznačují, že se i ona ocitla v bodě, z kterého byl jen krůček k opravdovému citu, a že v této době jejich intimní, byť platonický vztah vrcholil. Těžké dilema pak vyřešila po návštěvě u hrobu Podlipského, kdy se rozhodla pro zachování věrnosti milovanému manželovi.⁷⁷⁰ Po zklidnění situace však básníkovi nabídla svou dospívající dceru. Stejně jako v dopisech Vrchlickému psala obdivně o svých dětech, tak také svým dětem básnila o mladém talentu. Po Vrchlického návratu do Prahy byly děti pravidelně u jejich společných setkání a Podlipská si přála, aby se s básníkem spřátelily.⁷⁷¹ Vrchlický trávil s její rodinou večery, jezdil na společné výlety a patnáctiletá Mimi byla pod vlivem matky dětinsky okouzlena mladým mužem. Vrchlického bratr Bedřich Frída ve svých pamětech tvrdí, že Podlipská byla intrikánka, která chladnokrevně zaranžovala manželství své dcery s poblouzněným básníkem. Sám Vrchlický mu prý vyprávěl, že na jednu ho Podlipská zaskočila otázkou: „*To dítě Vás miluje – co se bude dít?*“⁷⁷² V citech se zmlátající Vrchlický souhlasil se zásnubami, ovšem korespondence naznačuje, že ještě toho osudného léta roku 1876 v Ludmile vidí hlavně její matku: „*Děkuju Vám, že jste mi dala Ludmilu, že jste se mě dala i s ní je mi až závratí. Jsem Váš.*“⁷⁷³ Podlipská má zajisté pro Vrchlického velkou slabost, ale povaha jejího citu k ní se mění. V dopisech se začíná podepisovat „*Vaše matka*“ a Anně Bayerové se v roce 1877 svěruje, že je pro ni jako její vlastní dítě.⁷⁷⁴ Ke sňatku došlo krátce po osmnáctých narozeninách Ludmily, 4. srpna roku 1879.

Bohuš Balajka je toho názoru, že příkrá konstatování Bedřicha Frídy o Sofii Podlipské jako chladnokrevné intrikánce je třeba nahlížet prizmatem jeho osobní angažovanosti v celé záležitosti, a že milostná lyrika Vrchlického, jejímž předmětem se v několika sbírkách Ludmila stala, je důkazem opravdového citu, který Vrchlický ke své ženě v počátcích jejich manželství

⁷⁶⁹ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 256.

⁷⁷⁰ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 61–68.

⁷⁷¹ Tamtéž, s. 62.

⁷⁷² LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*, s. 50.

⁷⁷³ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 369.

⁷⁷⁴ LA PNP, Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 12. ledna 1877.

choval.⁷⁷⁵ Navíc Podlipskou, nade vše milující své děti a zbožňující i samotného Vrchlického, lze jen stěží podezírat z toho, že by pro svou milovanou dceru souhlasila se sňatkem, o němž by měla pochybnosti, že zúčastněným nepřinese štěstí. Bohužel se však zásadně spletla v tom, jakého manžela je zapotřebí její dceři a jaké ženy Vrchlickému – jejich povahy se nepotkaly a potřeby zůstaly nenaplněny. Vrchlický asi opravdu zpočátku v Ludmile miloval spíše její matku a, jelikož byl hluboce přesvědčený o tom, že Mimi je jejím odrazem,⁷⁷⁶ věřil, že mladá dívka dozraje jednoho dne do jeho ideálu.⁷⁷⁷ Bedřich Frída je ve svých úsudcích velmi tvrdý a konstatuje, že se jeho bratr sice nakonec do Ludmily upřímně zamiloval, ona že však nemilovala jeho. Jeho syn Vladimír Frída upřesňuje, že Vrchlický na Ludmile miloval její ženství (odraz čehož se nachází také v jeho tvorbě), avšak potřeboval více než manželku, matku a hospodyně – postrádal prý vedle sebe ženu, s níž by ho pojilo také umělecké pouto.⁷⁷⁸ Pravdou je, že Ludmilin intelektuální zápal a umělecké cítění ani zdaleka nedosahovaly kvalit její matky. Avšak Vrchlický vedle toho toužil také po ženě, která by rozuměla jeho citlivé umělecké duši a nabízela to, čeho se mu dostávalo právě u Podlipské – neutuchající obdiv a až mateřsky nekonečnou podporu a pochopení pro své slabosti. Dopisy Ludmily Anně Bayerové přesto ukazují, že alespoň v počátcích manželství se Ludmila snažila své roli dostát a že také její cit k Vrchlickému byl upřímný: „*Byli jsme s Vrchlickým úplně sami. Užila jsem si svého muže poprvé, co ho mám, a seznała jej až do hloubi jeho vznešené duše ... Mohu říci nyní teprv z celé duše, že jsem se do něj zamilovala. Já se nyní celé dny jen namáhám, abych si jej zasloužila.*“⁷⁷⁹ S manželem spolu laškují, „*uličnickují*“, válejí se po zemi, až něco rozbijí.⁷⁸⁰ Ludmila je však také velmi zaneprázdňená – stará se o

⁷⁷⁵ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 64.

⁷⁷⁶ „*Nemůže být věrnější odlitky obrazu, jakým jest její duše z Vaší.*“ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 360.

⁷⁷⁷ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 69–73.

⁷⁷⁸ Tamtéž, s. 164.

⁷⁷⁹ LA PNP, Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická, 30. září 1880.

⁷⁸⁰ Tamtéž, 7. července 1880. Také korespondence Prokopa Podlipského naznačuje, že spolu novomanželé rádi trávili čas o samotě a laškovali. Tak například Prokop, který psal matce o návštěvě Amerického klubu dám na Sázavě, kde v té době byl s přáteli na letním pobytu, si jí s trochou nadsázky stěžoval, jak ho sestra se švagrem rozhněvali, když ho opustili a vydali se spolu sami na Šternberk, zatímco on zůstal sám s dámami, které musel bavit. (Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Prokop Podlipský, 22. srpna 1879.)

domácnost, pomáhá svému muži s jeho prací – opisuje pro něj, vyřizuje věci pro techniku, kde působil, dělá mu sekretářku, má strach, aby se nepřepřacoval. Občas si posteskuje, že nemá žádného času na kreslení, na druhou stranu se však pilně s manželem věnuje studiu jazyků.⁷⁸¹ I jí však v manželství něco chybělo. Anně Bayerové se svěřila se svojí touhou, v dobovém diskurzu tak bytostně provázanou s feminní identitou – stát se matkou. Píše, jak kvůli tomu pláče a jak moc je pro ni zraňující chování jejího muže, který se jí pro její trápení nejprve smál, pak už se na ni mračil „*a zacházel se mnou vůbec jako s rozmazleným dítětem.*“⁷⁸² A o mnoho let později Ludmila přiznala, že žárlila i na svou matku, která s Vrchlickým trávila dlouhé hodiny hovorem, v kterém ona zůstávala bokem, a trápila se tím, že její muž na ni pohlíží spíše jako na malé děcko než na svoji partnerku.

Svoji nespokojenost v manželství vyřešila Ludmila tím nejméně vhodným způsobem, když podlehla kouzlu známého záletníka, herce Národního divadla Jakuba Seiferta, s nímž se seznámila v Malé Chuchli, kam jezdili s rodinou na letní byt. Když se o dlouhodobém milostném poměru Ludmily dozvěděla od Karly Bezdíčkové⁷⁸³ Vrchlického sestru Ema, rozhodla se, že musí bratra chránit a vše mu vyzradila.⁷⁸⁴ Vrchlický se tak v roce 1892 dozvěděl nejen o nevěře své ženy, ale také že dvě z jeho dětí nejsou jeho.⁷⁸⁵ Poté, co nevěra vyšla najevo, napsala Ludmila svému muži otevřený dopis, v němž se ke všemu přiznala, vzala na sebe vinu a prosila o odpuštění. Snažila se mu vysvětlit své pocity: vadilo jí, že se k ní chová jako k malému dítěti, a vracela mu to odtažitostí, což zpětně vyhodnotila jako svoji chybu; žárlila na pozornost, které se dostávalo její matce, jeho přátelům a práci a nejspokojenější by s ním byla v malé domácnosti, kterou by však měli jenom sami pro sebe: „... *začala jsem cítit, co mi schází, Tebe, Tebe že chci, ale Tebe*

⁷⁸¹ LA PNP, Fond Anna Bayerová, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická, 7. července 1880, 27. května 1881, 23. září 1881.

⁷⁸² Tamtéž, b.d.

⁷⁸³ Přítelkyně Vrchlického, s níž se básník ještě více sblížil v poslední etapě života po propuknutí manželské krize a která v této inkriminované době pobývala v Chuchli.

⁷⁸⁴ LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*, s. 57–62.

⁷⁸⁵ Do rodiny Vrchlických se postupně narodily tři děti – první byla Milada (narozena 1883), na Vrchlického podobná dívka, povahou velmi mírná, tichá a poddajná, která si později vzala hospodářského úředníka a bratra Růženy Svobodové Gabriela Čápa Horčápského. Druhorozená Eva (narozena 1888), jejímž otcem byl právě Seifert, se později stala herečkou. Nejmladší Jaroslav (narozen 1892), kterému se říkalo Slávek, byl také synem Seiferta a zemřel v první světové válce.

samotného, bez řečí přátel Tvých, bez chvalořečení maminky...“ Prý se mu s tím i svěřila při výletě na Tetín, ale on se odtahoval, odmítl její polibky s tím, že jsou tam lidé. Po narození Miládky cítila ještě větší odcizení z jeho strany, ale byla šťastná, že má vytoužené dítě. Její osamění však rostlo a nakonec, přestože s tím nějakou dobu sama v sobě bojovala, nedokázala odolat a podlehla kouzlu Seiferta. Svě selhání si vyčítala a nakonec se svěřila právě Karle Bezdíčkové – dopisy, které Bezdíčkové psala, mají být důkazem pravdivosti jejích slov.⁷⁸⁶ Božena Frídová uvádí, že se její švagr rozhodl manželství nerozbít a s Ludmilou zůstat už kvůli dětem – vždyť jak prý sám řekl, „*děti za nic nemohou*“.⁷⁸⁷ V návazných dopisech Vrchlickému Ludmila děkovala, že se rozhodl zůstat s rodinou a chovala naději, že se jejich vztah podaří ještě vylepšit: „*Podrobuji se ve všem, vidím, že jsem Ti nikdy v ničem nedostačila... Teď leží přede mnou nový život! Beru jej z ruky Tvé, děkuji Ti zaň... Půjdu pozejtří, kdy tam ticho bude, složit slib věrnosti k povinnosti své na hrob otce svého, jehož pevné vychování mohlo mně získati takové ohromné štěstí.*“⁷⁸⁸ Zároveň v samostatném dopise prosí svého muže o velkou laskavost. Žádá ho, aby o celé záležitosti pomlčel před její matkou a aby nenechal svůj výjimečný vztah s Podlipskou ovlivnit jejím vlastním selháním. Ona prý snese zasloužený trest, Podlipskou ať však netrápí a dá jí posledních pár let života prožít v klidu.⁷⁸⁹ Přestože Vrchlický své ženě dopřál sluchu a projevil jistou otevřenost vůči jejímu vysvětlení a omluvě, nakonec Ludmile stejně odpustit nedokázal a propast v manželství se s časem stále více prohlubovala.⁷⁹⁰

Pro Bedřicha Frídu byla největším viníkem rodinné tragédie Vrchlického tchýně Sofie Podlipská, o níž píše, že „*byla vzorná vychovatelka, pouze když seděla za svým psacím stolem – snad by také dovedla vychovati*

⁷⁸⁶ LA PNP, Fond Jaroslav Vrchlický, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická, b.d.

⁷⁸⁷ LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy cizí, Božena Frídová, *Moje paměti*, s. 22.

⁷⁸⁸ LA PNP, Fond Jaroslav Vrchlický, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická, b.d. Podrobněji paměti Frídové (včetně její interpretace Ludmily nevěry) analyzuje Milena Lenderová: Milena LENDEROVÁ, *Paměti Boženy Frídové: memoáry jako historický pramen*, in: Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ – Martina BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*, Pardubice 2015, s. 131–146.

⁷⁸⁹ LA PNP, Fond Jaroslav Vrchlický, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická, b.d.

⁷⁹⁰ Hluboká manželská krize a souběžně se dostavivší neúspěchy na umělecké scéně vedly ke zdravotnímu kolapsu Vrchlického, z něhož se už nikdy zcela nezotavil. Po roce 1908 už žil odděleně a na sklonku života se vrátil do svých milovaných Domažlic, kde také v roce 1912 zemřel.

*dítě cizí – ale svoje děti vychovati nedovedla.*⁷⁹¹ V jeho očích byla Ludmila rozmazlené dítě, nevychované, nepřipravené na svoji společenskou roli. Podlipskou však také obviňoval z toho, že nevěře své dcery za společných pobytů v Chuchli nezabránila a nevěřil tomu, že o ní nevěděla.⁷⁹² Ač je pravděpodobné, že Podlipská o milostné aféře své dcery vědět mohla a také věděla, pro úplnost je však také nutno dodat, že Frída jednoznačně straní bratrovi, který je v jeho příběhu jedinou a nevinnou obětí. Předně Vrchlický se ženil jako šestadvacetiletý, tedy dospělý muž, který mohl být připravený činit zodpovědná životní rozhodnutí. Ač Podlipská nepochybně stála za zrodem mladého páru, Vrchlický od samého počátku vzal nově nastolenou situaci za svou. Zadruhé, Vrchlického ženu, ať by jí byl kdokoli, čekal velice těžký úkol – být nejen dobrou manželkou, matkou a hospodyní, ale být také múzou, spřízněnu uměleckou duší a oporou vnitřně rozháraného básníka. Jak dokládají vzpomínky současníků, život s Vrchlickým nebyl vždy úplně jednoduchý. Pro básníka bylo umění a literatura vším a jeho trochu bohémský život se ne vždy slučoval s představou spořádaného středostavovského muže, po kterém ve skutečnosti Ludmila toužila a který koneckonců konvenoval s v rodině uchovávaným obrazem jejího vlastního otce – muže, který svou ženu miluje nejen jako objekt touhy, ale také ji respektuje, je pro ni oporou a autoritou, který má zaopatřit rodinu a chránit ji. U národního barda však bylo leccos shovívavě přehlíženo, vždyť jeho kvality stály na zcela jiných hodnotách. Antonín Klášterský vzpomíná, jak byl Vrchlický schopný utratit všechny peníze za knihy, které si dával vázat do kůže, či jak z vlastního podporoval nadějně talenty, aby pak musel prosit o zálohy na svá nevydaná díla, neboť neměl peníze pro svoji rodinu.⁷⁹³ Také Albert Pražák, který do domácnosti Vrchlických docházel, potvrzuje, že Vrchlický neuměl zacházet s penězi,⁷⁹⁴ a na adresu Ludmily píše, že „v mnohých věcech bych se jí mohl zastati proti mnohým klevetám. Hospodařilo se jí jistě těžko, mnoho peněz

⁷⁹¹ LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*, s. 52.

⁷⁹² Tamtéž, s. 63.

⁷⁹³ A. KLÁŠTERSKÝ, *Vzpomínky a portréty*, s. 323–324, 330–331.

⁷⁹⁴ A. PRAŽÁK, *Vrchlickému nablízku*, s. 83. Pro srovnání dodejme, že Bedřich Frída ve svých pamětech jako příklad toho, že Ludmila nebyla správně vychovaná, uvádí právě to, že byl po svatbě v bratrově domácnosti svědkem, jak Mimi nevěděla, co kolik stojí, a nebyla tedy dobrá hospodyně. O nešetrnosti svého bratra, kterou jako typickou vlastnost rozevlátého Vrchlického uvádí jeho současníci, se však sám nezmiňuje. (LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*, s. 53–54.)

rozešlo se na knihy, společnosti, podpory... tato paní Kliková [služebná v rodině Vrchlických] by dovedla říci leccos, jak to bylo pro paní Vrchlickou těžké hospodářství i vychovávání dětí.“⁷⁹⁵ V neposlední řadě je pak také třeba dodat, že Frída psal paměti v době, kdy znal dopad rodinného dramatu na další život Vrchlického, a při sepisování svých vzpomínek nahlížel a interpretoval i dávné události prizmatem jejich důsledků. K bratrovi navíc vzhlížel, měl potřebu ho ochraňovat a viděl se v něm. Vždyť ještě za pobytu v Itálii napsala Podlipská Vrchlickému o jeho bratrovi následující: „*Jakživ nemluví o sobě, jen o Vás, o Vás. On miluje Vaše nadání více, než Vy ho můžete milovat.*“⁷⁹⁶

Bez nejmenších pochyb stál na samém počátku za velkým životním trápením Ludmily a Jaroslava Vrchlických domluvený sňatek mladinké dívky a nejistého, po konejšivém citu a obdivu toužícího básníka. Zasnoubení dcery Mimi s o osm let starším Vrchlickým bylo pravděpodobně největším životním omylem Sofie Podlipské. Pro tuto práci je však velmi důležitým ještě jeden aspekt, který nesmí zůstat stranou. Další vývoj událostí a zejména jejich reflexe současníky totiž zároveň vypovídají mnohé o dobové společenské normě, konvencích a očekávání stran genderových rolí, neboť manželská krize Vrchlických a nevěra Ludmily nevědomky otevřely ve společenské šuškaně velké téma toho, co vlastně znamená být dobrou manželkou a matkou, přičemž paradoxně to nepřineslo – a z genderového hlediska je to ostatně také dosti příznačné a samo o sobě vypovídající – analogickou debatu o dobrém manželovi. Ludmila byla totiž podrobena kritice okolí nejen za svoji nevěru (zde zcela očekávatelně a pochopitelně), ale také za plnění, resp. neplnění role správné manželky a hospodyně. Odpovědnost za Ludmilina selhání pak byla v konečném důsledku přenášena i na její matku, neboť – jak ostatně celý příběh uzavírá i v 70. letech 20. století v biografii o Vrchlickém Bohuš Balajka – „*byla prostě špatně vychovaná*“.⁷⁹⁷ Nejdále v těchto závěrech dochází právě Bedřich Frída, kterým je Podlipská de facto obviňována, že její mateřské selhání je důvodem nevěry její dcery.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ A. PRAŽÁK, *Vrchlickému nablízku*, s. 77.

⁷⁹⁶ V. BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou*, s. 78.

⁷⁹⁷ B. BALAJKA, *Jaroslav Vrchlický*, s. 172

⁷⁹⁸ Aby dodal váhu svým tvrzením, používá srovnání s jinou, nejmenovanou matkou, která prý dovedla včas a správně zasáhnout a svou dceru před svůdníkem Seifertem ochránit. (LA PNP, Fond Bedřich Frída, Rukopisy vlastní, *Paměti*, s. 59–60.) Ostatně i v jiných momentech umí být

Tuto Podlipské osobní zkušenost z posledního období jejího života tak lze na pozadí teorie Élisabeth Badinter interpretovat jako příklad toho, jaké břímě na ženu uvalil nově formulovaný a v měšťanské společnosti 2. poloviny 19. století už pevně zakořeněný mateřský diskurz. Jak bylo ukázáno na začátku této podkapitoly, mateřská identita Podlipské totiž vykazovala plné přijetí charakteristik tzv. nového mateřství a s ním spojeného latentního strachu ze selhání, který je o to zrádnější, že úspěch výchování potomstva je těžko kvantifikovatelný a zároveň odvislý od proměnlivých kritérií, vycházejících nejen ze společensky široce akceptované normy, ale také z odlišných podmínek užšího sociálního a rodinného milieu. Na tomto místě je však důležité připomenout ještě jednu věc. Analyzované ego-dokumenty nám umožňují poznat prožívání mateřské identity u Podlipské díky vysoké míře sebereflexivity, kterou tato žena vykazovala už od raného mládí – na což jsme poukazovali už v kapitole věnované jejímu dospívání. Schopnost sebereflexe a promýšlení vlastní role (v tomto případě mateřské) je totiž inherentní součástí a zároveň podmínkou přijetí onoho břímě, o němž mluví Élisabeth Badinter. Ego-dokumenty Podlipské ze 60. a 70. let jednak potvrzují, že Podlipská aktivně promýšlela a vyjednávala svou mateřskou identitu, jednak svědčí o její interiorizaci kulturního konstruktů ideálu „nové matky“, která implikovala právě i přijetí odpovědnosti za výchovu vlastních dětí. Jestliže se však tyto ego-dokumenty z doby, kdy její děti byly malé, vyznačují nejistotou a pochybami nad schopností zvládnout svou mateřskou roli, bude velmi zajímavé sledovat také to, jak se tento aspekt mateřské identity Podlipské proměňuje v situaci, kdy je konfrontována s obviněním, že svou roli nezvládla a že je špatná matka.

Skutečnost, že se Podlipská stala hromosvodem rozzlobené Frídovy rodiny, dokládá například záznam v jejím deníku⁷⁹⁹ ze září roku 1892: „... já

Frída velmi sugestivní – tak např. když popisuje počátek Ludmily nevěry, konstatuje: „... zapomněla na dobrého a něžného muže svého, na všechny ty krásné verše, kterými ji opěval a jež jí jistě mnohé ženy záviděly, zapomněla na své dítě, po němž tak dlouho toužila, zapomněla na své společenské postavení, zapomněla na vše a žila ... ve slepé vášni...“ (Tamtéž, s. 60.)

⁷⁹⁹ Jedná se o již dříve zmiňovaný *Denník všedního života běhu*, který se však dochoval torzovitě a velké pasáže pouze v opisech. To je ostatně i případ záznamů, které pokrývají období ze září roku 1892, kdy Podlipská se svými blízkými řešila prozrazenou nevěru své dcery. Tyto části deníku jsou pak uloženy v: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*.

stávám se mučednicí Vrchlického příbuzných. Hrozné trápení. Lítost. Těžké zkušenosti...“⁸⁰⁰ Přestože Podlipské zápisky jsou spíše heslovité a nejsou explicitní, lze z nich alespoň částečně rekonstruovat, co se odehrávalo v jejím nitru a jak ona osobně prožívala prozrazení Ludmiliny nevěry a její okolnosti. Zaprvé je zřejmé, že nerozumí tomu, proč by měla být z nevěry své dcery viněna právě ona. Jak vyplývá z deníku, odvrací se v tento moment i Vrchlický, což je pro ni bolestivé: „*Ale vydržím v tom spojení s drahou rodinou, kde jsem byla ode všech milována 13 roků a nyní jsem tupena a nenáviděna bez příčiny?*“⁸⁰¹ Uklidňuje se v přítomnosti své vlastní rodiny – jde za sestrou, za Prokopem, u něj nachází mír. Pracovat a psát však nemůže. Zadruhé, Podlipská se v této obtížné situaci zachová zcela předvídatelně, vezmeme-li v potaz její celoživotní postoje a názory. Vnímá lítost dcery a bolí ji pohled na její trápení. Ludmila se v dopise, kde se přiznává k nevěře, vyznala Vrchlickému, jak je pro ni tíživá představa, že se matka dozví o jejím selhání. Podlipská však žádným způsobem nenaznačuje – tedy alespoň v deníku, že by ji snad dcera zklamala. Naopak v jednom z těch těžkých okamžiků svého života se jednoznačně postaví za svou dceru a přeje si, aby Vrchlický odpustil a aby děti nezůstaly bez otce. Stejně jako byla Frídova rodina příkrá ve svých odsudcích vůči ní, je i ona velmi tvrdá v hodnocení jejich přístupu, když nabádají Vrchlického, aby od Ludmily odešel: „*Ale u oběda a celé půldne soužení Vrchlického napětím, při čem musím se dívat na ďábelské intriky jeho sestry Emmy, aby ho od jeho ženy odvrátila. ... Děti mne odměňují a zároveň trnu strachem, nebudou-li zlými lidmi o otce oloupeny.*“⁸⁰² Nutno však dodat, že vymezuje-li se proti Vrchlického rodině, vyjímá z ní jeho matku, jak sama explicitně uvádí.⁸⁰³

V každém případě Podlipská stojí na pozici matky, která miluje, podporuje a chrání své dítě, ať už udělalo jakoukoli chybu. Deníkové zápisky neobsahují jakékoli reflexe ani hodnocení Ludmilina prohřešku a jedině, o čem vypovídají, je bezvýhradná podpora Ludmily v její snaze udržet manželství a

⁸⁰⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*, 10. září 1892.

⁸⁰¹ Tamtéž.

⁸⁰² Tamtéž, 13. září 1892.

⁸⁰³ Tamtéž, 12. října 1892. Jak v pamětech potvrzuje i Bedřich Frída, jejich matka jako zbožná katolička rezolutně odmítala, aby Vrchlický odešel od své ženy a chtěla rodinu zachovat.

zachránit rodinu. Ani vzájemná korespondence z 90. let mezi Podlipskou a její dcerou nenaznačuje, jak se Podlipská stavěla k dceřinu mileneckému vztahu.⁸⁰⁴ Zato v deníku Podlipská odhaluje svoji osobní strategii, jak se s celou situací vypořádat: „*Chci odpustit, prominout, rozumět a vysvětlit. ... Mou vadou je, že jsem příliš laskavou. Vada je to zevnější. Uvnitř jsem odměněna. A zas to má také jinou stránku. Je to egoismus. Chci míti vnitřní klid, ten je mým živlem, musím jej míti, abych duševně nehynula.*“⁸⁰⁵ Opět jsme zde svědky dvou charakteristických rysů Podlipské povahy – na jedné straně je to její věčná potřeba vše urovnávat, uhlazovat, potřeba harmonie a vnitřního klidu, na straně druhé její schopnost vědomě reflektovat tuto svoji vlastnost, a to včetně určitého sobectví, které je v ní inherentně přítomno.

I přes její touhu překlenout hlubokou manželskou krizi Vrchlických co nejdříve, nenachází Podlipská vnitřní klid ještě po nějaký čas. Do deníku si poznamenává, že i když odpustila, zapomenout se jí zatím nedaří.⁸⁰⁶ Navíc přestože se Vrchlický rozhodl zůstat v manželství, atmosféra v rodině byla i nadále napjatá. V polovině září se rodina přestěhovala z Chuchle zpět do Prahy a z deníkových záznamů Podlipské se dozvídáme, že 15. září celá rodina společně (tedy i s Vrchlickým) oslavila Ludmilin svátek. Následující den přinesl naději: „*Máme spolu krásný upřímný hovor, ve kterém urovnáváme nynější situaci a pak sobě slibujeme ne více o tom mluvit.*“⁸⁰⁷ Poté odjel Vrchlický na několik dnů do Žamberku a Podlipská si poznamenává, že si uvědomuje, jak moc musí trpět.⁸⁰⁸ Je velmi potěšena, když od něj dorazí laskavý list, a ještě šťastnější ji učiní jeho návrat: „*Odpoledne Vrchlický se vrací. Bohudíky dost vlídně. Ukazuje dětem lásku! Jsem spokojena.*“⁸⁰⁹ Přesto se však ještě po několik dalších týdnů v deníku svěřuje s obavami o osud rodiny. Vrchlického chování je velmi proměnlivé, někdy je veselý a šťastný,

⁸⁰⁴ Dopisy pokrývají zejména poslední čtyři roky života Podlipské a pocházejí z letních měsíců, kdy Ludmila pobývala s dětmi na letním bytě a Podlipská trávila čas v Praze. Zprávy překypují vyjádřeními lásky – Podlipská zbožňuje svou dceru a její děti a těší se na ně, Ludmila matku miluje, obdivuje, děkuje jí za její lásku. (LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence přijatá, Ludmila Vrchlická; LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Korespondence odeslaná, Ludmila Vrchlické.)

⁸⁰⁵ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*, 11. září 1892.

⁸⁰⁶ Tamtéž.

⁸⁰⁷ Tamtéž, 16. září 1892.

⁸⁰⁸ Tamtéž, 22. září 1892.

⁸⁰⁹ Tamtéž, 23. září 1892.

jindy malomyslný a nepřátelský. Proměny jeho nálad však zjevně nesouvisí jenom s rodinnými problémy. V den jeho premiéry Podlipská zapisuje: „*V jeho duši hněv a zášť posud, ale přece vánek přízně aspoň k nám.*“⁸¹⁰ O pár dní později je již zase „*v rodinném kruhu bouřливо*“, Vrchlický má „*soužení*“ a je to tak citlivé, že Podlipská prý o tom nemůže ani psát.⁸¹¹ Podlipská zmiňuje jeho výbuchy související s uměleckými nezdary a mluví o hluboké „*pesimistické krizi*“, z níž se mu snaží pomoci. Když vyjde na Vrchlického práci „*hanebná kritika*“ od Kuffnera, Vrchlický píše uraženou odpověď, že končí s veškerou divadelní prací, a Podlipská se už sama cítí jeho zápasy vyčerpaná.⁸¹² Co se však týká konkrétně manželské krize Ludmily a Vrchlického, k tomuto tématu se už ve svém deníku v pozdějších měsících a letech nevrací.

Podlipská tedy na samém sklonku života prožívá, co to znamená být okolím odsuzována za nezvládnutí své mateřské role, tedy role, od které je na pozadí dominujícího diskurzu tzv. nové matky odvozována samotná podstata feminní identity. Na vlastní kůži tak zakouší, jak těžké může být břímě odpovědnosti za vychování vlastních dětí, kterému ona sama svým pojetím mateřství přitakává. Jestliže však v prvních letech svého mateřství na stránkách svých deníků a v korespondenci pochybovala, zda svoji roli zvládne, v posledních letech života si otázku po naplnění své úlohy neklade, alespoň tedy ne explicitně ve svých ego-dokumentech. Za tímto přístupem může být do jisté míry jí samotnou zmiňovaná touha po vnitřní harmonii a smíření, tedy jedna z jejích nejcharakterističtějších vlastností, v tomto okamžiku navíc zesílená blížícím se koncem života, kdy cítí potřebu odejít vyrovnaná a smířená, zejména sama se sebou. Přesto však existuje ještě jedno vysvětlení, a to takové, které je inherentně svázáno právě s její mateřskou identitou a diskurzem nové matky.

Z dochovaných ego-dokumentů v poslední etapě života Podlipské vystupuje obraz mateřství, které je založeno především na lásce. Dobrá matka je v očích Podlipské především matka milující a pečující. Podíváme-li se však

⁸¹⁰ Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Rukopisy, *Denník všedního života běhu*, 12. října 1892.

⁸¹¹ Tamtéž, 15. října 1892, 19. října 1892, 20. října 1892, 22. října 1892.

⁸¹² Tamtéž, 21. října 1892, 27. listopadu 1892.

na její mateřství retrospektivně, zjistíme, že její mateřská identita je po celou dobu života poměrně stálá a ve svém jádru založená právě na mateřském citu. Tento mateřský cit Podlipská ihned po narození Prokopa identifikuje jako svůj kompas, kterým se nechává vést, a jelikož ho považuje za přirozený instinkt, je pro ni a priori správný a nemůže ji svést na špatnou cestu. Tento koncept také odpovídá, jak už jsme měli možnost poznat výše, osvícenskému diskurzu mateřství, v jehož rámci doboví myslitelé formovali představu dobré matky, která není kárající a autoritativní, ale něžná, laskavá, milující, trpělivá. Taková matka má pak všechny předpoklady správně vychovat své děti: „... *oddanost, trpělivost a láska bez hranic jsou nutné a dostatečné podmínky dobré morální výchovy*,“⁸¹³ shrnuje názor osvícenců Élisabeth Badinter. Vezmeme-li v potaz, jak silně a důsledně se Podlipská vztahovala k osvícenskému diskurzu mateřství, není zas až tak překvapivé, že ve svých vlastních očích ve své roli obstála. Ostatně pokusíme-li se najít konkrétní momenty, kdy ve svých ego-dokumentech reflektuje svá selhání, zjistíme, že to je právě ve chvílích, kdy se svým dítětem dostatečně nevěnuje (například je svěruje chůvě), nebo kdy s nimi nemá dostatečnou trpělivost (např. se hněvá na Prokopa, který po narození mladší sestry ztratil výlučnou pozornost blízkých a zlobil). Pokud s dětmi tráví čas, je tu pro ně a podporuje je, cítí, že koná správně.

Élisabeth Badinter upozorňuje také na to, že pro osvícence mateřství nekončilo v momentě, kdy dítě vstoupilo do dospělosti. Úloha matky totiž končí až s její smrtí, protože dobrá matka své dítě i nadále podporuje a poskytuje mu útočiště. Badinter odkazuje na dominikána Henri Didona, který matkám říká, že musí být připravené na to, že jejich dospělým synům budou v životních bojích a bitvách rozdávány rány. Úkolem matky však je být tady pro své zraněné děti: „*Je na matkách je utěšit, povzbudit, zkrátka je ,vrátit zpět*‘.“⁸¹⁴ Sebereprezentace Podlipské jako matky v jejích ego-dokumentech pocházejících z doby, kdy její děti byly už dospělé, tedy koresponduje s tímto diskurzem, neboť je postavena hlavně na lásce a podpoře dětí. Bez ohledu na to, co se odehrávalo v soukromých rozhovorech Podlipské s její dcerou a co si

⁸¹³ „... *un dévouement, une patience et une amour sans bornes, conditions nécaissares et suffisantes à une bonne pedagogie morale.*“ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 306.

⁸¹⁴ „*C'est aux mères de les consoler, en les encourageant, bref en les ,réparant*‘.“ É. BADINTER, *L'Amour en plus*, s. 308.

Podlipská o milostném poměru své dcery opravdu myslela, v ego-dokumentech konstruuje obraz sebe jako matky, která své děti miluje, stojí za nimi, a to i tehdy, pokud se dopouští chyb. A stejně jako jindy, i ve chvílích, kdy chybují, jim stojí po boku. Ostatně v dopise Irmě Geisslové, v němž se jen pár měsíců před svou smrtí zamýšlí nad mariánským kultem, konstatuje, že je to kult bytostně ženský a mateřský právě proto, že implikuje lásku, něhu, slitování a odpuštění.⁸¹⁵

⁸¹⁵ LA PNP, Fond Irma Geisslová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 7. září 1897.

5. ZÁVĚR

Sofie Podlipská zemřela v kruhu svých blízkých 17. prosince roku 1897. Její smrt a loučení rodiny se zemřelou je zachyceno v pamětech její vnučky Evy Vrchlické: *„Seděla poloodstrojena a zabalena do šátku u pootevřeného okna, divně schýlená a těžce oddychovala ... Najednou maminka vykřikla a sklesla na kolena. Babička se zachvěla, vydychla trochu hlouběji, otevřela dosud přivřené oči, pozdvihla hlavu a poněkud se vzpřímila. ‚Ach dítě, dítě,‘ slyšela jsem ji mluvit ... ‚Proč... proč... jsi mě vyrušila? Proč jsi mě zavolala? Už jsem byla tak daleko.‘ ... Dala jsem se odvést. Šly jsme s Miladou spát jako jindy. ... Už se rozednívalo, když mě maminka vzbudila. Nerozuměla jsem, co povídá. Ale hned jsem pochopila. Milada seděla dosud nepohnutě, jen obličej přitiskla ke zdi. Šla jsem za maminkou. ‚Rozluč se!‘ řekla mi. Přistoupila jsem opatrně k urovnané posteli, na které ležela babička. Zdálo se mi, že oddychuje. ‚Maminko!‘ zavolala jsem tiše. Ale maminka stála odvrácena u okna. ‚Babičko!‘ Ne, nedýchala. Políbila jsem ji na čelo. Už chladlo. Vyběhla jsem z pokoje. ‚Tatínku!‘ Neozýval se mi. Nikde nebyl. Ani v knihovně. Vyšla jsem do předsíně a spatřila ho v zrcadle. Stál tu jako žebrák, vtěsnaný do koutku mezi dveřmi a věšákem na šaty. Oběma rukama křečovitě tiskl k ústům šátek a neslyšně vzlykal. Slzy mu stékaly po tvářích, vousech a zařatých prstech jako krůpěje deště...“⁸¹⁶*

Sofii Podlipskou v posledních letech trápily srdeční záchvaty⁸¹⁷ a je do jisté míry symbolické, že tato žena, jejímž životním krédem byla láska,⁸¹⁸ zemřela na zástavu srdce. Zůstaly po ní dvě děti a sedm vnoučat. Dcera Ludmila, která vychovávala v manželství s Jaroslavem Vrchlickým tři děti (Miladu, Evu a Jaroslava), zemřela v 53 letech dne 25. února 1915. Syn Prokop byl úspěšným advokátem a jako jeho otec také politikem, a to nejprve na komunální úrovni v Praze, poté byl v roce 1895 zvolen poslancem českého zemského sněmu. S manželkou Marií, rozenou Kučerovou a pocházející ze Středenic u Mělníka, měl čtyři děti – Olgu (narozena 1887), Václava (narozen

⁸¹⁶ E. VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, s. 187–189.

⁸¹⁷ LA PNP, Fond Irma Geisslová, Korespondence přijatá, Sofie Podlipská, 6. května 1895.

⁸¹⁸ Teréza Nováková ji nazvala mistryní „geniality citu“. (Teréza NOVÁKOVÁ, *Genialita citu*, in: Věra VRZALOVÁ (ed.), *Roztroušené kapitoly*, Praha 1961, s. 82.)

1888), Jaroslava (narozen 1890) a nejmladšího Prokopa (narozen 1897). Zemřel ve věku 40 let dne 5. dubna 1900, a svoji matku tedy přežil o pouhé tři roky.⁸¹⁹

Cílem předkládané dizertační práce je analyzovat ženskou zkušenost Sofie Podlipské, její každodenní zakoušení a vyjednávání feminní identity na pozadí rodinných vztahů. Vzhledem k plasticitě a mnohvrstevnatosti této identity se však jedná spíše o celou paletu identit, které do sebe prostupují a zároveň ze sebe vyrůstají – zkoumána je její identita dívky, dcery, sestry, manželky, matky. Dominantně využívaným pramenem jsou přitom ego-dokumenty uložené v osobních fondech Sofie Podlipské, příslušníků její rodiny a jejích přátel, přičemž snahou je přistupovat k těmto dokumentům nikoli jako k evidenci, ale spíše jako k reprezentaci, jinými slovy je tedy snahou v těchto dokumentech analyzovat reprezentace výše zmiňovaných identit Sofie Podlipské v jejích promluvách a jednáních. Takový přístup považujeme za validní mimo jiné proto, že tyto reprezentace vypovídají nejen o Podlipské a jejím prožívání vlastního ženství, ale také proto, že mají vztah k širšímu společensko-kulturnímu kontextu sociálního milieu, v němž se Podlipská pohybovala. Zaprvé tyto promluvy reflektují dobovou normu, v níž Podlipská žije a k níž se neustále vztahuje, a to nezřídka velmi explicitně. Zadruhé je třeba tyto promluvy také chápat jako “aktivní“ účastníky dobového diskurzu, který je právě skrze promluvy kontinuálně utvářen.

Tento aspekt se ostatně projevil hned u prvního zkoumaného tématu, tedy u analýzy toho, jakým způsobem se Podlipská vztahovala ke své původní rodině, jejím členům, rodinné minulosti a dětství. Ústředním pramenem pro tento výzkum byly paměti, na jejichž základě jsme se pokusili rekonstruovat, jakým způsobem hledala své místo v rodině a ve společnosti a jak skrze vyprávění osobního příběhu utvářela vlastní narativní identitu. Právě na jejích vyprávěcích strategiích jsme také demonstrovali, jak Podlipská pracovala se společenskými normami a jakým způsobem zároveň ve svých pamětech

⁸¹⁹ Stručný, ručně psaný rodokmen rodiny Rottů je uložen v: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fonda Karolina Světlá, Doklady rodiny Rottů, *Doklady rodiny Rottů*.

přispívala k tvorbě dobového diskurzu, přičemž pozornost byla věnována zejména národní identitě a genderovým rolím. Co se týká strategií vyjednávání příslušnosti k českému národu, autenticitu svého češství validovala skrze starobylost otcova rodu provázaného s českobratrskou tradicí a zároveň skrze babičku z matčiny strany pocházející z prostého českého venkovského lidu. V oblasti genderu pak hrála významnou roli verbalizace ženských vlastností a dovedností předávaných matkou a babičkou a v neposlední řadě obhajoba ženské vzdělanosti.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že vztahování se k původní rodině, dětství a rodinné minulosti je u Podlipské velmi moderní. Rodina v jejím podání představuje jakýsi orientační bod a stabilizační prvek, který staví na pevných vazbách a vzájemné blízkosti, a to jak emoční, tak fyzické. Totiž sama skutečnost, že rodina nebyla fragmentovaná a Podlipská měla po velkou část svého – i dospělého – života po boku rodiče, ba i některé prarodiče, odpovídá rodícímu se modelu nukleární rodiny. Na silném citovém poutu postavené rodinné vazby jsou pak pro Podlipskou také základem domova, který vztahuje nejen k fyzické realitě domu, ale právě k jeho obyvatelům, vzájemné lásce a k pocitu bezpečí, což opět konvenuje s moderním konceptem domova jako sociálního konstruktů. Zároveň se její pojmání rodiny a dětství vyznačuje ještě jedním velmi moderním rysem, a to je vztahování se k minulosti. Rodinná i vlastní minulost jsou vědomě reflektovány a oceňovány jako hodnota a kotvící prvek, který je nedílnou stavební jednotkou osobní identity. Podlipská je v tomto ohledu zřetelně ovlivněna romantismem, jeho akcentací a idealizací dětství a jeho pojetím dětství jako konstitutivního prvku osobní identity. Vzpomínání a vracení se k rodinným kořenům a svému dětství je tedy součástí osobní archeologie a prožívání a hledání sebe sama. Ostatně velká míry sebereflexivity, kterou se vyznačují ego-dokumenty Podlipské, ukazuje na sílu její self-identity. Tu lze v návaznosti na teorii Michaela Mitterauera interpretovat jako znak dospělosti, která je v moderní společnosti spojována s duševní zralostí a vyznačuje se samostatnou osobností s kritickým myšlením.

V oddíle věnovaném dětství a mládí bylo analyzováno, jakým způsobem na pozadí původní rodiny a rodinných vztahů Sofie Podlipská prožívala svoji identitu dívky, dcery a sestry a také jak byly postupně

formovány základy její budoucí identity ženské. Z výzkumu přitom vyplývá hned několik zajímavých skutečností. Prostředí, v němž Sofie a její sourozenci vyrůstali, bylo láskyplné a do velké míry orientované na děti. Rodiče se jim věnovali, snažili se jim zajistit radostné a bezstarostné dětství, plnili jim přání, dopřávali jim zážitky a v mezích vlastních možností i materiální komfort. V jejich sociálním milieu byly však otevřené a expresivní deklaráce citu a míra projevované laskavosti poměrně neobvyklé. Role otce a matky pak neodpovídaly ve všech aspektech genderovému ideálu prezentovanému normativní literaturou. Ač otec Rott fungoval jako morální autorita a také nositel a zprostředkovatel vzdělanosti, jeho citovost, mírnost a laskavost se úplně neslučovaly s dobovou představou přísného otce. Přísnost, důraznost a důslednost jsou v promluvách naopak spojovány s pragmaticky orientovanou matkou. Matčina výchova a reflexe její role má však v případě Podlipské a její sestry také velmi zřetelné genderové implikace. V ego-dokumentech je reflektována matčina (a také babiččina) snaha připravit obě dívky na jejich budoucí roli a vychovat z nich ženy, přičemž tato disciplinace svobodomyšlných malých dívek směrem k genderovému ideálu byla primárně právě odpovědností matky.

Deníky Sofie Podlipské z období jejího dospívání jsou pak vlastně svého druhu nástrojem sebedisciplinace. Jedná se totiž o soubor intimních promluv, v nichž je aktivně hledána a vyjednávána cesta Sofie Podlipské k vlastní ženské identitě. Podlipská v nich reflektuje dobový ideál a společenská očekávání, přičemž její vlastní vydefinování toho, jakou by se chtěla stát a jak na tom musí pracovat, je v mnoha ohledech zcela konvenční, stejně jako její diskurzivní strategie. Zároveň jsou však přítomná explicitní pojmenování vlastních odlišností – nezájem o společenské bály, parádu a plytké konverzace vrstevníků a naopak lnutí ke světu literatury a umění, včetně puzení k vlastní tvorbě. V korespondenci s Karolinou Světlou pak Podlipská vědomě reflektuje a deklaruje zcela zásadní podíl sestry na svém zájmu o vzdělání, literaturu a tvůrčí činnost. Vnímání starší sestry jako vůdkyně a inspirátorky přitom odpovídá zjištěním Didiera Letta o charakteristických rysech sourozeneckých vztahů. Do tohoto schématu ostatně zapadá i nejmladší bratr Jindřich, který v rodině zaujímal pozici benjamínka a navíc mu jako

chlapci bylo dopřáváno více volnosti. Jindřich tak de facto naplno dospívá až se smrtí jejich otce, po němž přebírá místo hlavy rodiny Rottů v oblasti správy rodinného podniku a financí.

Sama Sofie Podlipská se od původní rodiny odstěhovala a osamostatnila po sňatku s lékařem Josefem Podlipským. Její identitu manželky jsme studovali na pozadí teorie tzv. oddělených sfér, tedy vlivného konceptu západní historiografie v posledních čtyřiceti letech, a jejich genderových implikací. Zajímalo nás také, jak Podlipská prožívala proces výběru životního partnera, jaká byla její očekávání a jak verbalizovala svůj cit k nastávajícímu muži. Pro mladou Sofii bylo klíčové, že se nezpronevěřila svému přesvědčení vyjádřenému o mnoho let dříve v deníku a vzala si muže, s nímž se cítila duševně spřízněná. Po zkušenostech s pocity zamilovanosti do jiných mužů nakonec Podlipská pojmenovává, proč až u svého manžela nachází tu pravou lásku. Je to totiž láska, která přináší porozumění, pocit bezpečí, emoční blízkost a klid. Jejich vzájemný vztah je v ego-dokumentech zachycen do značné míry jako partnerský. Manželé k sobě chovají velký respekt, mluví spolu o práci, veřejném životě, Podlipský svou ženu intenzivně podporuje v tvůrčí činnosti, zároveň se sám zajímá o rodinu, výchovu dětí. V jejich vzájemném vztahu tak lze jen těžko hovořit o ostře narýsované hranici mezi veřejnou sférou jako mužskou a soukromou sférou jako ženskou. Přesto však detailní analýza ego-dokumentů ukázala, že promluvy v sobě nesou jasné odkazy na vztahovou hierarchii a také že Podlipská zřetelně propojuje svoji feminitu se soukromou sférou a od své role v ní pak následně odvozuje svoji společenskou moc. Podlipská své postavení v manželském svazku verbalizuje jako podřízené, když opakovaně akcentuje, že manžel je jejím učitelem a rádcem, že on ji vede životem a pouze skrze něj se ona stává sama sebou. Svoji feminní identitu tak ve skutečnosti afirmuje skrze uznání, kterého se jí od manžela dostává jako manželce a matce.

Naplnění feminity však Podlipská ve svých očích dosáhla plně až v momentě, kdy se stala matkou. Pro Podlipskou byly děti největším darem, smyslem života a nejpřirozenějším úkolem ženy. Podlipské mateřství si přitom zaslouží zvláštní pozornost, neboť prozrazuje mnohé nejen o ní samotné, ale také o dobových představách o ženě jako matce. V době, kdy Podlipská aktivně

prožívala své mateřství, v celé Evropě silně rezonoval kult nové matky a Rousseauův diskurz. Podlipská jako velmi vzdělaná žena a obdivovatelka osvícenství a jeho ideálů si interiorizovala tyto představy o tom, co pro ženu mateřství znamená. Zcela v duchu osvícenského myšlení chápala mateřství a mateřský cit jako něco vycházejícího z nejniternější, nejpřirozenější podstaty ženy a byla přesvědčená, že jako matka se nechává vést svými mateřskými instinkty a láskou. Její prožívání a chápání mateřství je však spíše vrchovatým naplněním učebnicového ideálu nové matky, která je především laskavá, milující, trpělivá, něžná a sebeobětující. Výzkum ego-dokumentů ukázal, jakými významy Podlipská pro sebe naplňovala ono pravé mateřství a co ve svém životě jako matka považovala za priority – mezi ně patřila osobní péče o děti, kojení, věnování maximálního možného času dětem, obětování se pro ně, výchova dětí skrze lásku a trpělivost, tedy spíše jejich provázení životem než autoritativní vedení.

V tomto svém přístupu, kde nebylo místo pro fyzické tresty, přísnost a tvrdost, pak nezdědala na realitu a přesvědčení svého sociálního milieu. Kvůli nevěře své dcery a rozpadu jejího manželství s Jaroslavem Vrchlickým pak v poslední etapě svého života také zakusila tíhu mateřského břímě – konceptu rozvíjeného Élisabeth Badinter, která jej chápe jako integrální součást identity tzv. nové matky, jíž se skrze mateřství, povýšené téměř na svátost, dostává společenské moci, s tou však přichází také břímě osobní zodpovědnosti za správnou výchovu a budoucí štěstí vlastních dětí. Jestliže po narození svých dětí si Podlipská kladla otázku, zda bude dobrou matkou, na sklonku života už se sama sebe neptá, jestli ve své roli obstála. Jako zralá žena totiž vnímá mateřství primárně jako bezpodmínečnou lásku, jejíž součástí je i podpora, soucit a odpuštění. A v tomto ohledu se jako matka ve svých očích ničemu nezpronevěřila. Na místě je však také podotknout, že příklad Sofie Podlipské poukazuje na ještě jeden důležitý aspekt ve výzkumu mateřství, a to jak ve skutečnosti byla představa o mateřství a jeho prožívání nehomogenní. Přestože totiž dobový normativní ideál ženy jako matky byl vykreslený poměrně šablonovitě, jeho přijímání a naplňování ve společnosti, stejně jako individuální prožívání mateřské identity byly značně variabilní.

V neposlední řadě dlouhodobé a vlastně velmi konzistentní názory Podlipské na mateřství ukazují, že tato žena i přes svoji pověstnou jemnost, laskavost a mírnost, která byla často dávána do kontrastu s přímou povahou její sestry, dovedla být velmi urputná a neústupná v obhajobě svého jednání a životních postojů, pokud se týkaly pro ni tak krucióálních věcí, jako bylo její vlastní mateřství a děti. Její vnitřní síla byla patrná ostatně i z trpělivosti a odhodlání, s kterými čelila životním peripetiím předčasně ovdovělé matky dvou malých dětí, navíc zanechané bez prostředků. Zároveň její akcentace neautoritativního a láskyplného přístupu k dětem a také svobody, které se jim má ve výchově dostávat, jsou pak jedním z dalších znaků, které z ní činí ženu vpravdě moderní.

6. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

6.1 PRAMENY

Archivní prameny:

Literární archiv Památníku národního písemnictví:

- Fond Bayerová Anna
- Fond Brdlíková Josefina
- Fond Čáp-Horčápský Gabriel
- Fond Emingerová Kateřina
- Fond Frída Bedřich
- Fond Gabriel Josef Ambož
- Fond Geisslová Irma
- Fond Hemerka ze Stanmíru Augustin
- Fond Kalašová Marie
- Fond Podlipská Sofie
- Fond Podlipský Josef
- Fond Šlechtová Amálie a Augusta
- Fond Vrchlický Jaroslav

Podještědské muzeum v Českém Dubu:

- Fond Podlipská Sofie
- Fond Světlá Karolina
- Fond Vrchlický Jaroslav

Státní okresní archiv Klatovy:

- Fond Gabriel Josef Ambrož

Editované prameny:

BRTNÍK, Václav (ed.): *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*. Praha 1917.

ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka (ed.): *Dopisy Karoliny Světlé a Žofie Podlipské*. *Ženské listy* 39/1911, č. 12, s. 133–136, 155–166, 193–195, 221–224, 234–240.

ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka (ed.): *Listy dvou sester. Úryvky z korespondence Karoliny Světlé a Sofie Podlipské z roku 1853–1858*. In: Anežka ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ: *Vzpomínky na Karolinu Světlou*. Praha 1909, s. 135–320.

ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka (ed.): *Úryvky z „Denníku všedního života běhu“ Sofie Podlipské*. *Belletristický týdeník Zvon* 19/1919, č. 33–36, s. 459–460, 468–470, 483–485, 496–497.

ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka (ed.): *Z denníku Karoliny Světlé*. *Ženské listy* 48, 1920, č. 9–10, s. 91–92.

FRÍDA, Bedřich: *Paměti Jaroslava Vrchlického*. *Belletristický týdeník Zvon* 14/1914, s. 89–91, 104–105.

FRÍDA, Bedřich: *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*. Praha 1931.

HRDINA, Martin (ed.): *Šeřík a růže. Korespondence Irmy Geisslové a Sofie Podlipské 1883–1897*. Praha 2017.

KLÁŠTERSKÝ, Antonín: *Vzpomínky a portréty*. Praha 1934.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Čtení a život. Přednáška Žofie Podlipské*. *Květy* 3/1868, s. 363–365, 371–374, 379–381.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Lidské včely*. Praha 1889.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Listy staré vychovatelky k někdejším schovankám*. Praha 1868.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Má sestra Johanna (Karolina Světlá) za svého dětství*. *Ženské listy*, 25/1897, č. 3, s. 49–50.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Můj životopis*. Ženský svět 18/1914, s. 4–8, 95–97, 111–115, 161–164, 185–187, 215–219, 287–292.

PODLIPSKÁ, Sofie: *O ideji spolku „Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek“ a o jejím dosavadním praktickém provedení*. Časopis učitelek 7/1891, s. 25–26.

PODLIPSKÁ, Sofie: *O nadání*. Ženské listy 5/1877, s. 1–3, 18–20, 33–36, 52–54, 68–70, 84–86.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Povídka o mně*. Praha 1898.

PODLIPSKÁ, Sofie: *První poetické dojmy dětského věku*. Lada 1895, s. 3, 20–21, 50, 82, 91, 122, 130–131, 147, 155, 170.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Příklady z oboru vychovávacího*. Díl 1. Praha 1874.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Příklady z oboru vychovávacího*. Díl 2. Praha 1875.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Příklady z oboru vychovávacího*. Díl 3. Praha 1875.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Staří a mladí*. Praha 1884.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Studie o práci*. In: *Přednášky spolku Domácnost'*. Praha 1889.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Účastenství ženy na výchování lidstva*. Pracovna 2/1895–1896, s. 10–11, 15–16, 20, 23–24, 27–28, 31–32, 35–36.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Vychovatelský obrázek z mého životopisu. Jak jsem se naučila čísti*. Lada 1893, s. 100.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Z Denníku (podává Anežka Čermáková-Sluková)*. Ženský svět, 24/1920, č. 16–17, 18–19, s. 10–12, 52–54, 214–216, 240–242, 305–307.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Zlomky zkušenosti v sebevychování*. Díl 1. Praha 1875.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Zlomky zkušenosti v sebevychování*. Díl 2. Praha 1875.

PODLIPSKÁ, Sofie: *Zlomky zkušenosti v sebevychování*. Díl 3. Praha 1876.

PRAŽÁK, Albert: *Vrchlickému nablízku*. Praha 1945.

SVĚTLÁ, Karolina: *Několik archů z rodinné kroniky a Ještě několik archů z rodinné kroniky*. In: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty*. Praha 1959, s. 7–85.

SVĚTLÁ, Karolina: *Upomínky*. In: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty*. Praha 1959, s. 93–236.

SVĚTLÁ, Karolina: *Z literárního soukromí II. Korespondence*. Praha 1959.

VRCHLICKÁ, Eva: *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha 1960.

VRCHLICKÁ, Eva: *Sestry*. Praha 1965.

Noviny a časopisy:

- Národní listy 1867, 1868
- Světozor 1867
- Zlatá Praha, 1900

6.2 LITERATURA

- ABRAMSOVÁ, Lynn: *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno 2005.
- ANDERSON, Michael: *Approaches to the History of Western Family*. London 1986.
- ANDERSON, Michael: *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire*. Cambridge 1971.
- ARCHIBALD, Robert R.: *A Personal History of Memory*. In: Jacob J. CLIMO – Maria G. CATTELL (eds.): *Social Memory and History. Anthropological Perspectives*. Walnut Creek 2002, s. 65–80.
- ARIÈS, Philippe – DUBY, Georges (eds.): *Histoire de la vie privée*. Tome 4. Michelle PERROT (ed.): *De la Révolution à la Grande Guerre*. Paris 1987.
- ARIÈS, Philippe: *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris 1960.
- BADINTER, Élisabeth: *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe – XXe siècle)*. Paris 1980.
- BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.
- BALAJKA, Bohuš: *Jaroslav Vrchlický*. Praha 1979.
- BEAUVOIR, Simone de: *Le Deuxième Sexe*. Paris 1949.
- BECCHI, Egle – JULIA, Dominique (eds.): *Histoire de l'enfance en Occident*. Tome 2. Du XVIIIe siècle à nos jours. Paris 1998.
- BELL, Susan Groag – OFFEN, Karen M. (eds.): *Women, The Family and Freedom. The Debate in Documents*. Vol. 1. 1750–1880. Stanford 1983.
- BOCKOVÁ, Gisela: *Ženy v evropských dějinách. Od středověku po současnost*. Praha 2007.
- BRANCA, Patricia: *Women in Europe since 1750*. London 1978.

BUIKEMA, Rosemarie: *Windows in a round house: feminist theory*. In: Rosemarie BUIKEMA – Anneke SMELIK (eds.): *Women's Studies and Culture. A Feminist Introduction*. London 1995, s. 3–13.

BURTON, Antoinette: *Women and „Domestic“ Imperial Culture: The Case of Victorian Britain*. In: Marilyn J. BOXER – Jean H. QUATAERT (eds.): *Connecting Spheres. European Women in a Globalizing World, 1500 to the Present*. Oxford 2000, s. 174–184.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002.

CAINE, Barbara: *Biography and History*. Basingstoke and New York 2010.

COTT, Nancy F.: *The Bonds of Womanhood. "Women's Sphere" in New England, 1780-1835*. New Haven and London 1977.

COVA, Anne: *Où en est l'histoire de la maternité?* *Clio. Femme, Genre, Histoire* 21/Avril 2005, č. 2, s. 1–17, dostupné z: <http://clio.revues.org/1465> [30-6-2018].

CUNNINGHAM, Hugh: *Children and Childhood in Western Society Since 1500*. 2nd ed. Harlow 2005.

ČEVELOVÁ, Zuzana: *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických, normativních pramenů*. Pardubice 2012.

DAVID-FOX, Katherine: *Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy*. *Journal of Women's History* 3/1991, č. 2, s. 25–45.

DAVIDOFF, Leonore – DOOLITTLE, Megan – FINK, Janet - HOLDEN, Katherine: *The Family Story. Blood, Contract and Intimacy 1830–1960*. London and New York 1999.

DAVIDOFF, Leonore – HALL, Catherine: *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*. London and New York 2007.

DAVIDOFF, Leonore: *Gender and the „Great Divide“*. *Public and Private in British Gender History*. *Journal of Women's History* 15/2003, č. 15, s. 11–27.

Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby: stati a rozšířené příspěvky z 29. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 12. a 13. října 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2012.

DOWNS, Laura: *Writing Gender History.* London 2010.

DUBY, Georges – PERROT, Michelle (eds.): *Histoire des femmes en Occident.* Tome 4. Geneviève FRAISSE – Michelle Perrot (eds.): Le XIXe siècle. Paris 1991.

DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana – HOLÝ, Martin – STERNECK, Tomáš – ZELENKA Jan a kol.: *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství.* Praha 2019.

FIALOVÁ, Ludmila: *Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století.* Demografie 48/2006, s. 97–118.

FILIPOWICZ, Marcin: *Roditelky národů. Z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století.* Gaudeamus 2007.

FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena: *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové.* Červený Kostelec 2009.

FLANDRIN, Jean-Louis: *Famille. Parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société.* Paris 1976.

FREVERT, Ute: „Mann und Weib, und Weib und Mann.“ *Geschlechter-Differenzen in der Moderne.* München 1995.

FREVERT, Ute: *Women in German History. From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation.* Oxford and New York 1989.

FRÍDA, Vladimír: *Krásná léta Jaroslava Vrchlického.* Praha 1948.

FRIEDAN, Betty: *The Feminine Mystique.* New York 1963.

FUKOVÁ, Veronika: *Ve stínu slavné sestry (Vývoj ohlasu díla Sophie Podlipské).* Pardubice 2008 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

GILLIS, John R.: *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values.* Cambridge, Mass., 2001.

GOODY, Jack et al. (eds.): *Family and Inheritance: Rural Society in Western Europe 1200–1800*. New York 1976.

GRULICH, Josef – SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství. Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století*. Český časopis historický 113/2015, č. 1, s. 50–75.

GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. In: Eduard MAUR – Josef GRULICH (eds.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku (= Historická demografie 30 –Suplement)*. Praha 2006, s. 19–72.

HAJNAL, John: *European Marriage Patterns in Perspective*. In: D. V. GLASS – D. E. C. EVERSLEY (eds.): *Population in History. Essays in Historical Demography*. London 1965, s. 101–143.

HALÍŘOVÁ, Martina (ed.): *Od početí ke školní brašně*. Pardubice 2008.

HALL, Catherine: *White, Male, and Middle Class. Explorations in Feminism and History*. Oxford 1992.

HAMPLOVÁ, Dana: *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*. In: Antoine MARÈS – Pavla HORSKÁ (eds.): *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny*. Praha 2001, s. 107–118.

HANÁKOVÁ, Petra – HECZKOVÁ, Libuše – KALIVODOVÁ, Eva (eds.): *V bludném kruhu: Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha 2006.

HANUŠ, Jiří – FASORA, Lukáš – MALÍŘ, Jiří – NEČASOVÁ, Denisa (eds.): *Člověk na Moravě v druhé polovině 20. století*. Brno 2011.

HANUŠ, Jiří – FASORA, Lukáš – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPIIL, Libor (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006.

HANUŠ, Jiří – FASORA, Lukáš – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno 2004.

HAVELKOVÁ, Hana (ed.): *Existuje středoveropský model manželství a rodiny?* Praha 1995.

HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku. Všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996.

HOLEČKOVÁ-HEIDENREICOVÁ, Jelena: *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*. Praha 1940.

HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990.

HORSKÁ, Pavla: *Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století*. In: *Žena v dějinách Prahy (Dokumenta Pragensia XIII)*. Praha 1996, s. 195-201.

HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta: *Rodina našich předků*. Praha 1997.

HOUBRE, Gabrielle: *Histoire des mères et filles*. Paris 2006.

HROCH, Miroslav: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999.

HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha 2009.

IGGERS, Wilma Abeles: *Women of Prague. Ethnic Diversity and Social Change from the Eighteen Century to the Present*. Oxford and Providence 1995.

JEMELKA, Martin: *Rodina a domácnost v dělnické kolonii na Ostravsku (1890–1930)*. *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, Praha 2010, s. 111–128.

JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (eds.): *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále Pardubice 4.–5. dubna 2002*. Pardubice 2003.

JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha 2009.

KAPROVÁ, Petra: *Obraz dívčí výchovy v českém měšťanském prostředí 19. století v díle Sofie Podlipské*. Pardubice 2014 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

KNIBIEHLER, Yvonne: *Histoire des mères et de la maternité en Occident*. Paris 2000.

KOHOUTOVÁ, Jitka: *Konstrukce otcovské identity v 19. století: aspekt otce-živitele*. In: Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Radmila PAVLÍČKOVÁ – Jiří HUTEČKA a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*. Praha 2012, s. 174–183.

KOHOUTOVÁ, Jitka: *Representation of Motherhood Identity in the Ego-Documents from the Family of Sofie Podlipská*. *Journal of Humanities* 2018, č. 2, s. 62–75.

KOHOUTOVÁ, Jitka: *Rodinná paměť a identita české intelektuální elity 19. století*. In: Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Irena SOBOTKOVÁ – Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Marek PETRŮ: *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*. Praha 2018, s. 120–153.

KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl 2001.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Vzpomínky na Karolinu Světlou a Sofii Podlpskou*. In: Josef ŠPIČÁK (ed.): *Polemika s dobou. Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Praha 1969, s. 191–230.

KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (eds.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004.

LASLETT, Peter – WALL, Richard (eds.): *Household and Family in Past Time*. Cambridge 1972.

LEJEUNE, Philippe – BOGAERT, Catherine: *Le journal intime: histoire et anthologie*. Paris 2005.

LEJEUNE, Philippe: *Signe de vie. Le pacte autobiographique 2*. Paris 2005.

LENEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*. Praha a Litomyšl 2015.

LENEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dětství 19. století v českých zemích*. Praha a Litomyšl 2009.

LENEROVÁ, Milena – STRÁNIKOVÁ, Jana – BOROVIČKOVÁ, Martina: *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*. Pardubice 2015.

LENEROVÁ, Milena: *„A ptáš se, knížko má...“ Ženské deníky 19. století*. Praha 2008.

LENDEROVÁ, Milena: *Dívčí a ženské deníky 19. století*. In: Milena LENDEROVÁ a kol.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 165–187.

LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.

LENDEROVÁ, Milena: *Model mateřství – životadárný a životaschopný stereotyp*. In: Milan ŘEPA (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, 471–482.

LENDEROVÁ, Milena: *Od porodní báby k porodní asistentce*. *Theatrum historiae* 1/2006, s. 129–154.

LENDEROVÁ, Milena: *Paměti Boženy Frídové: memoáry jako historický pramen*. In: Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNIKOVÁ – Martina BOROVIČKOVÁ: *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*. Pardubice 2015, s. 131–146.

LENDEROVÁ, Milena: *Reflexe identity v ženských denících 19. století*. In: VOJÁČEK, Milan (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha 2007, s. 157–174.

LENDEROVÁ, Milena: *Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století*. In: PETRBOK, Václav (ed.), *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 94–103.

LETT, Didier: *Frères et sœurs. Histoire d'un lie*. Paris 2009.

LÉVY, Marie-Françoise: *De mères en fille. L'Éducation des Françaises 1850–1880*. Paris 1984.

LIGURSKÁ, Martina: *Proměny dívčí normativní literatury 19. století se zaměřením na tvorbu Magdaleny Dobromily Rettigové, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské*. Olomouc 2018 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

LUPTON, Deborah – BARCLAY, Lesley: *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London 1997.

- MALÍŘ, Jiří a kol.: *Člověk na Moravě v druhé polovině 18. století*. Brno 2008.
- MARSH, Margaret: *Suburban Men and Masculine Domesticity 1870–1915*. *American Quarterly* 40/1988, č. 2, s. 165–186.
- MAŠÁTOVÁ, Jitka: *Three Men of Sofie Podlipská in the Role of Fathers: Rott's, Podlipský's and Vrchlický's Fatherhood as Reflected in the Ego-Documents of their Friends and Families*. *Journal of Humanities* 2011, č. 2, s. 80–90.
- MAŠÁTOVÁ, Jitka: *Sofie Podlipská. Vychovatelské snahy české spisovatelky v teorii a v praxi*. Olomouc 2005 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha 2004.
- MATLAS, Pavel: *Nemanželská sexualita, sňatkový konsens a sociální disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou (1661–1760)*. *Rodina a domácnost v 16.–20. století*. Praha 2010, s. 31–49.
- MAUR, Eduard: *Dějiny rodiny v české historiografii*. *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, Praha 2010. s. 9–22.
- MITTERAUER, Michael: *A History of Youth*. Oxford, UK, and Cambridge, USA, 1993.
- MITTERAUER, Michael: *Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien*. Wien 1992.
- MOSSE, George L.: *The Culture of Western Europe. The Nineteenth and Twentieth Centuries*. Boulder and London 1988.
- MUNIER, Paul: *La Ressemblance des humains. L'oeuvre d'Élisabeth Badinter*. Paris 2013.
- NAGL-DOCEKAL, Herta: *Filozofie rodiny u Rousseaua, Kanta a Hegela – klíč k pochopení dnešních životních forem*. In: Hana HAVELKOVÁ (ed.): *Existuje středoevropský model manželství a rodiny?* Praha 1995, s. 9-17.

- NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen a gender history*. In: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 666–680.
- NEUDORFLOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.
- NODL, Martin: *Dětství v předmoderní době*. *Souvislosti* 4, 1996, s. 7–29.
- NOVÁKOVÁ, Teréza: *Genialita citu*. In: Věra VRZALOVÁ (ed.): *Roztroušené kapitoly*. Praha 1961, s. 74–83.
- OFFEN, Karen: *European Feminisms 1700–1950. A Political History*. Stanford 2000.
- OPELÍK, Jiří a kol. (eds.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. 3. díl, II. sv., P–Ř. Praha 2000.
- OUDOVÁ, Radka: *Sofie Podlipská. Veřejná činnost ve světle veřejných pramenů*. Praha 2015 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- OUDOVÁ, Radka: *Společenská činnost Sofie Podlipské*. Praha 2011 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).
- PAJAK, Patrycjusz: *Geneze postavy otce-netvora v českém černém románu*. In: Marcin FILIPOWICZ – Joanna KRÓLAK – Alena ZACHOVÁ: *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové 2008, s. 25–36.
- PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana: *Každodennost manželství 19. století v Čechách pohledem soudních akt a příruček pro katolické kněze*. Pardubice a České Budějovice 2015.
- PAVLÍČKOVÁ, Jana: *„Stará vychovatelka“ Sofie Podlipská a spolek Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek*. Brno 2004 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- POKORNÁ, Magdaléna: *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*. In: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 286–311.

POOLE SANDFORD, Elisabeth: *Woman in Her Social and Domestic Character*. In: Dennis SHERMAN – A. Tom GRUNFELD – Gerald MARKOWITZ – David ROSNER – Linda HEYWOOD: *World Civilizations. Sources, Images and Interpretations*. 2nd edition. Volume II. Boston 1998, s. 126–127.

PROCHÁZKA, Martin – HRBATA, Zdeněk: *Evropský romantismus a české obrození*. In: Martin PROCHÁZKA – Zdeněk HRBATA (eds.): *Český romantismus v evropském kontextu*. Praha 1993, s. 5–25.

RAIDA, Jakub: *Historická próza Sofie Podlipské*. Olomouc 2015 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Praha 2016.

RANDÁK, Jan: *Životní světy, paměti a jejich interpretace*. In: Milada SEKYRKOVÁ (ed.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006, s. 79–89.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.): *Děti roditi jest božské ovoce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha 2013.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.): *Nádoby mdlé hlavy nemající. Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.): *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. Praha 2010.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009.

RATAJOVÁ, Jana: *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ (eds.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 33–40.

RICH, Adrienne: *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. New York 1976.

ROTUNDO, E. Anthony: *American Manhood. Transformation in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*. New York 1993.

ROUSSEAU, Jean Jacques: *Émile, ou De l'éducation*. Geneva et France 1762.

ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století*. Praha 2003.

ŘEZNÍKOVÁ, Lenka: *Identita/alterita*. In: Lucie STORCHOVÁ a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha 2014, s. 233–243.

SCOTT, Joan W. – TILLY, Louise A.: *Women's Work and the Family in Nineteenth Century Europe*. *Comparative Studies in Society and History* 17/1975, č. 1, s. 36–64.

SCOTT, Joan W.: *Gender and Politics of History*. New York 1988.

SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. *The American Historical Review* 91/1986, č. 5, s. 1053–1075.

SECKÁ, Milena: *Jen Náprstková, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech*. Praha 2016.

SEKYRKOVÁ, Milada (ed.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006.

SHORTER Edward: *The Making of the Modern Family*. New York 1975.

SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“*. In: Winfried SCHULZE (ed.): *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlín 1996, s. 11–30.

SIMONET-TENANT, Françoise: *Le journal intime, genre littéraire et écriture ordinaire*. Paris 2004.

SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Ovdovění a osiřené ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*. České Budějovice 2016.

SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století*. *Opera Historica* 17/2016, s. 69–84.

SLAVÍČKOVÁ, Pavla: "...Kdyby se jí... ubližovalo, aby jí za ochranu byli." *Poručenství sirotek a správa městského sirotčího statku před Bílou horou.* Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 43/2006, č. 1, s. 3–11.

SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací.* Praha 2013.

SMUTNÁ, Nikola: *Komparace díla Karoliny Světlé a Sofie Podlipské.* Hradec Králové 2017 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

SOBKOVÁ, HELENA: *Tajemství Barunky Panklové. Portrét Boženy Němcové.* Praha a Litomyšl 2008.

SOHN, Anne-Marie (ed.): *La correspondance, un document pour l'Histoire.* Rouen 2002.

SOHN, Anne-Marie: *Chrysalides. Femmes dans la vie privée (XIXe–XXe siècles).* Paris 1996.

STEINBACH, Susie: *Women in England 1760–1914. A Social History.* London 2004.

STLOUKAL, Karel (ed.). *Královny, kněžny a velké ženy české.* Praha 1940.

STOKLASOVÁ, Hana: *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století.* Pardubice 2017.

STONE, Lawrence: *Family, Sex and Marriage in England 1500–1800.* New York 1977.

STORCHOVÁ, Lucie: *Gender.* In: Lucie STORCHOVÁ a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě.* Praha 2014, s. 194–204.

STORCHOVÁ, Lucie: „Rozdělení samečka od samičky ... z příčiny pohlaví“. *Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století.* In: Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (eds.): *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století.* Praha 2010, s. 455–475.

STRÁNÍKOVÁ, Jana: *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*. Pardubice 2013.

STŮJ, Pavel: *Nelítostné matky a krutí otcové. Infanticida jako nástroj náboženské propagandy na příkladu raněnovověké letákové literatury*. *Historica Olomucensia* 52/2017, s. 87–112.

ŠALDA, F. X.: *Dvě rozhodná léta v životě Jaroslava Vrchlického 1875–1876*. In: BRTNÍK, Václav (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*. Praha 1917, s. VII–LXXIV.

ŠIMŮNKOVÁ, Alena: *Status, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*. *Český časopis historický* 95/1997, č. 1, s. 88–97.

ŠPIČÁK, Josef (ed.): *Polemika s dobou. Karolína Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Praha 1969.

ŠPIČÁK, Josef: *Karolína Světlá*. Praha 1980.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena – SOCHOROVÁ, Ludmila – SECKÁ, Milena: *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha 2001.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila – SOBOTKOVÁ, Irena – FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena – KOHOUTOVÁ, Jitka – PETRŮ, Marek: *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*. Praha 2018.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila – SOBOTKOVÁ, Irena: *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*. Praha 2018.

ŠVECOVÁ, Markéta: *Ženská témata v korespondenci Sofie Podlipské (Příspěvek k dobovému konstruktivnímu feminině)*. Pardubice 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

TICHÝ, Vítězslav: *Jaroslav Vrchlický: Život*. Praha 1942.

TILBURG, Maria van: *A Gender Reading of Conduct Books*. In: Ann Katherine ISAACS (ed.): *Political Systems and Definitions of Gender Roles*. Pisa 2001, 165–178.

- TILLY, Charles (ed.): *Historical Studies of Changing Fertility*. Princeton 1978.
- TILLY, Louise – SCOTT, Joan W.: *Women, Work and Family*. New York 1978.
- TINKOVÁ, Daniela: „Žena – prázdná kategorie? Od (wo)men’s history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ (eds.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 19–32.
- TINKOVÁ, Daniela: „Oddělené sféry“ – tradiční polarita nebo dědictví 19. století? In: Milan ŘEPA (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, 458–470.
- TINKOVÁ, Daniela: *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*. Český časopis historický 101/2003, č. 1, s. 27–76.
- TINKOVÁ, Daniela: *V zájmu přirozenosti věcí. Genderové identity, „biomoc“ a osvícenská věda*. Práce z dějin vědy, sv. 6, 2003, s. 571–613.
- TOSH, John: *A Man’s Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. New Haven and London 2007.
- TOSH, John: *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain. Essays on gender, family and empire*. Harlow 2005.
- VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, Jiřina – STRÁNÍKOVÁ, Jana: *Ženské vzdělání, diglosie a gender v českém 19. století*. In: Milan HORKÝ – Roman HORKÝ (eds.): *Božena Němcová. Život, dílo, doba*. Česká Skalice 2006, s. 103–130.
- VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009.
- VELKOVÁ, Alice: *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (eds.): *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále 4.–5. dubna 2002*. Pardubice 2003, s. 205–227.

- VELKOVÁ, Alice: *Unmarried Mothers in Pre-Industrial Bohemian Rural Society – Example of the Štáhlavy Domain 1741–1830*. *Historická demografie* 40/2016, č. 2, s. 179–197.
- VICKERY, Amanda: *Golden Age to Seperate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History*. *Historical Journal* 36/1993, č. 2, s. 383–414.
- VOJÁČEK Milan (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha 2007.
- VOLET-JEANNERET, Helena: *La femme bourgeoise à Prague. De la philanthropie à l'émancipation*. Genève 1988.
- VRAJOVÁ, Jana: *Diskuse o realismu „o patro níž“*. *Pojetí realismu v myšlení Terézy Novákové a Sofie Podlipské*. *Bohemica litteraria* 17/2014, č. 1, s. 132–147.
- VRAJOVÁ, Jana: *Ke genezi české povídky pro dívky – povídka Nedostižitelná Sofie Podlipské (modelový čtenář a hranice žánru)*. *Studia Slavica* 17/2013, č. 2, s. 153–159.
- VRAJOVÁ, Jana: *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská. Kapitoly z dějin literárního midcultu 19. století*. Olomouc 2017.
- WAALDIJK, Berteke: *Of stories and sources: feminist history*. In: Rosemarie BUIKEMA – Anneke SMELIK (eds.): *Women's Studies and Culture. A Feminist Introduction*. London 1995, s. 14–15.
- WOOLF, Virginia: *A Room of One's Own*. Harcourt 1929.
- ZÁHOŘ, ZDENĚK: *B. Němcová, Ž. Podlipská a Dr. V. Lambl*. *Cesta* 2, s. 721–723.
- ZEMON-DAVIS, Nathalie: *„Women's History“ in Transition: The European Case*. *Feminist Studies*, 3/1976, č. 3/4, s. 83–103.
- ZEMON-DAVIS, Nathalie: *Women in the Margins: Three Seventeenth-Century Lives*. Cambridge, USA, 1995.

7. SUMMARY

The Ph.D. thesis presents a specific kind of biography of Sofie Podlipská (1833–1897), a Czech female writer, patriot and feminist. However, the aim is not to cover the life of Podlipská from the cradle to the grave, but to focus only on certain aspects of her life. The aim of the work is thus to analyze how this middle-class woman from a Prague intellectual social milieu reflected her woman's experience in its manifold aspects and in the chronological perspective. The research focuses on the question how Podlipská experienced and negotiated her feminine identity on the everyday basis and on the background of her family relations. The text is divided into two main parts. The first one deals with Podlipská's life as a little girl in her original family and discusses how she related herself to the family, its members and its past, what meanings she gave to the family relations and how these relations formed the construction of her own identity, with main attention paid to gender identity. The second part of the text then focuses on Podlipská's construction of her feminine identity in her adult years, namely on how she experienced and negotiated her role of wife and mother. The research is based predominantly on the analysis of the ego-documents (private journals, correspondence and memoirs) from Podlipská, her family members and friends. These documents are treated as representations rather than evidences, and the aim is to analyze how, through these utterances, she continuously negotiated and constructed her feminine identity, which is understood as an unstable category, i.e. Podlipská is perceived here not as a constant human being, but as a person ceaselessly developing and shaping her own identity.

8. PŘÍLOHY

8.1 SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Příloha 1: *Sofie Podlipská*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto a kresby Sofie Podlipské

Příloha 2: *Sofie Podlipská*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto a kresby Sofie Podlipské

Příloha 3: *Sofie Podlipská – portrét k 60. narozeninám*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto a kresby Sofie Podlipské

Příloha 4: *rodný dům Sofie Podlipské v Poštovské ulici v Praze*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto a kresby obydlí K. Světlé

Příloha 5: *rodný dům Sofie Podlipské v současnosti, dnes ulice Karoliny Světlé*

autor fotografie: Jitka Kohoutová

Příloha 6: *rodiče Sofie Podlipské – Anna a Eustach Rottovi*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto rodičů a prarodičů K. Světlé

Příloha 7: *babička Sofie Podlipské – Kateřina Vogelová, roz. Neumanová*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto rodičů a prarodičů K. Světlé

Příloha 8: *sestra Sofie Podlipské Karolina Světlá, vlastním jménem Johanna Mužáková, roz. Rottová*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto K. Světlé

Příloha 9: *sestra Sofie Podlipské Karolina Světlá s manželem Petrem Mužákem*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto K. Světlé

Příloha 10: *bratr Sofie Podlipské Jindřich Rott s manželkou Jenny, roz. Tichou*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto Jindřicha Rotta a rodiny

Příloha 11: *manžel Sofie Podlipské Josef Podlipský*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská,
Obrazový materiál, Fotografie

Příloha 12: *manžel Sofie Podlipské Josef Podlipský*

in: LA PNP, Fond Sofie Podlipská, Fotografie, Josef Podlipský

Příloha 13: *Sofie Podlipská s malým synem Prokopem*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Karolina Světlá,
Obrazový materiál, Foto a kresby Sofie Podlipské

Příloha 14: *Sofie Podlipská s malou dcerou Ludmilou*

in: Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917.

Příloha 15: *syn Sofie Podlipské Prokop Podlipský*

in: Zlatá Praha 17/1900, č. 23, s. 276, dostupné z: [Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. | Digitalizovaný archiv časopisů | ZlataPrahaII/17.1899-1900/23/276.png \(cas.cz\) \[20-2-2021\]](#)

Příloha 16: *dcera Sofie Podlipské Ludmila jako mladá*

in: Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917.

Příloha 17: *dcera Sofie Podlipské Ludmila Vrchlická, roz. Podlipská*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Obrazový materiál, Fotografie

Příloha 18: *dcera Sofie Podlipské Ludmila s manželem Jaroslavem Vrchlickým*

in: Václav BRTNÍK (ed.), *Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917.

Příloha 19: *vnoučata Sofie Podlipské Milada, Eva a Slávek Vrchlických*

in: Podještědské muzeum v Českém Dubu, Fond Sofie Podlipská, Obrazový materiál, Fotografie

8.2 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha 1: Sofie Podlipská

Příloha 2: Sofie Podlipská

Příloha 3: Sofie Podlipská – portrét k 60. narozeninám

Příloha 4: rodný dům Sofie Podlipské
v Poštovské ulici v Praze

Příloha 5: rodný dům Sofie Podlipské
v současnosti, dnes ulice K. Světlé

Příloha 6: rodiče Sofie Podlipské –
– Anna a Eustach Rottovi

Příloha 7: babička Sofie Podlipské –
– Kateřina Vogelová, roz. Neumanová

Příloha 8: sestra Sofie Podlipské
Karolina Světlá, vlastním jménem
Johanna Mužáková, roz. Rottová

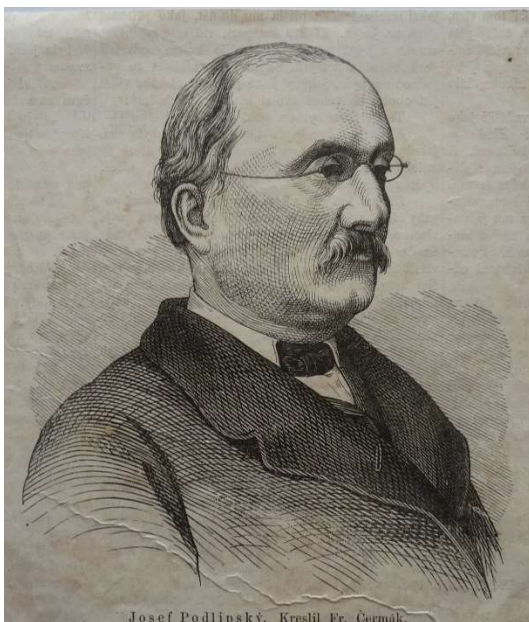
Příloha 9: sestra Sofie Podlipské
Karolina Světlá s manželem
Petrem Mužákem

Příloha 10: bratr Sofie Podlipské Jindřich Rott s manželkou Jenny, roz.
Tichou

Příloha 11: manžel Sofie Podlipské
Josef Podlipský

Příloha 12: manžel Sofie Podlipské
Josef Podlipský

Příloha 13: Sofie Podlipská
s malým synem Prokopem

Příloha 14: Sofie Podlipská
s malou dcerou Ludmilou

Příloha 15: syn Sofie Podlipské Prokop Podlipký

Příloha 16: dcera Sofie Podlipské Ludmila jako mladá

Příloha 17: dcera Sofie Podlipské
Ludmila Vrchlická, roz. Podlipská

Příloha 18: dcera Sofie Podlipské
Ludmila s manželem Jaroslavem
Vrchlickým

Příloha 19: vnoučata Sofie Podlipské Milada, Eva a Slávek Vrchlických

ANOTACE

Jméno autorky: Jitka Kohoutová

Pracoviště: Katedra historie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název dizertační práce:

Býti ženou. Sofie Podlipská v síti rodinných a genderových vztahů

Název dizertační práce v angličtině:

To Be a Woman. Sofie Podlipská in the Network of Family and Gender Relations

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

Počet stran:

- z toho příloh: 9

Klíčová slova: 19. století, Sofie Podlipská, gender, identity, ženská zkušenost, ego-dokumenty, biografie, rodina, výchova, dětství, mateřství, oddělené sféry, paměť

Anotace:

Práce je svého druhu biografií české spisovatelky Sofie Podlipské (1833–1897), avšak ambicí není postihnout život v jeho úplnosti. Práce se naopak zaměřuje na některé dílčí aspekty života Podlipské, konkrétně si klade za cíl analyzovat její ženskou zkušenost v časové perspektivě. Předmětem výzkumu je, jak Podlipská na pozadí rodiny a rodinných vztahů zakoušela své ženství, jaké významy mu dávala, jaké byly motivy jejího jednání, jak kontinuálně v průběhu života vyjednávala svou genderovou identitu. Ta je zde přitom chápána jako nestabilní kategorie, proměnlivá v čase, neustále a aktivně utvářená. Výzkum je založen převážně na ego-dokumentech pocházejících od Podlipské, členů její rodiny a přátel, přičemž tyto dokumenty jsou nahlíženy jako promluvy, skrze něž Podlipská svou identitu konstruuje.